

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Ege Üniversitesi Yayınları
Edebiyat Fakültesi Yayın No: 137

İZMİR BASIN TARİHİ

(1868 – 1938)

Zeki Arıkan

Ege Üniversitesi Yayınları
Edebiyat Fakültesi Yayın No: 137

İZMİR BASIN TARİHİ

(1868 – 1938)

Zeki Arıkan

Ege Üniversitesi Basımevi
Bornova – İZMİR, 2006

II

çöktü. Kimi gazeteler işgali destekledi, kimi kapandı ya da İzmir'den uzaklaştı. Cumhuriyet döneminde İzmir basını büyük canlılık sürecine girdi. Bugün bu canlılık ulusal gazetelerin İzmir, daha doğrusu Ege ekleriyle daha büyük bir ivme kazanmıştır. Osmanlı döneminden kalan, Selanik çıkışlı Yeni asır ise tarihsel işlevini bütün varlığıyla sürdürmektedir.

Bu kitap, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde okutmakta olduğum *Türk Basın Tarihi* derslerinde öğrencilere yardımcı olmak amacıyla hazırlanmıştır. Daha ayrıntılı çalışmaların yapılması gerektiğine şüphe yoktur.

Bu çalışmam sırasında her zaman olduğu gibi Prof. Dr. Ömer Faruk Huyugüzel'in konumuz açısından oldukça zengin kütüphanesinden geniş ölçüde yararlandım. Kendisini burada saygıyla anıyorum. İzmir Milli Kütüphanesi görevlilerinin verdiği desteği özellikle anmak gerekir. Kitabın bilgisayar dizgisini yapan Şenay Kıvrak'ın desteğini elbette unutamam. Doç. Dr. Süleyman Özkan, Dr. Göknur Bostancı Ege , Dr. Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, Dr. Hilal Ortaç Gürpınarlı ve İlker Yücel'in yardımlarını anmayı görev biliyorum. Kitabın basımına destek veren Ege Üniversitesi Rektörlüğü ve Edebiyat Fakültesi dekanlığına teşekkürü borç bilirim. Bu kitabın ortaya çıkışına kadar her aşamasında yardımlarını esirgemeyenlere teşekkürler.

Göztepe, Kasım 2006

Prof. Dr. Zeki Arıkan

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No.</u>
ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	III
 GİRİŞ	 1
Türkiye’de İlk Gazeteler ve İzmir	9
 I. BÖLÜM: İZMİR VE BASINDA İLK GELİŞMELER	13
Vilayet Matbaası ve Aydın Gazetesi	16
 II. BÖLÜM: İLK ÖZEL TÜRK GAZETESİ.....	19
Mehmet Salim ve Devir Gazetesi.....	19
 III. BÖLÜM: İLK EDEBİYAT DERGİSİ NEVRUZ.....	26
 IV. BÖLÜM: MEŞRUTİYETİ SAVUNAN BİR GAZETE: İZMİR	30
 V. BÖLÜM: HALİT ZİYA VE HİZMET	35
Mahmut Esat Efendi ve İnsan Hakları.....	38
Bir Sözlük Girişimi	40
Sürgün ve Türkçe Yazmak Çığırını.....	42
 VI. BÖLÜM: TEVFİK NEVZAT VE AHENK	46
Ahenk ve Köy Bakkalları	50
 VII. BÖLÜM: BIÇAKÇIZADE İSMAİL HAKKI VE İZMİR GAZETESİ.....	 62
Bir Tartışma.....	68
Dil Sorunu	70
 VIII. BÖLÜM: İKİNCİ MEŞRUTİYET’E DOĞRU BASIN	72
 IX. BÖLÜM: II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE İZMİR BASINI	74
Meşrutiyet’in İlanı ve İzmir.....	74
Basındaki Gelişmeler	76
İttihat.....	76
Anadolu	77
Köylü	79

Ek – I: Köylü, 21 Kânun-i Evvel 1325, no 405.....	97
Ek – II: Köylü'nün Söz Varlığından Örnekler.....	99
X. BÖLÜM: MÜTAREKE VE İŞGAL SIRASINDA İZMİR BASINI	104
Anadolu ve Duygu'nun Tutumları	105
Köylü'nün Tutumu	112
Ek – 1.....	120
Ek – 2.....	130
XI. BÖLÜM: CUMHURİYET DÖNEMİ İZMİR BASININA	
GENEL BAKIŞ (1923-1928).....	141
Türk Sesi.....	144
Ahali	149
Türk İli.....	150
Yeni Gün	155
Yanık Yurt.....	160
Sada-yı Hak	163
Memleket Gazetesi	168
XII. BÖLÜM: YENİ HARFLERE GEÇİŞ VE İZMİR BASINI	
(1928 – 1938).....	173
Hizmet	173
Ahenk	178
Anadolu	182
Yeni Asır	193
Vatan ve Millet İçin Hürriyet.....	199
Halkın Sesi Hakkın Sesidir.....	205
Efe	210
Ege.....	211
Yürgü.....	213
Sabah Postası.....	215
Akın	215
SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA	218
EKLER	224
DİZİN	281

GİRİŞ

Türk basın tarihi üzerine şimdiye kadar yapılan araştırmalarda İzmir basınına gereken önem ve ağırlık verilmemiştir. Bunun nedenini anlamak gerçekten çok güçtür. Sözgelimi Tanzimat'tan Cumhuriyet'e yazı dilimizin gelişmesini ele alan değerli araştırmasında Ragıp Özdem, bir tek İzmir Gazetesi'nden dahi söz etmek ve örnek vermek gereğini duymamıştır¹. Buna karşılık Ağâh Sırrı Levend, Türk dilinin sadeleşme sürecini incelerken İzmir gazetelerinden örnekler vermek yoluna gitmiştir². Türk basın tarihi ile ilgili kapsamlı araştırmasını genişleterek ikinci basımını yapan Hıfzı Topuz'un eserinde de İzmir basını hak ettiği yeri bulamamıştır³. Oysa Sayın Hıfzı Topuz'un, kitabının ikinci basımını yaptığı 2003 yılına kadar, İzmir basını konusunda gözle görünür, hatırı sayılır bir yayın yapılmıştır. M. Nuri İnuğur'un eserinde de İzmir basınına ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır⁴. Basın tarihimizle ilgili diğer çalışmalarda da buna benzer ihmalin görüldüğünü unutmamak gerekir. Bütün bunlar gösteriyor ki ayrıntılı bir İzmir basın tarihi yine bu İzmir'in içinden, bağrından çıkacaktır, çıkması da gereklidir⁵. Bu alanda Dr. Ziya Somar'ın çalışmalarından bu yana epeyce mesafe alınmış, İzmir Milli Kütüphanesi'nde bulunan Türkçe gazeteler sistemli olarak taranmış, bunların dizinleri çıkarılmış ve yine bunlara dayanılarak epeyce de tez yapılmıştır. Elbette gazete koleksiyonlarının tam olmaması büyük bir eksikliktir. Ancak var olanlarla yetinmek ve bunları değerlendirmek zorundayız. Elde bulunan gazete sayıları bile İzmir basınının önemini ortaya koymaya yeter sanıyoruz. Öyle ya, Yunus Nadi'nin Cumhuriyet'i yayına soktukten sonra (7 Mayıs 1924), İzmir'de Yeni Gün'ü çıkarmaya devam etmesi ilginç değil midir?

Gazetede dün olduğu gibi bugün de en önemli iletişim araçlarından biridir. Fakat bugünkü gazeteler, dergiler daha önceki dönemlerden büsbütün farklıdır. Bugünkü gazete, oldukça köklü değişmelerin sonucunda ortaya çıkmıştır.

¹ Ragıp Özdem, "Tanzimattan Beri Yazı Dilimiz", **Tanzimat I**, İstanbul, 1940, 859-931.

² Ağâh Sırrı Levend, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1972, 272-280.

³ Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi, İstanbul, 2003.

⁴ M. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, 1982-1992, 2 cilt.

⁵ Burada bizim üzerinde durduğumuz yalnızca İzmir'in Türkçe basınıdır. Bilindiği gibi İzmir'de başlangıçta Fransızca, sonra Rumca, Ermenice ve Yahudice basın da imparatorluk döneminde oldukça önemli bir gelişme göstermiştir.

Gelişme bütün toplumlarda eşzamanlı olmamıştır. Günümüzde basın, çağdaş ülkelerde belli başlı bir sanayi haline gelmiştir⁶. Bir günlük gazete, çok sayıda işgücü, emek, sermaye birikimini zorunlu kılmakta bütün bunlar teknik gelişmelerle tamamlanmaktadır. Gerekli haberlerin toplanması, resim, karikatür, ilan vb. sayfalarının hazırlanması ve son olarak gazetenin okura ulaşması bir dizi karışık yollar 'izlemektedir. Teknolojinin hızla gelişmesi, günümüzde televizyon, bilgisayar ve buna bağlı ağların kısacası iletişimin hızla gelişmesi gazetenin önemini ikinci plana itmiş gibi görünse de yine de yazılı basının önemini azaltmış değildir. Daha önce yalnızca basın olarak adlandırılan iletişim araçları bugün görsel malzemeyi de kapsayacak biçimde genişlemiş ve bunun ortak adı da Batı'da söylendiği gibi *medya* olmuştur.

Ne var ki bugünkü duruma ulaşmak pek kolay olmamıştır. Bu her şeyden önce matbaanın icadına, ekonominin, ticaretin gelişmesine ve belirli ölçüde bir okuyucu kitlesinin ortaya çıkmasına bağlı bulunmaktadır. Matbaa bir Çin buluşu olmakla birlikte asıl belirleyici rolünü Avrupa'da oynadı. Hareketli ve metal harflere dayalı matbaa bu alanda bir devrim yaptı. Kâğıdın da bol ve ucuz elde edilmesi ortaçağdan yeniçağa geçerken en büyük kültür devriminin altyapısını hazırlamış oldu⁷. Aslında asıl büyük değişiklik doğrudan doğruya kitabın kendisinde görüldü. İlkçağda rulo haline yazılan ve korunan kitabın bugünkü şekline dönüşmesi herhalde insanlığın en büyük buluşlarından biri olsa gerek. Böyle bir değişikliğin kesin olarak ne zaman ortaya çıktığını belirlemek oldukça zordur⁸.

XV. yüzyılın başlarında pek çok değişimle birlikte, giderek artan gereksinimleri karşılayabilmek için el yazmaları hızla kopya etmek süreci başladı. Üniversitelerin gelişmesi çok sayıda yazma eserin kopyalanmasını zorunlu kılmıştı. Bu sorunu çözmek için fasikül sistemi bulundu. El yazmasından yavaş yavaş baskı sistemine geçildi. Yazının kalıplara dökülmesi, mürekkeplenmesi ve merdanenin kullanılmasıyla belirli bir adım atılmasını sağladı. Gutenberg'in bu alanda en büyük buluşu ise metal ve hareketli harflere dayalı dizgi sistemini getirmiş olmasıdır⁹. Matbaa, modern Avrupa'nın

⁶ Pierre Denoyer, **Modern Basın**, (Çev. Adnan Cemgil), İstanbul, 1963, 5-6.

⁷ Fernand Braudel, **Civilisation matérielle et Capitalisme**, Paris, 1967, I, 301-303.

⁸ Lucien Febvre – Henri-Jean Martin, **Apparition du Livre**, Paris, 1958 (Türkçesi: Kitabın Doğuşu, Çev. Gül Batuş), İstanbul, 2000.

⁹ Gutenberg'in memleketi olan Mainz kentinde bulunan ve onun adını taşıyan müze, insanlığın basım tekniğinde ve kitabın evriminde geçirdiği bütün aşamaları sergilemektedir. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

doğuşuna ortam hazırlayan Rönesans ve Reform hareketleriyle çağdaş bilimin temellerini atan çok önemli gelişmelerin temel aracı olmuştur. Luther, düşüncelerini kısa sürede bütün Almanya'ya yayan matbaayı Tanrı'nın bir lütfu olarak kabul ediyordu¹⁰.

Kitapçılık büyük bir gelişme gösterdi. Artık hızla bilgiye ulaşmak isteği matbaaları daha fazla çalışmaya zorluyordu. Öyle ki daha XVI. yüzyılın başlarından beri geniş bir alanda etkinlik gösteren şirketlerin, merkezle şubeleri arasında “*haber mektupları*” dolaşmaya başlamıştı. Bu mektuplar henüz elle yazılıyordu. Sözelimi Augsburg'da Fugger firması, birçok haberleri yabancılara ulaştırıyor ve bundan ticari bir kazanç da sağlıyordu.

Venedik, Avrupa açısından ve Doğu'daki gelişmelerin Batı'ya aktarılması açısından önemli bir merkezdi. Venedik Cumhuriyeti'nin yabancı ülkelerdeki elçilerinin gönderdikleri haber yaprakları (*Fogli d'avissi*), İtalya'da büyük bir ilgi kaynağı oluyordu. Kimileri bunları çoğaltıp dağıtmak suretiyle bu işten kazanç da sağlıyorlardı. Matbaanın icadından sonra, haber yapraklarının belirli aralıklarla yayınlanmaya başlaması, gazetelerin başlangıcı olarak görülmektedir. Nitekim 14 Mayıs 1622'de Londra'da haftalık ilk İngiliz, 1631'de de Paris'te ilk Fransız gazetesi (*La Gazette*) yayınlandı. 1640 yılında da Roma'da ilk İtalyan gazetesi gün ışığına çıkmış oldu. İlk günlük gazete 1660 tarihinde Leipzig'de çıkan *Leipziger Zeitung*'dur. 1696 yılında İngiltere'de akşamları çıkan ilk gazete gündeme gelmiştir.

XVIII. yüzyılda gazete artık Avrupa'nın belli başlı ülkelerinde kurumlaşmış, dinamik ve yapıcı bir nitelik kazanmıştır. Ulaşım ve posta hizmetlerinin ilerlemesiyle günlük gazeteler daha büyük bir gelişme gösterdiler. Artık siyasal içerikli yazılar da gazete sütunlarında yerini almaya başlamıştı. Ancak unutmamak gerekir ki yüzyılın son çeyreğinde bütün dünya sosyal, siyasal ve ekonomik olaylarla çalkalanmıştır. Sanayi devrimi, Amerika'nın bağımsızlığını kazanması ve Fransız İhtilali, insanlık tarihinin büyük dönüşümleri olarak görülmektedir. 1789 Fransız İhtilali ve onun getirdiği İnsan ve Yurttaş Hakları demeciyle, insanın doğal fakat yazılmamış hakları güvence altına alınmış, laik bir toplum yaratılmış, düşünce özgürlüğü önem kazanmış ve basın özgürlüğü ilk kez yazılı bir belgede dile getirilmiştir¹¹.

¹⁰ Elizabeth L. Eisenstein, *The Printing Revolution in Early Modern Europe*, Cambridge University Press, 1983, 150-151.

¹¹ A. Aulard, *Fransız İhtilalinin Siyasi Tarihi*, (Çev. Nazım Poroy), TTK, Ankara, 1944, I, 62-74. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Madde 11: "Her vatandaş serbestçe konuşmak, yazmak, basmak hakkına sahiptir." Ancak bu özgürlüğün yasayla sınırlandırılacağı da dile getirilmiştir.

İhtilal, Fransa'da çok geniş bir basın özgürlüğü sağlamıştır. Bu bakımdan Fransız basını önemli bir gelişme sürecine girmiştir. Gazete sayısı artmış, irili ufaklı pek çok gazete yayın hayatına atılmıştır. İhtilalin getirdiği özgürlük, eşitlik, adalet, kardeşlik gibi kavramlar bu gazetelerde geniş ölçüde tartışma ortamı bulmuştur. Gazete, bu dönemde "*Ulus cehalet ve kölelikten kurtaracak biricik öğretim aracı*" olarak görülmüştür. Kurucu Meclis'te Mirabeau basın özgürlüğünü savunuyordu. Ancak ihtilalin getirdiği özgürlük havası çok geçmeden yerini karanlık bir teröre bıraktı. İhtilal sırasında kurulan ve 1944 yılına kadar devam eden en önemli gazete *Journal des Débats*'dır. Yine bu dönemde Marat, *L'Ami du Peuple* (Halkın Dostu) gazetesini kurmuştur. Gazetenin oldukça sert bir dil kullanmasından ötürü sık sık kovuşturmaya uğramıştır. Çünkü bu gazete aristokratların komplolarını, anayasanın zayıf taraflarını, bakanların yolsuzluklarını sert bir dille eleştirmiş, sınırsız bir basın özgürlüğünü savunmuştur. Marat, bilindiği gibi, 13 Temmuz 1793'te Charlotte Corday adlı bir genç kız tarafından hançerlenerek öldürüldü. Bunu izleyen yıllarda basın zaman zaman sansüre uğradı. Napolyon, tamamen kendi isteklerine boyun eğen bir basın yaratmaya çalıştı. Nitekim Napolyon I. Konsül seçildikten sonra Paris'te çıkmakta olan 73 gazeteden altmışını kapatmıştır. Onun en çok sevdiği gazete Monitor idi. Bu gazete resmi işlemleri yayımlıyor ve hükümetin politikasını destekliyordu. 1815'te Napolyon savaşlarının sona ermesiyle Fransız basınında tam bir liberal dönem başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçe kitap basan bir matbaanın kurulması için Lale dönemine (1718-1730) kadar beklemek gerekmiştir. Yaklaşık üç yüzyıllık bir gecikme sözkonusudur. Ortaya çıkan bu boşluk ne yazık ki kolay kolay doldurulamamıştır¹².

Türklerin basılı kitapla tanışmaları Balkan ve Güneydoğu Avrupa kanalıyla olmuştur. Daha 1470 yıllarında Türklerin yönetimi altında bulunan Balkan topraklarında Yunan ve Slav dillerinde basılmış kitaplar yayılmaya başlamıştı. Venedik'te basılan kitaplar arasında Balkan ülkelerine dönük olanlar da bulunuyordu. Macaristan'da kitap basımı 1473 yılında, yani Osmanlı egemenliğinden önceye rastlamaktadır.

¹² Orhan Koloğlu, *Basımevi ve Basının Gecikme Sebepleri ve Sonuçları*, İstanbul, 1987.

İstanbul'da ilk matbaa 1492'de İspanya'dan gelen Yahudiler tarafından kuruldu. Selanik'te de yine Yahudiler tarafından bir matbaa açılmıştı.

XVI. yüzyılda Ermeniler arasında kitap basımı gelişmeye başladı. İlk Ermeni matbaası İstanbul'da 1565 yılında kuruldu. Ermeni patrikhanesinde ise 1697 yılında bir matbaanın çalışmaya başladığı görülüyor. 1782'de de İzmir'de bir Ermeni matbaasının açıldığını biliyoruz. İstanbul'da bir Rum matbaası 1627 yılında kuruldu. Rahip Metaksas, matbaa için gerekli olan bütün donanımı Londra'dan getirmişti.

Böylece XVIII. yüzyıla gelinceye kadar Yahudi, Ermeni, Rum azınlıkların kurdukları matbaalar oldukça iyi bir düzeyde gelişti. Fakat, kitap yayımcılığı neden uzun süre Türk halkı tarafından benimsenmemiş ve neden basılı kitap Türk kültürünün bir parçası haline getirilememiştir? Kimi Avrupalı araştırmacılar II. Bayezit'in kitap basımını yasaklayan bir ferman çıkardığını ve bu fermanın Yavuz tarafından da onandığını ileri sürerler. Fakat bu konuda hiçbir belge yoktur. Kaldı ki: yabancı dilde kitap basımı yasaklanmamıştır. Yalnız devlet Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinden kitap basımını yasaklıyordu.

Arapça ilk kitap 1514 yılında İtalya'da Fano kentinde basıldı. 1542'de Kur'an basıldı. Bunları diğer Arapça yayınlar izledi. Arapça, Türkçe, Farsça basılı kitapların Türkiye'ye sokulmasına ancak 1588 yılında izin verildi. Fakat dışarıda basılan kitapların ülkede yayılması sınırlı oldu. Avrupa'da basılan Müslüman din kitaplarının ülkeye getirilmesine karşı çıkılıyordu. IV. Mehmet döneminde İngiltere'den getirilen Kur'an nüshalarının denize atılması emredilmişti. Türk ustaları arasında matbaacılığı bilenler vardı. Fransız elçisi Savary de Brèves, Paris'e götüreceği Türk dizgi harflerini Türk ustalara sipariş etmişti.

Busbecq, *"hiçbir millet diğerlerinde gördüğü faydalı bir icada karşı Türkler kadar az nefret göstermemiştir. Mesela Türkler büyük küçük toprak ve bizim sair birçok icatlarımızı derhal benimsemişlerdir. Mafatih kendileri hiçbir zaman kitap basmaya ve meydan saatleri yapmaya yanaşmadılar. Türklerin kanaatinca onların yazıları, yani kutsal kitapları basılacak olursa artık yazı olmaktan çıkarmış. Umumi saatler inşa edilecek olursa müezzinlerin ve eski âyinlerinin otoritesi azalır..."*¹³

Asıl üzerinde durulması gereken nokta, XVI-XVII. yüzyıllarda Osmanlı toplumunda basılı kitaba gereksinim duyulmamasıdır. Okuma yazma dar bir

¹³ Busbecq, **Türk Mektupları**, (Çev. Hüseyin Cahit Yalçın), İstanbul, 1939, 174.

çevrenin tekelindeydi. Okuma-yazma oranı düşüktü. Hattatların kopya ettikleri kitaplar da gereksinimi karşılıyordu. Osmanlı tarihçileri içinde yalnız Peçevi İbrahim Efendi, matbaadan söz etmiştir. Bunu “*kâfirin özge bir icadı*” olarak niteleyen Peçevi, matbaanın yararlarını ve onun sağladığı kolaylıkları sayıp dökmekten geri kalmaz¹⁴. Ama onun bu eleştirel yaklaşımı ne yazık ki Osmanlı dünyasında önemli bir yankı bulmamıştır.

İbrahim Müteferrika ilk Türk matbaasının kurucusudur. Kendisinin, Osmanlı-Avusturya savaşları (1683-1699) sırasında tutsak edilip İstanbul'a getirildiği, köle olarak satıldığı, efendisinin zulmünden kurtulmak için Müslümanlığı kabul ettiği yolunda örülen efsane, ancak Niyazi Berkes'in çalışmalarıyla aralanmıştır diyebiliriz¹⁵. Bu iddiaların özeti şudur:

İbrahim Müteferrika, Macaristan'ın Kolosvar (bugünkü Romanya'da Cluj kentinde) 1674 yılında doğmuştur. Calvinist fakir bir aileye mensuptur. Ne asıl adı ne de aile adı bilinmektedir. Kolosvar'da Calvinist kolejde rahip olmak üzere eğitim görmüştür. 1692 ya da 1693'te Türklere tutsak düşmüş. İstanbul'a getirilerek köle olarak satılmış. Efendisi zalim olduğundan ve kimse de kurtuluş fidesi vermediğinden Müslümanlığı kabul ederek kurtulmuş. Türkçeyi, İslam bilimlerini öğrenmiş ve Risale-i İslamiye'yi yazmış. Müteferrikalığa, en son olarak hacgânlığa yükselmiş ve 1719'dan sonra da matbaa işleriyle ilgilenmiştir.

Bu iddialar ötedenberi yerli ve yabancı tarihçiler tarafından hiçbir eleştiri süzgecinden geçirilmeden yinelenip durmuştur. Bu efsanenin oluşmasında Karaçon İmre önemli bir rol oynamıştır. Oysa, Niyazi Berkes'in vardığı sonuca göre İbrahim tutsak edilmemiş, köle olarak satılmamış fakat bilinmeyen bir tarihte Müslümanlığı seçmiştir.

İbrahim Müteferrika bir fikir adamıydı. Onun bu yönünü, ilgili tarafını Adıvar ortaya koymuştur. Onun bir yazar, bir çevirmen ve bir basımcı olarak etkinliklerini çok güzel özetlemiştir. Bazı yazarlar Risale-i Ulamiye'yi İslamlığın bir savunusu olarak nitelemişlerse de Berkes'e gelinceye kadar bunun üzerinde de kimse durmamıştır. Berkes, bunun, söylenenlerin tersine İslamiyet savunusu olmadığını, “*ulum-ı diniye-i İslamiye*” ile bir ilgisinin

¹⁴ Peçevi İbrahim, **Tarih**, İstanbul, 1288, I, 106-107.

¹⁵ Niyazi Berkes, “İlk Türk Matbaası Kurucusunun Dinî ve Fikrî Kimliği”, **Belleten**, 104 (1962), 715-737. Krş. **Belleten**, 109 (1964), 183. Aynı yazar, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Ankara, 1973, 48-54.

bulunmadığını ortaya koymuştur. Kaldı ki Berkes, İbrahim'in *Usulü'l Hikem fi Nizami'l Ümem* başlıklı eserini okuduğu zaman, İbrahim'in yalnız bir matbaacı değil, bir düşün adamı olduğu sonucuna varmıştır¹⁶.

İbrahim bu eserinde Türklerin Batılılara karşı gerilemelerinin nedenlerini araştırır. Devlet yapısındaki sakatlıkları araştırırken ıslahat çarelerini de araştırmaktadır. Çeşitli devlet şekilleri üzerinde durmaktadır. Monarşi, Aristokrasi, Demokrasi... Çağdaş devletlerin akılcı esaslara göre yönetildiğini yine o açıklamaktadır. Coğrafyanın öneminden, Amerika'nın keşfinden, Avrupalıların diğer keşiflerinden söz etmektedir. Nizam-ı Cedit deyimini kullanıyor. Gerilemenin nedenlerini sekiz maddede toplamaktadır.

1. Yasaları uygulamamak.
2. Adaletsizlik.
3. Devlet işlerinin ehliyetsiz ellere düşmesi.
4. Bilim adamlarının fikirlerine tahammülsüzlük.
5. Modern askeri teknolojiye habersizlik.
6. Orduda disiplinsizlik.
7. Rüşvet ve devlet malını kötüye kullanma.
8. Dış dünyadan habersizlik.

İbrahim Müteferrika, matbaacılıkla ilgili çalışmalarına başladığı zaman, kendisine önemli bir destek buldu. Bu da Paris'e elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin oğlu Sait Efendi idi. Sait Efendi, orada matbaa ile ilgilenmiş, basılı kitapları incelemiş, ülkeye döndüğünde böyle bir konu ile ilgilenen Müteferrika'yı bulmuştu. İşin ilginç yanı, o sırada Paris'te yakında İstanbul'da bir Türk matbaasının açılacağı yolunda söylentiler dolaşıyordu ve bu söylentileri Türk elçisi doğrulamıştı.

İbrahim Müteferrika sadarete verdiği dilekçe, matbaanın yararları üzerinde duruyor, lügat, mantık, hikmet vb. konularla ilgili kitapların basılması için izin istiyordu. İzin çıktı. Buna bağlı olarak fetva da alındı. Dönemin şeyhülislamı Yenişehirli Abdullah Efendi, "*tab sanatının şeriata mugayır olmadığına*" dair fetva vermiştir.

Matbaa açılması için gerekli işlemler tamamlandıktan sonra rivayete göre Viyana'dan harf dökücüler, mürettepler ve diğer malzeme getirtilmiştir. Bir başka rivayete göre bütün bunlar İstanbul'da sağlanmıştır. Gerçekten o tarihte

¹⁶ Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul, 1969, 149-156.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://fanfey.org>

harf döküm tekniğini İstanbul'da bilenler yok değildi. Matbaa, Yavuz Sultan Selim civarında İbrahim Müteferrika'nın evinde açıldı. Önce Vankulu Sözlüğü basıldı (1729). Bunu Kâtip Çelebi'nin Tuhfetülkibar'ı izledi. Daha sonra bunları Tarih-i Hindi Garbi, Naima, Raşit, Çelebizade tarihleri izledi. Kâtip Çelebi'nin Cihannüması da ilk basılan eserler arasında yer almaktadır¹⁷. Müteferrika matbaasında basılan eser sayısı 17'dir. Prof.Dr. Münir Aktepe'nin ders notlarından anlaşıldığına göre (1963-1964) ilk basılan eserler birçok tepkilere yol açmıştır. İlk günlerden başlayarak İstanbul halkı sık sık sadrazama başvurarak matbaanın kapatılmasını istemişlerdir. Özellikle geçimlerini kitap yazmak ve kopya etmekle sağlayan binlerce hattat, matbaanın kurulmasından zarar göceklerini sanarak halkı sadrazama ve onun buluşu kabul ettikleri matbaaya karşı kışkırtmaktan geri kalmamışlardır. Bu yüzden İstanbul'da bir takım olaylar da patlak vermişti. Ancak basılacak her kitap için fetva alındıktan sonradır ki halk yatıştırılabilmektedir. Böylece bütün kitapların gelişigüzel basılamayacağı konusunda güvence verilmiştir.

1730 Patrona ayaklanmasından sonra matbaa yeniden çalışmaya başlamıştır. İlk basılan kitapların pek satılmadığı ve depolarda uzun süre bekletildiği anlaşılmaktadır. Müteferrika, matbaa için gerekli olan kâğıdı sağlamak için Lehistan'dan uzman getirtti ve Yalova'da bir kâğıt fabrika açtırdı. Oldukça nitelikli kâğıt üreten bu fabrika, ne yazık ki daha sonra yüzüstü bırakılmıştır¹⁸.

Müteferrika Matbaası İbrahim'in ölümünden (1745) sonra bir süre daha devam etti. Vankulu Sözlüğü ikinci kez basıldı. Kadı İbrahim Efendi matbaayı çalıştırıyordu. Kadı İbrahim Efendi'nin ölümüyle artık matbaa çalışmaz duruma geldi. Matbaa uzun süre unutuldu. Bu arada Fransızlar matbaayı satın almak istediler. Bunun üzerine Vasıf (Vak'anüvis), bunun üzüntülü bir durum olduğunu belirten bir layiha kaleme aldı. Sonra Vasıf'ın kendisi bu matbaayı satın aldı: "*Bu sanat-ı tecdid ve ihya'nın devlete pek çok çıkarlar sağlayacağını*" kabul ediyordu. Sonuçta Vasıf ve Beylikçi Raşit Efendi matbaayı birlikte çalıştırmaya başladılar. Yeniden kurulan matbaa kitap basmaya devam etti. 1783-1794 arasında burada on bir kitap basıldı¹⁹. Bunlar

¹⁷ Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Matbaacılığı*, İstanbul, 1928, 1939; Wahid Gdoura, *Le début de l'imprimerie arabe à İstanbul et en Syrie, Evolution de l'Environnement Culturel (1706-1787)*, Tunis, 1985.

¹⁸ Ahmet Refik, *On İkinci Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı (1689-1785)*, İstanbul, 1988, 159-160, 164-168, 190-191.

¹⁹ Mücteba İlgürel, *Vasıf Tarihi, Mehasinü'l Âsar ve Hakayik'i Ahbar*, İstanbul, 1978, XXV-XXVII.

arasında Sami-Şakir-Suphi Tarihi (Bunun girişinde Türkiye’de matbaanın kurulması ve gelişmesi hakkında oldukça önemli bir yazı vardır) ve İzzi Tarihi gibi eserler de vardır.

Türk matbaacılık tarihinde 1796’da açılan ve pek çok kitap basan Mühendishane matbaası önemlidir²⁰. 1802 yılında da Üsküdar’da bir matbaa açılmıştır²¹. Matbaaların, devlet matbaaları dışında, sayılarının artması ancak XIX. yüzyıldadır.

Türkiye’de İlk Gazeteler ve İzmir

Mısır’da Mehmet Ali Paşa 1828’de yarısı Türkçe yarısı Arapça bir gazete çıkarıyordu²². Fakat onu ülkemizde çıkan ilk gazete olarak kabul etmek olanağı yoktur. Çünkü o tarihlerde Mısır, Osmanlı İmparatorluğu’ndan yarı bağımsız bir konumda bulunuyordu. Ne var ki Türkiye’de ilk gazeteler yabancı dilde yayınlanmaya başlamıştır. İstanbul’da Fransız elçilik matbaası 13 Ağustos 1794’te çalışmaya başlamıştı. Gönderilen buyruktan anlaşıldığına göre “*Matbaadan elden geldiğince yararlanılarak Cumhuriyetin çıkarlarına hizmet*” etmek gereği üzerinde duruluyordu²³. Yani ihtilalin getirdiği değerlerin Doğu’da bulunan Fransız uyruklularına iyice anlatılması öngörülüyordu. Büyükelçi Verninac bununla ilgili olarak şöyle yazıyordu:

“Matbaanın oldukça yüksek olan giderlerini manen dengelemek için gerek İstanbul’daki Fransızlara Fransa Cumhuriyeti’ne ilişkin bilgi vermek, gerek Türklere Avrupa’yı ilgilendiren çıkarları göstermek gereklidir. Bu amaçla her on beş günde bir ve özellikle Fransa’dan havadis geldikçe, altı-sekiz sayfalık bir gazete çıkarmaya karar verdim ve çıktıkça Türk hükümetine birer nüsha gönderdim.”

Verninac’ın Türkiye’den ayrılmasından sonra yeni elçi 1797 yılında *Gazette Française de Constantinople* yayına girdi²⁴. Gazete dört sayfa olarak yayınlanıyor kimi zaman da iki sayfa halinde çıkıyordu. Düzenli değildi. Bu

²⁰ Kemal Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi**, İstanbul, 2002.

²¹ Kemal Beydilli, **Mühendishane ve Üsküdar Matbaalarında Basılan Kitapların Listesi ve Bir Katalog**, İstanbul, 1997.

²² Orhan Koloğlu, **İlk Gazete İlk Polemik Vekayı-i Mısırye’nin Öyküsü ve Takvim-i Vekayı ile Tartışması**, Ankara, 1991.

²³ Louis Lagarde, “Note sur les journaux Français de Constantinople à l’époque Révolutionnaire”, **Journal Asiatique**, (1948), 271-276.

²⁴ İ. Çağlar – G. Groc, **La presse Française de Turquie de 1795 à nos jours**, İstanbul, 1985, 6.

gazete ayda bir defa yayınlanarak iki yıl varlığını sürdürmüştür. Fransızların Mısır'ı işgali üzerine Fransız elçiliği İngilizler tarafından işgal edildi. Matbaa ve hurufat satılığa çıkarıldı. Böylece gazete kendiliğinden kapanmış oldu.

İstanbul'da çıkan Fransızca gazetelerden başka 1824 yılında İzmir'de Fransızca olarak bir iki gazete çıkmıştır ki Türk gazeteciliği tarihi açısından son derece önemlidir.

Charles Tricon adında bir Fransız, ayda bir defa olmak üzere çıkardığı ilk İzmir gazetesinin adı *Le Smyrnéen*'dir²⁵. Pek düzenli çıkmayan bu gazete bir süre sonra bir Fransız tüccarına devrolundu. Gazete çok geçmeden, yeni sahibinin (M. Roux) etkisi altında Türk çıkarlarına dokunur bir yayın politikası izlemeye başladı. Bu, hükümetin gözünden kaçmadı. Ancak Kapitülasyonlardan ötürü devlet, gazeteye müdahale edemiyordu. Reisülküttap, Fransız elçisini çağırarak gazetenin yayınından şikâyet etti. Bunun üzerine elçiliğin isteği üzerine, Fransa'nın İzmir Konsolosu olaya el koydu. Fakat bu süre içinde gazetenin herhangi bir sayısı çıkmadığından konu kapandı. Bir süre sonra bu gazete el değiştirerek *Spectateur Oriental* adıyla yeniden çıkmaya başladı.

Spectateur Oriental daha ilk sayıdan başlamak üzere ciddi bir yayın siyaseti izledi. Her hafta cumartesi günleri düzenli bir biçimde çıkıyordu. Gazete daha öncekilere göre tam tersi bir yol izledi. Fransız tüccarları Yunanlı korsanlardan çok zarar görüyorlardı. Bu yüzden Fransız tüccarları, bu saldırılara karşı çıkan bu gazeteyi destekliyorlardı. Bu sırada İngiltere, Rusya ve Fransa Yunan davasını çözmek için uğraşıyorlardı. *Spectateur Oriental* İngiliz elçisi Stratford Canning'i şiddetle protesto ediyordu. Gazete bunu yaparken Türk çıkarlarını da savunmaktadır. İngiliz sefiri bu durumda Fransız elçiliğine ve Fransa'nın İzmir Konsolosluğuna şikâyetinde bulundu. Gazete 14 Temmuz 1826'da özür niteliğinde birkaç satır yazdı ise de bu İngiliz elçiliğince yeterli görülmedi. Sonunda Fransız Konsolosluğu gazeteyi tatil etti. Gazetenin başına Didier getirildi. Didier'nin yumuşak bir dil kullanması bekleniyordu. Fakat öyle olmadı. İngilizler yine şikâyet etmeye başladılar. Tehditler başladı ve Didier çekilerek yerini Monsieur Alexandre Blaque'a (Blak Bey) bıraktı.

Blak Bey, Türk basın tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu yüzden burada onunla ilgili kısa bir bilgi vermenin yararlı olduğu inancındayım²⁶.

²⁵ Louis Lagarde, "Note sur les journaux Français de Smyrne à l'époque de Mahmoud II", *Journal Asiatique*, (1950), 103-144.

²⁶ M. Münir Aktepe, "Dünkü Fransızlar: Blak Bey ve Oğlu", *Tarih Dergisi*, 33 (1982), 255-270. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İzmir’de yayınlanan *Le Spectateur* gazetesinin ortaklarından Didier gazeteciliği bırakmak zorunda kaldı. Fakat diğer hisseder Blak Bey (Monsieur Alexandre Blacque) ise gazetenin yayını sürdürdü. Gazetenin hem ortağı hem yazarı idi. Bu kişinin Osmanlı İmparatorluğu’nun hem gazetecilik hem de siyaset dünyasında önemli bir yeri vardır. Blacque 1797’de Paris’te doğmuştu. Esas mesleği avukatlıktı. Babası da avukat olup, Fransız ihtilali sırasında kiral taraftarı olduğu için ülkesinde kalamamış ve Osmanlı İmparatorluğu’na sığınarak, Marsilya’dan İzmir’e gelip, bu kente yerleşmişti. Blak Bey, İzmir’de Fransız uyruklu tüccarların çıkarlarını koruduğu için onların güvenini kazanmış, daha sonra da ticari alanda bunların temsilcisi olmuştu. Yunan ayaklanması dolayısıyla gazetesinde Türk-Yunan ilişkilerini ele alan ciddi ve tutarlı yazılar yazıyordu. Artık Blak Bey, Osmanlı İmparatorluğu’nu ilgilendiren her konuda yetkili bir uzman haline gelmiştir. Blak Bey, Yunanlıların Osmanlı Devletine karşı ayaklanmalarını yeri, Rusya’nın Akdeniz’e inmek politikasını eleştiriyordu. Yunanistan’ın Cumhurbaşkanlığına seçilen Kapo d’Istria’ya karşı gazetesinde oldukça sert bir dil kullanmaya başladı. Oysa bu tarihlerde Yunan sorununda Rusya, İngiltere ve Fransa anlaşmışlardı. Rusya büyükelçisi, Blak Bey’e, tutumunu değiştirmesi için baskı yapmaya başladı... Oysa Blak Bey, tutumunu değiştirmede ve Osmanlı çıkarlarını savunmaya devam etti. Mısır sorunundan ötürü Avrupa devletlerine de çatmaya başladı. Bunun üzerine gazetesi bir ay süreyle kapatıldı. Ancak Blak Bey yine boş durmadı. Ekonomik konularla ilgili bir takım broşürler yayınlamak suretiyle yayın yaşamına devam etti. 16 Kasım 1827’de *Le Spectateur Oriental*, eskisinden daha çok Türklerin tarafını tutar bir çizgide yayına başladı. Hatta, Blak Bey, Fransa’nın Doğu siyasetini de eleştirmekten geri kalmadı.

Blak Bey, 1827’den sonra Ocak 1828’den başlamak üzere *Courrier de Smyrne*’i yayına soktu. Yine Türkler lehine yazılar yazıyor ve bu yüzden İzmir’de çok büyük bir ilgi görüyordu. Blak Bey, Yunanistan Cumhurbaşkanı Kapo d’Istria ile onu himaye eden Ruslara saldırıyor, Türklerin dâvalarında haklı olduğunu kanıtlamaya çalışıyordu. Sonunda Rusların Babiâli’ye başvurusu üzerine 5 Ağustos 1830 tarihinde, İzmir mütesellimi Ömer Lütfi konuyu incelemekle görevlendirildi. Blak Beyin İzmir tüccarları önünde yapılan soruşturmasının sonucunda İzmirliiler onun çıkardığı gazeteden memnun olduğunu söylediler. Mütesellim Ömer Ağa, çıkarılan gazetenin zararlı değil, faydalı olduğunu İstanbul’a bildirdi. Mütesellim, Blak Beyi korumaya çalışıyordu. Ne var ki Babiâli soruşturmanın devam etmesinde direndi. Yalnız Blak Bey, Fransız uyruklu olduğu için daha fazla üzerine gidilemiyordu.

Fransız sefaretinin bu işe el koyması gerektiğini Ömer Ağa Babiâli'ye bildirdi. Durum Blak Bey açısından son derece tehlikeli idi. II. Mahmut, Blak Beyi bu durumdan kurtarmayı uygun gördü. Osmanlı Devleti hesabına Fransızca bir gazete çıkarmak üzere Blak Bey, İstanbul'a çağrıldı. Blak Bey 1831'de İzmir'den ayrılarak İstanbul'a yerleşti.

II. Mahmut, Osmanlı İmparatorluğu'nun durumunu yabancılara anlatmak ve Türk çıkarlarını savunmak için Blak Beyi Fransızca bir gazete çıkarmakla görevlendirdi. *Le Moniteur Ottoman* başlığı altında yayınlanan bu gazete yarı resmi olmakla birlikte, daha çok devletin siyasal sorunları üzerinde duruyordu²⁷. Bu sırada Takvim-i Vekayi henüz yayın yaşamına ilk adımını atmıştı. Fakat Takvim-i Vekayi yanında Blak Beyin başında bulunduğu yani müdürlüğünü yaptığı *Le Moniteur Ottoman*'ın Fransızca Takvim-i Vekayi olarak yayını sürdürmesi yine birçok olaylara yol açıyordu. Bu yayınlar kimi Avrupa devletlerinin çıkarına dokunuyordu. Bunlar da elçilikleri aracılığıyla Babiâli'ye şikâyetle bulunuyorlardı. Bir Fransızın, Türkleri bu kadar içtenlikle savunması, birçok konuda Osmanlı İmparatorluğu'nu ve yardımcı olması, yabancı ülkelerin işine gelmiyor ve ona çok kızıyorlardı. Buna karşılık Babiâli, Blak Beyden ve onun çıkardığı gazetede yazılarından geniş ölçüde yararlanıyordu. Paris elçisi Mustafa Reşit (Paşa), 1834'te Blak Beyin yazacağı makalelerle Osmanlı İmparatorluğu'na yardımcı olmasını istiyordu.

Blak Bey 1836'ya kadar II. Mahmut'a ve dolayısıyla Babiâli'ye yardımcı aldı. Blak Bey, oğlunun öğrenimi için ya da II. Mahmut tarafından kendisine verilen özel bir görevi yerine getirmek üzere Fransa'ya giderken yol üzerinde uğradığı Malta adasında öldü²⁸.

²⁷ Selim Nüzhet, "Fransızca Takvim-i Vekayi ve *Le Moniteur Ottoman*", *Yeni Türk Mecmuası*, I/3 (1932), 22-27.

²⁸ Paul Fesch (*Constantinople aux derniers jours d'Abdülhamid*, Paris, 1906), İzmir'i Türk gazeteciliğinin beşiği olarak nitelendirmektedir.
Ücretsiz Ders Kitap Arşivi - <https://mattey.org>

I. BÖLÜM

İZMİR VE BASINDA İLK GELİŞMELER

İzmir, XVII. yüzyılın ilk yıllarından başlayarak uluslararası bir ithalat ve ihracat limanı kimliğini kazanmıştır. Başta Evliya Çelebi olmak üzere XVII. yüzyılda buraya gelen yerli ve yabancı gezginler İzmir'in bu özelliğine dikkati çekmişlerdir. Fakat İzmir zaman zaman birçok felaketlere uğramaktan kurtulamadı. Depremler, salgın hastalıklar, yangınlar her seferinde İzmir'i bir yıkıntı haline getirdi. Hele 1688 depremi ve onu izleyen yangınlardan sonra kentin fiziksel yapısı ve belki etnik grupların yerleşme alanları da değişmiştir. Bu depremde kentin 17 camiinden sadece üçü ayakta kalmış, Türk mahalleleri tamamen ortadan silinmiş, Frenk ve Ermeni mahalleleri de yanmıştı¹. Ancak kent, kendini çabuk toparladı ve çabucak yeni bir gelişme sürecine girdi. XIX. yüzyıla gelindiğinde ve bu yüzyıl içinde de İzmir bir dizi felaketle karşılaşacak fakat yine kendini çabucak toplayacaktır.

Tanzimat'tan sonra İzmir'de yabancı yatırımlar giderek arttı. Havagazı fabrikası, İzmir-Aydın, İzmir-Kasaba demiryollarının inşası, rıhtımın yapılması bu yatırımların ilgi çekici örnekleri olarak görülmektedir. İzmir bu yeni yatırımlarla, Paris örneğindeki eğlence yerleriyle, Kordon'uyla, batı örneğindeki meskenleriyle ve kentiçi ulaşım ağıyla herhangi bir Avrupa kentini aratmıyor ve buraya “*Petit Paris*” (Küçük Paris) deniliyordu². Kordon; tiyatroları, birahaneleri, mağazaları, klüpleri ve her türlü eğlence merkezleriyle burayı gezenleri neredeyse büyülüyordu. Demiryolları İzmir limanını artbölgelere bağlamış ve ticaretin akışı büyük bir hız kazanmıştı. Halit Ziya, bu ticaretin konumunu şu çarpıcı gözlemlerle dile getirmektedir³:

“İzmir’le ilgisi olan büyük bir Anadolu parçasının bütün elde ettiği ürünler gelir, Yemiş çarşısından başlayarak gümrük dolaylarına kadar geniş bir alanı doldururdu. Ve bu alanın içinde dünyanın her yanından akan etmiş çeşitli bayraklara bağlı yabancılarla, gene dünyanın neresinden çıktıkları belli olmayan, ama öteden beri İzmir’de kurulu oldukları bilinen, ceplerinde değişik, üstelik bir kaçar tane uyrukluk pasaportları ile sanki Frenkler ve bunların arasında Rumlar, Ermeniler ve özellikle Musevilerden oluşmuş bir mahşer kalabalığı kaynaşırdı.

¹ Doğan Kuban, **Türkiye’de Kentsel Koruma**, İstanbul, 2001, 66.

² Rauf Beyru, **XIX. Yüzyılda İzmir’de Yaşam**, İstanbul, 2000.

³ Halit Ziya Uşaklıgil, **Kırk Yıl**, İstanbul, 1969, 138-142.

Bir kovan ki arıları vızıldayarak her zaman toplanacak balları kursaklarından taşıyacak kadar emerek sonu gelmeyen bir çaba içinde döner dururlardı. Sonra şurada burada tek tük Türk mağazaları vardı. Buralarda konuklarına bol bol kahve çay ikram eden, işlerinin bütün sıcaklık ve uğraşma güçlerini gerektiren bölümlerini, yanlarında çalışan ve gene çeşitli yabancı soylara bağlı gençlere bırakmış Efendi'ler vardı...

Arpa, buğday, nohut, darı, susam, özellikle incir, üzüm, palamut, sumak, afyon... akın akın gelir, bu Efendi'lerin depolarında, yok eğer bekletilemeyecek şeylerdense Yemiş Çarşısı mağazalarının önünde, sokakta birikirdi. O zaman dışa satım işiyle uğraşanlar üşüşürler, fiyat verirler, mal tartılır ve satılırdı.

Fiyat, tartı ve öteki işlemler, üreticinin aracıya karşı olan güvenine, onların insaflarına, namuslarına bırakılmış haldeydi...

Bu ticaret savaş alanının kurbanları üreticiler, yararlananları ise yabancı ya da yarı yabancı soydan olanlar; seyircilerine gelince; onlar da Türklerdi."

İzmir'in nüfusu konusunda yabancı kaynaklarda özellikle XVII. ve XVIII. yüzyıllarla ilgili olarak yuvarlak bir takım sayılar verilmektedir. Bunların ne ölçüde sağlıklı olduğu elbette tartışılabilir. Ancak 1830 ilk nüfus sayımına göre kentte 21.837 erkek bulunmaktadır. Merkeze bağlı çevre köylerde 9.300 erkek nüfus yazılmıştır. 1830'da İzmir'in kent nüfusu, kadın-erkek dengesi düşünülürse, 45.000 tahmin edilebilir. Yine XIX. yüzyıl için İzmir'in nüfusuyla ilgili 150.000, 187.000, 125.000 sayılar veriliyorsa da bunların gerçeği yansıttığı söylenemez. 1885'te, İzmir'in İngiliz konsolosu kentin nüfusunu 154.000 olarak vermektedir. İzmir'de Türklerden başka Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler de yaşıyordu⁴. Yine burada hatırı sayılır bir Levanten nüfus da vardı. Şunu belirtmek gerekir ki İzmir'de yaşayan Rumların hepsi yerli değildi. Tam tersine bunların çoğu Yunan pasaportu taşıyordu. Bu nüfus daha da artacaktı. Nitekim, Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman İzmir'de 50.000'e yakın Yunanlı yaşıyordu. Tanzimat'tan sonra yabancılara tanınan kolaylıklardan yararlanan yabancılar burada geniş ölçüde mal ve mülk edinme yoluna gitmişlerdir.

Ulaşım alanında en önemli gelişme İzmir'i Aydın ve Kasaba'ya bağlayan demiryollarının yapılmasıdır (1861-1866). Bu yatırımlar, ihracata konu olan

⁴ Bonavantür F. Slars ve İkonos, **İzmir Hakkında Tetkikat**, (Çev. Arapzade Cevdet), İzmir, 1932, 332.
 Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ürünlerin daha bol ve kolay bir biçimde İzmir limanına akmasına yol açtı. İzmir limanını daha işlevsel kılmak için yapılan rıhtım (Kordon)⁵, İzmir'in çehresini tamamen değiştirdi (1878). Rıhtımın yapılmasıyla, elde edilen geniş arazide zenginlerin, levantenlerin kâşaneleri yükselmeye başladı. Kordon, depo, lokanta, birahane ve her türlü eğlence yerleriyle İzmir'in en göz alıcı mekânı oldu.

İzmir'de yabancı yatırımlar giderek artıyordu. Havagazı, su, rıhtım, demiryolları hep yabancı yatırımlardı. Yabancı yatırımlar arasında okul, hastane gibi kuruluşların da bulunduğunu unutmamak gerekir. Öte yandan XIX. yüzyılda İzmir'de önemli ölçüde sanayi yatırımları da yapılmıştı. Pamuk eğirme, dokumacılık, halı yapımı, işlenmiş deri, pamuklu yünlü dokuma, sabun yapımı bu üretim içinde önemli bir yer tutuyordu. Sabunhane sayısı oldukça fazla idi. Sözgelimi 1804 yılında yalnız İzmir içinde 25 sabunhane vardı. XIX. yüzyılda sanayi önemli bir gelişme gösterdi. Basma, pamuklu, ipekli dokuma fabrikaları ilk sırada yer almaktadır. Halıcılık 1860 yılına kadar sipariş üzerine yapılıyordu. Hacı Ali Efendi, 3000 eve iş veriyor ve yılda 85.000 m² halı dokunuyordu. İngiliz sermayesi 1864'ten sonra halıcılığa el atmaya başladı. Bu önemli ürünün ihracatını yavaş yavaş denetimi altına aldı. Bu dönemde İzmir'deki sanayi dalları içinde kâğıt, çuha, demir, un, yağ, ispirto, buz vb. fabrikalarını sayabiliriz⁶. Kâğıt fabrikası buharla çalışıyordu. Ürettiği kâğıt devlet dairelerinin gereksinimini karşılıyordu. Fakat 10-15 yıl işledikten sonra teknoloji yenilenmedi ve fabrika çok geçmeden kapandı.

İzmir'de ihracata bağlı bir sanayi gelişmiştir. Kutu, fıçı, yağ, deri, sabun üretimi uzun zamandan beri önemli bir yer tutuyordu. El tezgâhları kasaba ve köylerde oldukça yaygındı.

Öte yandan İzmir'de ekonomik yönden güçlü olan gayrimüslimler burada kültürel yönden de ayrıcalıklı bir konuma gelmekte gecikmemişlerdi. Bunların öteden beri Batı dünyasıyla çok yakın iletişim içinde bulundukları anlaşılmaktadır. Zengin çocukları Avrupa'ya gidiyor ve orada öğrenim görüyorlardı. İzmir'de levanten ve gayrimüslimlerin birçok kültür kurumları vardı ki bunlar her türlü teknik donanımlarla bezenmişti. Buralarda seçkin öğretmenler ders veriyordu. Hele Rumların Aya Fotini okulu Rumlar arasında

⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, "İzmir Rıhtım İnşaatı ve İşletme İmtiyazı", *Tarih Dergisi*, 32 (1972), 495-558.

⁶ Bu konuda bk. Abdullah Martal, *Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme (XIX. Yüzyıl)*, İzmir, 1999.

bir üniversite gibi algılanıyordu. Erkek liselerinden başka kızlara özgü okullar da vardı. Dabağhanede oldukça ileri düzeyde bir Ermeni kız lisesi vardı. Protestanların, Katoliklerin okulları da eğitim öğretim bakımından önemliydi. Lazarist rahiplerin propaganda okulu ve Alliance Israelite de dikkate değer kültür kurumları olarak görülmektedir⁷. Bütün bunlara karşılık, Türklerin erkek çocukların devam ettiği, her sınıfı bir hocaya verilmiş, aralarında Türkçe için bir gezici öğretmenle, bütün varlığı ancak yüze varan bir son sınıftan senede ancak sekiz on gence diploma veren bir rüşdiyesi vardı⁸. Okutulan ders dilbilgisi, Türkçe, tarih, matematik, Arapça, coğrafya idi. Fakat bunlar oldukça yüzeysel okutulurdu. Hatta Midhat Paşa, burada vali olarak görev yaparken, Halit Ziya'nın okuduğu rüşdiyeyi ziyaret etmiş, derslerin zayıflığını, kofluğunu görmüş ve şimdilik bir yenilik olmak üzere Fransızca dersinin konulmasıyla yetinmişti. Halit Ziya, rüşdiyeyi bitirdikten sonra Mechitaristlerin okuluna devam etti.

Ziya Somar, Aydın vilayeti salnamelerinden yola çıkarak gayrimüslimlerin okul ve öğrencileriyle ilgili olarak şu çarpıcı sayıları vermektedir⁹.

Rum okulu	161	Toplam öğrenci	6014
Ermeni okulu	75	Toplam öğrenci	985
Yahudi okulu	-	Toplam öğrenci	1758
Yabancı okullar	5	Toplam öğrenci	2728

Yüzyılın sonuna doğru İzmir'de kültürel yönden Türklerin yararına birtakım değişimler de oldu. Bu gelişmelerin içinde en önemlisi basın ve okullaşma alanında görülmektedir.

Vilayet Matbaası ve Aydın Gazetesi

İzmir'de Tanzimat dönemine kadar bir Türk matbaasından söz edilemez. İzmir'de ilk matbaayı Yahudilerin XVII. yüzyılda kurduğu bilinmekle birlikte burada matbaacılığın XIX. yüzyıla kadar nasıl bir gelişme gösterdiğini açıklamak oldukça güçtür. Ancak, giriş bölümünde belirttiğimiz gibi; İzmir'de çıkan ilk Fransızca gazeteler XIX. yüzyılda burada matbaacılığın epeyce ilerlemiş olduğunu ortaya koymaktadır. Vilayet matbaasının kurulmasından önce basılan birkaç Türkçe kitabın da gayrimüslimlerin işlettikleri matbaalarda

⁷ Halit Ziya, *Kırk Yıl*, 82-86.

⁸ Halit Ziya, *Kırk Yıl*, göst. yer.

⁹ Ziya Somar, *Yakın Çağların Fikir ve Edebiyat Tarihinde İzmir*, İzmir, 1944, 3-4.

basıldığını biliyoruz¹⁰. İlk Türkçe kitap herhalde İzmir’de işletmeye açılan buhar değirmeni ile ilgili bir nizamname olmalıdır¹¹.

Diğer ilk yayımlanan Türkçe kitapların da gayrimüslim matbaalarında basılmış olması dikkati çekmektedir. Bunlar genellikle Davereni ve Sougiolli matbaalarında basılıyordu. Sözgelimi Nassıf Mallau’f’un Fransızca-Türkçe bir sözlüğü: *Et tuhfet, üz zehiye fi lugati’s-şarkiye* 1269 (1853) yılında İzmir’de basılmıştır. Bundan önce Sabit-Hasan Servet’in *Tahmis-i Servet*’i ilk basılan Türkçe kitap olarak listede yer almaktadır¹². Üçüncü bir Türkçe-Fransızca kitap, 1854 yılında basılmıştır. Bu eser, Cricor Chumarian imzasını taşımaktadır. İlk filozofların yaşam öyküleri ve felsefelerini anlatan bir kitaptır. Yine Nassıf Mallau’f’un *Fevaid-i Şarkiye* başlıklı Türkçe gramer kitabıyla *Türkçe ve Fransızca Mükâlemeler* başlıklı eseri de bunlar arasında yer almaktadır.

1864 Tuna vilayeti nizamnamesi vilayet merkezinde bir matbaa açılmasını öngörüyordu. Bu nizamname bir süre sonra oluşturulan diğer vilayet merkezlerinde de uygulandı. Böylece her vilayet merkezinde kurulan matbaalar, vilayet gazetelerinin, vilayet salnamelerinin yayımlanmasında önemli bir işlevi yerine getirdiler. Bu matbaalar, “işe yarayabilecek bir takım pratik hedeflere” yönelik olmakla birlikte¹³, taşrada Takvimhane-i Amire’nin işlevine benzer bir görevi yerine getirdiler. İlk özel gazetelerin, kitapların bu vilayet matbaalarında basıldıklarını unutmamak gerekiyor. İzmir’de de benzer bir gelişme olmuştur.

Aydın vilayet matbaası 1868’de kuruldu¹⁴. Maliye Nezareti tarafından, matbaanın kurulması için gerekli olan “bir litograf destgâhi ve on dört küt’a taş” Tevfik Efendi adında bir litografya ustası ile birlikte İstanbul’dan İzmir’e gönderildi¹⁵. Vilayet evrak müdürü Asım Efendi’nin çabalarıyla gerekli harufat sağlanarak 1869’da küçük oylumda bir vilayet gazetesi çıkarılmaya başlandı¹⁶. Bu matbaanın kuruluşu ve ilk zamanları hakkında Aydın Vilayeti Salmesinde vilayet mektupçusu Fehmi Efendi’nin kaleme aldığı bir tahrir son derece önemli

¹⁰ Erkan Serçe, *İzmir’de Kitapçılık*, İzmir, 1996.

¹¹ Zeki Arıkan-Abdullah Martal, “İzmir’de İlk Buharlı Un Fabrikası”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 12 (1998), 1-22.

¹² Erkan Serçe, *İzmir’de Kitapçılık, 1839-1928*, İzmir, 1996, 103.

¹³ Serçe, *Kitapçılık*, 18.

¹⁴ Serçe, *Kitapçılık*, 20.

¹⁵ Serçe, *Kitapçılık*, 20.

¹⁶ Ziya Somar, *Yakınçağların*, İzmir, 1944, III, 2. Vilayet Gazetesinin Midhat Paşa tarafından yayımlandığını ileri sürmektedir ki doğru olmasa gerektir.

bilgiler vermektedir¹⁷. Bu raporda, matbaanın çok küçük hacimde bir gazete neşrine başladığı ancak bunun devam etmediği ve Salim Efendiye devredildiği açıklanmaktadır. Ancak matbaa epeyce borçlanmış olmalı ki gelir gideri karşılayamaz duruma düşmüştür. Bunun üzerine bir sözleşme ile matbaa Salim Efendiye terk olunmuş bu da devam etmediğinden, Aydın namında bir gazete çıkarmak üzere matbaa bütün araç ve gereçleriyle Karidis adında bir gazeteciye verilmiştir. Onun da matbaayı tatil ettiği ve bütün araç ve gereçleri çürümeye terk ettiği anlaşılmaktadır. En sonunda matbaa Yusuf Ziya Efendi'nin yönetimine verilmiştir¹⁸. İşte bu matbaada basılan Aydın Vilayet Gazetesinin pek az sayısı günümüze ulaşabilmiştir. Birkaç sayı Hakkı Tarık Us Kütüphanesinde, 1875 ve 1878 yıllarına ait sayılar da Atina Milli Kütüphanesinde bulunmaktadır¹⁹.

Mehmet Salim, vilayet gazetesini bir süre yönetmiş ve İzmir'de çıkardığı *Devir* gazetesini de bu matbaada bastırmıştır.

¹⁷ **Salname-i Vilayet-i Aydın**, Defa 10, 1304 (1888), 62-70.

¹⁸ Ömer Faruk Huyugüzel, **İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar**, İzmir, 2004, 122-132.

¹⁹ Huyugüzel, **İzmir'de**, 123.

II. BÖLÜM

İLK ÖZEL TÜRK GAZETESİ

Mehmet Salim ve Devir Gazetesi

Mehmet Salim, yukarıda görüldüğü gibi Aydın vilayet matbaasında bir süre yöneticilik yapmış ve Aydın gazetesinde başyazar olarak görevlendirilmiştir. İzmir’de Türk gazeteciliğinin kurucusudur¹. Yaşamı konusunda ancak bazı ipuçları elde edebiliyoruz. Ahmet Midhat Efendiden Devir gazetesinde yapılan bir alıntıda şöyle demektedir: “Zira bu zatı tanırız. Âli himmet, âli-fikret bir zattır. Selanik, Aydın gazetelerinin muharriri ve Tuna gazetesinin dahiliye muharriri idi.” Böylece onun Tuna gazetesinde Ahmet Midhat Efendi ile birlikte çalıştıkları anlaşılmaktadır². Mehmet Salim’in Aydın vilayetinin merkezi olan İzmir’e hangi görevle geldiği tam olarak bilinmemektedir. Bu konuda bilinen tek şey, Aydın vilayet matbaasını 1868’den 1872/73’e kadar onun yönetmiş olmasıdır. Ne yazık ki vilayet gazetesi elimizde olmadığı için Mehmet Salim’in burada ne gibi yazılar yazdığını bilmiyoruz. Vilayet gazeteleri aslında Takvim-i Vekayi’nin taşradaki modeli idiler. Fakat başyazıları önemli olurdu. Bu başyazılar kimi zaman valiler tarafından da kaleme alınırdı. Huyugüzel’in anlatımına göre³, “Resmi emir ve duyuruların memurlara ve vilayet halkına duyurulması amacıyla bu gazete, oldukça dikkatli davranmakla birlikte Mehmet Salim’in, o yılların nisbeten hür basın ortamından cesaret alarak siyasi, sosyal ve kültürel konularda cesur ve atak makaleler kaleme aldığını tahmin etmek zor değildir.” Bu, Devir’i çıkardıktan sonra vilayet gazetesinden buna yapılan alıntılardan az çok belli olmaktadır.

Devir’in önsüzünde Mehmet Salim Müslümanların basın yoluyla “hukuk ve hürriyetini ikmale” yardımcı olmak amacını güttüğünü belirtmektedir. İzmir’de bu ilk özel Türk gazetesinin canlı bir yapısı vardır. Mehmet Salim, gördüğü aksaklıkları eleştirmekten çekinmemektedir. Rumca ve Fransızca gazetelerin haksız tutumlarına büyük bir yüreklilikle karşılık vermektedir. Üstelik Mehmet Salim, “meclis-i temyiz reisi” hakkındaki sözlerinden ötürü iki ay hapse mahkûm olmuş, fakat bundan kurtulmak için İstanbul’a gitmiştir. Bu süre içinde gazete vekâleten idare edilmiştir. Dönüşünde bu cezadan kurtulmuş, fakat

¹ Huyugüzel, İzmir’de, 133-139.

² Devir, 24 Ağustos 1288/5 Eylül 1872, no. 1.

³ Huyugüzel, İzmir’de, 136.

gazete de daha fazla devam etmemiş, 57 sayıdan sonra Karamname-i Âli ile kapatılmıştır. Mehmet Salim, 1875 yılında Corci Bubli adlı bir Ermeninin maddi yönden desteklediği *İntibah* gazetesini çıkarmıştır⁴. Fakat bunun -şimdilik- hiçbir sayısına ulaşılammıştır. Mehmet Salim'in bundan sonraki yaşamı konusunda pek bilgimiz yoktur. Bilinen tek şey, onun 1878'de Girit'e gitmek üzere İzmir'den yola çıktığıdır.

İzmir'in vilayet gazetesi dışında ilk özel gazetelerinin *Devir* ve *İntibah* olduklarını biliyoruz. Her iki gazete koleksiyonunun İzmir Milli Kütüphanesi'nde bulunduğunu kimi İzmirli yazarlar belirtmişlerdir. Ancak bugün ne yazık ki İzmir Milli Kütüphanesi'nde bu gazetelerle ilgili herhangi bir ize rastlanmamaktadır. Son yıllarda *Devir* gazetesinin eksik bir koleksiyonun Ankara Milli Kütüphane'de bulunduğu anlaşılmış ve Prof.Dr. Ömer Faruk Huyugüzel'in çabalarıyla gazetenin bu sayıları Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileri tarafından yeni harflere aktarılmıştır⁵.

Gazetenin altbaşlığına *Menafi-i Milliye ve Mevadd-ı Mülkiye ve Politikadan Bahseder Türk Gazetesidir* kaydı bulunmaktadır. İlk sayısı 3 Recep 1289, yani 24 Ağustos 1872 tarihini taşımaktadır. Yine bu ilk sayıda *Devir*'in biri pazartesi, diğeri perşembe olmak üzere haftada iki kez çıkacağı bu ilk sayıda verilen bilgiler arasında yer almaktadır. Mehmet Salim gazetenin çıkış gerekçesini şu sözlerle açıklamaktadır:

“İzmir’de günden güne çoğalmakta olan Rumca ve Ermenice ve Yahudice ve Fransızca matbuata karşı Türkçe bir gazetenin gayret-i milliye ve muhabbet-i vataniyemi tahrik eylediğinden bilistidlal aldığım müsaadeye mebni (Devir) namında bulunan işbu gazetenin tab ve ihracına besmelekeş mübaderet oldum. Bu teşebbüsümden muradım Müslüman karındaşlarımızın dahi matbuat cihetiyle noksan gördüğüm hukuk ve hürriyetini sair vatandaşlarımız gibi ikmale yol açmaktan yani kendilerine halisane ve müftehirane hizmet bir hizmet ibrazından ibaret olduğundan şu hayırlı niyetime muvaffakayette kendime evvela tevfiakat-ı ilahiyi rehber ve saniyen rağbat-ı İslamiyeyi yardımcı ve gayet muhip bir birader bilirim. Allah (cc) tevfikini refik ve mamulumuzu vasık eyleye”

Mehmet Salim.

⁴ Huyugüzel, *İzmir’de*, 53.

⁵ Fatma Usalan, *Devir Gazetesi* 1, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Bitirme Tezi (2002).

Yine Mehmet Salim, “*Meslek ve Vazifemiz*” başlıklı yazısında, üzerlerine aldıkları görevin görünüşte ve çok kimsenin gözünde küçük görünmekle birlikte hiç de öyle olmadığını dile getirmektedir. Çünkü bu görev, Osmanlıların kutsal medeniyet ve maddi saadetine hizmet edecek yüce bir iş olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Mehmet Salim, doğruları çekinmeden yazacaklarını söyler. Eleştiriden kaçmayacağını dile getirir. Otuz gün için yüz elli üç kuruşa hizmet eden biçarelerin kırk günde bir aylık almayanların evlerine bir okka ekmek götüremeyecek durumda olanların sıkıntılarını yazmak elbette üzerlerine düşen bir borçtur.

Bu mukaddime, gazetenin izleyeceği yolun bir programı niteliğindeydi. Yani gazete her sayısında servetin artmasına, mutluluğun elde edilmesine, çalışacak eğitim, bilim, sanayi, ticaret ve tarım konularına ağırlık verecektir. Ayrıca Havadis-i Merkeziye başlığı altında bölgedeki haberler öne alınacak, bunu İstanbul ve vilayetlerdeki gelişmeler izleyecektir. Dış haberler de bu programın içinde yer alacaktır. İzmir ve Avrupa piyasalarındaki fiyat hareketlerine de yer verileceği belirtiliyordu.

Yine bu ilk sayıda Midhat Paşa’nın parlak bir övgüsü göze çarpmaktadır. Çünkü Mehmet Salim, Tuna vilayet matbaasında çalışmıştır ve Midhat Paşa’yı da çok yakından tanımaktadır.

Aynı sayıda bir tartışma da gündeme getirilmişti. Bu tartışmanın özünü, ünlü yazar Ahmet Midhat Efendi’nin de İstanbul’da yine Devir başlığı altında bir gazete çıkarma girişimidir. Oysa Mehmet Salim, Tuna vilayet matbaasında birlikte çalıştıkları Ahmet Midhat Efendinin çıkardığı gazeteye böyle bir ad vermesini anlayamadığını dile getirmektedir. Çünkü Mehmet Salim, bu gazeteyi çıkarmak için ruhsatını daha önce almıştı.

Devir, medeniyet ve terakki kavramları üzerinde durmakta ve toplumsal bir ilerlemeden yana görünmektedir. Medeniyetin “*hilkat-i beşeriyede mevcut*” olduğunu savunur, her türlü ilerlemenin yolu olduğunu yazar. Osmanlıların maarif, ticaret, ziraatle meşgul olduklarını ve medeniyet yolunda ilerlemekten geri kalmadıklarını da bu çerçevede dile getirilmektedir. İmparatorluğun değişik yerlerinde yapılan idadi ve rüşdiye okulları konusundaki haberler ağırlıklı olarak işlenmektedir.

“*Terakki*” kavramının da bu bağlamda Devir’de önemli bir yer tuttuğunu görmekteyiz. Terakkinin yani ilerlemenin yalnızca devlet eliyle

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

yapılamayacağını, buna kişilerin de destek vermesinin zorunlu olduğunu savunmaktadır. Buna bir örnek olmak üzere de İstanbul-İzmit demiryolu yapımını göstermektedir. Bir aralık devlet, bu demiryolunu yabancılara yaptırtmanın zararını gördüğü için kendisi yaptırmak için çözüm yolu arıyordu. Sonunda *“millet parayı verdi, devlet yolu yaptırdı, ve yaptıracak, daha ilerisine varacak. Varamayacak diyenleri hayrette bırakacak.”*⁶

Devir, İzmir vilayet merkeziyle ilgili haberlerin ayrıntılarını vilayetin resmi yayın organı olan Aydın gazetesine dayanarak vermektedir. Unutmamak gerekir ki 1869 yılında yayına giren vilayetin bu resmi gazetesi uzun süre Ege bölgesinin tek Türkçe gazetesi olmak özelliğini korumuştur.

Gazete, anlaşıldığına göre İzmir’e yakın kasabalarda muhabirler bulunduruyor ve bunların gönderdikleri yazılar (varaka) basılıyordu. Urlalı Hakkı’nın Urla’dan gönderdiği yazılar dikkat çekicidir. Sözgelimi bu muhabir, kasaba içinde *“ahalisinin gayret ve himmetiyle”* yaptırılan rüştüye hakkında epeyce bilgi vermektedir⁷. Urlalı Hakkı, yine iskeledeki caminin bayağı tüccar mağazası gibi kullanıldığından yakınlıkla bunun önüne geçilmesini istemektedir.

Öte yandan yine gazetenin daha ilk sayılarından başlamak üzere okurlarıyla yakın bir iletişim kurarak onların mektuplarına yer verdiğini de görüyoruz. Bu mektupların yalnız çevreyle sınırlı kalmadığı, Aydın vilayeti⁸ dışındaki Devir gazetesi okurlarını da kapsadığı anlaşılmaktadır. Bu da bize, gazetenin ilgi ve yayılma alanını göstermektedir. Ankara’dan yazan bir okur, Ankara vilayetiyle İzmir vilayetini karşılaştırıyor, ikisinin önemi üzerinde duruyor ve Devir’in gıpta edici olduğunu dile getirerek Ankara’da ancak tek gazete çıktığını vurguluyordu⁹.

“Ankara cesamet ve ticaretçe İzmir ile müsavi olamazsa da oradan pek geri kalmayıp İzmir’in yalnız deniz kenarında vaki olmasından fazla bir farkını göremez (Bu zat galibe İzmir’i biliyor). Hal böyle iken İzmir’de açılan Osmanlı ve Fransız ve Rum ve Ermeni gazeteleri on adedi geçtiği halde Ankara’da henüz bir gazete çıkarılmaya başlamadı...”

⁶ Devir, 31 Ağustos 1288, no. 3.

⁷ Devir, 1 Eylül 1288; 14 Eylül 1288, 7.

⁸ O zaman Aydın vilayeti İzmir merkez olmak üzere, Manisa, Muğla ve Denizli illerini (sancak) kapsayan geniş bir idari birimdi.

⁹ Devir, 21 Eylül 1288, 9.

Biz öyle sürü sürü, fevç fevç adamlar ve diplomatik geçinir büyük akullar olduğumuz halde dünyadan asla haberimiz yok. Ve haber almak istemeyiz...

“Bizim cümlemizin cahil kalmasında olan asıl sebep bu gazetesizliktir” denirse ki, acayıp, siz hepiniz öyle cahil misiniz? Evet. Çünkü içimizde ve büyüklerimizde olmak üzere yalan yanlış bir zat harita bilir ve bir parça tarih okumuş da başka bir şey öğrenememiştir ki...

İşte memleketimizin âlimleri bunlardan ibaret olup bakiyemiz bilumumca böyledir. Halimize hayf hayf...”

Akhisar’dan gönderilen¹⁰ bir mektupta da Devir gazetesinin savunduğu düşüncelerdeki *“haklılığı ve serbestçe açık ifadeleri”*ne hayranlık duyulduğu işleniyor ve bunun *“doğrudan insanı tekrar be tekrar okumaya mecbur”* ettiği dile getiriliyordu. Yazar, bundan ötürü Devir gazetesinin Akhisar muhabirliğini [muhabirliğini] üstlenmekten mutluluk duyuyordu.

Mamañih senaverlerinin öyle kitabet ve dirayetim yok ise de vazifem ancak buraca zuhura gelmiş ve gelecek vukuatın aklım erdiği mertebe kabataslak ve doğruca arz eylemekten ibarettir.”

Nitekim mektup yazarı Akhisar’la ilgili bir takım haberleri de mektubuna eklemektedir.

Tire’den alınan bir mektupta Kasaba’da eksikliği duyulan rüşdiye okulu binası için halkın gösterdiği çabalar dile getirilmektedir¹¹. Halk, gelecek kuşakları cahilliğin pençesinden kurtarmak için büyük özverilere katlanarak kasabayı bir rüşdiyeye kavuşturmuşlardır. Devir gazetesi de yoksulluğa karşın bu okulun yapımı için 20 lira göndermiştir. Bu ve buna benzer mektuplar o zaman yaşayan halkın sıkıntılarını, dertlerini dile getirmekte, geçmişti araştırarak bir tarihçi için değerli malzeme bırakmış bulunmaktadır. Sözelimi bu mektuplar içinde Akhisar’dan yazılan biri Ege bölgesinde patatesin yeni yeni ekilmeğe başladığını ortaya koymaktadır¹².

“Patates denilen hububat Akhisar’a İzmir’den celp olunup iki, iki buçuk kuruşa kadar satılmakta olduğu müşahade olunmakta. Mahsul-i mezkûr ise ashab-ı zürranın havayic-i zaruriyesine [zorunlu gereksinim] medar olan bir

¹⁰ Devir, 2 Teşrinievvel 1288, 12.

¹¹ Devir, 30 Teşrinievvel 1288.

¹² Devir, 2 Kânunuevvel 1288, 24.

mahsul olmakla bazı kisan [kimseler] tarafından zer olunması emel ve arzu edilmekte ise de buralarca emr-i ziraat-i mebsus olmadığından [duyulmuş olmadığından] usul-i zer'iyyesi bilinemediği cihetle keyfiyet-i zer'inin ilan buyurulması Devir gazetesinin himemat-ı cemilesinden muntazırdır."

Bundan anlaşıldığına göre patates ekimi henüz o tarihlerde Akhisar çevresinde bilinmiyordu. Mektupta bu konuda gerekli teknik bilgilerin ziraatçılara verilmesi için Devir gazetesinin desteği istenmektedir.

Gazete, hem patatesin çok yararlı bir besin olduğunu yazıyor hem de gerekli bilgilerin ileriki sayılarda verileceğini ekliyordu. Gerçekten gazetenin 24. sayısında patates ekimi ile ilgili ayrıntılı bir makalenin yer aldığı görülmektedir. Bu bilgilerde ünlü Hayrullah Efendinin çevirip bastırıldığı *Beyt-i Dehkani* başlıklı kitapta bulunan bilgilere dayanmaktadır. Buna göre patates, kök salmaya elverişli, eğri büğrü, üzerinde gözleri olan bir bitkidir. Rengi siyaha yakındır. Yetiştirmesi pek kolay olup her çeşit toprakta ekilebilir. Özellikle güneşe karşı kumlu ve sarı toprak ve nemli yerlerde güzel olur. Böylece patates ekiminin teknik bütün ayrıntılarının bu dille getirildiğini görmekteyiz.

Gazete, İmparatorluğun çeşitli vilayetleriyle ilgili her sayısında birçok habere yer vermektedir. Bu haberler genellikle vilayet gazetelerden yapılan alıntılara bağlı görülmektedir. Bunun yanında İzmir çıkışlı haber ve yazılar *Havadis-i Merkeziye* başlığı altında verilmektedir. Bunların çok ayrıntılı olarak işlendiğine tanık olmaktadır. Zaman zaman gazetenin, vilayetin resmi yayın organı olan Aydın'dan da bol bol alıntılar yaptığını görüyoruz. Valinin İzmir Gureba hastahanesini ziyareti yanında Rum ve Ermeni hastahanelerini ziyaretinin de programa alınmış olmasından Devir memnurluk duymaktadır¹³:

"İşitiyoruz ki Vali paşa hazretleri Rum ve Ermenilerin İzmir'deki ispatihya (hastahane) ve mekteplerini dahi gezecekmiş. Bunlardan ve ezcümle Rum ispatihyasıyla mektebinde görecekları intizam ve idareyi ziyadesiyle takdir edeceklerinden şüphe yoktur."

Zaman zaman Devir gazetesi aleyhine bir takım saldırıların söz konusu olduğu görülmektedir. Oysa bu gazete, büyük ve küçüklerin bildiği gibi İzmir'de *"menafi-i mülk ve vatana"* hizmet etmek için çıkıyordu. Ama bu, kimi çevrelerin işine gelmiyor, ya da hoşlarına gitmiyordu. Halbuki Devir, İzmir'de

¹³ **Devir**, 1 Eylül 1288, 4
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

eğitimin gelişmesine çalışıyor, çeşitli devlet kurumlarının sözcüğünü Gureba hastanesinin hesaplarının açıkça denetlenmesini istiyordu¹⁴. Yine Devir, kurban derilerinin bir tarafa toplanarak bundan elde edilecek gelirle mezarlıkların duvarlarının onarılmasını önermektedir.

Bu arada İzmir’de yayımlanan La Réforme gazetesinde çıkan ve Devir’de çevirisi verilen bir makale, gazeteyi yarı resmi bir yayın organı olarak göstermek çabası içindedir. Aydın gazetesiyle yani vilayetin resmi gazetesiyle Devir arasında bir koşutluk kurulmaktadır. Bu iddialara Aydın gerekli yanıt verdiği için Devir ayrı bir yazı yazmayı gereksiz görmektedir. Ancak yine de kısa bir itirazda bulunarak şöyle demektedir:

*“Şu kadar çok bir şey söyleriz ki her kavim ve millet kendi lisanınca muhaverat ve mübahasatında beyan maksadında elbette adab ve kavanin-i mahsusaları olacağından siz de o vazife dairesinde bahis kapısı açar iseniz (Devir) dahi girişmeğe müsaraa eder. Yoksa öyle (doluya) çıkarcasına bir takım elfaz-ı tahkiriye ve teşbihat-ı galiza ile bir taraftan edaya riayetsizliğe ictisar ve diğer taraftan dahi menafi-i zatiyeniz için müdahaneyi ihtiyar makul görülmez. Ve sizin zannınız gibi (Devir) bir şey olmak istemez. Ancak mülk ve millete faide bahş olacak şeylerin husulünü ister. Fakat sizin bu müdahane zahmetini ihtiyar eylemeniz bir iş yaptırmak istemiş olmanıza daha ziyade yaklaşıyor.”*¹⁵

¹⁴ Devir, 4 Muharrem 1290, 42.

¹⁵ Devir, 4 Muharrem 1290, 42.

III. BÖLÜM

İLK EDEBİYAT DERGİSİ

NEVRUZ

1884 yılında edebi bir dergi çıkarmak heyecanı, yaşları ancak 20 dolaylarında bulunan üç İzmir’li genci bir araya getirmişti. Halit Ziya, Nevruz’u çıkarmadan önce İstanbul’da Reşit Bey’in çıkardığı Şark risalesine ve bu dergide onun yazdıklarına hayrandı. Bir raslantı sonucu Halit Ziya, Mustafa Reşit Beyi, komşuları Menekşelizade Emin Efendi’nin evinde tanımak fırsatını buldu.

“Emin Efendi beni elimden tutarak sarışın güzel saçlarla süslü, başı açık, pembe sarışın sakaliyle yüzü ilk bakışta insanı bağlayan, henüz genç denilebilecek yaşta bir zatın yanına götürdü: “İşte sizin meftunlarınızdan biri!” diye beni takdim etti. O, küçük bir çocuğa ne kadar iltifat etmek caizse bana o kadar iyi bir yüz gösterdi ve ayakta, etrafındakilerin takdir ve hayranlığından emin bir umursamazlıkla, şiir okuyordu. Ara sıra oturanların dizlerine ellerini dayayarak, ara sıra yan odada yarı bırakılmış kadehinden bir yudum almak için bir dakika kaybolup, yine gözlerinde fazla bir mahmurlukla, Kemal’den, Hamit’ten, belki de kendisinden manzumeler okuyordu.

Ben hemen anladım: Mustafa Reşit Bey.”¹ İşte bu tanışma Halit Ziya’nın genç, haris ruhuna, yeni baş veren bir arzuyla şekil ve kuvvet veriyordu. Onun gibi bir dergi çıkarmak². İşte bu dergi çıkarma konusunda kendisine destek verecek iki genç, yani Bıçakçızade Hakkı ile Tevfik Nevzat o zaman İzmir’in edebiyatla uğraşan ender gençleri idi. Zaten bu üç genci bir araya getiren de bu ortak uğraş ve merak idi. Halit Ziya, anılarında bu çalışma arkadaşlarını çarpıcı bir anlatımla şöyle tanıtmaktadır:

“Efendi!.. Medreseden geçtiği için, belki çelimsiz, tatlı yüzünü örten ve kendisine pek yakışan seyrek kumral sakalı için ona “Efendi” derlerdi. Benden ancak dört beş yaş büyük olduğu halde onda herkese kendini saydırtan öyle vakarlı ve ciddi bir eda vardı ki “efendi” unvanında var olan ağırbaşlılık tam manasıyla bir ahenk meydana getirirdi. Onun saygı uyandıran hali yalnız tavrı ve edası değildi elbette. Medreseden sadece geçmiş değildi, o âlemde kültür

¹ Halit Ziya, **Kırk Yıl**, 119.

² Ziya Somar, **Tevfik Nevzat**, 11.

diye ne toplanabilirse onu aldıktan sonra kendisine göre, fakat yalnız Doğuya dönük bir idrak ufkunu, olabilmenin son haddi derecesinde genişletmişti... Ben ilk buluşmadan başlayarak onu, kendisinden istifade olunacak bir büyük sıfatıyla kabul etmekte gecikmedim: Bence en büyük üstünlüğü kendi kendisini yaratıp ortaya çıkarmasıydı, yalnız kendisini değil Tefvik Nevzat'ı da o yaratmış ve ortaya çıkarmıştı.”³

Diğer genci, Tefvik Nevzat'ı da Halit Ziya şöyle anlatmaktadır:

“Tefvik Nevzat tamamiyle başka bir yaratılıştaki, başka bir hüya idi; nasıl olup da buluşmuşlar, ve bir kere buluştuktan sonra o derece ahlak zulmü içinde nasıl olup da ayrılmamışlardı. Bunun tek sebebi Tefvik Nevzat'ın uysallığında idi. Onun her şeye dayanan, isteğinin, fikrinin her karşısında olanı sabır ile karşılayan, ya gülerek susan, yahut pek olmazsa öfkesini gözyaşlarından alan bir hali vardı. Benden iki yaş büyük, Hakkı Efendi'den iki yaş küçük, boyca, cüssece, hele kuvvetçe her ikimize de kimbilir ne kadar üstün iken aramızda bir çocuk gibiydi. Onun isteyeceği bizim istediğimiz, düşüneceği bizim düşündüğümüzü; öyle ki Hakkı Efendi'nin Doğusuna ne kadar eğilmiş idiyse benim Batıma da aynı kendini bırakışla eğilirdi. Onunla ikimiz el ele tutuşarak Batıdan Doğuya dolaşmalarda o her zaman biraz daha Doğudan uzaklaşmış olarak çıkardı.”⁴

Bu üç genç çıkaracakları dergiye hemen ad buldular: Nevruz. Bir dergi çıkarmak konusunda deneyimsiz olan bu üç genç aşılamak zorlukları aştılar. Fakat dergiyi basacak ne matbaa vardı ne de öteki araç gereçler. Gerçi İzmir'de bir vilayet matbaasının bulunduğunu gördük. Fakat bu matbaa o sırada Ziraat Bankasının ilanlarının yer aldığı vilayet gazetesini ancak çıkarabiliyordu. Sonunda Ubeydullah Efendi'nin desteğiyle Nevruz İstanbul'da basıldı.

“Kemeraltı caddesinde Beyler mahallesine dönen bir sokağın köşesinde, küçük bir dükkânın üstünde, yandan daracık dik bir merdivenle çıkılan bir idarehanemiz bile vardı. Bir mendil büyüklüğünde olan bu idarehanede bir masa, dört hasır sandalye, köşede yığın yığın kimselere dağıtılacağını şaşkın bekleyen Nevruz sayıları.”⁵

³ Halit Ziya, **Kırk Yıl**, 122.

⁴ Halit Ziya, **Kırk Yıl**, 123.

⁵ Halit Ziya, **Kırk Yıl**, 121.

Nevruz toplam on sayı çıkmıştır. Bütün sayıları İzmir Milli Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. Derginin ilk sayısındaki sunuş yazısı Nevruz'un hangi amaçla çıkarıldığını açıklamaktadır:

“Şimdiye kadar edebiyat ve fenne dair bir risale neşrolunmaması bizi, daha doğrusu memleketimizde bulunan taraftaran-ı maarifi meyus etmekte idi. Böyle bir hizmet-i müftehîreyi hiçbir kimsenin deruhde etmemesi, ye'simizi o kadar tezyit etmişti ki, en sonra, aczimizi bizaasizliğimizi [kıt sermayemizi] düşünmeksizin böyle bir teşebbüste bulunmaya kendimizde mecburiyet hisseyledik.

Vatana hizmet ne türlü olursa olsun ma'yup olmayacağından bizim de şu cesaretimizin mucib-i hande-i istihza olmaz ümidindeyiz.

İhtimal ki meşahirden nakledeceğimiz eserler, karilerimizin [okurlarımızın] bâdi-i tahsin ve itibarı olarak hem risalemizi terakki eder, hem de güzêran-ı eyyam, say ü ikdam ile biz de terakki eyleriz.

İleride enzara daha güzel eserler takdimi âmalimizin en birincilerindendir. ”

Heyet-i Tahririye

Bıçakçızade Hakkı bu ilk sayıda Felatun'un yaşamını kaleme almıştı. Hakkı Efendi aynı zamanda Arabın ünlü *Lamiatu'l Arap* kasidesini parça parça ve süsleyerek çeviriyordu. Halit Ziya, Louis Figuer'den aktararak *Tuvalet Masası* hakkında bilgi veriyor, sonra Tevfik Nevzat'ın uzun bir şiiri ilk sayıda yer almış bulunuyordu.

Halit Ziya'nın belirttiğine göre Tuvalet Masası, İzmir'de korkunç bir alay kahkahası patlatmaktan geri kalmadı. Halit Ziya'nın anlattığına göre⁶:

“Bu makaleler bir tuvalet masasının üzerinde bulunabilecek şeylerin ne olduğu, nasıl kullanılacakları hakkında bilgilerden ibaretti. Sünger, fırça, sabun, kokular, tarak, fildişinden yahut bağadan yapılmış şeyler ve saire...

Bunu alaya alanlar makaleleri bu gözle görmediler. Evde bir tuvalet masası değil bir tarakla bir fırça bulundurulması görülmeyen bir zamanda pek tabii olarak:

–Acaba fildişi mi yoksa bağa mı kullansam?

Yahut:

⁶ Halit Ziya, **Kırk Yıl**, 124-125.
Ücretsiz PDF-Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

– Boynumu, yüzümü süngerle silmeye başlayalı yüzümde başka ir parlaklık peyda oldu, gibi latifelerle hemen her gün karşılaştım. İçimden öfkemden köpürmekle beraber güler geçerdim.”

Ziya Somar’a göre bu çeviri yazıları, Ahmet Mithat Efendi’nin, o sırada moda olan, Avrupalı gibi yaşamak, âdabını öğretmek için kırk ambar dizisi içinde vücuda getirdiği eserlerden esinlendiğine şüphe yoktu⁷. Tevfik Nevzat’ın bu ilk sayıda yer alan uzun şiirinin ilk dördlüğü şöyle idi:

*Bir gün idi Gülistan’a gittim
Seyretmeğe sun’u Kibriyayı
Âsar-ı maali-i hayri
Etrafa nazar imale ettim!*

Yine Somar’a göre Tevfik Nevzat’ın şiirlerinde de Muallim Naci ve Recaizadelerin ortak etkisini bulmak olasıydı⁸.

Nevruz’un ömrü uzun olmadı. Fakat İzmir çevresinde, ilk edebiyat dergisi olduğu için geniş bir yankı yaptı. Halit Ziya ile Tevfik Nevzat’ın Nevruz’da başlayan arkadaşlığı da bir süre sonra Hizmet gazetesinin çıkarılmasında belirleyici bir rol oynadı.

⁷ Ziya Somar, **Yakın Çağların**, 8.

⁸ Ziya Somar, **Yakın Çağların**, 8.

IV. BÖLÜM

MEŞRUTİYETİ SAVUNAN BİR GAZETE İZMİR

Devir gazetesinin kapanmasından sonra İzmir’de *İntibah* adlı bir gazetenin yayınlandığından söz edilmektedir. Vaktiyle bir koleksiyonunun İzmir Milli Kütüphanesinde bulunduğu söylenen bu gazeteden ne yazık ki hiçbir iz yoktur. Fakat Abdülaziz’in saltanatının son ayları ile Abdülhamit’in ilk günlerinde basında görülen özgürlük ortamında İzmir’de *İzmir* başlığı altında bir gazetenin yayına girdiği görülmektedir. Gazeteyi çıkaran Karidi Efendidir. İlk sayısı 17 Mart 1293 (29 Mart 1877) tarihini taşımaktadır¹. Altbaşlığında şu yazı yer almaktadır:

“Cuma ve Pazardan maada her gün çıkar ve menafi-i vataniye ile havadis-i umumiyyeden bahseder Osmanlı gazetesidir.”

İdarehanesi Frenk mahallesinde Baltacı ferhanesinde idi. Gazetenin çıkış gerekçesi mukaddimede şöyle açıklanmaktadır:

“Ehemiyyeti arz ve izahtan müstağni olan asrımızda ve birkaç lisan üzere İzmir’de intişar etmekte bulunan ecnebi matbuatı içinde gayri resmi bir Osmanlı gazetesinin olmamasından dolayı izhar olunacak teessürata gazetelerin ehemmiyetini takdir edenler tarafından iştirak edileceği derkârdır. Ve bundan başka vilayetimiz ahalisinin dahi bu sözümüzü hüsnü telakki ile en güzel yaratılışları iktizasınca saha-i husulünde bulacakları her âsar-ı nafiya hürmet ve rağbetle mukabele edeceklerine olan emniyet-i kâmilemize binaen ol babta esbabına teşebbüs ederek bu kere matbuatın yüksek idaresinde nail olduğumuz imtiyaz üzerine dahili ve harici her türlü havadisten bahsetmek ve mahkeme, politika bendleri neşreylemek ve Cuma ve Pazardan maada her gün çıkarılmak ve namı dahi memleketimiz ismine olmak üzere (İzmir) tesmiye kılınarak, ittihazına cidden karar verdiğimiz doğrudan şaşmaz bir meslek dairesinde işbu gazetenin bugünden itibaren tabı ve ihracına bed ve mübaşeret ve Osmanlı matbuatına (arz-ı güldeste-i selam)a müsareat eyleriz.”

Gazeteyi çıkaran İzmir’in tanınmış Rum gazetecilerinden Grigorios Karydis Efendi idi. Fakat adı Karidi olarak yazılıyordu. Karidi İzmir’de birçok Rumca

¹ Sahire Genç, *İzmir Gazetesi (1877-1878)*, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Bitirme Tezi (1987).

gazete çıkarmıştı. 1875'te yine İzmir'de çıkan ilk mizah gazetesi *Kara Sinan*'ın imtiyaz sahibidir. Karidi Efendi, bir ara Aydın gazetesini de yayımlamıştır². Şimdi de Karidi Efendi İzmir'i çıkarıyordu³.

Gazete yine ilk sayısında yer alan *bend-i mahsus*'ta basının önemi vurgulanmaktadır. “*Matbuat*” başlığını taşıyan bu yazı, yeniliklerin özellikle yabancı ülkelerde, halka duyurulmasında gazetenin oynadığı rol üzerinde durulmaktadır. Buna göre “*matbuat ihtiyacat-ı zamaniye ve menafi-i umumiye için tedabir-i mukteziyeyi neşr ü tamim ile halkı ikaz eylemek ve terakkiyat-ı medeniyeye hizmet etmek vazife-i nazifesiyle mükelleftir.*”

Yine aynı makalede, basının ne büyük bir iletişim aracı olduğu şu sözlerle açıklanıyordu:

“*Matbuat dünyanın bir cihetinden diğer cihetini haberdar edüp efkâr-ı umumiye bir nokta-ı salimede tevcihte delalet edebilmek bir kuvve-i müessireye malik asardandır.*”

Yine, herkesin gıpta eylediği Avrupa uygarlığının temelinde özgür basının oynadığı role de değinilmektedir:

“*Avrupa'nın gıpta ve resan-ı cihan olan terakkiyat ve servet ve sâmanın elektrik-i seyyale gibi günden güne ilerlemesine en büyük hadim serbest-i matbuat dense inkâra mahal yoktur zannederiz! Oysa bizde “serbest-i matbuat” sınırlıdır. Bu, gazeteye olan ilgiyi azaltmaktadır.*”

Gazete, 1876 tarihinde yürürlüğe giren kanuniesasiyi temel alarak Meşrutiyet ilkelerine bağlı bir kamuoyunun oluşması için çaba göstermektedir. “*Hükümet-i Meşrûta*” başlığını taşıyan *bend-i mahsus*'ta, Meşruti yönetimi bir “*selamet ve saadet*” yolu olarak göstermektedir⁴.

“*Malumdur ki altı yüz seneden beri pek büyük tezelzüllere mukavemetle uluvv-ı şan ve azameti ile dünyaya velvele salmış olan devlet-i ebed müddet-i Osmaniye'nin bir suret-i gayr-i meşruatada idare olunagelmış ve sonraları idaresi bir idare-i istibdadiye rengini alarak bunun seyyiatı bir takım gavail ve*

² Huyugüzel, *İzmir'de*, 53, 57, 67, 124-126, 137-139.

³ Ziya Somar, *Bir Adamın ve Bir Şehrin Tarihi*, Tevfik Nevzad, *İzmir'in İlk Fikir ve Hürriyet Kurbanı*, İzmir, 1948, 1-8.

⁴ *İzmir*, 19 Mart 1293, no. 2.

ihtilalat-ı dahiliyenin ve muahharan dahi mesele-i hazıranın serzede-i zuhurunu istilzam edüp hükümet idare-i istibdadiyeden meşruiyeti müsellemlen idare-i meşrutaya tahavvül ile netice-i selamet ve saadetini istikmale mäsaraat eylemiştir.”

Makale, bir devleti temsil eden bütün bir toplumun o devletin yönetimi hakkında bilgi sahibi olmasındaki açıklığın erdemlerini sayıp dökmektedir. Çünkü, Meşrutiyet esasının salim ve devamlı bir kurala göre yürümesini sağlayacak nedenlerin başında kamunun terbiyesi, sonra da meşrutiyete ait kurulmuş yasa hükümlerinin yerine getirilmesi gelir. Halk (ahali) genel meclise seçip gönderdiği üyelerin o nitelikleri taşımasını zekâ ve gücünü iyi sezebilmelidir. Gelişigüzel bir üye seçimi, istenilen yararları sağlayamaz. Meclise gönderilecek kimselerin devlet nezdinde milleti temsil etmek ve onun çıkarlarını korumak gibi kutsal bir ödevi üzerine almış insanlar olması gerekir. Karidi adındaki bir Osmanlı Rum vatandaşı, Ziya Somar'ın deyişiyle “memlekete ilk giren Meşrutiyetin yaşaması için halkta fikir uyanıklığının, bilginin ve herşeyden üstün olarak, memleket meselelerine karşı görgülü bir alakanın doğmasını lüzumlu gören bir kanaatin ilk hazırlıksız fakat faydalı yemişini vermişti.”⁵

İzmir gazetesi, bilimin, çağdaş eğitimin önemini kavramıştır. Ona göre, “ilim ve hüner insan saadetinin sebebidir.” İnsanın amacına ulaşması da ancak “ilim ve hüner sayesinde olur. İnsan ilim ve hüner kazanmadıkça insan-ı kâminden sayılmaz.”⁶

Bu bağlamda gazete İzmir’de böyle dinamik bir yapı oluşturulması gerektiğini de savunmaktadır:

Tenbelliği terk ederek gazeteler birkaç ahabın bir yere birikildiği vakit vazifemizin haricinde beyhude yere efkârlar beyanından, onun bunun ayağına ip takıp sürüklemekten, kumar gibi faydasız muzır şeylerden vazgeçip bunların yerine ilim cemiyetleri kurup, her sınıf halkın kendi meslek ve etvarına uygun ahbaplarıyla kendilerine faydası olan ilim ve ilimle ilgili şeylerin mütalaasıyla ilerlememize en büyük engellerden biri olan (Babamızdan böyle gördük böyle gider) gibi sonu felaket olan sözlerden vazgeçip nadanlıktan kurtulsak olmaz mı?

⁵ Somar, **Tevfik Nevzat**, 3.

⁶ “Tahsil-i İlim ve Hüner” **İzmir**, 26 Mart 1293, 7.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

İzmir, bütün Osmanlı ülkesinde bir dil birliğini savunmaktadır. “*En Büyük İhtiyacımız Tamim-i Lisan-ı Millidir*” başlığı altında çıkan bir yazı, ülkede dilbirliğinin sağlanmasını temel bir gereksinim olarak savunmaktadır⁷. Sonradan İzmir gazetelerini başlıbaşına bir hareket sahası olarak bağlayacak olan bu dil sorununun ilk sezintilerini veren bu yazı da, İzmir’i, Hizmet’in bir atası gibi görmemize hak kazandıracak değer ve açıklıktır⁸.

“*Bir vatanda doğup büyümüş vatan evlatlarının bir kısmı vatandaşı bulunan diğer sınıfın lisanını anlayamaz ise birinci sınıf elbette ikincisinin ahlak ve âdetlerine vakıf olamaz. Bu vukufsuzluk, aralarında dostça bir vatandaşlık itilaf ve münasebetine karşı tabii bir engeldir*” diyen yazar, yerel dillerin günlük yaşamın akışı içinde kullanılmasının doğal olduğunu ancak bütün ülkede ortak dilin Türkçe olması gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü, “*Bir mülkte dillerin çokluğu umumi menfaata hizmet etmeye imkân veremez. Bir dil konuşulan vatanda halkın menfaati göz önüne alınabilir; çünkü milliyet dil üzerine kaim ve umumi menfaatin birleşmesi ve fikirlerde ittihadın oluşması bir dille konuşulmasına bağlıdır. Bu maksadın elde edilmesi mektepler açmaya ve vatan evladının orada bir milli dil işitiş öğrenmesine ve bütün dillere müsavat gözüyle bakılarak, kendi hususi menfaatimiz için, umumi menfaati aramaya bağlıdır.*”

İzmir, ekonomik ve ticari konularda da duyarlıdır. Bu gibi konularda halkı aydınlatmayı bir görev bilmektedir. Ziraat, ticaret ve zanaat konularına bol bol yer verilmektedir. Ticaretin ilerlemesi tarımın gelişmesine bağlıdır. Sonra ithalat-ihracat konuları da ele alınmakta ve bu konuda İzmir’in konumu özellikle işlenmektedir. Ticaretin ilerlemesi için şirketler kurulması önerilmektedir. Çünkü şirketler, ahalinin birbirine yaklaşmasına yardımcı olur, servet ve zenginlik kaynaklarından ortaklaşa yararlanılmasını, değerlendirilmesini sağlar⁹.

Gazete, 1877’de toplanan Mebusan Meclisi’nde yer alan İzmir mebuslarının görüşmelerdeki tutumlarından övgüyle söz etmektedir. Söz gelimi, gelecek yıl mebusların daha rahat çalışmaları için bir bina yapımı konuşulurken başkan, “*Büyük iştir, çünkü böyle bina işleri üç beş ayda bitmez. Bazı âza-yı kiram bir kâğıt tanzim etsin ve bakılsın*” demiştir. Aydın mebusu Yenişehirizade Abdullah Efendi’nin “*Bu bina işini anlayamadık efendim*” demesi üzerine,

⁷ İzmir, 21 Mart 1293, 3.

⁸ Somar, *Tevfik Nevzat*, 6.

⁹ İzmir, 21 Mart 1293.

başkan “*Gelecek sene mebusan heyetinin dairesi ittihaz edilecek binadır*” diye yanıt vermiştir. Ahmet Efendi, “*Biz bina istemeyiz efendim, biz çadır altında otururuz, bize baraka kâfidir*” demiştir. Gazete Ahmet Efendi’nin bu tutumunu beğenmiş olacak ki “*Aferin, aferin mebusumuz*”, diye eklemeyi gerekli görmüştür¹⁰.

Ancak ne yazık ki Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında savaş belirtileri görünmeye başlamıştı. Rusya, Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan fakat aslında “*bütün milletimizi teşkil eden muhtelif kavimlerin mezhepçe ayrılığını garazkâr emellerine ve istilacı fikirlerine bir ipucu diye alarak dünya vücuduna karışıklığın ve ihtilatın mikrobunu vermiştir.*”

Yazar, Rusya’nın Ortodoks kilisesinin koruyuculuğunu üstlenmesinin de anlamsızlığını vurguluyor: “*Acaba Şarkta Hristiyanlar medeni ve umumi hakların hangisinden mahrum edilmiştir?*”¹¹

İzmir, 1877-78 Osmanlı Rus savaşında bir yardım kampanyası dahi açmıştı. Fakat herhalde Mebusan Meclisinin kapatıldığı, anayasanın rafa kaldırıldığı bir ortamda bu liberal ve meşruiyetçi gazete de kapanıp gitmiştir.

¹⁰ İzmir, 19 Mart 1293.

¹¹ İzmir, 22 Mart 1293.

V. BÖLÜM

HALİT ZİYA VE HİZMET

Halil Rıfat Paşa'nın Aydın valiliği, İzmir'e yeni bir canlılık ve uyanıklık getirmişti¹. Mutasarrıflık ve valilik görevlerinde bulunduğu için ülkeyi yakından tanımak fırsatını bulmuştu. Vali olarak İzmir'e geldiği zaman burada Türkçe bir gazete çıkmamasının eksikliğini duymuş ve hemen harekete geçmekte gecikmemişti. Nitekim bu görevi yerine getirecek birini bulmakta da güçlük çekmedi: Bu genç Uşakzade Halit Ziya idi².

Halit Ziya, Mithat Paşa'dan sonra gelen valiler içinde Halil Rıfat Paşa'ya özel bir önem vermektedir. Ona göre:

*"Gözden düşmesi sırasında Mithat Paşa'yı vali olarak kazanan İzmir'in talihi ona Halil Rifat Paşa'yı vermişti. Geniş fikirleri, imar için olan sebatlı çalışması ile vilayette hemen bir uyanıklık ve canlılık uyandıran yeni valisi gelişebilecek türlü kabiliyetlerin ve kültürlü kimselerin de tabii koruyucusu oldu."*³

Halit Ziya, İzmir'de Türkçe bir gazete çıkarmak düşüncesinin kimden kaynaklandığını kesin olarak bilmemekle birlikte İstanbul'dan izin alan ve bir takım güçlüklerin aşılmasında Halil Rıfat Paşa'nın rolünü özellikle vurgulamaktadır. Dahası her olasılığa karşı ikinci bir gazetenin yani daha sonra çıkarılacak olan Ahenk'in de imtiyazı aynı sırada alınmıştı.

Gazete çıkarmak işini üzerine alacak ortada ancak iki kişi vardı: Tevfik Nevzat ve Halit Ziya. Fakat yürürlükteki basın yasasına göre gazete imtiyazı alabilmek için 30 yaşından aşağı olmamak gerekiyordu. Oysa her iki gencin yaşları 20 dolaylarında idi. Bundan ötürü vilayet matbaasının sermürettibi Şerif Efendi Hizmet'in başına getirildi. Gazetenin vilayet matbaasında basılması da böylece bağlanmış oldu.

¹ Halil Rıfat Paşa (1827-1901). İlköğrenimden sonra kâtiplikle devlet hizmetine girmiş, mutasarrıflık ve valilik görevlerinde bulunmuş, sadrazamlığa kadar yükselmiştir. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar**, X, 1535-1586.

² Somar, **Yakın Çağların**, 27.

³ Halit Ziya, **Kırk Yıl**, 177.

“Öyle kararlaştırıldı ki Hizmet, imtiyaz sahibi ile iki yazarının malıdır, ve bu suretle ben bir yandan yazar olurken bir yandan da gazetenin maddi varlığının üçte bir kadar hissesine sahiptim.”⁴

Unutmamak gerekir ki bu sırada Halit Ziya İzmir İdadisinde ders veriyor, Osmanlı Bankası’nda çalışıyor ve bu görevlerine şimdi de gazete yazarlığı eklenmiş bulunuyordu. Fakat o, yine de bitmek bilmeyen bir çabayla her üç işi de bir arada yürütüyordu. Hizmet’in ilk sayısı İzmir’deki koleksiyonunda ne yazık ki bulunmamaktadır. Bu yüzden Milli Kütüphane’deki ciltler 2. sayıdan başlamaktadır. Gazete ile ilgili bilgilere göre: *“Şimdilik cumartesi ve çarşamba günleri neşrolunur Osmanlı Gazetesidir.”* Gazete *“Vilayet matbaasında tab”* olunmaktadır. Hicri, Rumi tarihler yanında Efrenci yani Miladi tarihlerin üçü de verilmektedir. İdarehanesi: İzmir’de Kemeraltı’nda Hacı Ali Paşa hanında 30 numaralı odadır.

“Umur-ı tahririye ve idareye müteallik hususat için Kemeraltı’nda kitapçı Hafız Ahmet Sabri Efendi’ye müraccat olunur.”

Hizmet hangi yazıların gazeteye girebileceği konusunda şu açıklamaya yer vermektedir:

“Menafi-i umumiyeye ait hususat ile şahsiyattan âri ve mesleğimize muvafık âsar-ı ilmiye ve edebiye meccanen ve maateşekkür kabul ve derç edilir. Derç edilmeyen evrak geri verilmez.”

Gazetenin fiyatı bir Mecidiye kuruşu idi.

Yukarıda belirtildiği gibi gazetenin yönetim merkezi Kemeraltı’nda bulunuyordu. Burasını Halit Ziya oldukça canlı bir dille şöyle tanımlamaktadır⁵:

“İdarehane... Küçük mütevazı, fakat güzel, şirin. Kemeraltı caddesinde bir hanın üst katında karşılıklı iki ufak oda ile aralarında daracık ve hemen bu odaların önünde sona eren bir koridor. İki masa, sekiz on sandalye, içinde on beş yirmi tarih, lügat ve bunun gibi matbuat âleminde az çok yakışık alabilecek kitapla bir dolap, yerde bir keçe, ancak o kadar... Fakat asıl duvarlar bu alçak gömüllüce düzene bir boşluk, bir tuhaflık veriyordu. İki üç harita, yirmi otuz fotoğrafı, sonra hemen bütün boşlukları dolduracak surette, gelişigüzel, duvarı örten resimli mecmualardan kesilmiş resimler...”

⁴ Halit Ziya, **Kırk Yıl**, 178.

⁵ Halit Ziya, **Kırk Yıl**, 180-181.

Odalardan biri yazı heyetine, öteki misafirlere mahsus idi; fakat hiçbir zaman bu usule uyulamadı. Misafirler kimlerdi? Bütün İzmir, hatta bütün vilayet demeli. Daha ileriye gitmek mümkün: İzmir'e uğrayarak geçenlerden fikir ve kalem âleminde olanların hepsi."

Yine Halit Ziya, buraya gelenlerin hepsinin dostlardan oluşmadığını, bunların arasında hasetçiler ve düşmanların da bulunduğunu içi burkularak yazmaktadır. Bu konuda bir fikir vermek için, gazetenin ikinci sayısında yer alan Tahir Kenan imzasını taşıyan bir yazıdan söz etmek istiyoruz: Tahir Kenan, gizli bir cemiyet kurmak suçuyla mahkemeye verilmiş ve İzmir'e sürülmüştü. Bu sürgünlüğün ötesinde vilayette memur olarak görevlendirilmiştir. Dil ve edebiyat çalışmalarına ağırlık vererek *Sarf-ı Umumi-i Türki* başlıklı bir gramer kitabı yazmıştır ki bu eser Türkçenin dilbilgisi açısından büyük bir değer taşımaktadır. Bundan başka Hizmet'te fizik ve astronomi ile ilgili basitleştirilmiş yazılar da yazıyordu. Gelelim Hizmet'teki ilk yazısına:

*"Yakında neşrolunacağı bendeniz İstanbul'da iken tebşir buyurduğunuz Hizmet'inizin birinci nüshasını İzmir'e geldiğim gün âlem-i matbuata arz-ı endam etmiş gördüm. İzmir'de böyle bir gazete elzem idi. Bu lüzumu evvelden beri hep hissediyorduk. Ne çare ki bazı mütalaatımız sizi bu hizmetten müstağni gösteriyordu. Şimdi bendeniz sizden ziyade sahib-i imtiyaz Şerif Efendi'ye arz-ı teşekkür ederim. Çünkü o sizi teşvik etmeseydi ihtimal siz biraz müddet daha böyle bir hizmet edebilmek sözüyle oyalanacaktınız. Her ne ise, böyle ilk defa hizmet ibrazına muvaffak olduğunuz için heyet-i muhteremenizi min küllül vücuha [her yönden] tebrike istical ederim. Malum-ı âlileridir ki sizi çekemeyen bir takım **güruh-ı lâyufluhun** [ıslah olmaz kitleler] hizmetinizden münfail olacaklar. Fakat ne ehemmiyeti var! Şu yolda ifade olunabilirse diyebilirim ki size haset edenler kendilerini sizden büyük gördükleri halde iktidar hasebiyle madununuz kalacaklardır."*

Halit Ziya'nın şahsına yöneldiği açıkça sezilen bu satırların büyük bir hasetin, çekememezliğin, hastalığın izlerini taşıdığına şüphe yoktur⁶.

Hizmet çıktığı zaman Manisa'ya sorgu yargıcı olarak giden Bıçakçızade Hakkı ise gönderdiği mektupta Hizmeti terakkinin bir "*fazilet numunesi*" olarak kabul ediyordu.

⁶ Ziya Somar, *Yakın Çağların*, 28.

Gazetenin bütün yükü Halit Ziya ile Tevfik Nevzat'ın üzerindeydi. İçeriğinin değişik olmasına dikkat etmek gerekirdi. Vecizeler, fıkralar, az çok fenni ve siyasal denilebilecek makaleler bulundurulmalıydı. Bütün bunların yazılması da yine Halit Ziya'ya düşüyordu. Bunların bazıları daha sonra küçük kitaplar halinde basılmıştır. Sefile romanı Hizmet'in ilk sayısından başlayarak dizi halinde yayımlanmıştı. Onun Hizmet'te birisi imzasız olmak üzere beş romanı ve dört büyük hikâyesi -ki yazar bunlara bazen “*küçük roman*” adını veriyordu. Bunlar sırasıyla *Sefile*, *Nedime*, *Deli*, *Bir Ölünün Defteri* ve *Ferdi ve Şürekâsı*'dır⁷.

Hizmet, çok zengin bir içerik taşımaktadır. Orta boy dört sayfa halinde çıkmaktadır. Ülkenin fikir, siyaset ve özellikle edebiyat bakımından derin ve anlamlı gereksinimlerini duyan kafaların yazılarını burada bulmak pek güç değildir. Gazete, İstanbul'daki basın üstünde görülen baskıdan biraz uzaktır. O nedenle gazetenin karalamaları İstanbul sansürünün günden güne artan sıkıştırmasına uğramayarak ya mektupçunun ya da mektubi kalemi mümeyyizin hoşgörüsüyle yazıların üzerinde pek durulmaz ve çarçabuk matbaaya verilir. Bundan ötürü Hizmet İstanbul gençliği arasında da tutuluyor ve sevilirdi. Diğer vilayetlerde de Hizmet için övgü dolu yazılar geliyordu.

Mahmut Esat Efendi ve İnsan Hakları

Mahmut Esat Efendi, Hizmet'in ilk sayılarından başlayarak derin çözümlemelere dayanan yazılarıyla tanınmış büyük bir bilgindi. Medrese öğreniminden sonra bir ara darülfünun (üniversite) derslerine devam etmiş, harp okulunda da kurmay sınıflarının derslerini izlemiştir. Daha sonra Hukuk Mektebini bitirmiştir. İzmir'de mahkeme başkanı olarak görev yapıyordu. Halit Ziya'nın anlattığına göre İzmir'de bir an boş durmadı. Mahkemedeki işlerinin yanında İzmir idadisinde de dersler veriyordu. Geceleri de Fransızcadan

⁷ Huyugüzel, *İzmir'de*, 155. Halit Ziya'nın Ferdi ve Şürekâsı İstanbul'da basıldıktan sonra Ahenk'te şu övgü dolu yazı çıkmıştı:

Yeni Kitaplar

İzmirimizde yetişmiş erbab-ı kalemden olup hüsn-i tasvir, vüs'at-ı kariha, nezahet-i tasavvur, zarafet-i uslub ile hakikaten Osmanlı edipleri arasında kendi kalemiyle kendisine bir büyük mevki temin etmiş olan Uşakizade İzzetlü Halit Ziya Beyefendinin “Ferdi ve Şürekâsı” namındaki romanı bu defa matbuat alemini tezyin etti.

Halit Ziya Beyefendi'nin namına mensup olduğunu zikr etmek bir eser-i edebinin ne kadar ulvi, parlak, zarif olduğunu ispat etmeye kâfidir (Ahenk, 6 Nisan 1311/18 Nisan 1895, 16). Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

çeviriler yapıyordu. Yaptığı çeviriler İzmir Vilayet matbaasında basılmıştır. Mahmut Esat, Tevfik Nevzat'ın rüsumat kâtipliğinden hukuk öğrenimi yapmaya zorlamıştır. Gerçekten Tevfik Nevzat, İstanbul Hukuk mektebinde dâva vekilliği sınavlarını vererek İzmir'in önde gelen avukatlarından biri oldu. Halit Ziya da Mahmut Esat'ın çabalarıyla Almanca öğrendi.

Mahmut Esat, bir yandan henüz yeni açılmış olan İzmir idadisinde cebir, hikmet (fizik) ve tabiat tarihi dersleri okuturken bir taraftan da yargıçlık görevini yerine getiriyor, öte yandan da büyük bir önem taşıyan makalelerini yazıyordu. Bütün bunların yanında çevirilerini de yetiştirmeye çalışıyordu. Mahmut Esat, Hizmet'in ikinci sayısında çıkan *“Matbuatın Lüzum ve Ehemmiyeti”*, üçüncü sayısında başlayan ve aşağı yukarı 30 dizi kadar devam eden *“İnsan Kimdir ve Hukuk-ı İnsaniye Nedir?”* başlıklı yazıları gerçekten büyük bir birikimin ürünleri olarak görülmektedir. İlk makalesinde Mahmut Esat, yalnız basının değil, aynı zamanda eğitimin de üzerinde durmaktadır. Ona göre yüzyılın koşulları bütün toplumu aynı hukuk ölçüsü altında kıymetçe birleştirdi. Maarif (eğitim) herkesin muhtaç ve mecbur olduğu haklardan birisi haline geldi. Bunu sağlamak için ise her şeyden önce, bütün bireyleri aynı bilgileri aynı bilgilerden yararlanmaya elverişli kılacak araçlara gerek vardı ki işte bu araçlar basın ve eğitim kurumlarıdır. *“Bir milletin maarife ihtiyacı adeta bir şahsın ihtiyacı gibidir... Maariften bibehre olan bir şahsın behaimden yani hayvanlardan farkı pek azdır...”*

Eğitimsizliğin bir insan ve bir ülke için nelere mal olacağını Mahmut Esat çok iyi kavramıştır. Ona göre bundan yabancılar ve egemen sınıflar yararlanmaktadır. Bunların en büyük düşmanı eğitim ve basındır. Çünkü basın yasa önünde herkesin eşit olduğunu anlatır. Yine basın yolsuzlukları, fenalıkları önleyen temel bir araçtır.

Mahmut Esat *“İnsan Kimdir ve Hukuk-ı İnsaniye Nedir?”* başlıklı dizi makalelerinde önce *“İnsan kimdir”* sorusunun yanıtını vermeye çalışmaktadır. *“İnsan kimdir?”* denilince derhal konuşan insan ya da medeni tarifler akla gelir.

“Lakin bu iki kelime insanın kim olduğunu izah ve ilama kâfi olur mu?” İşte bu sorulardan yola çıkan Mahmut Esat, insanın bilinmezliğinin, karmaşık yapısının ayrıntılarına girmektedir. Bunun ötesinde Mahmut Esat, insanlık tarihinin insanları özgürlüğe götüren yolun ayrıntılı bir çözümlemesini de yapmaktadır. Hindistan'daki kast sisteminden Roma'nın cité'sinden yola çıkarak insan haklarının gelişimi üzerinde durur. İngiltere, Amerika Birleşik

Devletleri ve Fransa’da bu bağlamda ortaya çıkan gelişmeleri açıklayan yazar, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Demeci’nde yer alan temel hak ve özgürlükleri de gözden geçirmektedir. Mahmut Esat, söz konusu demeçte insanların özgür doğduğu ve insanların yazılmamış doğal haklarının⁸ güvence altına alındığını da vurgulamaktadır. Bu demeçteki temel amacı da keyfi yönetime son vererek yeni bir toplumsal düzen kurmaktır. İşte bu gerçeği gören, anlayanlar da bizde ilk kez bir kanunuesasi yapmanın gerekli olduğuna inandılar. Mahmut Esat Efendi şu kanıdadır: Hürriyet, hak hiçbir zaman filan hükümdarın lütuf ve ihsanı değildir. Çünkü bu, böyle bir gereksinimi duyanların yalnızca kendilerinde bulacakları bir doğa vergisidir:

“Şurasını tekrar ederiz ki, hukuk-ı tabiiyeyi esasen devletler tesis etmedi, hukuk-ı mezkûre zaten mevcut idi, insan ile beraber zuhura geldi.”⁹

Mahmut Esat’a göre insan hakları iki bölüme ayrılmaktadır. Bunlardan ilk sırada yer alanlar: yaşama, namus, onur, itibar, eşitlik, özgürlük, yerleşme gibi haklardır. Diğer haklar mülkiyet ve tasarruf gibi şeylerdir. İnsanlık ilerledikçe toplumda yeni meslekler ortaya çıkmış, yeni kurumlaşmalar görülmüştür. İnsanlar kendi çıkarlarını göz önüne alarak özgür iradeleriyle şirketler kurma yoluna gitmişlerdir. İzmir’in bu açıdan önemini kavrayan Mahmut Esat, burada kurulan şirketlerin hep yabancıların elinde bulunduğuna dikkati çekmektedir. Ziya Somar, bu bağlamda şu değerlendirmeyi yapmaktadır¹⁰:

“Yabancı sermayenin memleket ekonomisindeki bu rakipsiz üstünlüğü o zamanın bazı yerli fikirlerine, milli ve lokal teşebbüslerle, karşılık sermaye çekirdekleri teşkil etme yolunda bazı iktisadi uyanışlarına sebep olacak ve şirket meselesi, İzmir’in matbuatında başlı başına ehemmiyetli bir yer alacaktır.”

Bir Sözlük Girişimi

Gazetede çeşitli fen konuları, vilayet haberleri, şiirler, Avrupa gazetelerinden yapılan çeviriler de yer almaktaydı. Dil konusu gazetede özel bir yer tutmaktadır. Gazetelerin yaygınlaşması, dilin sadeleşmesi yolunda bir takım adımlar atılmıştı. Yazı dili ile konuşma dili arasındaki farkın kapatılması, yazım kurallarının düzeltilmesi temel bir sorun olarak önemini koruyordu. Bütün

⁸ **Hizmet**, 26 Teşrinisani 1302, 8: *“İnsanların bir takım hukuk-ı tabiiyeleri vardır ki bu hukuk mukavelat-ı âdiyenin fevkinde ve andan müstaceldir.”*

⁹ **Hizmet**, 15 Teşrinisani 1302, 5.

¹⁰ Ziya Somar, **Yakın Çağlarım**, 41. Mahmut Esat için bk. aynı esr: 33-43.

bunların Hizmet'i de ilgilendiren bir sorun olduğu görülmektedir. Sözgelimi Hizmet'te "*İmla-yı Türki'nin İslahı*" başlıklı *bend-i mahsus* birkaç sayı devam etmektedir.

*"İmla-yı Türki'nin ıslahı için en evvel vaz'ı iktiza eden bir kaide-i umumdur. İmla-yı Osmani'nin ıslahından maksat Türkçe bir şeyi suhuletle yazmak olduğundan bu kaide-i umumiyenin "her kelimeyi telaffuz olunduğu gibi yazmak icap eder" olmasından ibaret olacağı taayyün eder."*¹¹

Öte yandan sözlük, ansiklopedi konuları da Halit Ziya'nın üzerinde durduğu ayrıntılardı. "*Lugat-ı İlmiye*" başlığını taşıyan, birkaç dizi devam eden yazılarda, ansiklopedinin batıdaki tarihi üzerinde uzun uzun duruluyor, bu alanda bizdeki boşluk dile getiriliyordu¹²:

"Muharrirlerden biri "Bizim bir lûgat-ı ilmiyemiz yok, bir kamus-ı millimiz yok, Garplılar her gün bir eser-i cedid-i terakki gösteriyorlar, biz malayani ile iştigal" ediyoruz" der. Bu sözü işiten diğer bir muharrir "Refikimiz çok haklıdır. Biz bu noksanları ikmal etmeliyiz. Çalışıp çabalamalıyız, yoksa Garplılara yetişmek bir hülyadan ibaret kalır" cevabını verir... Fakat bunlardan hiçbirisi diğerine "Arkadaş! Gel seninle ittifak edelim; zira bu iş yalnız olamaz. Lakin beraber çalışırsak elbette bir kamus tertip edebiliriz" demez."

Son çözümlemede Hizmet, bir sözlük çalışmasına girişir. Bunun da okuyucuların yardım ve desteğiyle başarılması düşünülmektedir. Çünkü "*Bir lugat kitabı mensup olduğu milletin aksam-ı muhtelifesi tarafından istimal edilen kâffe-i lugat ve tabirâtı câmi olmak iktiza edeceğinden biz Türkler tarafından müstamel olan bütün lugat ve tabirâtı kabul edeceğiz.*"

Bunu sağlamak için gazetede bir "*Lugat Müsabakası*" açılarak işe girilmiştir. Öncelikle maddi nesneler alınacak ve okuyuculardan gelen sözcükler gazetede yayımlanacaktır. Yarışma, bina ve binayı oluşturan bütün öğeleri kapsayan sözlerden başlanmıştır: Ebniye, atkı, ahşap, arabalık vb... Daha sonra hane sözüyle yapılan birleşik sözcükler toplanmıştır: Abdesthane, acentehane, arslanhane, eczahane vb...Derlenen sözcükler birkaç sayı devam eder. Fakat bu çabanın sonu gelmez. İlgisizlik nedeniyle bu girişim yarıda kalmıştır. Halit Ziya, daha sonra bu girişimin Maarif Nezareti'nin emriyle,

¹¹ **Hizmet**, 15 Ağustos 1303, 81.

¹² "*Lugat-ı İlmiye*", **Hizmet**, 17 Haziran-27 Haziran 1303, 64-70, 4 Temmuz 1303.

“teşviş-i efkâr ve tahdiş-i ezhana meydan verdiği...” yani düşünceleri karıştırdığı, zihinleri bulandırdığı gerekçesiyle durdurulduğunu açıklamıştır.

“Halit Ziya’nın önderliğinde Hizmet’in başlattığı sözlük çalışması hem amacı hem de kapsamı bakımından sözlük tarihimizde oldukça önemli bir faaliyettir. Şemsettin Sami’nin Kamus-ı Türki’sinden (1899-1901) yaklaşık on yıl önce yapılan bu çalışmada sırf Türkçe veya Anadolu’da kullanılan mahalli kelimelere önem verilmiş olması, gazetenin -ve tabii Halit Ziya’nın- o sıralarda milli dil konusunda ne kadar titiz davrandığını da ortaya koymaktadır.”¹³

Sürgün ve Türkçe Yazmak Çığırı

1889 yılında verilen bir jurnal üzerine Tevfik Nevzat, Tokadizade Şekip, Mevlevi Şeyhi Nurettin Efendi, Taşlıoğlu Ethem ve Abdülhalim Memduh tutuklandılar ve birkaç gün ihtilattan men edildiler. İzmir’e gönderilmiş bulunan Tatar Şakir Paşa tarafından sorguya çekildikten sonra Bitlis’e gönderildiler. Daha doğrusu sürüldüler.

Tevfik Nevzat, bir mektubunda Bitlis’e gelişleri sırasında yolda çıktıkları sıkıntıları anlatırken şöyle diyordu: “Hele buraya gelinceye kadar yollarda geçirdiğimiz tahammüldüzad eziyetleri bilseydin, hakikaten ağlardın. Bu kadar meşakkata tahammül ettiğimizi düşünüyoruz da, mutlaka vücudumuzun demirden olduğuna kanaat ediyoruz... Başımızda silahlı nöbetçiler, uykumuzda ağzımızdan kaçıracağımız söze dikkat kesiliyorlardı. Hasta olsak değil, ölüm hastalığına uğrasak istirahat mümkün değildi. Hatta benden önde giden zavallı Memduh on gün kan tükürdüğü halde, arkadan ben yetişirim de belki karşından birbirimize işaret edebiliriz vâhimesiyle, on saat bir istirahata muvaffak olamadı. Daha neler, neler... 9 Teşrinisani 1315”¹⁴

Bu gençlerin suçu neydi? Tokadizade’nin dediğine göre “evvelce bir cemiyet teşkil edilip Avrupa’daki hürriyetperlerin gazetelerini İzmir’e getiriyor ve buradan parasını göndertiyorlar”dı¹⁵. Tokadizade’nin cemiyet dediği de, bir iki gencin gizli bir gayret eserinden fazla bir şey olmamalıydı¹⁶. Gerçekten bu Bitlis sürgünlerinin suçsuz oldukları anlaşılmış olmalı ki çok geçmeden affedilerek İzmir’e dönmelerine izin verildi. İzmir valisi Kâmil Paşa’nın bunların affedilmesi için çaba gösterdiği, onunla ilgili eser ve makalelerde belirtilmektedir.

¹³ Huyugüzel, **İzmir’de**, 169-170.

¹⁴ Ziya Somar, **Tevfik Nevzat**, 66.

¹⁵ Ziya Somar, **Tevfik Nevzat**, 66.

¹⁶ Ziya Somar, **Tevfik Nevzat**, 66.

Tevfik Nevzat İzmir'e döndükten sonra yeniden gazetesine döndü. Bu onun ilk sürgün yaşamıydı. Daha sonra yine tutuklanıp bu kez Adana'ya sürgüne gönderilecek ve orada bir kuyuya düşerek (?) İzmir'in ilk fikir ve hürriyet kurbanının yaşamı böylece sona erecektir.

1897-1898 yıllarında daha önce Edirne'de birbirlerini tanımış olan Şeref Beyle Türkçü Necip sürgün olarak İzmir'e gelmişlerdi. Mehmet Şeref, Edirne Hapishanesinde Talat Beyle (Paşa) aynı koğuşu paylaşmış ve diğer bir takım kimseleri de tanımıştı. Türkçü Necip, Türkçenin o sırada içinde bulunduğu keşmekeşin nedenlerini düşünerek kendisini bu konuda bilimsel araştırmalara vermişti. Mehmet Necip, “*aff-ı şahane*”ye uğrayarak hapisten çıktı. Siyasetle uğraşmamak kaydıyla İzmir'e sürgün edildi. Nezaret altında çoğu kez yaya olarak binbir sıkıntı ile İzmir'e geldi. Şeref Bey de ondan bir süre önce İzmir'e gelmiş ve Ahenk gazetesinde sığınacak bir yer bulabilmişti¹⁷. Necip Bey'e de arkadaşının bodrum altı odasında bir şiltelik yer bulundu. Bir süre sonra da gümrükte geçimini sağlayabilecek bir iş edinebildi. İşte bu iki arkadaşın İzmir'e yerleşmesiyle dilde sadeleşme akımı yeni bir ivme kazanacaktır. Mehmet Necip, dil konusunda epeyce araştırmalar yapmış ve dil üzerinde belirli düşünceler geliştirmişti. Dil ona göre ulus olmanın en önemli koşuluymdu. İlerlemek, uygar olmak, ulus olmak, halkın duygu ve düşüncelerinin ortak bir dille anlatılmasına bağlıydı¹⁸. Ona göre içte ve dışta İmparatorluğu tehdit eden tehlikelerden kurtulmanın tek yolu Türklerde soy ve dil sevgisini uyandırmaktı. Kısacası “*Saltanatı tebeddül ile Türklerin ilerlemesi ve bekasının temin edilemeyeceğine göre kendimizi yakından veya uzaktan, içeriden veya dışarıdan tehdit eden tehlikelere karşı koymaya behemehal hazırlamak lazımdı. O halde Türklerin uyanık ve gözü açıklarına, kendilerinde soy ve Türklük sevgisi uyananlara çok mühim vazifeler düşüyordu. Mesela içinde bulunduğumuz vaziyetten hiç de haberi olmayan soydaşlarımızı uyandırmak, kendileri gibi Anadolu ve Rumeli'de yaşayarak Türkçe konuşanların Türkmen, Yörük, Türk olduklarını öğretmek, kendilerine yavaş yavaş Türklük fikir ve duygusunu aşlamak, konuştukları dili yazı dili yapmak, Türk kadınlarını yavaş yavaş hayata alıştırmak...*” gerekiyordu¹⁹.

¹⁷ Ziya Somar, **Tevfik Nevzat**, 77.

¹⁸ İbrahim Olgun, **Türkçü Necip**, Ankara, 1971, 45. Necip Türkçü'nün anıları: “İzmir'de Türklük ve Türk Dili Hareketi Tarihi”, **Anadolu**, 17 Temmuz-12 Teşrinisani 1934 (5967-6063).

¹⁹ Huyugüznel, **Necip Türkçü**, Ankara, 1988, 89-90.

Öte yandan Hizmet'te Tevfik Nevzat'ın çabalarıyla dilde bir sadeleşme akımı başlamıştı. Ahenk'te de öyle. Onun konuşma diline yakın kısa cümlelerden oluşan makaleleri dikkat çekicidir. Özellikle Tevfik Nevzat'ın sürgünden dönmesinden sonra bu hareket yeni bir açılım kazandı. Mehmet Şeref Bey daha çok dilde ıslahatı savunuyordu. Müderris Kâmil Efendi ile arasındaki tartışmalara Mehmet Necip'i de çağırdı. Necip Bey de Ahenk'te çıkan bir mektupla bu tartışmalara katıldı. Uzun bir girişten sonra şöyle diyordu: *“Türkçenin Arapça ve Acemce'den mürekkep olmasını gönlüm bir türlü öğüdememişti. Derdim ki Türkçe niçin yalnız, başlı başına olmayıp da öteki iki dille karışık olsun. ...Türkçe salt Türkçe olmalıdır, içinde biricik yabancı bir söz bile olmamalıdır...”*²⁰

Bu mektup o zaman için hiç de beklenmeyen sonuçlar doğurdu. İzmir'de yeni bir dil dâvasının temelleri atılmış oldu. Tevfik Nevzat bu yeni dil akımını benimseyerek gazetesini davanın savunucusu hale getirdi. Böylece yeni dilden yana olanlar için güçlü bir destek oldu²¹.

Mehmet Necip, Hizmet'te 1902 yılı ortalarına kadar bir buçuk yıl süreyle yazdığı dil üzerine yazılar dönemin diğer gazetelerde de önemli yankılar uyandırmış, Hizmet ve Ahenk'te başlayan bu tartışmalar, hareketin geniş ölçüde yaygınlaşmasına ortam hazırlamıştı. Ahenk, ılımlı bir yol izlemiştir. Kimi yazılarda Türkçe ile bilimsel, fenni ve edebi eserler yazılamayacağı, Arapça ve Farsça'nın yardımlarından vazgeçilemeyeceği ileri sürülürken, kimi yazılarda da dilin yavaş yavaş sadeleşmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Hizmet'te ise *Yerli Hikâyeler* başlığı altında çıkan yazılarda *Türkçe Yazmak Çığır*'ının ilginç örnekleri görülmektedir.

Tartışmalar 1902'de İzmir Maarif Müdürlüğü'nün müdahalesiyle kesildi. Tevfik Nevzat da aynı yıl yeniden tutuklanmış ve Adana'ya gönderilmişti. Hizmet gazetesi de kapanmış oldu.

Türkçe yazmak çığırında ilk adım atan Tevfik Nevzat, Manisalı Hüseyin Kâzım Kadri ile de mektuplaşmaya başladı. Gönderdiği mektupların birinde Tevfik Nevzat şöyle diyordu²²:

²⁰ “Edib-i Muktedir Kardeşim Mehmet Şeref Bey”, **Ahenk**, 7-8 Teşrinisani 1900, 1286-1287.

²¹ İbrahim Olgun, **Necip Türkçü**, 49.

²² Ziya Somar, **Tevfik Nevzat**, 93.

“İşte dilimiz yenileşmekle, Türkçeleşmekle edebiyatımız da kurulacaktır. Türk kelimeleriyle, Türk tabirleriyle Türkçe düşünmeğe, Türkçe duymağa, uygulanmağa başlayacağız. O vakit edebiyatımız da uyanacaktır. O vakit yapılacak edebiyat kitapları on bin tane, yüz bin tane satılacaktır...”

Hizmet gazetesi, uzun süre İzmir’in devamlı gazetesi, kentin gözü kulağı olmuştur. İzmir’in sorunları, dertleri, sıkıntıları sürekli olarak Hizmet sayfalarında dile getirilmiş, yetkililer uyarılmış, böylece gazete duyarlı bir kamuoyunun oluşmasına katkıda bulunmuştur. İzmir’de okur-yazar bir kitlenin ortaya çıkmasında Hizmet’in önemli bir rol oynadığını unutmamak gerekir. Halkın roman, hikâye okumak zevkinin gelişmesinde de bu gazetenin önemli bir katkısı olduğuna şüphe yoktur. Dahası Hizmet, Halit Ziya ve Tevfik Nevzat gibi gençlerin de yetişmesine ortam hazırlamıştır. Gazete İzmir basın tarihindeki onurlu yerini her zaman koruyacaktır.

VI. BÖLÜM

TEVFİK NEVZAT VE AHENK

Daha önce belirtildiği gibi Ahenk gazetesinin imtiyazı Hizmet’le birlikte alınmıştı. Tevfik Nevzat, Halit Ziya ile birlikte Hizmet’i on yıla yakın omuzlarında taşıdı. Halit Ziya’nın İstanbul’a yerleşmesi onda bir burukluk yaratmıştı. Bir ara bulunduğu Avrupa’da gazete çıkarmak için gerekli birikimi de elde etmişti. Hizmet’teki çalışmaları daha çok şiir, edebiyat, sanat ve dil konuları üzerine yoğunlaşmıştı. Fakat şimdi Tevfik Nevzat, daha çok içinde yaşadığı toplumun sorunlarıyla ilgilenmek istiyordu. Bu nedenle çıkacak gazetenin toplumsal içeriği ağır basacaktı. Gazete, belki de toplumsal bir uzlaşmayı sağlayacağı gerekçesiyle *Ahenk* adını taşıyacaktı. Ziya Somar’a göre¹:

“Çıkacak gazetenin ismi de mânalıydı. Sanki ilk tecrübe ona Hizmet’in tek başına değil, birlik ve Ahenk halinde, bütün bir cemiyet tarafından paylaşılmış müşterek bir inan ve idrak kuvvetiyle verimli olacağına kanaat ettirmiş gibi bu defaki gazeteye **Ahenk** adını verecekti.”

Gazetenin başyazarı Tevfik Nevzat, imtiyaz sahibi ise Mehmet Necati idi². Ahenk de önceleri vilayet matbaasında basılıyordu. Daha sonra gazete, kendi bağımsız matbaasını kurmuştur. Ahenk’in idare merkezi: İzmir’de hükümet konağı civarında Yusufoglu hanında idi. Gazetenin altbaşlığında: *Siyasi ve Fenni Osmanlı Gazetesidir* yazısı okunmaktadır. Yine şu kayıt da dikkati çekmektedir:

“*Menafi-i umumiye ait asar-ı kalemiye maal memnuniye kabul olunur.*”

Gazetenin ilk sayısı 9 Şubat 1310 (21 Şubat 1895) tarihini taşımaktadır. Sağ üst köşede Osmanlı arması vardır. Bunun altında “*Veladet-i pürmeymenet-i Hazret-i Hilafetpenahi*”ye övgü bütün sayfayı kaplamakta ve yer yer şiirlerle bezenmiş bulunmaktadır. Bundan anlaşıldığına göre, gazetenin çıkışı II. Abdülhamit’in doğum gününe denk düşürülmüştü. Bu ilk sayı gerçekten Ziya Somar’ın anlatımıyla³, padişahın şerefine parlak bir *cemile-i ubudiyet şiar* ve bir *nişane-i minnet ve şükran* belgesi ile kendini *arz edecek* ve bu *vesika-ı sadakat*

¹ Ziya Somar, *Tevfik Nevzat*, 41.

² Daha sonra idadi çıkışlı Mehmet Nazmi Ahenk’in başına geçmiştir.

³ Ziya Somar, *Tevfik Nevzat*, 42-43.

ve *ubudiyet*, onun yaşamasına, yürümesine bir *vesile-i âtîfet ve rahmet* olacaktı. Hatta yine bu ilk sayıda padişahın doğum günü (yevm-i veladet) dolayısıyla yapılan törenler de gazeteye göçürülmüş bulunuyordu. Abdülhamit'i uzun uzun öven şiir şöyle başlıyordu:

*Pür nûr cihan, gönülde hande
Bir başka mâna bulur cihan 'de
Gökler mütebessim ve safa riz
Her zerrede, yerde şûle âmiz
Bilmem nereden ziya dökülmüş
Ekvan hey'etiyle gülmüş;
Mevcut ne varsa hepsi bir renk
Yek tarz, yek safa, yek ahenk
Âlemleri zevk ü şevk tutmuş
Herkes gamı, gamzeyi unutmuş...*

Bundan sonra padişaha düzülen övgü şöyle başlıyordu:

"Maksadımız o Halîfenin muazzam icraatından kısa da olsa, bahsetmek olaydı o muhterem günden bugüne kadar dünyayı aydınlatan o parlak eserlerden başlardık. Fakat herkes bilir ki, her biri, başlı başına bir hikmet-i hükümete dayanan binlerce sahifede onun büyüklüklerini tavsif etmeğe hiç kimsenin iktidarı yetemez, ve bu kadar manevi azametleriyle beraber her dakika, her an binlerce misaliyle daima iftihar duyduğumuz bu derece büyük eserlerden bahsetmek, böyle iki yapraktan ibaret bir gazete sahifesi ile taahhüt edilecek bir vazife değildir..."

Bu ilk sayının ikinci sayfasında *"Matbuat ve Tayin-i Meslek"* başlıklı bir makale vardır. Bu yazıda matbuat ne yaptı? sorusuna şu yanıtın verildiğini görüyoruz: *"Bugün dünyanın herhangi bir noktasındaki vukuatı tetkikat ve tahkikatı ile evimizde idaremizde okuyoruz. Dünyayı sahifeler içinde görüyoruz. Bugün matbuatsız bir cemiyet-i medeniye tasavvur etmek mümkün olmaz... İlmi fenni bütün terakkiyat matbuat vasıtasıyla intişar eder."*

Ahenk, basın konusunda İzmir'in, İstanbul'dan sonra ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğunu dile getirmektedir. Nitekim İzmir'de Rumca, Fransızca gazeteler burada yayımlanmış, *"fakat bundan on beş seneden evvel gazeteye olan rağbetin noksanı intişar eden Türkçe ceraidin devamını temin edememiştir."* Sonra Hizmet'in ilk devamlı Türkçe gazete olduğu

vurgulanmakta ancak Aydın vilayeti gibi bir buçuk milyon nüfusu olan bir bölge için Hizmet'in artık yeterli olmayacağı dile getirilmektedir. Kaldı ki bu bir buçuk milyon nüfus içinde belki 200.000 okur yazar bulunmaktadır. İşte Ahenk gazetesi bu gereksinimin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

"Padişahımız efendimiz hazretlerine, vatanımıza, milletimize sadakat etmek esas maksadımız olduğunu beyan ile gazetemizde tutacağımız mesleği tayin ederiz." Böylece Ahenk, tutacağı yolun, izleyeceği siyasetin ana çizgilerini okuyucuya vermektedir. Bu program, bundan sonra çıkan İzmir gazeteleri için de bir çeşit kılavuz olmuştur:

1- Her hangi meselede olursa olsun aklımız erdiği kadar doğru yazmaya gayret edeceğiz. Eğer yanlış ve yalan bir şey yazılırsa garazımıza değil, o meseledeki malumat noksanımıza verilmelidir.

2- Ne meddahlığı severiz ne zemmamlığı. Binaenaleyh memurları veya ahaliden şunu bunu medh ve zemmetmek mesleğimizin dışındadır. Takdir ve takbih için yalnız işi yazmak kifayet eder.

3- Ahalimiz arasında Almanya'da bilmem hangi Dukalığın müteallikatından [parçalarından] filancanın evlenmesinden bir fayda ümit edecek veya, Belçika köylerinden birinde çıkan bilmem ne hastalığından zarar görecektir kimse yoktur. Binaenaleyh biz de okuyucularımıza ya bir fayda veya bir zarar vermeyen böyle olur olmaz sözlerle sütunlarımızı doldurmayacağız. Yalnız umumi hallerde tesiri olan veyahut memleketimize birer suretle taalluku bulunan meselelerden bahs olunacaktır.

4- Gazetemiz mümkün olduğu kadar sade dil kullanmaya çalışacaktır.

5- Memleketimizin ziraat ve ticaret hallerinden bahsedilecek ve hele mahsullerin miktarı, satışlar ve sair ticari muameleler hemen her nüshamızda bulunacaktır.

6- Avrupa piyasalarından malumat alınarak günü gününe yetiştirilecektir.

7- Daima devlet ve milletin menfaati üzerinde duran makaleler yazılacaktır.

8- İslam âleminde görülen terakkilere havadislerle fazla yer verilecektir.

9- Kadınların erkekler gibi terakki etmek hakkına sahip olduklarını takdir edenlerdeniz. Kadınlık âlemine dair bazı şeyler yazarak kadın okuyucularımıza hizmet etmek arzusundayız.

10- Gazetemizde bütün sınıfların istifadesini icap ettirecek şeyler bulundurmaya çalışacağız.

Bundan sonra gazetenin, çok acele çıktığından söz edilerek istenilen düzeyde olmaması halinde eksiklerin giderilmesine çalışılacağı yazılmaktadır.

Ahenk, vilayet matbaasında basılmaktadır. Perşembe günü aynı matbaada Aydın gazetesi de yayımlanmaktadır. Oysa bu Ahenk'in gecikmesine neden olmaktadır. Bundan ötürü Ahenk'in perşembe değil de cuma günü çıkarılacağı böylece herkesin daha çok yararlanacağı bir gazeteye kavuşacağı yolunda bir açıklama yapıldığına tanık oluyoruz⁴.

Vilayet, İstanbul haberleri Ahenk'in bütün sütunlarını doldurmakta, yer yer çeşitli konularda verilen bilgiler de dikkati çekmektedir. Sözgelimi süngerle ilgili bilgi veren bir yazı pek âlâ Ahenk'te çıkıyordu⁵.

Reji ile ilgili eleştirel bir yazının Ahenk'te çıkması üzerinde durulması gereken bir konudur. “Biz ne için rejiden daima müştekiyiz”⁶ sorusuna şu yanıt verilmektedir: “Reji idaresi, bütün işini hem hükümetin, hem de ahalinin menfaatına muvafık idare etmek şartıyla teşkil edilmiş bir şirkettir...” denilmekte fakat bunun nizamnameye aykırı hareket ettiği özellikle belirtilmektedir. Sözgelimi kolcuların silah taşımak ve ateş etmek yetkileri olmadığı halde buna aykırı hareket edilmektedir. “Rejinin iki marifeti daha var: Biri Girit'te, birkaç sene askerlik vazifesini samimiyetle ifa ettikten sonra sıla için Manisa'ya gelen bir asker çavuşunun reji kolcuları tarafından kurşun ile vurulmasıdır. Artık yüz dirhem tütün için bir askerin kurşun ile hak-i mezellet serilmesini rejinin vicdanı nasıl razı oldu, anlayamayız. İkincisi: Reji güya kadın, erkek kolcularıyla ahaliyi mevkiflerde [durak], geçitlerde, sokak ortalarında iz'aç etmesi yetmiyormuş gibi şimdi de Göztepe tramvayına seyyar bir kolcu koymuştur. Artık tabakanızı, heğbenizi de bundan sonra tramvayda taarruzdan masun bulunduramayacaksınız. İnsana tasallutun bu derecesi de rejiden başka bir yerde ne meşhut olmuştur, ne de olmak ihtimali vardır.”

Gazete'de Ahmet Cevdet Paşa'nın ölümünden sonra İkdam'da çıkan uzun bir yazı alınarak yeniden yayımlanmaktadır. Bu yazıda paşanın yaşamı ve hizmetleri üzerinde ayrıntılı olarak durulmaktadır⁷.

⁴ Ahenk, 21 Nisan 1311, 20.

⁵ Ahenk, 27 Nisan 1311, 22.

⁶ Ahenk, 1 Mayıs 1311, 23.

⁷ Ahenk, 29 Mayıs 1311, 29.

Ahenk başlangıçta dinamik bir gazete olarak yayına girdi. Gazetenin bu tutumu 1897 Türk-Yunan Savaşında daha iyi görüldü. Yunanistan'ın Girit'i ilhak çabaları, Tevfik Nevzat'ta ve İzmir'in ruhunda yurtseverlik duygularının kabarmasına yol açıyordu. Nitekim İzmirli Rumlar, Girit'teki soydaşlarına açıktan açığa gönüllü ve para gönderirken, bazı Türkler de el altından vatanseverlik duygularının gelişmesine çaba gösteriyorlardı. Fakat bunu yapmak sanıldığı kadar kolay değildi. *"İzmir böyle bir (milli) hareket için, bağımsız ve kendi iradesine sahip bir vatan diyarı olmaktan uzaktı."*⁸ Rum gazetelerinin Yunan zaferinden açıktan açığa söz eden yazıları yanında Türk gazeteleri ancak resmi bildirileri yayımlamakla yetiniyorlardı. Rumların gerçek niyetlerini sezen bunu açıkça dile getirmekten çekinmeyen de Tevfik Nevzat olmuştur. Tevfik Nevzat, körü körüne bir *"İttihad-ı anasır"* politikası gütmek yerine Türk unsurunun fikirce ve ruhça yükseltilmesinin gerekli olduğunu kavramıştı. Bunun için de yukarıda değinildiği gibi *"Türk dilini kurtarmak ve dil etrafında şuurlu bir Türk birliği yaratmak lazımdı."*⁹ Tevfik Nevzat hem Hizmet'te hem de Ahenk'te bunu yapmaya çalıştı.

Ahenk giderek canlılığını yitirmeye başladı. İşte bu yüzdendir ki 1899'da İzmir'e gelen Şeref Bey, İzmir basınının bu sönüklüğünü şu sözlerle dile getirecektir¹⁰:

"Ahenk ve İzmir: Birinde can yok, ötekinde softa kokuyor."

Gazeteye, dil tartışmalarının başlaması ve köy kooperatifleriyle yeni bir canlılık geldiğini belirtmek gerekiyor.

Ahenk ve Köy Bakkalları

1900 yılında Aydın valisi Kâmil Paşa, çıkardığı bir genelgeyle köylülerin düşük katılımla birer bakkal dükkânı kurmaları düşüncesini ortaya attı. Böylece köylüler, kendi gereksinimlerini daha kolay karşılayacak, soyguncu tüccarın ve gezici esnafın sömürsünden kurtulmuş olacaktı. Bu genelge Ahenk'te halka duyuruldu ve gazete bu konuda bir yarışma açtı. Gelen yanıtlarda çok önemli sorunlara değiniliyor ve Ziya Somar'ın deyiimiyle *"başlı başına bir köy edebiyatı"* vücuda getirilmiş bulunuyordu¹¹.

⁸ Ziya Somar, *Tevfik Nevzat*, 61.

⁹ Ziya Somar, *Tevfik Nevzat*, 62.

¹⁰ Mehmet Şeref, "İzmir'de Fikir Hareketleri", *Anadolu*, 13 Mart 1934.

¹¹ Ziya Somar, *Yakın Çağların*, 113-122.

XX. yüzyıla girerken, İzmir’de, belirli bir sistem içinde olmamakla, hatta “kooperatif” sözü dahi kullanılmamakla birlikte, bu yolda belirli bir çabanın gösterildiğine tanık oluyoruz. Gayrimüslim esnaf, murabahacı ve selemcilerin köylülerin varını-yoğunu alıp götüren baskılarına karşı 1316 (1900) yılında, İzmir’de “*Köy Bakkalları*” kurulması girişimi, köy tüketim kooperatifçiliğine doğru atılmış önemli bir adım olarak düşünülebilir¹². Burada Ziya Somar’ın deyiimiyle, “...yerli ihtiyaçları kendiliğinden meydana gelmiş, fikrî ve iktisadî zaruretlerin eseri” olan bir kooperatifçilikle karşılaşmış bulunuyoruz¹³.

Köy Bakkalları fikri, Aydın valisi Kâmil Paşa’nın, köylere gönderdiği bir genelgeye dayanmaktadır. Vali Paşanın bu genelgesinde; köyün bankeri, sarrafı, esnafı demek olan köy bakkallarının köylüyü soyan, ağır borçlar altına sokan, haraca kesen zararları belirtilerek, bu bakkalların kaldırılması isteniyor ve yerlerine köylüler tarafından açılacak ortak köy bakkallarının yararları açıklanıyordu. O sırada İzmir’de yayınlanmakta olan Ahenk gazetesi bu genelge çerçevesinde bir anket açtı. Köy bakkallarının kötülüklerinin önlenmesi (men-i mazarratı) ve bunlara yeni bir şekil verilmesi yolunda açılan bu ankete verilen karşılıklar; XX. yüzyıl başlarında köylümüzün içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik koşulları bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermekte, murabahacılığın, tefeciliğin nasıl bir hastalık olarak sosyal yapımızı kemirdiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Ahenk’e gönderilen yazılarda ileri sürülen düşünceler iki ana noktada toplanabilir: Bunlardan birincisi, köy bakkallarının köylüyü nasıl yoksullaştırdığını açıklamaktadır. İkincisi ise, ürünü daha tarlada iken, elinden çıkan köylülerin içinde bulundukları sıkıntıdan nasıl kurtulabilecekleri çarelerini araştırmaktadır. Burada, bu ankete verilen yanıtlar çerçevesinde konunun aydınlatılmasına çalışılacaktır. Öncelikle şunu belirtelim ki, Ahenk gazetesinde böyle bir anketin açılmasından önce, ekonomik konulara ağırlık veren yazıların gündeme geldiği görülmektedir. Nitekim, gazetenin sürekli yazarlarından Ali İrfan Eğribozi, bütün ilerlemelerin ve başarıların güçlerin

¹² Ziya Somar, “İzmir ve Köy Bakkalları”, *Ekonomi Mecmuası*, 1 (1943), 9-10, 22; Aynı yazar, *Genel Kooperatif Bilgisi*, İzmir, 1944, 76. Somar, bu eserlerinde kooperatifçiliği ekonomik bir kurum olarak ele almakta, ancak onun toplum ahlakına dayanmak koşuluyla yaşayabileceğini savunmaktadır. Onun rolü bir “*hal çaresi*” olmak değil, bugünkü karmaşık sosyal ve ekonomik koşulları içinde ekonomik yönden güçsüz ve yetersiz olan kitleleri maddeten ve manen kurtarmak olmalıdır (Kırş. *Ekonomi Mecmuası*, 6-7, (1994), 20). Ayrıca Z. Somar, “Kooperatiflik: Çıkar ve Çıkmaz Yollar”, *Ekonomi Mecmuası*, 2 (1943), 12-15.

¹³ Z. Somar, “Köy Bakkalları”, *göst.yer*, 10.

birleştirilmesine ve sermaye birikimine bağlı olduğunu savunan uzun bir yazı kaleme almıştı¹⁴. Bu yazıda, bugünkü uygar toplumların bütün ilerleme ve gelişmelerinin “İttihad-ı kuvvet ve mezc-i servet” sayesinde olduğu savunuluyordu: “*Şirketler sayesinde ki bir vakit şu kitle-i muazzamanın ekser aksamı ve cihati meçhulümüz iken, bugün cüz’i bir zaman zarfında devr-i âlem etmek eshel-i umurdan bulunuyor*”. Ali İrfan Eğribozi, “*rekabet hissinden mahrum*” olmamızdan, birbirimize güven duymamamızdan büyük şirketler kuramadığımızı, önemli işlerde olağanüstü başarılar gösteremediğimizi belirterek yabancıların beş parasız gelip de, kısa süre içinde milyoner olduklarına da dikkati çekmekte, bunları görüp, “*haset ederek altınlarımızı yalnız kâşanelere, mağazalara, apartmanlara hasır*” etmememizi salık vermektedir.

Ahenk’in 5 Teşrinievvel 1316 tarihli sayısında “*Köy Bakkallarının Men-i Mazarratı*” konusunda imzasız olarak, oldukça uzun ve ayrıntılı bir yazı çıkmıştır. Bu yazı, “*köy bakkallarının mazarratı yalnız maddi değildir*”, diye başlamakta, ve bunların “*fahiş fiatla, fahiş faizle köylülerimizi bir ihtiyaç ve zaruret-i daimaya duçar eyledikleri*” üzerinde durulmaktadır. Gençlerimizi her türlü fenalığa alıştıran, kötülüğe iten de bu köy bakkallarıdır. Fakat, “*bunlar men olunabilir mi?*” Ticaret serbestliği olduğuna göre, bunların dükkânlarının kapatılması ve köylerden uzaklaştırılmaları sözkonusu değildir. “*Çünkü köyler bakkala muhtaçtırlar.*” Dünyaya eşya ile köylüleri aldatan gezginciler, bakkalların rakibi olmakla birlikte, bunların da uzaklaştırılmalarından bir yarar sağlanamayacaktır. O halde, “*Köylülerin şirket tesisleriyle, bakkalara, gezgincilere rekabet edecek*” bir duruma gelmeleri, Ahenk’in açtığı anketin ruhuna daha uygun düşmektedir.

“*Evet, şirkete şehirlerde de, şiddetle muhtacız. Bugün, herşeyi şirket vücuda getirebilir. Lakin böyledir de, biz niçin şirket akdedemiyoruz? Bu sebebi, seviye-i maneviyemizde aramalıyız. İlmimiz, fikrimiz, ahlakımız şirket tesis edebilecek bir halde midir? Bunu tedkik etmeliyiz. Şirket ne demektir? İçtima-i kuvva değil mi? Sermayeleri, akılları, fikirleri cem edeceğiz, münferiden vücuda getireceğimiz şeyleri vücuda getireceğiz. Bu cem de bu içtima da bir ahenk ister. Bunu husule getirecek efrad münferiden yapabilecekleri işleri yapmalı; sonra daha yapılacak işlerin mevcut olduğunu hissetmeli, sonra bunları da münferiden yapmak kabil olmayacağını anlamalı ve böyle anlayanlar taaddüd*

¹⁴ “Kâffe-i Terakkiyat ve Muvaffakiyat İttihad-ı Kuvvet ve Akd-i Şirkete Menuttur”, Ahenk, 7 eylül 1316.

etmeli [artmalı], şirket akdini lüzum görmeliler...” Oysa köylülerimiz bu halde olmadığı gibi şehirlerimiz de değil. *“Halbuki bizim köylülerimiz bu halde mi? Ya niçin değil, hatta şehirlerimiz bile değil. Niçin? Çünkü fikr-i acizanemce ticaret, ziraat, sınaat şirketleri akıl fikir şirketlerinden sonra gelir de ondan. Anın için bizde akıl fikir şirketleri mevcut değildir. Efrad arasında teavün fikri mefkuddur.”* Bunun başlıca nedeni *“fikr-i teavün”* olmayışında yatmaktadır. Sonuç olarak, Ahenk’in açtığı *“müsabakaya girmek”* için bu yazıyı yazmadığını söyleyen yazar, *“köylülerin şirket akd etmeleri”* gibi isabetli bir fikrin üzerinde durulması gerektiğini savunmaktadır.

Bu yazıdan sonra Mehmet Şeref’in *“Köy Bakkallarının Men’-i Mazarratı”* başlığını taşıyan uzun bir makalesi yayımlandı¹⁵. Ahenk’te iki gün önce yayınlanan imzasız yazı, Mehmet Şeref’in makalesinin çıkış noktasını oluşturmaktadır: *“Seviye-i maneviyemizi araştırmak, ilmimiz, fikrimiz, ahlakımız şirket teşkil edebilecek bir halde midir? Bunu bulmak, en nihayet şirketlerin suret-i teşkilinden bahs etmek lazım geliyor... Bunlar öyle vâsi zeminler ki herbiri üzerinde zavallı beynim aylarca düşünmek ihtiyacını hissediyor. Gözlerim o satırları süzerken birinden diğerine atlamak istemiyor...”* Yazar, *“bize nisbetle pek sade”* görünen köy yaşantısını derinlemesine anlayanın, incelemenin gerekli olduğu üzerinde de duruyor. *“Yaz ve güz mevsiminde köylünün hayatı; medîd, birbirine ulanmış bir çalışkanlıktan ibarettir. O, gözünü boğazına kadar daldığı çiftten kaldıramaz; mazurdur. Köylünün terbiye-i maneviyesine vakıf oluncak zaman kış hengâmıdır.”* Köylerde şu son zamanlarda gittikçe artan kahvelerde iskambil oynamak, yahut bir oda açarak, bir ahıra toplanarak avazı çıktığı kadar bağırarak... İşte kış günleri böylece boşuna akıp gitmekte kahvehane oyunlarının fenalığı da gittikçe artmaktadır. Oysa bu boş zamanlar ne kadar iyi değerlendirilebilir? İşte köylüyü asıl borca sokan, baturan da bu kış mevsimidir. Kışın o korkunç soğukları ortasında kasabaya inmeyen köylü, evde erzakının eksildiğini görünce doğru bakkala koşar. Hatta parası olsa bile, alışkanlık haline geldiği için veresiye alır. Sözelimi dört ayda üçyüz kuruşluk eşya alır. Halbuki bu üçyüz kuruşluk borç, harman zamanı o kadar şişer büyür ki, koca bir tarlanın bir yıllık ürününü alın teriyle birlikte yutar. Köylü bu borcun bu kadar yükseklere çıktığını anlayamadan, beş altı katını verir. Kaldı ki *“Köydeki bakkallar esir-i menfaat ve müterakkı-ı firsattır.”* Bunlar köyün bütün servetini o mülevves dükkânlarına yığmak isterler. Gençleri içkiye alıştırarak da onlardır. Bakkal dükkânının iç

¹⁵ Ahenk, 5 Teşrinievvel 1316.

tarafına konulmuş olan fıcı, bu köylü dimağını buharlaştıracak kadar zehir doludur. Bu yüzden ortaya çıkan felaketler, insana kan ağlatmaktadır. Sefaletin köylerdeki “*manzarası pek iğrenç, pek müthiştir.*” Köy bakkalları şehirlerin ihtiyaçları ortasında yetişmiş kimselerdir. Bunlar çıkarlarını bir başkasının “*mazarratında arayan takımlardandır...*” Bir bakkal köylüden bir menfaat bekler. Köylü o menfaati istihkaksız verirse, bakkala hak kazandırmış olur. Bugünkü uygar dünyada, hiçbir toplum içinde “*bir fert bir ferde istihkaksız menfaat vermemiştir.*” İşte bakkallar bu ilişkileri bilmeyen köyülerin ellerinden istedikleri kadar alırlar. Şimdi köylüler bu düzeyde iken, “*henüz menfaat ve istihkak*” ne demektir anlayamayacak durumda iken, onlara şirket kurdurmak mümkün müdür? Şirket bir kişinin yalnız başına çıkaramıyacağı bir işi bir kısım insanların bir araya toplanarak yapmaları anlamına gelmektedir. Köylerde durumu diğer komşularından iyi olanlar, bir araya gelerek köyün yıllık ihtiyaçlarını düşünüp, bir şirket kurabilirler. Sonuç ve çözüm olarak Mehmet Şeref şunları öneriyordu:

“Her köyde mektebe muttasıl bir bakkal dükkânı olmalı. Harman zamanı her hane köy cemaati namına muayyen bir miktar sermaye vererek bununla bir dükkânın malzemesi tedarik olunub, ne alındıysa üç nüsha defteri yapılmalı. Köyün iffet ve istikamette müstehir ahalisinden iki kişi ve daha ziyade adam oraya konmalı. Bu defterlerin biri bakkalda, biri cemaatin reisinde, birisi de hoca efendide durmalı, muhasebe vakti muayyen olmalı... Şahıs namına şirket teşkil edebilmek bizim köyler için müsait değildir. Böyle cemaat namına şirketten çok faideler çıkar, irtibat samimi olur, esbab-ı terakki düşünülür, oraya yavaş yavaş maarif ayak atar.”

Yarışmaya katılan yazılardan bazıları köylüye mektup biçiminde kaleme alınmış, bu bakımdan köylülerin anlayacağı yalın bir dil ve kavramlar kullanılmıştır. Torbalıdan Yazıcıoğlu Mustafa ile, vilayet maiyet memurlarından Fahri'nin Atça'da Mehmet Ağa'ya yazdığı mektup buna örnek olarak gösterilebilir¹⁶: “*Ahmed Ağa, bizim Nikoli işittiğimize göre çok zengin olmuş, köyün kıyısında Ömergilin koca tarlasını da almış, dükkânı büyütmüş. Zeytinliklerden çok mahsul alıyormuş. Bizim burada da bir Haralambomuz var. Az zamanda çok şey edindi. Hepimiz parayı, öteberiyi ondan veresiye alıyoruz. Ama herif size deyiverem, pek insafsız. Sizinki de öyle değil mi?*” Bu mektup İstanbul'dan gelen Mehmed Bey'in ağzından köylülere şunu salık veriyordu: *Mehmed Bey'in bize öğrettiği şudur ki: Köylülerimizden parası olanlar kaç kişi*

¹⁶ Ahenk, 13 Teşrinievvel 1316.

olursa olsun hallerine göre ortaya birer sermaye koyacak, bu böyle oldu mu; içimizden en ziyade hesap ve yazı bilen bir adama ayda münasib bir maaş tayin ettikten sonra, o bize ne lazımsa gidip İzmir veya Aydın'dan toptan alıp köye getirecek. Ve ortaya konan para içinden tutulacak dükkâna koyarak bize satacak, ve hem de fiatı az kârlı olacak. Yani yapacağımız masrafı çıkarmak üzere, eşyaya ehven fiat koyacağız. Bir de ayda bir defa dükkânın hasaplarına hepimiz veya içimizden en namuslu ve muteber birkaç kişi olduğu halde gözden geçirerek fenalık ve emniyetsizlik olmamasına gayret edeceğiz. Fakat şimdi azıcık sıkılacağız. Çünkü sermaye lâzımdır. Artık bunu ne yapıp yapıp etten diştten arttırıp bulmalıyız. Bunu büyük şehirlerde insafsız satıcılara karşı yapıyorlarmış. Hatta Mehmed Bey, Fransızca da bilirmiş de, bunun bize adını da deyiverdi. Dilim dönmez ki söyleyem. Durunuz bakayım, şöyle bir şeydi: "Tevavün Şirketi..."

Ahenk'in yarışması İstanbul'da bile ilgi uyandırmıştı. Buradan gazeteye bir yazı gönderen Esat¹⁷, köylülere seslenerek şunları yazıyordu: "Sizin için hayırlı, faideli bir emirnameyi geçenlerde vali paşa hazretleri bütün köylere dağıttılar. O emirnamede size diyorlar ki:

— Köylerinizde bir takım insafsız bakkallar vardır; bir çok gezdirici çerçiler de köylere daima uğrarlar. İşte bu bakkallar, çerçiler kırk paralık şeyi köylülere beş kuruşa satar, parasını alır. Yahut kırk paralık bir şey için köylülerden yedi-sekiz kuruşluk zahire alır. Böylelikle o zavallı köylüleri aldatırlar. Daha doğrusu her vakit köyleri soymakla keselerini doldururlar, zengin olurlar.

Bunun çaresi köylüler kendi aralarında, yani köy ahalisinden bir çokları, mesela yirmi kişi ikişer mecdiye sermaye koyup da, yakın kasabalardan köydeki dükkânlarına kırk mecdiyelik mal getirtiler o dükkândan herşeyi ucuz alsalar, dükkânda mal eksildikçe içlerinden üç dört kişi şehre, kasabaya gidip ne lazım ise alıp yerine koysalar bir daha o eski bakkallar ile çerçilerden bir şey almaya hacet kalmaz. Kârları da kendi keselerine girer. Hem kimse paralarını bedava yere kapamaz. Böylece gütgide zengin de olurlar. Hem kendileri rahat ederler, sandıklara borçlarını kolay kolay verirler."

Ahenk'e gönderilen yazılar köy bakkallarının çok kısa bir süre içinde nasıl zenginleştiklerini bütün ayrıntılarıyla gözler önüne seriyordu. Akhisar Belediyesi'nden Halil İbrahim¹⁸ bunların "birkaç sene zarfında akıllara hayret

¹⁷ Köylülere Pek Ziyade Faideli Bir Emirname", Ahenk, 14 Teşrinievvel 1316.

¹⁸ Ahenk, 14 Teşrinievvel 1316.

verecek derecede bir meblağ-ı azimi” topladıktan sonra “büyük şehirlere gelerek büyük ticarethaneler sahibi oldukları herkesçe bilinmektedir. Bunlar önce beş-on kuruş gibi az bir sermaye ile köyde bir bakkal dükkânı açmakta, ve köy halkına harman vakti vadesiyle eşya satmaktadırlar. Eğer köylü borcunu zamanında ödememezse “yüzde yüz faizle” bir başka zamana ertelenmektedir. Borcun ertelenmesi her ne kadar köylüyü memnun etmekte, hatta köy bakkalına karşı minnet duyulmasına neden olmakta ise de doğrusu evvelce almış olduğu yüz dirhem şekerin yüzelli, elli dirhem kahvenin yüz dirheme çıkışından haberi yoktur. Diğer mal ve eşyaya yapılan zam da bakkalın insafına kalmıştır. Köylü, öncelikle bu bakkalların zarar ve ziyanından kurtulmalı, sonra da köy adına köy ihtiyar heyetinin gözetim ve yönetiminde bir bakkal dükkânı açılmalıdır. Her yıl başında herkesin hesabı görülerek borcu olana gerekli kolaylıkla gösterilirse köy halkı zarara uğramamış olur. Artık muhtekir de böyle düzenli bir biçimde yönetilen dükkân karşısında direnemeyecektir.

Ahenk’in 17 Teşrinievvel 1316 tarihli sayısında köy bakkalları ile ilgili olarak çıkan M. Cemşit ve Cemil imzalı yazılar da bunların doğrudan doğruya köylülerin sırtından zenginleştiklerini bir takım hesaplarla kanıtlamaya çalışıyorlardı. Cemil şöyle diyordu: “Kardaşlar! Bilirsiniz ki bütün köylerde birer bakkal dükkânları vardır. O bakkal dükkânlarının sahipleri ekseriyetle Yanya’dan Karaman’dan gelmiş bir takım Hristiyanlardır. Bunlar köylerimize geldiği zaman ancak beş on kuruş sermayeleri bulunur iken aradan bir iki sene geçer geçmez bu bakkalların tarla, bağ, bahçe, at aldıkları ve aradan üç dört sene geçtikten sonra da köylerin adeta birer çorbacısı olduklarını da bilirsiniz. Beş kuruş senede beş kuruş kazanabilir. Fakat hiçbir zaman beş kuruş bir senede beşyüz kuruş kazanmaz. Bunu da size daha açık anlatayım. Elinizde bulunan tarlanıza beş kile buğday ekerseniz harman vaktinde yirmi beşten elli kileye kadar mahsul alabilirsiniz. Yoksa beş kile diktiğiniz bir tarladan beşyüz kile mahsul kaldıramazsınız. Böyle değil mi?

Beş kile buğday nihayet elli kileden ziyade mahsul vermediği ve beş kuruş da senede nihayet beş, on kuruştan ziyade para kazanmak mümkün olmadığı halde bir iki kuruş sermaye ile başlayan bakkallarınız nasıl oluyor da bir senede beş, altı bin kuruş kazanmağa muvaffak oluyorlar. Bunu hiç düşündünüz mü?”

Vali Paşa’nın buyruğunu yerine getirmenin güç olmadığını belirten yazar, köylülerin kendi aralarında “güzlerce konuşup üç senden, beş benden diyerek ortaklama bir bakkal dükkânı açmaları”nın gerekli olduğu üzerinde durmaktadır. Fakat köylülerin şirket kurmalarının teknik yönden zorluğuna da

değinen yazar, Ziraat Bankası'nın yalnızca köylülere yardımcı olmak ve “*onları muhtekirler, selemciler ellerinden*” kurtarmak için kurulduğuna da dikkati çekmektedir. O halde Ziraat Bankalarının kuruluşundaki bu amaç gözönüne alınarak köylülerin ortak bir bakkal dükkânı açmaları için gerekli sermaye bu banka tarafından sağlanmalıdır. Böylece, “*Bakkallar yüzünden köylülerin duçar oldukları gadr ve i'tisafa nihayet verilmiş olur.*” Gerçi köylerde Ziraat Bankalarına ait olmak üzere bakkal dükkânları açılması ilk bakışta garip gibi görünürse de biraz düşünülecek olur ve bankaların kuruluş amaçları incelenirse bu konuda “*garabet*” olmadığı sonucuna varılır.

Köy bakkallarının zararlarının önlenmesi ve köylülerin kendi aralarında sermaye koyarak her köyde birer bakkal dükkânı açmaları konusunda ileri sürülen görüşlerin yanında eğitimin yaygınlaştırılması üzerinde de durulması dikkatimizi çekmektedir. Böylece, köylülerin birer bakkal dükkânı açmalarının sorunu çözemeyeceğini köylülerin okur-yazar bir duruma getirilmesinin zorunlu olduğunun savunulması köy davasının ele alınışındaki tutarlılığı açıkça ortaya koymaktadır.

Muharrem Hilmi¹⁹, “*Her milletin medar-ı hayatı olan maarif*”in her neredede gelişmiş ise ticaretin de orada geliştiğinden söz etmekte, bu yüzden herşeyden önce köy okullarının düzeltilmesi, köy çocuklarının eğitilmesinin gerekli olduğunu savunmaktadır: “*Evet madem ki herşey maarifle vücuda gelir. Şu halde köy mekteplerini, köy çocuklarını daye-i terakkinin ağış-ı terbiyetine alması çaresini düşünmeliyiz. Zira maarif oralara daha ayak basmamış; maarifin meziyetini, kadrini köy çocukları değil, mürebbi-i efkârları olacak hocaları bile anlayamamış; bu da içlerinde eli kalem tutacak bir çocuk yetiştirmesiyle anlaşıyor...*”

Peki köylerde eğitimin bu düzeyde olmasının suçu kimindir? Yazar, hiç düşünmeden bu suçu öğretmenlere ve babalara yüklemektedir. Çünkü çağımızda eğitim-öğretimin onca gelişmesine karşın, çocuklara bir şey öğretilmemekte, birkaç yüz yıl öncesinin masalları okutulmakla yetinilmektedir. Bugün hangi köyün okuluna gidilse en zeki çocuğun bile ne okuyup öğrendiğini bilmediği anlaşılır. Babalar ise su gibi “*elzem olan ilim ve maarif*”in değerini kavramamakta, çocuklarını okutmamaktadırlar. Bunlar her şeyi hükümetten bekliyorlar. Oysa eğitimin gelişmesi birliğe, toplu bir çaba göstermeğe bağlı bulunmaktadır. Köy okullarının “*ıslahı çaresine bakılırsa köy bakkallarının köy*

¹⁹ Ahenk, 12 Teşrinievvel 1316.

gezgincilerinin vücudu ortadan kalır. Zira dünyada bir şey yok ki maarifle imha olunmasın.”

“Köy Bakkalları” yarışması çerçevesinde “Atça’dan Ahmet Ağa”ya yazılan mektupta da²⁰ köy bakkallarının köylülere soyup soğana çevirmesinde en büyük etkenin birincilerin okur-yazar olmasına bağlı olduğu sonucuna varılmaktadır. Çünkü, Nikoli dükkânında okuduğu Urumca gazetelere dayanarak ürünlerinin para edip etmeyeceğini köylülere haber vermektedir. Nikoli’nin oğlu İzmir’de okumaktadır. Kızları ancak köyün okumuşuna varmaktadır. Bunları gören köylü yakınmaktadır: “Ah Ahmet Ağa ah. Dertlerim deşiliyor, iş bilmiyoruz. Kendimiz okumadık bari çocuklarımızı olsun okutalım. Ben şimdi ihtiyarlığında anlıyorum ki herşey okumakla oluyor. İş okumakla öğreniliyor. İş bilmeden zengin olmak mümkün olmuyor...”

Bu yazıda köylüye yol gösterir durumda olan Mehmet Beyin görüşleri de dikkati çekmektedir: “Mehmet Bey bize söz gelişi daha pek çok şeyler söyledi. Maşallah çok akıllı olmuş bize baba gibi nasihatlar etti: Siz cahil kalıyorsunuz dedi. Okuyup yazmaktaki feyzi bilmiyorsunuz dedi. Bak size söylediğim şeyleri hep şu kitaptan çıkardım. Bu zenginlik yolunu gösterir. (Servet) kitabı derler dedi. Siz bunları okuyaydınız paranın nasıl kazanılacağını, çiftinize çubuğunuza nasıl bakacağınızı, sermayenin nasıl peyda olduğunu, şirketin ne demek olduğunu elhasıl ticaret ve serbesti-i ticaret ne demek olduğunu anlardınız. Maarif hissenizi vakit ve zamanıyla verdiğiniz, çocuklarınızı yalnız köylerde değil, kazalarda, mutasarrıflıklarda kabilse vilayetlerde okuduğunuz hocanızın çocukları yalnız sabahtan akşama kadar bangır bangır bağırarak değil bir gazete, bir kitap okutmasına, biraz hesap yaptırmasına, biraz yazı yazdırmasına dikkat ediniz...”

Köy bakkallarıyla ilgili düşüncelerini “Karaburun’da İbrahim Ağa’ya”²¹ açıklayan Cemşit, çocukların okutulmasına nasıl bir özel ilgi gösterilmesi gerektiğini şu satırlarla dile getirmektedir: “Çocuklarımızın küçük iken mektebe devam ettirilip okutulmasına fevkelhad dikkat etmek bizim için bayağı bir borçtur. Bizim köyde de komşular Ahenk’i sık okumağa henüz başladılar. Kendi menfaatlarını orada göreceklerinde şüpheleri mi var... Bizim mekteplerimiz sizinkinden dūn bir mertebede bulunuyor. Bunun için ne kadar teessüf edilse yeridir.”

²⁰ Yazıcıoğlu Mustafa ve Fahri, **Ahenk**, 13 Teşrinievvel 1316.

²¹ **Ahenk**, 17 Teşrinievvel 1316.

Ahenk'in açtığı bu yarışma ve bu yarışmaya gönderilen yazılarda ileri sürülen düşünceler, yine o tarihlerde İzmir'de yayınlanmakta olan Hizmet gazetesinin de ilgisini çekmekten geri kalmadı. Tevfik Nevzat Ahenk'in başlattığı bu tartışmaya Hizmet'te katılarak herkesin aydınlanmasına katkıda bulundu. Tevfik Nevzat, sorunu “*Biz niçin bakkal olamıyoruz*” cümlesinin dışına çıkararak “*Acaba Rumlar ve bilhassa Yanyalılar niçin büyük iktidar gösteriyorlar*” biçiminde ele alıyor, ancak işi bir çıkmaza sokuyordu. Hele hele Tevfik Nevzat'ın ahlak, tavır ve egemenlik anlayışımızın buna uygun olmadığını yazması, Ahenk'in tepkisine yol açmıştır. Ahenk, bu konudaki düşüncelerini yeniden derli toplu bir biçimde ortaya koymak gereğini duymuştu²². “*Biz dedik ki bizim seviye-i fikriyemiz şirket teşkiline henüz müsait değildir. Efrad-ı ahalimiz evvela münferiden görebilecekleri işleri görsünler, sonra daha başka işlerin mevcut olduğunu hissetsinler; münferiden göremeyeceklerini anlasınlar; bu işlerin şirketle görülebileceğini idrak etsinler; sonra bir şirketi idare için lazım olan ahvali kesb etsinler. Bunlar ise ancak büyüklerin esfârının küçüklere neşriyle muhtaç olduğumuz envâr-ı fikriyenin kâffe-i tabakat-ı ahaliye sirayetiyle olur...*” Ahenk, bu yolda attığı adımın geniş bir ilgi uyandırdığını da belirtmektedir. Ahenk, amacının “*âhalimizi bakkallara, muhtekirlere, murabahacılara aldanmayacak bir hale*” getirmenin tek çıkar yol olduğunu savunmaktadır.

Ahenk'in köy bakkalları konusunda açtığı yarışmaya o sırada Gördes kaymakamı olarak görev yapan Şair Eşref de²³ uzun bir şiirle katılmış, ancak gazeteye geç ulaştığından değerlendirme dışı tutulmuştur. Bununla birlikte, Ahenk, Eşref'in bu şiirini güzelliğinden ötürü olduğu gibi yayınlamıştır. Şiirin bazı parçalarını aşağıya alıyoruz:

MAKALE-İ MANZUME

*Dinleyin pendimi ey ehl-i kura
Kalmayın böyle umumen fukara
Olmayın tenbel, umura alışın
Durmayın boş gece gündüz çalışın
Yeni aletle ziraat ediniz
Geç gelip tarladan erken gidiniz*

²² “Köy Bakkalları ve Mekâtip Bahsinde”, Ahenk, 18 Teşrinisani 1316.

²³ Hilmi Yücebaş, Şair Eşref Bütün Şiirleri ve 80 Yıllık Hatıraları, İstanbul, 1978.

*İçinizden biri gelsin muhtar
Edeyim bazı hususu ihtar*

*Sen misin gel bakalım muhtar ağa
Dikkat et sözlerime ey budala*

*Ekmeği biçmeyi ehl-i fenden
Öğrenip yapmalıdır erkenden*

*Böyle gördüm diye etme ısrar
Neresinden ziyanın, dönsen kâr*

.....
*Okuyup yazma zamanı bu zaman
Akil ol fırsatı fevt etme aman*

*Asrımız asr-ı terakki gözü aç
Kalmasın sen gibi oğlun dahi aç*

*Okut evladını işte mektep
Kalmasın sen gibi öğrensin edep*

.....
*Sen yapış kulpuna bir yıl sabanın
Sızlasın kırda dikenden tabanın*

*Sen emek çek üzümü Yani yesin
Hem yesin hem de sana hırbo desin*

*Sen çalış bir sene harman kaldır
Yani'ye birden elinden aldır*

*Hepsini alsın elinden bakkal
Ne reva kim sen uzaktan bak kal*

*Gel inad eyleme şu pendimi tut
Dediğim vechile mahdumu okut*

*Okumazsa o da sonra naçar
Olacak bakkala bir hizmetkâr*

*Size uymazsa zaman siz uyun
Toplayın bir yere sermaye koyun*

*Mesela vakt-i hasat etse hulul
Gelse meydan-ı husule mahsul*

*İhtiyar meclisi âdet etsin
Çıktı mı her sene harman gitsin*

*Toplasın nisbet ile hinta şair
Bazısından az olur bazı kesir*

*Bırıza toplasa az çok demese
Emeğim geçti deyip de yemese*

*Sürüde bir tekeden bin döl olur
Katreler bir yere gelse göl olur*

*Harman üstü fukaranın gözü tok
Bu işe hepsi verirler az çok*

*Satın o malı yapın sermaye
Yemesin parayı bir bed-maye*

*Toplanın mescide bir gün yahu
İhtiyar heyeti sair komşu*

*İçinizden birini bakkal edin
Eski köy bakkalını battal edin*

*Yeni bakkal şekere katsa da tuz
Kurtulur köylü yine bunda ucuz*

*Hissedar olsun ana köylü bütün
Olacak kârı verin mektep için*

*Bu sene yap bunu ihmal etme
Başa çıkmaz bu deyip de gitme*

*Niyeti halis olunca kişinin
Hayır olur akıbeti her işinin*

Gördes Kaymakamı Eşref

Ahenk gazetesi de Hizmet gibi İzmir'in uzun süre çıkan gazetelerinden oldu. XX. yüzyıl başlarında epeyce sönükleşti. Ama yine de İzmir'in hatırı sayılır bir gazetesi olarak varlığını sürdürdü. II. Meşrutiyet'te yeni bir canlılık kazandı. Şinasi'nin başyazıları Ahenk'e yeni bir canlılık ve ruh veriyordu. Yalnız arka arkaya gelen savaşlar, ekonomik bunalımlar Ahenk'i, diğer gazeteler gibi, bir yaprak boyutuna indirdi.

VII. BÖLÜM

BIÇAKÇIZADE İSMAİL HAKKI VE İZMİR GAZETESİ

Çevresinde Bıçakçızade Hakkı (1861-1950) olarak tanınmış olan bu ünlü kişi, İzmir'in önde gelen gazetecilerinden biridir. Bıçakçızade olarak tanınmasının nedeni babası Osman Efendi'nin bıçakçılık mesleğiyle ilgilidir¹. Tire'deki İbni Melek Medresesinde öğrenim görmüş, İzmir İkiçeşmelik'teki Nazırzade Medresesi'ne devam etmiştir. Halit Ziya ve Tevfik Nevzat'la birlikte Nevruz dergisini (1884) çıkarmıştır. Halit Ziya, bu yakın çalışma arkadaşından söz ederken onun "*aşırı Şarkçı*" olması üzerinde durmakta ve şöyle demektedir: "*Bence en büyük üstünlüğü kendi kendisini yaratıp ortaya çıkarmasıydı, yalnız kendisini değil Tevfik Nevzat'ı da o yaratmış ve ortaya çıkarmıştır.*"² Bıçakçızade hukuk mahkemesinde stajyer, bidayet mahkemesinde mülahım, ceza mahkemesinde zabıt kâtipliği gibi görevlerde bulunmuştur. Daha sonra Manisa'da sorgu yargıçlığında bulunmuş, Aydın Vilayeti Mektupçu kaleminde de çalışmıştır. Hicaz'ın Osmanlı yönetiminden çıktığı 1916 tarihinde İngilizlere tutsak düşmüştür. 1920'de tutsaklığı sona erince, İzmir işgal altında bulunduğu için İstanbul'a gitmiş, kurtuluştan sonra da memleketi olan İzmir'e geri dönmüştür. Bıçakçızade burada küçük görevlerle yaşamını sürdürmüş, 12 Ağustos 1950 yılında ölmüştür.

Bıçakçızade'nin ilk yazıları Nevruz dergisinde çıktı. Şiirler, makaleler ve Arapçadan yaptığı şiir çevirileri bu dergide yer almıştır. Tevfik Nevzat'la Halit Ziya 1886 yılında Hizmet gazetesini yayımlamaya başladıkları sırada Bıçakçızade Manisa'da sorgu yargıcı (müstantik) olarak görev yapıyordu. Yakın arkadaşlarının bu çabasına büyük bir destek veren Bıçakçızade gazeteye yazı ve şiirler gönderiyordu. İzmir'e döndükten sonra da Hizmet'e yazılar verdiğini ve bu yazıların daha çok "*didaktik ve ahlaki*" bir içerik taşıdığını Huyugüzel belirtmektedir. 1895 ekiminde Hizmet'ten çekildi.

Bıçakçızade Hakkı, 1 Haziran 1896'dan başlamak üzere haftalık İzmir gazetesini yayına soktu. Böylece haftalık İzmir istibdat döneminde Hizmet ve

¹ Ö. Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000, 262-267.

² *Kırk Yıl*, 122. İzmir gazetesinin tamamı E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileri tarafından, bitirme tezi olarak yeni harflere aktarılmıştır. Bu çalışmayı yapan öğrencilerin adları: Yeşim Takeş, Derya Özcan, Mehmet Çömez, Münire Türker, Ayşegül Demirdöğen, Filiz Doğan.

Ahenk'ten sonra İzmir'in üçüncü gazetesi olarak çıkmış ve uzun süre varlığını korumuştur. Daha doğrusu İzmir gazetesi, Bıçakçızade'nin İzmir'den Kosova'ya gittiği 1907 tarihine kadar yayımını sürdürmüştür. Gazete baştan sona imzalı, imzasız Bıçakçızade'nin yazılarıyla doludur.

Gazetenin ilk sayısı 2 Zilhicce 1313=20 Mayıs 1312 (1 Haziran 1896) tarihini taşımaktadır. Sahib-i imtiyaz ve başmuharrir İzmirli Bıçakçızade Hakkı'dır. Gazetenin idare yeri Hükümet caddesinde (İzmir) idarehanesidir. Gazetenin altbaşlığı şudur:

Menafi-i mülk ve devlete hadim siyasiyat, edebiyat, fûnun, havadis, ziraat ve ticaretten bâhis pazartesi günleri çıkar Osmanlı Gazetesidir.

Gazete vilayet matbaasında basılmaktadır.

Gazetenin ilk sayısında *Makale-i Şükran*'da Sultan Abdülhamit'e duyulan minnet ve şükran duyguları tumturaklı bir anlatımla dile getirilmektedir. Bu yetmemiş olacak ki gazetenin *Kısm-ı Edebi* bölümünde M. Kâmil ve Avni imzalarıyla iki şükran manzumesi dahi yer almış bulunmaktadır. Bu şiirlerin ilkinde İzmir'in Abdülhamit döneminde ne kadar “mamur” bir hale geldiği belirtiliyordu:

.....
*Ezcümle bu belde-i dilara
 Osmanlı memalikeinde yekta
 İzmir denilen bu şehri-i mamur
 İrfan ve hünerle oldu meşhur...*

İkinci şiirde ise daha çok padişahın “adaleti” üzerinde duruluyordu:

*Fahr etti devr-i âlem devr-i adaletinle
 Oldu cihan münevver mihr-i inayetinle*

Bıçakçızade daha çok geleneksel bir İslam ahlakının savunuculuğunu yaparken Tevfik Nevzat, Ahenk'te toplumun eski bağlardan yavaş yavaş sıyrılıp medeni uluslar gibi yeni ve ileri değerlere varması gerektiği üzerinde duruyordu.

Gazetenin tutacağı, izleyeceği yol yine bu ilk sayıda *Mesleğimiz* başlığı altında açıklanmaktadır. Yazı şöyle başlıyor:

“Bir muharrirde aranılan iki meslek vardır, ki bunların biri meslek-i tahrir öbürü de meslek-i fikirdir.

Gazetemizin daimi müşterileriyle ara sıra alıp okuyacak olanları bu gazete ne yazacak diye meslek ve maksadımızı aramak ile meşgul etmemek için en evvel mesleğimizi haber vermek, maksadımızı açıktan anlatmak fikriyle -Mesleğimiz- serlevhası altında şu bend-i mahsusu yazmaya lüzum gördük...”

Bunu izleyen cümlelerde Haftalık İzmir’in biraz tutucu bir tavır takınarak hangi yazılara yer verilmeyeceği şöyle anlatılıyordu:

“Gazetelere ahlaka dair olmayan hikâyeler, kapalı ifadelerle fenni, tıbbi makaleler yazmak hiç kimseye faydası olmayan mektuplar, muhabereleler neşretmek gazetecilikten ne olduğunu yazı ne için yazıldığını bilmemek veya tayin edememekten ileri gelir.”

Gazetenin düşünsel yönü de şöyle özetlenmektedir:

“Meslek fikrimize gelince; o da gazetemizin tesisindeki maksadımızdan ibarettir. “İzmir” devletine, milletine, vatanına sadıkane hizmet etmek için tesis olunmuştur. Terakkiyatı İslamiye ve Osmaniyeimizin bugün muhtaç olduğu esaslar ki maarif, ahlak, adab-ı kavmiyyedir. Bunların takviyesine çalışacaktır. Zira eslafımız sa’y ve gayret, sadakat ve istikamet, adab-ı kavmiyyeye, ahlak-ı İslamiyeye ettikleri riayet ve onları iltizam sayesinde terakkiyat ve muvaffakiyatın en yüksek noktalarına vasil olmuşlar idi.”

İzmir’de değişik konuları işleyen “makale-i mahsusa”lar Bıçakçızade’nin kaleminden çıkmaktadır. Fakat bunlar imzasız olarak yayımlanıyordu. “Havadis-i Mahalliye”de İzmir ve çevresiyle ilgili haberlere ağırlık verilmektedir. Gazete edebiyata özel bir yer vermektedir. Kısım-ı Edebi bölümünde Hakkı Beyin makale ve şiirleri bulunmaktadır. Bunun yanında gazeteye gönderilen makale ve şiirler de burada yayımlanmaktadır. Gazetede bulunan diğer yazıların Ahval-i Siyasiye, Ticaret ve Ziraat, Mütenevvia vb. başlıklar altında toplandığını görüyoruz.

Gazetede ki şiirlerin büyük ölçüde padişaha övgüler düzmekten başka bir şey değildir. Bıçakçızade ise “makale-i mahsusa”larında dünya görüşünü açıklamaya devam etmektedir. O sürekli olarak padişaha, devlet ve memlekete hizmet etmekten söz etmektedir: *Padişah dinin koruyucusu ve namusumuzdur,*

devlet yaşama nedenimiz, vatanımız ise mutluluğumuzun temelidir, der ve ekler “Bunlara sadıkane hizmet vazifemiz ve borcumuzdur.”³

İlerlemek, yani terakki etmek sorunu da Bıçakçızade’nin çözmeye çalıştığı temel konulardan biridir.

“Umumen fikrimiz, amalimiz terakki etmek, ileri gitmek olduğu halde acaba biz neden terakki edemiyoruz?” sorusunu sürekli olarak sormaktan geri kalmaz.

Terakki maarifle olur; bizde maarif mevcuttur. Avrupa’da büyük mektepler vardır, öyle mektepler bizde de vardır. Avrupa mekteplerinde fen bilimleri okutuluyor, bunların bütün şubeleri bizde de vardır. Bütün bunlar var olduğu, ahlak, edebiyat dersleri ilkokullarda bile okutulduğu halde Bıçakçızade yine de aynı soruyu sormaktan kendini alamaz.

Bıçakçızade geri kalışımızın nedenlerini genel ahlakın çöküşünde arar. Terakkinin elma gibi soyulup ağzımıza giriveren bir nesne olmadığını savunan Bıçakçızade, belli başlı eksikleri sayar. Bir kavmin terakkisi için o kavmin bireylerinde *“aile ve kavmiyet”* duygularının güçlü olmasına bağlamaktadır. Ana ve babaların çocuklarını eğitmedeki eksikliklerini sayıp döker. İzmir’de düzenli bir kütüphane olmadığından yakınmaktadır. Büyüyen çocuklardaki ahlak düşkünlüğü de ayrı bir konudur. Sözün kısası Bıçakçızade terakki etmek için sayıp dökmekten geri kalmaz. Onun *“ahlak tenkitleri”* sürüp gitmekte ve terakki çarelerini araştırmaktadır. Gençliğin tutumunu da eleştirmekte ve Tanzimat’tan beri gündeme gelen devlet kapısında memur olmak anlayışına karşı çıkmaktadır⁴:

“Gençlerimizin birçoğu da hükümet dairelerinde iki yüz, üç yüz, dört yüz, nihayet beş yüz kuruşluk bir memuriyet bulmuş, bu fena değil fakat bütün o memuriyetle geçinmeğe karar vermiş bir taraftan o vazifesini ifa ile beraber diğer taraftan tahsil-i kemalat icap edeceğini bütün bütün hatırdan çıkarmış.”

Anlaşıldığına göre Bıçakçızade’nin bu yazıları bir nasihatname niteliğini taşımaktan öteye gitmemektedir. O, her şeyden önce gençlerin İslam itikadına uygun bir eğitimden geçirilmesini sahk vermektedir. Onun bu tutumunu daha sonraki yazılarında da sürdürdüğü görülecektir⁵.

³ İzmir, 11 Muharrem 1314, 4.

⁴ İzmir, 25 Muharrem 1314, 6.

⁵ İzmir, 25 Muharrem 1314, 7.

“Fikrin terbiyesi için evvel be evvel insan, insan nedir, hâlik nedir? İbadet nedir, kitap, peygamber nedir? Cenabıhakkın adaleti ne demektir, fazilet-i beşeriye, fazilet-i ruhiye nedir, ebediyen yaşanılacak bir alem var mıdır. İyi insanlar, kötü insanlar orada tefrik olunmayacaklar mı? Ahlak, mehasin-i ahlakiye birer kuru laf mıdır? İnsanlar arasında cereyan eden hukuk, İslamlar arasında tesis etmiş olan uhuvvet-i umumiye nasıl şeydir, ahkâm-ı muktezası nedir...” Bu sorular uzayıp gitmekte ve son çözümlemede Bıçakçızade şu sonuca varmaktadır:

“İnsan sahib-i rey olmak için ulum-ı riya ziye ve biraz tarih bilmek kâfi midir? Bu müsellem bir hakikattir ki en evvel Avrupa’nın gözünü açan ve el’an mevcut olan maarifine esas olan şey Arap yani İslam fikir ve terakkiyatından ibarettir.”

Bıçakçızade, gazetenin ilk sayısında programını çizdiği İzmir’in ruhuna uygun olarak yazılarını sürdürmektedir. Buna bağlı olarak ziraat ve ticaret konularını da işleyeceğini belirtmektedir. Nitekim gazetenin 13.sayısında da ticaret konusunu ele almaktadır⁶. O, ticaretle ilgili gazetelerde yazılan makaleleri beğenmemekte ve yeni tanımlar, açılımlar peşinde koşmaktadır: *“Bizim bağlarımızda hasıl olup da elimizle koparıp kuruttuğumuz çekirdeksiz üzümleri Amerika’da, İngiltere’de, Fransa’da pastişler içine, yemekleri içine sokup da Fransız, İngiliz liralarnı memleketimize getiren ticarettir. Aydın’da torbalar içine konup da burada Yemiş Çarşısına atılveren incirlerimizin mukavva kutulara bastırdıktan sonra yine Londra’da, Paris’te, New-York’da hem de üçü beşi bir tabak derununda olduğu halde sofraları tezyin eden ticarettir.”*

Ancak bunun yanında Bıçakçızade Avrupa’nın ticarete karıştırdığı hileleri de sayıp dökmekten geri kalmaz. Sözelimi, 40-50 yıl eskimek bilmeyen doğu ipeğinin üretimini mahveden Avrupalıların, bunun yerine çürük ve hileli ipeklerin çok yüksek fiyatlarla Doğu pazarlarına sürülmesini sorgular. Bunun da ticaret olarak nitelendirildiğinden söz eder. *“...Ankara şallarını, Şam, Halep kumaşlarını, Bursa’nın ipek, iplik her türlü mensucatını, Buldan’ın, Nazilli’nin alacalarını revaçtan düşüren ticarettir”* der ve her şeyden önce Avrupa eşyası yerine kendi ürettiklerimizin yeğlenmesi gerektiğini savunur. Bu konuda da bir takım öğütlerde bulunmaktan geri kalmaz. Fakat onun ticaret anlayışı gerçekte bir Şark zihniyetinin (Servet) kelimesinden anladığı şeydi⁷.

⁶ İzmir, 15 Rebiülevvel 1314, 13.

⁷ Ziya Somar, *Tevfik Nevzat*, 52.

Gazetenin birincisi 28., sonuncusu da 40. sayısında çıkmış olan dokuz makale “*Medeniyet Dünyanın Neresindedir*” başlığını taşımaktadır. Bu makalelerin savunduğu tez, İzmir’in ruhuna ve felsefesine uygun düşmektedir. Bıçakçızade öncelikle gazetesinin mesleğinin Şarkın irfan hazinelerinden eline geçirdiği marifet cevherlerini okuyucuların gözleri önüne sermek olduğunu söylemektedir. Öncelikle gazetesinin bir Doğu gazetesi olduğunu da övünerek dile getirir. Bu nedenle hiçbir zaman Doğu’da çıkan bir Batı gazetesi süsü takınmadığını söyler. “*Ahlak-ı ilmiyeyi bulmak için ciltlerle roman okumak icap ettiği halde Mesnevi’nin iki beytini tetkik etmek bize kifayet eder*” diyerek ekler, “*felsefeyi öğrenmek arzu ettiğimiz halde İslam hikmetini incelemek bizi Batı’nın en yüksek felsefe okullarına gitmekten alıkoyar*.”⁸

Bu görüşler, makalenin hangi amaçla yazıldığını daha başlangıçta ortaya koymaktadır. İslam uygarlığının, Batı yani Hristiyan uygarlığından üstün olduğunu kanıtlamak çabası bu yazıların özünü oluşturmaktadır. Bıçakçızadeye göre Yunan uygarlığı çok kısa sürmüş ve bunun sona erdiği sırada İslam’ın ortaya çıkışıyla birlikte gerçek uygarlık (*medeniyet-i hakikiye*) birdenbire yayılmaya başlamıştır. Çok kısa sürede İslam uygarlığı, İran, Türkistan, İspanya, Madagaskar vb. dünyanın belli başlı yerlerinde yayıldı. Arapların icat ettiği pusula sayesinde binbir zorlukla Hindistan’a ticaret amacıyla giden Avrupalılar, gördükleri karşısında şaşkına döndüler. Bugün dünyada biri İslam diğeri Avrupa olmak üzere iki “*medeniyet*” bulunduğunu dile getiren Bıçakçızade, “*bu iki medeniyeti anlamak, tefrik etmek, bugün bizim için pek lazımdır*” yargısına varmaktadır. Yazının hemen hemen her paragrafında onun Batı uygarlığının karşısında yer aldığı açıkça görülmektedir. “*...Ahlakımıza, adabımıza, meşrebimize, mezhebimize uymayan ve tevfik-i kabil olmayan bir medeniyeti bizde de olsun demek, yahut oldurmaya çalışmak gibi duçar oluyoruz. Şimdi koca bir Avrupa medeniyeti aleyhine söz söylemeye kadar cesaret edişimiz pek büyük bir görmeye kalkışmak olduğundan pek çok kimselerde hele akşam olunca evinin yolunu güç bulabilen ve Avrupa medeniyetini değil kendi mensup olduğu Şark ve İslam medeniyetini bile idrak ve muhakemeden aciz olduğu halde Avrupa medeniyeti taraftarı geçinen zevata pek ağır geleceğini biliriz.*”

Bıçakçızade, bu bağlamda Batı medeniyetinin bize ettiği zararları sayıp dökmektedir: Batı uygarlığı öncelikle bizi gelirimizden çok harcamak zorunda bıraktı. Bilgisizliğin de eklenmesiyle inancımızı bütün bütün bozdu.

⁸ “Medeniyet Dünyanın Neresindedir?”, *İzmir*, 2 Eylül 1312.

Çocuklarımızın ahlakı bozuldu, dine bağlılığı azaldı... Takdimsiz görüşmemek, sakalı sivri kestirip bıyıkları tepe yukarı durdurmak, tiyatroya, baloya milli kılıkla değil, redingot ile gitmek, boyun bağının beyaz, eldivenin siyah olmasına özen göstermek, selam yerine bonjour, bonsüvar demek Osmanlıca sözler yerine Frenkçe sözcükler kullanmak... yalancılığı maharet saymak ve daha bütün benzeri olumsuz alışkanlıkların hepsi bize Batıdan geldi.

“Maarif ve Sanayi” Batı uygarlığının *“Servet ve mamuriyeti”* nin temelleri oldu. Oysa bu uygarlık tamamen *“maddiyat”* üzerine kurulduğu için, *“insanın hiç farksız bir hayvandan ibaret bulunduğunu”* düşüncesine de dayanmaktadır. Oysa İslam uygarlığı özünü Kur’an ve hadis gibi iki ilahi esastan almaktadır. Bir uygarlığın bir eseri olan *“ilm-i fıkıh”*, *“dünyada mevcut olan kanun-ı medenilere nispet ve mukayese kabul etmeyecek derecede âli ve faiktir.”* Bıçakçızade bundan sonraki makalesinde⁹, Avrupa ve Şark yani İslam medeniyetinden hangisinin *“daha hakiki”* olduğunu araştırmaktadır. Bütün bu açıklama ve karşılaştırmalardan sonra Bıçakçızade, İslam uygarlığının her bakımdan üstünlüğünü kanıtlama çabası içindedir. Batı uygarlığının teknik yönden ileride olmakla birlikte bu, onun İslam uygarlığından üstün olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü Batıdaki terbiye ve ahlak düzeni Doğu ile karşılaştırılamayacak kadar düşkündür. Batı’nın zenginliğinin arkasında büyük bir sefalet yatmaktadır. Bu uygarlık büyük bir bunalım içinde bocalamaktadır. Çünkü *“Garp’ta ve Şark’ta hükemayı hayran bırakan ve bütün dünyayı”* nura gark eden hakiki medeniyet İslam uygarlığı olduğuna şüphe yoktur. Yine o, İslam kitaplarından bir sayfa bile okumayanların bu konuda görüş bildirmelerini de kınamaktadır. Bundan sonra, tezini açıklamak için de İslam uygarlığının doruk noktasına ulaştığı dönemin eserlerinden de bol bol örnekler vermektedir.

Bir Tartışma

Bıçakçızade Hakkı’nın medrese kültürü, bu kültürün biçimlendirdiği dünya görüşü, İzmir gazetesinin ruhuna egemen olmuştur. İzmir, tamamen dinsel ve ahlaki bir yayın çizgisinde yürümektedir. Hizmet ve Ahenk gazetelerinden bu yönüyle tamamen ayrılmaktadır. Bu konuda Huyugüzel şöyle demektedir¹⁰:

“Büyük ölçüde Bıçakçızade Hakkı’nın imzalı ya da imzasız yazılarıyla çıkan İzmir, diğer iki gazeteden, daha ağırlıklı görünen muhafazakâr veya dini tarafıyla ayrılır. Yetişme tarzı ve zevki itibarıyla eski dostları Halit Ziya ve

⁹ İzmir, 2 Eylül 1312.

¹⁰ Huyugüzel, *İzmir Fikir*, 264.

Tevfik Nevzat'tan farklı olan Bıçakçızade'nin medrese kültürü, tabiatıyla gazeteye de aksetmiş, bir süre sonra Hizmet ve Ahenk karşısında eleştirici bir tavır alan İzmir, daha çok ticari, zirai ve ahlaki yazılara ağırlık veren bir yayın politikası takip etmiştir. Hükümete bağlılığından dolayı Jön Türklere ve inkılapçı fikirlere uzak duran Hakka Bey, bu sebepten ihtilalci bir kimlik taşıyan Hizmet ve sahibi Tevfik Nevzat'ın karşısında yer almış, hatta Halit Ziya'nunkiler de dahil olmak üzere Servet-i Fünun tarzı eserleri ahlâk ve terbiye anlayışına aykırı bularak sık sık eleştirmekten geri durmamıştır. Bu bakımdan İzmir, haber yönü oldukça zayıf olan ve bir çeşit ahlak kitapçığına benzeyen bir gazete hüviyetine bürünmüştür."

Sözün kısısı Bıçakçızade'nin tutucu dünya görüşü, İzmir'le Hizmet ve Ahenk'i karşı karşıya getirmekte gecikmedi. Gazete giderek koyu bir Müslümanlık dâvası gütmeye başlamıştı. Aslında İzmir gazetesi Siyasiyat, Fünun, Havadis, Ziraat ve Ticaret gazetesi olarak çıkıyor ve özellikle ticarete birinci derecede yer veriyordu. Fakat onun bu ticaret anlayışı gerçek bir Şark zihniyetinin Servet sözcüğünden anladığı şeydi¹¹. Bunun yanında İzmir gazetesi bir yandan da *Hâdim-i şariat ve naşir-i din-i İslam* gayreti gütmekte idi. Son çözümlemede İzmir toplumunda bütün kurtuluşun İslamiyete dönüşten ibaret olduğunu ileri sürüyordu¹².

Öte yandan gerek Hizmet gerekse Ahenk gazeteleri, toplumsal ilerlemeyi çağdaş değerler üzerine oturtmayı temel bir ilke olarak benimsemişlerdi. Nitekim Hizmet, "*Medeniyet, insanlığı ileri çekip götürüyor. Biz de birlikte gitmeye mecburuz. Aksi takdirde insanlığın dışında kalmış oluruz.*"

Biz tiyatro istemeyiz, süslü elbise arzu etmeyiz, karyolamız ceviz tahtadan olacağına demirden olsun, karnımız da dolsun da istikbalin icat edeceği nefis yiyecekler varsın soframızdan uzak bulunsun demek, biz insanlıktan ayrılıp başlı başına bir nevi hayvan sınıfı teşkil edeceğiz demekten başka bir şey değildir.

*En mesut, en zengin millet ihtiyaçlarını, en ziyade bollukla hazırlayan ve karşılayabilen millettir."*¹³

Buna karşılık, İzmir gazetesi tam bir Batı düşmanlığı yapmakta direniyor ve özellikle Tevfik Nevzat'a ağır bir biçimde saldırmaktan geri kalmıyordu.

¹¹ Ziya Somar, **Tevfik Nevzat**, 52.

¹² Ziya Somar, **Tevfik Nevzat**, 53.

¹³ "Nasıl Yaşıyoruz", **Hizmet**, 12 Haziran 1313; Somar, **Tevfik Nevzat**, 52.

Dil Sorunu

Yukarıda da değindiğimiz gibi yalın ve halkın anlayacağı bir dille yazmak öteden beri İzmir’de çıkan gazetelerin de temel kaygılarından biri olmuştur. İzmir gazetesinin de bu yolda dikkate değer çabalarının bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu konuda gazetenin Kısım-ı Edebi bölümünde çıkan Mehmet Refet imzalı bir yazı dikkatimizi çekmektedir¹⁴. Bu yazı, *Tercüman* ve *Malumat* gazetelerinde bu konuyla ilgili yazılan makalelerden yola çıkar. Tercüman’ın “*Türkçesi bulunan bir kelime yerine diğer bir lisanın kelimesini istimal etmek bir cinayet-i edebiyedir*” sözünden hareket eden Mehmet Refet’in özellikle Batı dillerinden Türkçeye giren sözcüklere karşı çıktığı anlaşılıyor.

“Ne olursa olsun, bir lafz-ı ecnebi tamamiyet ve saffet-i lisaniyemiz için daima ecnebi sayılır. Size pür Türk bir Osmanlı güzel bir demet göstererek “Ne güzel buke değil mi?” dese siz lisan-ı aşına olduğunuz buke ile ülfetinizi tasdik ettiğiniz halde: “Monşer, buke yerine “demet” kelimesini kullansanız, buke yerine demet kelimesini kullanarak “ne güzel demet” deseniz daha hoş olacak, sözünüz hoş bir parol değildir” demekte kendinizi haklı göreceksiniz.”

Mehmet Refet, dili böyle kullanmanın gülünçlüğüne değinerek “*lisan-ı milli*” üzerinde duruyor ve şöyle diyor:

“Dikkat buyruluyor mu? Şu yolda ifade-i meram hakikaten pek gülünç oluyor. Biz zannediyoruz ki, tamamiyet-i ifade, mutlaka elfaz ve tabirat-ı ecnebiyeyi aynıyla kabul etmekle muhafaza edilecektir, fakat bu suretle kendi lisanımızı ayaklar altına alıyoruz, bunu düşünmüyoruz. Biz Türküz, lisanımız da Türkçedir. Bizce Türklüğü hakkıyla, yoluyla muhafaza etmek kadar mucib-i şeref bir şey olamaz! Biz, terakkiyi, medeniyeti sözümüzde, hareketimizde arayalım; terakki esasen lisan-ı kavmi, lisan-ı milliyi muhafaza etmekle olur.”

Mehmet Refet soruyor: “Sözümüz Avrupalı olursa mı terakki etmiş sayılacağı?” Onun bu soruya verdiği yanıt olumsuzdur. Batı dillerinden yapılan ve yapılacak ödünçlemeleri son derece “bayağı” bulmaktadır:

“Bir kavmin, bir milletin en ziyade gözeteciği bir şey varsa o da muhafaza-i kavmiyet, muhafaza-i milliyettir. Bize istinat, istiane için lisan-ı milli, lisan-ı kavmi dururken elsine-i ecnebiyeye müracaat etmek lisan-ı milliyi yamalı bir bohçaya benzetmek, ceride dururken gazete, demiryolu dururken, şimendifer, mütemer dururken kongre, burnumuzun önünde hoş bir demet bulunurken sakil

¹⁴ Mehmet Refet, “Tasfiye-i Lisan-ı Osmani”, 2 Eylül 1312.

bir “buke”ye el uzatmak muhafaza-i kavmiyet, muhafaza-i milliyet demek midir?”

Mehmet Refet son çözümlemede Tercüman’ın “*Türkçesi bulunan bir kelime yerine diğer bir lisanın kelimesini istimal etmekle bir cinayet-i edebiyedir*” sözüne tamamen hak vermektedir¹⁵.

Bu bağlamda İzmir gazetesi, daha ilk sayılardan başlamak üzere özellikle Batı dillerinden alınan sözcüklere karşılıklar önermektedir. İzmir, “*elsine-i ecnebiyeden –her lisanı yapıldığı gibi- lisanımızda da mukabillerini bulup istimal ederek onları lisanımızdan ihraç etmek hususunda*” bir kampanya başlatmış ve onun bu önerisi İstanbul’da çıkan *Malumat* gazetesinde önemli bir yankı bulmuştur¹⁶. Gazete zaman zaman batı dillerinden Türkçeye geçen sözcükler için karşılıklar yayınlamaktadır. Bunlardan kimi örnekleri aşağıya alıyoruz:

ekspozisyon: sergi, mesher, marız.
ansiklopedi: lügat-ı ilmiye (muhit)
albüm: peykerbend.
ateşemiliter: memur-ı askeri.
bibliyografi: fihrist, esami-i kütüp.
prezante: takdim.
rol: düzen, tertip.
rapor: muayenename.
suare: müsamere.
şimendüfer: kara vapuru.
fonograf: rakkam-ı seda.
kafesantan: çalgılı kahve.
konferans: meclis vb.

Dikkat edilirse görülecektir ki yabancı sözcükler için önerilen karşılıklar büyük ölçüde Arapça kökenli sözcüklerdir. Henüz Türkçe kök ve eklerden yararlanarak yeni sözcükler türetmek gibi bir düşünce erkendir. Bunu ancak II. Meşrutiyet’te çıkacak olan Köylü gazetesinde göreceğiz.

¹⁵ Bu konuda ayrıca bk. Agah Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, TDK, Ankara.

¹⁶ *İzmir*, 12 Safer 1314, 9.

VIII. BÖLÜM

İKİNCİ MEŞRUTİYET'E DOĞRU BASIN

XX. yüzyıla girerken İzmir basını eski canlılığını yitirmiş bu arada çıkan birkaç dergi, İzmir fikir yaşamına yeni açılımlar sağlamıştır. Bunlardan *Şule-i Edep* 1896'da İzmir'de yayına girdi. İmtiyaz sahibi Mehmet Necati, başyazarı ise, İzmir'in bütün ülkece tanınmış olan büyük şair ve sanatçısı Tokadizade Mehmet Şekip idi. Bezmi Nusret, bu dergi konusunda, anılarında şu ayrıntılara yer vermektedir¹:

"Nevruz'dan sonra, 25 Kânunusani 1312 tarihinde, İzmir'de "Şule-i Edep" isminde bir mecmua çıkarılmıştır. Tevfik Nevzat'tan Ali Nazmi Bey'e geçen "Ahenk" matbaasında basılır, on beş günde bir neşredilirdi. Sahib-i imtiyazı Mehmet Necati, başmuharriri Mehmet Şekip idi.

Mukaddimeden anlıyoruz ki, o sırada İstanbul'da Malumat, Servetifünun, Mektep, Resimli Gazete dergileri çıkmaktadır. İzmir'de hiçbir mecmua intişar etmiyor. O sebepten bunu çıkarıyorlar.

Mecmuanın şekli ve tertip tarzı "Malumat" dergisine benzer. Mündericâtı (içeriği) da onu andırmaktadır. Fakat içinde yenilik namına bir şey yoktur..."

Tokadizade Şekip Muallim Naci taraftarıdır. Onu göklere çıkarmakta ve *Tarz-ı Firengâne* dediği Edebiyat-ı Cedide ile alay etmektedir. Gazeller, öyküler, çeviriler, kimi araştırmalar vb. Şule-i Edep'in sayfalarını doldurmaktadır.

1898-1900 yılları arasında Muktebes dergisi yayımlanmaktadır. Bu dergi toplam otuz sayı çıkmıştır. İlk sayısı 1 Kânunusani 1313 (14 Ocak 1898) tarihini taşımaktadır. Dergi, *"Fünun ve Edebiyat'tan bahseder ve haftada bir defa perşembe günleri neşrolunur risaledir."* İmtiyaz sahibi Mehmet Zihni'dir. Daha sonra derginin imtiyazı Mustafa Reşit'e geçmiştir.

Bezmi Nusret bu dergi için şunları yazmaktadır:

"Şule-i Edep"i Muktebes mecmuası takip etmiştir. Epeyce bir zaman intişar eden bu dergi "Hazine-i Fünun" şeklinde ve mesleğinde idi. Bunu Resmo'lu Ferit Bey çıkarıyordu..."²

¹ Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir, 1955, 10.

² Bu konuda geniş bilgi için bk. Ö. Faruk Huyugüz, *1928'e Kadar İzmir'de Çıkmış Türkçe Kitap ve Süreli Yayınlar Kataloğu*, İzmir, 1996.

İkinci Meşrutiyet'ten önce İzmir'de çıkan ve uzun süre devam eden bir dergi de *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*'dir (1907-1928). Bu dergiyi çıkaran Salih Zeki (Ekinci)'dir (ölm. 1954). Bu, 1894 Martında çıkan Osmanlı Terakki-i Ziraatı'ndan sonra İzmir'in ikinci ziraat dergisidir. Derginin ilk sayısında *Mesleğimiz* başlıklı yazı dil tarihimiz açısından da oldukça önemlidir: “Çiftçilerimizin, tacirlerimizin kolaylıkla anlayabilecekleri derecede mümkün mertebe açık ve sade Türkçe bir lisanla yazı yazmaya, ilmi, fenni tabirlerin Türkçe karşılıklarını bulmaya, hasılı her ne suretle olursa olsun maksadı anlatmaya çalışacaktır.”³ Dergi, daha sonra İstanbul'a taşınmış ve 1928 yılına kadar kimi aralıklarla yayınıni sürdürmüştür.

Burada, 1900-1901 yıllarında İzmir'de gördüğümüz “*Türkçe yazmak çığırtı*”nın etkileri açıkça görölmektedir. Gerçekten söz konusu dergide çıkan yazıların oldukça açık bir dille yazıldığını, birçok deyimlerin ve terimlerin karşılıklarının bulunarak bunların kullanıldığını görmekteyiz. Türkçü Necip bundan daha sonra övgüyle sözedecektir⁴.

“İzmir'de Meşrutiyet'in ilanından birkaç yıl evvel Türkçeden ilmi, fenni, tabir ve istilahlar yapmak ve bunları muntazaman kullanmak yolu tutulmuştu. Bu yolda ziraat ve ticaret işlerinde halkın bilgisini artırmak emeliyle onların konuştuğı dille çıkarılan bir mecmua da tutulmuştu. Bu usul büyük bir muvaffakiyetle tutuluyordu.”

³ Krş. Huyugüzel, *İzmir Fikir*, 527-530.

⁴ Huyugüzel, *İzmir Fikir*, 528.

IX. BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE İZMİR BASINI

Meşrutiyet'in İlanı ve İzmir

23 Temmuz 1908'de, 1876 anayasası yeniden yürürlüğe konulmuş ve buna uygun olarak seçimlerin yapılacağı kamuoyuna duyurulmuştu. II. Meşrutiyet'in ilanı bütün imparatorlukta büyük sevinç gösterileriyle kutlandı. Osmanlı tarihinde örneği görülmemiş bir biçimde Osmanlı halk toplulukları sokaklara dökülüp kendi dillerinde “*yaşasın özgürlük*”, “*yaşasın millet*” haykırışları ile ortalığı çınlattı¹. Her yerde atılan tüfekler ortalığı toza dumana boğuyordu. Törenlere Müslüman kadınlar peçesiz katılıyor, hocalar, papazlar, hahamlar sokaklarda sarmaş dolaş oluyorlardı.

Çok geçmeden İzmir'de de gösteriler başladı. Müslim ve gayrimüslim halk 24-25 Temmuz gecesi Kordon, Karataş ve diğer semtlerde bir araya gelerek sevinç gösterileri yapıyorlardı. Ertesi gün Kemeraltı, rıhtımdaki mağazalar, gazinolar bayraklarla donatılmış, binlerce kişi ellerinde Osmanlı bayrakları bulunduğu halde Sarıkışla önünde toplanarak *Padişahım çok yaşa ve Zito* sözleriyle Meşrutiyet'in ilanını kutluyordu². Bu gösterilere Yahudiler de katıldı. İzmir Rum metropolidi başkanlığındaki ruhani bir heyet, Meşrutiyet'in ilanından dolayı cemaatinin duyduğu sevinci hükümet konağı önünde dile getirdi. Cami, kilise ve havralarda Meşrutiyet'in başarıya ulaşması için dualar okundu. Bu gösterilere çevre kazalar da katılıyordu. İzmir'deki bu kaynaşma umut vericiydi. 7 Ağustosta İzmir'e gelen Dr. Nazım, belediyeden sonra metropolithaneyi, Ermeni murahhasa dairesini ve Musevi havrasını da ziyaret etti³. Daha önce “*Tütüncü Yakup Ağa*” kimliğiyle İzmir'de bulunmuş olan Dr. Nazım, ilk kez kendi kimliğiyle İzmir'e geliyordu. “*O gün İzmir limanı tıklım tıklımdı. Kalabalığın önünde hükümet temsilcileri ve belediye görevlileri vardı.*

Evliyazade Refik Efendi'nin içinde bulunduğu tüccarlar limanın sağ, papazlar, hahamlar ve imamlar sol taraftaydı.

Yaptıkları bire bin katılarak anlatıldığı için adı efsaneleşen Dr. Nazım'ı görmek için binlerce insan limana akın etmişti... Körfez sandallarla doluydu.

¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (1908-1918)*, TTK, Ankara, 1996, IX, 40.

² Zeki Arıkan, “II. Meşrutiyet Döneminde İzmir, 1908-1918”, *Üç İzmir*, İstanbul, 1992, 219.

³ Zeki Arıkan, “II. Meşrutiyet Döneminde”, *göst.yer.*, 220.

Nihayet Dr. Nazım'ı taşıyan gemi ufukta gözüktü...

Kıyafeti değişmişti; artık o Paris Sarbonne mezunu Selanikli Dr. Nazım'dı.”⁴

Ne yazık ki Meşrutiyet'in ilanıyla başlayan umutlar fazla sürmedi. Kısa bir süre sonra Rum basını “*İttihad-ı anasır*” düşüncesini baltalamaya başladı. Gerçekten Bayur'un vurguladığı gibi: “*Dünyada pek az hareket Osmanlı Meşrutiyeti kadar büyük ümitler doğurmuş ve keza pek az hareket doğurduğu ümitleri bu kadar çabuk ve kat'i olarak boşa çıkarmıştır.*”⁵

Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Selanik, Üsküp, Manastır gibi yerlerde başlayan grevler çok geçmeden İstanbul'a sıçradı. Demiryolları, tramvay, deniz yolları ve çeşitli iş kollarında çalışan işçiler greve gittiler⁶. Bu grevlerin etkisi İzmir'de de görüldü. Nitekim 8 Ağustos 1908'de İzmir'de İslam, Rum, Ermeni ve Musevi hamallar işi bıraktılar. Buna bağlı olarak limandaki işler durdu⁷. Bu grevi; fabrika, mağaza ve tramvay işçilerinin grevleri izledi. Aydın demiryolları çalışanları; ücretlerinin artırılması, emeklilik hakkı verilmesi, çalışma koşullarının düzeltilmesi ve ücret artışı gibi isteklerle yola çıkarak 1 eylülde greve gittiler. İş bırakanlar, 30 eylülde, Punta (Alsancak) istasyonunda karışıklıklar çıkarınca olaylara müdahale edilmiş ve kimi üzücü olaylar yaşanmıştır. Aydın demiryolları grevi aralıklarla üç ay sürmüştür. Bu arada hükümet *Tatil-i Eşgal* yasasını çıkarmış, fakat yine de rıhtımda çalışanlarla kayıkçıların zaman zaman işi bıraktıkları görülmüştür.

İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra İzmir'deki önemli gelişmelerden biri de Avusturya ve daha sonra da Yunanistan'dan gelen mallara karşı girişilen boykot eylemleridir. Avusturya'nın Bosna Hersek'i ilhak etmesi ülke çapında büyük bir tepkiye yol açtı. Bulgaristan'ın bağımsızlığını duyurması, Girit'in de Yunanistan'a katıldığını ilan etmesi bu tepkileri daha da genişletti. İstanbul'da başlatılan boykot kısa sürede İzmir'de önemli bir destek buldu. *Boykotaj Cemiyeti* kuruldu. Türkçe basın bu eyleme büyük destek verdi. Kâve Gazetesi cemiyetin sözcülüğünü yapıyordu. Kâve, boykotla ilgili olarak şunları yazıyordu: “*Bu gibi milli harpler daima bir muhabbet ve hissiyat-ı vataniye esası üzerine müesses olduğundan buna hiçbir hükümetin buna ne kavlen ve ne de fiilen müdahalesi şayan-ı kabul ve reva görülemez... Boykotaj netice*

⁴ Soner Yalçın, *Efendi*, İstanbul, 2004, 115.

⁵ Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Ankara, 1983, I/2, 61.

⁶ Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar*, Ankara, 1973, 20-24.

⁷ *Ahenk*, 9 Ağustos 1324.

*itibariyle gayet faydalı ve hem de vatanperver ve hissiyat-ı âliye ile mütehassıs olan akvam-ı necibe ve muhteremeye mahsus bir hassadır...*⁸ Avusturya fesleri yırtılıyor, gençler keçe külah giyiyor ve yapılan eylemlerin bir *harb-i iktisadi* olduğu dile getiriliyordu. Bir süre sonra Yunanistan mallarına karşı yürütülen boykot eylemini artık Rumlar desteklemeyeceklerini bildirdiler⁹. Boykot hükümetin Avusturya ile uzlaşmasıyla sona erdi.

Basındaki Gelişmeler

İstanbul basınında olduğu gibi, İkinci Meşrutiyet'in ilk günlerinde İzmir basınında da büyük patlama görüldü. Ahenk'e yeni bir canlılık geldi. Hizmet bir ara yeniden yayına girdi. Çapkın, Kâve, Sedat, İttihat, Köylü, Anadolu vb. Ancak bunlardan İzmir basınında çok derin izler bırakmış olan birkaç gazete üzerinde duracağız.

İttihat

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra yayına giren gazetelerin başında İttihat geliyordu. Gazete, İttihat ve Terakki Cemiyetinin yayın organı (nâşir-i efkârı) olarak çıkıyordu. Başyazarı Hafız İsmail idi. Tevfik Rüştü (Aras) de bu gazetede düzenli yazılar yazıyordu. Gazete, İttihat ve Terakki'nin sözcülüğünü yapıyor, kentin özellikle kültürel yönden kalkınması için çaba gösteriyordu. Bezmi Nusret'in verdiği bilgilere göre¹⁰:

"İttihat gazetesi Cemiyetin nâşir-i efkârı idi. Başmuharrirliğini İzmirli Hafız İsmail (1874-1930) yapar, başlıca yazılarını Doktor Tevfik Rüştü Aras yazardı. Tevfik Rüştü Bey'le askeri kıraathanede buluşurduk. Bazı makalelerini neşretmeden evvel bana okuyuverirdi. Yazdıkları orta derecede idi. Ne fevkalade sayılır ve ne de yabana atılırdı. Hitabetle ülfeti olduğu için, okurken onlara başka bir letafet ve canlılık verirdi. Bu zat, kıyaset ve dirayeti sayesinde Gazi'nin sağlığında Hariciye Vekilliğini on iki sene idare etmiştir..."

Gazetenin başyazarı Hafız İsmail, Sultan Abdülhamit, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde ihtirash kişiliği ve muhalif tutumuyla dikkati çeken İzmirli yazarlardan ve 150'liklere dahil edilmiş siyasi mahkûmlarındandır¹¹.

⁸ Kâve, 4 Kânunuevvel 1324.

⁹ Hanım Siren Bora, **1908-1912 İzmir Sancağında Rumlar, ???**

¹⁰ Bezmi Nusret, **Bir Roman Gibi**, 41.

¹¹ Huyugüz el, **İzmir Fikir**, 267-274.

İkinci Meşrutiyet öncesinde İzmir’de gizlice yürütülen İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin örgütlenme çalışmalarına katılmış olmalıdır. İkinci Meşrutiyet’ten hemen sonra yayına giren (8 Ekim 1908) *İttihat* gazetesinin başına getirilmiş olması, onun bu çabalarıyla ilgili olmalıdır. Hatta bu sırada yapılacak seçimlerde İzmir mebusluğuna aday gösterilmesi yolunda çabalar da olmuştur. Ne var ki İttihat gazetesindeki sorumlu müdürlük ve başyazarlığı çok kısa yani bir ay kadar sürmüştür. Gazetenin 22.sayısında (7 Teşrinisani 1908) *Sada* Gazetesini çıkaracağı gerekçesiyle İttihat’tan ayrılmıştır. Ancak bu gazete çıkmamıştır. Bundan ötürü, Huyugüzel’in belirttiğine göre İttihat’tan niçin ayrıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Belki de onun muhalif ruhu bunda önemli bir rol oynamış olsa gerektir. Daha sonra *Edep Yahu* başlıklı mizah dergisinde yazılar yazmıştır.

İttihat gazetesi, hafiyeliğin kaldırılmasını büyük bir sevinçle karşılamış, 31 Mart olayında Yıldız’ın yani Abdülhamit’in parmağı olduğunu savunmuştur. İzmir idadisini bitirip hukuk öğrenimi için İstanbul’a giden Kuşadalı Mahmut Esat (Bozkurt)’ın ilk yazıları bu gazetede çıkmıştır.

Anadolu

Bezmi Nusret, *Tevfik Rüştü Beyden sonra İttihat gazetesinin başına Selanik’ten gelen arkadaşımız Haydar Rüştü (Öktem) geçirildi, demektedir*¹². Çok geçmeden gazetenin mülkiyeti Haydar Rüştü’ye devredilmiş ve adı da Anadolu olmuştur. Cemiyetin merkezi, Selanik’te Yunus Nadi’nin sorumluluğunda yayımlanan Rumeli gazetesine karşılık İzmir’de de Anadolu başlığıyla bir gazete çıkarılmasını uygun görmüş olmalıdır.

Haydar Rüştü, İzmir’e geldikten kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki Mektebi’nde edebiyat öğretmenliğine başladı¹³. Vilayet meclisine üye seçildi. İttihat gazetesinin yerine ilk sayısı 23 Teşrinisani 1327 (6 Kasım 1911) tarihinde yayına giren Anadolu gazetesinin yazı kurulunda görev aldı. Bu gazete İzmir’in Cumhuriyet döneminde de yayını sürdürülen uzun ömürlü gazetelerinden biri olmuştur. İlk sayıda yer alan yazıda gazetenin amaçları, programı şöyle özetlenmektedir:

“Anadolu nasıl bir gazetedir?

Anadolu: Vicdanı hür, fikri serbest bir gazetedir.

¹² Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi*, 41.

¹³ Zeki Arıkan, *Haydar Rüştü Öktem’in Mütareke ve İşgal Anıları*, TTK, Ankara, 1991.

Anadolu: Zalime düşman, hürriyete aşiktir.

Anadolu: Zengin, fakir, aciz, zayıf kim olursa olsun bütün vatandaşların hukukunu aynı kalp ile müdafaa edecektir.

Anadolu: Gördüğü kusurları hiçbir kimseden çekinmeden mert bir insan gibi söyleyecektir.

Anadolu: Millet için çalışan büyük kalbli, hakimiyetli memurlarımızı takdir edecek bunun hilafında olanları tenkid etmekten hiçbir vakit geri kalmayacaktır.

Anadolu: Ahali arasına tefrika sokanlara hiddet edecek bir kimseyi tenkid etse bile... vicdanının gösterdiği tarik haricine çıkmayacaktır.

Anadolu: Köylülere varıncaya kadar umum ahalimizin fikirlerini tenvir edecek onlara doğru yollar göstermeye çalışacaktır. Ziraatten, ticaretten, sanayiden milletimizin muhtaç olduğu herşeyden bahsederek faydalı işlere teşvik edecektir” vb.

Anadolu programını böylece açıkladıktan sonra “Anadolu kimin malıdır?” sorusunu soruyordu. Bu soruya da şu karşılığı veriyordu: “Memleketimiz dahilindeki siyasi fırkaların programlarında vicdan ve fikrine, vatan ve milletin selametine uygun bulduğu bir fırkanın taraftarı olacaktır. Karilerimize yalnız şunu ihtar ederiz ki Anadolu’nun sütunlarında görülecek efsâr ve mütalaatın hiçbir heyet ve cemiyet ile alakası yoktur. Yazılarımızın kâffesi muharrirlerimizin kendi içtihadlarının mahsulüdür...”

Anadolu, ayrıca “İttihat gazetesinin hesaplarını kâmilten üzerine aldığı”nı belirterek eski abonelerin bu yeni gazeteyi sürekli olarak alabileceklerini de ekliyordu.

Gazetenin başyazarı şair Âkil Koyuncu idi. İttihat ve Terakki Cemiyeti İzmir şubesi kâtib-i mesulü Küçük Talat da bu gazetenin çıkmasında önemli bir rol oynamıştı. Anadolu’da Türkçülük akımı Âkil Koyuncu’nun çabalarıyla önemli bir yer tutmaya başlamıştı. Genç yaşta ölen Kıbrıslı İrfan da *Köylü* gazetesinde Türkçülüğü destekler nitelikte yazılar yazıyordu¹⁴. Haydar Rüştü, Küçük Talat’ın çabalarıyla Anadolu gazetesinin yazı ailesine girdi. İlk yazılarında Bahir Ulvi, Kayıhanoglu, Dedebeoglu takma adlarını kullandı. Bahir Ulvi imzasıyla yazdığı “Kâmil Paşa’nın Günahları” başlıklı yazı dizisi¹⁵ çevrede

¹⁴ [Lütfi] Alemdaroğlu, “Haydar Rüştü İçin”, **Anadolu**, 19 Ağustos 1951.

¹⁵ **Anadolu**, 25 Şubat 1328.

büyük bir yankı uyandırdı. Zamanın bütün yıkımına karşı direnerek günümüze kadar ulaşabilmiş, İzmir Milli Kütüphane’de bulunan Anadolu’nun çeşitli sayılarında, onun yukarıda belirttiğimiz imzalarla yazdığı yazılarına rastlıyoruz. Türk kadınlarının İstanbul’da ve İzmir’de kurdukları derneklerden söz eden bir yazısı¹⁶, hürriyet kahramanı Niyazi hakkındaki bir makalesi¹⁷, Avrupa’nın bizi tanımadığından yakının bir incelemesi¹⁸, toplumun kültür düzeyinin artırılması için gerekli kurumların oluşturulmasına ilişkin bir araştırması¹⁹ Bahir Ulvi imzası altında yayınlanmıştır. Bunların dışında, özel okulların konumunu ve bunlara karşı güdülecek politika hakkındaki görüşlerini de yine Bahir Ulvi imzasıyla kaleme almıştır²⁰. Haydar Rüştü, bu ve bugün ele geçmeyen pek çok yazılarıyla İzmir’de çok geniş bir çevre edindi. Bir süre sonra Anadolu gazetesi tamamen Haydar Rüştü’nün üzerine geçti. O zaman İzmir İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin kâtib-i mesulü olan Celal Bayar bunu şöyle anlatmaktadır:

*“Söz buraya gelmişken Haydar Rüştü Öktem’den bahsetmek benim için bir borçtur. ‘Anadolu’ gazetesi, İzmir İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin organı idi. Selanik’te İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin çıkardığı ‘Rumeli’ gazetesinin muadili olduğunu göstermek için gazeteye Anadolu adı verilmişti. Sonraları gazete ve matbaa kârı ve zararı şahsına ait olmak üzere Haydar Rüştü’ye mal edilmişti. Bizimle yalnız manevi bağlılığı kalmıştı.”*²¹

Haydar Rüştü, Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşına girmesinden sonra daha ateşli bir yayın politikası izlemeye başladı. Kalemıyla, kafasıyla ülkeye hizmet etmeye çalışıyordu. Savaştan yenik çıkmamız üzerine yeni bir çalışma alanı yaratmakta geç kalmadı. Ülkeyi içinden çıkmaya yönelik propagandaları, özellikle Rum iddialarını önlemek için Anadolu ile yetinmedi. Akşamları yayınlanmak üzere bir de *Duygu* adında bir gazete çıkarmaya başladı²².

Köylü

Köylü gazetesi 8/21 Ağustos 1324 (1908) tarihinde İzmir’de yayına girdi. *Köylü* adının niçin seçildiği konusunda şu açıklama dikkatimizi çekmektedir:

¹⁶ Bahir Ulvi, “Türk Kadınlığı”, *Anadolu*, 2 Mayıs 1329.

¹⁷ “Niyazi’ye”, *Anadolu*, 4 Mayıs 1329.

¹⁸ Bahir Ulvi, “Avrupalılar Bizi Tanımıyor”, *Anadolu*, 4 Temmuz 1329.

¹⁹ Bahir Ulvi, “İzmir’de İctimai Müesseseler”, *Anadolu*, 14 Eylül 1329.

²⁰ Bahir Ulvi, “Hususi Mektepler”, *Anadolu*, 21 Teşrinisani 1329.

²¹ Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, İstanbul, 1967, V, 1609-1610.

²² *Duygu*’nun hiçbir sayısına ulaşılamadı.

“Gazete çıkarmağa başlamazdan birkaç gün evvel çıkaracağımız gazeteye herkes gibi biz de bir ad aradık. “Köylü”yü bizce pek çok manaları mertebeleri kendisinde toplamış olan bu kelimeyi bulduk. Ondan sonra artık onu kendimiz, kendimizi o bildik. Köylü ile karış görüş olduk. Köylüden söz açmak, onların iyiliğini gözetmek, onlar için fenalık getireceğini bildiğimiz, sandığımız şeyleri yazıp söylemekten bir an bile geri durmadık.”²³

Köylü gazetesinin ilk sayısı elimizde yoktur. Herhalde bu ilk sayıda gazetenin çıkış amacı açıklanmış olmalıdır. Fakat biz, gazetenin daha sonraki sayılarında onun amacıyla ilgili bir takım açıklamalar bulabiliyoruz. *“Gazetesiz bir millet dilsiz bir insan gibidir.”²⁴* diyen Köylü, amacını, programını daha sonraki yazıların birinde şöyle açıklamaktadır:

“Köylü hükümetin yardımcısı, millet meclisinin saf gönüllü bir işgüzarı, köylülerin arzıhalcisidir. (...)

Her gittiğimiz yerde aklımızın erdiği kadar o yerin ilerlemesi neye muhtaç ise onu söyleyeceğiz. Gazetemizde en ziyade memleketimizin yapabileceği derecede rençberlik, bağçıvanlık, hayvan beslemek gibi her türlü lazımlı malumatı bulunduracak, asıl bu yoldaki bilgilerin çoğalmasına çalışacaktır.

Köylü elinden geldiği kadar memleketimizin gidip gördüğü yerlerin tarihini, coğrafyasını, nüfusunu, ne gibi mahsul çıktığını, ne gibi makbul şeyleri bulunduğunu, gözönüne gelmemiş ne gibi antika (asar-ı antika) şeyleri olduğunu, hatta mümkün olduğu surette toprağın halini, madenlerini, her yerin ne yetiştirebileceğini hülasa her şeyi yazacaktır.

Köy mekteplerine mahsus olmak üzere ucuz fiyat ile lugat, tarih, coğrafya, hesap, Türkçe kavaidi yazı yazmak usulü gibi kitaplar neşredilecek ve Köylü okur yazarlarının malumat edinmeleri için ayrıca tarihler, faideli kitaplar çıkarılacak ve bir köylü kütüphanesi meydana getirilecektir.

Köylü'nün programı budur.”²⁵

²³ “Bir İyi Haber ve Köylüler”, **Köylü**, 21 Mart 1326.

²⁴ “Millet, Matbuat, Hükümet”, **Köylü**, 14 Teşrinisani 1325, 377.

²⁵ “Köylü'nün Yazıları ve Hizmetini Büyütmesi”, **Köylü**, 17 Mayıs 1325.

Gazetenin imtiyaz sahibi Aydın mebusu Avukat İsmail Sıtkı²⁶, mesul müdürü ise Mehmet Refet idi. Gazete daha sonra Mehmet Refet'in malı olmuştur. Mehmet Refet, iş bilen bir adamdı. Ekonominin, tasarrufun önemini kavramış biriydi. Gazetede sürekli olarak halkın elindeki avucundakini nasıl değerlendirebileceği konusunda ayrıntılara yer veriyordu. Gazete dışında onun iş dünyasında pek çok yatırımının bulunduğu anlaşılmaktadır. Gazetenin ilk sayılarındaki²⁷ altbaşlığı şöyle idi:

Cumadan başka hergün çıkar. Açık yazar. Okuyanı yormaz. Vatanın faidesine çalışır. Osmanlı gazetesidir.

Ancak bu başlığın bir süre sonra aşağıdaki biçimde değiştiğini ve gazete kapanıncaya kadar bu alt başlığın olduğu gibi korunduğu görülmektedir:

Pazar irtesinden başka hergün çıkar, herşeyden yazar, doğruluktan ayrılmaz, köylü, rençber, esnaf, işçi kardaşların iyiliğine, ilerlemesine çalışır, ahali dostu Türk gazetesidir.

Gazetenin matbaa ve idarehanesi ilk çıkışta Beyler sokağında idi. Ayrıca başlığın yanında: “*Açık ve sade bir lisanla yazılmış vatana faideli yazılar için sahifeleri açıktır*” yazısı yer alıyordu. Ancak bu kaydın işgal sırasında kaldırıldığı, altbaşlığın ise:

“İzmir’de sabahları çıkar, herşeyden yazar, esnaf, köylü, işçi kardaşların iyiliğine çalışır, ahali dostu Türk gazetesidir” biçimine dönüştürüldüğü gözden kaçmamaktadır.

Mehmet Refet bir süre sonra Köylü’nün yeni bir hizmeti olmak üzere *Sağdıç* gazetesini yayına soktu. Sağdıç, “*Köylü’nün yoldaşı, yamağı, köylünün dert ortağı*” olacak ve başlangıçta haftada bir, büyüğe kıtada dört sahife olarak

²⁶ İsmail Sıtkı, 1908 seçimlerinde Aydın milletvekili olarak Meclis-i Mebusan’a girdi. 1911’de kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkasının kurucuları arasında yer aldı (Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, İstanbul, 1990, 48). Bu fırkanın İzmir’de örgütlenmesinde önemli rol oynadı (Birinci, a.g.e., s. 67). 4 Mart 1919’da kurulan Birinci Damat Ferit Paşa hükümetinde Adliye Nazırı olarak kabineye girdi. Bezmi Nusret Kaygusuz “*bu işi de hakkıyla yaptı. Herkese kendisini sevdirdi ve saydırdı*” (Bir Roman Gibi, İzmir, 1955, 41) diyorsa da bu görüşe katılmaya olanak yoktur. Bk. Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul, 1982, I, 195, 201, 203, 240, 320, 328.

²⁷ *Köylü’nün* ilk sayısı elimizde yoktur. İzmir Milli Kütüphanesinde bulunan koleksiyonlar eksik ve dağınıktır.

çıkacaktı. Yönetim bütün köylere birer gazetenin bedava gitmesini de düşünmüş ve sözkonusu gazetenin safi gelirinden yüzde yirmisinin köy okullarındaki fakir çocuklara kitap parası olarak ayrılmasını uygun görmüştür²⁸.

Mehmet Refet'in yayın etkinliği bununla da sınırlı kalmadı. 1911 (1327) yılında *Alsancak* gazetesini çıkardı. Bu gazetenin altbaşlığında “*Alsancağın şan ve şerefini müdafaa eder, mavi beyaz emellerini ezer, Yunan fikirli kafaları kırar öz Osmanlı gazetesidir*” yazısı okunmaktadır. Bu gazetenin asıl amacı 1911 boykotajını desteklemektir. İzmir Milli Kütüphane'sinde *Alsancak*'ın birkaç sayısı bulunmaktadır.

Mondros Mütarekesi imzalandığı zaman İzmir'de *Anadolu*, *Duygu* ve *Ahenk* gazeteleri yanında *Köylü*, Yunan isteklerine karşı yoğun bir savaşım veriyor, yurt ve ulus çıkarlarını büyük bir cesaretle savunuyordu. Bu yüzden Köylü bir yandan İzmir'deki Rumca basının, diğer yandan Mütarekeden sonra yayına giren Türkçe gazetelerin (*Sulh ve Selamet*, *Müsavat*, *Hukuk-u Beşer*) boy hedefi olmaktan kurtulamadı. Sık sık sansürün hışmına uğrayarak kapatıldı. Mehmet Refet, “*Şu zor ve karışık günlerde vatan borcumuzu bir kat daha genişletmek ve şimdiye kadar Türk adetlerine, Türk yüksekliklerine, Türk necabetine yabancı kalmış, dilinden başka bir ağızdan tek bir söz işitemiş olan Avrupa'ya kendimizi tanıtmak ve haklarımızı müdafaa etmek üzere*” Köylü'yü aynı zamanda Fransızca ve İngilizce olarak yayımlamaya başladı. Bu kadar yurt ve ulus çıkarlarıyla dolu olan Köylü ne yazık ki İşgale yakın bir sırada Yunanlılar tarafından satın alındı ve Mehmet Refet bütün İşgal boyunca Yunan çıkarlarına hizmet etmek gafletini gösterdi. Kuva-yı Milliye, Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal Paşa aleyhinde yazmadığını bırakmadı. Refet'in bu yazıları Milli Mücadeleyi destekleyen basın tarafından oldukça ağır biçimde eleştiriliyordu²⁹. Türk Ordusu İzmir'e girdiği zaman Mehmet Refet çoktan buradan kaçmıştı. Bakanlar Kurulunun 1.6.1340 tarihli toplantısında 150'liklerin sonuncusu olarak listeye girdi ve ancak 150'liklerin affından sonra İzmir'e dönebildi. Menekşelioğlu soyadını aldı ve birkaç yıl sonra da öldü³⁰.

²⁸ **Sağdıç**'ın çıkışıyla ilgili ayrıntılı bir duyuru: *Köylü*, 2 Teşrinisani 1325, 67. Bu gazetenin çıktığını ve işgal boyunca da yayını sürdürdüğünü biliyoruz. Ancak bu gazetenin tek bir nüshasını dahi bulamadık.

²⁹ *Anadolu'da Yeni Gün*, 28 Mart 1921.

³⁰ İlhami Soysal, *150'likler*, İstanbul, 1985, 19, 31, 142; Ö.S. Çoşar, *Milli Mücadele Basını*, (ty), 257; Z. Arıkan, “*Köylü Gazetesi ve İşgal*”, *Atatürk Yolu*, 2 (1988), 187-200.

Köylü gazetesi, herşeyden önce, yukarıda belirtildiği gibi köylüyü eğitmek, köylüler arasında okur yazar sayısını arttırmak, halkın kültürel düzeyini yükseltmek amacını güdüyordu. Bunun için aşağıda üzerinde duracağımız gibi halk dilini yazı dili olarak büyük başarıyla kullandı. II. Meşrutiyet döneminde Ege yöresinde en fazla satılan gazete Köylü idi. Günlük satışı 5-6000'i buluyor, bu satış tatil ve bayram günlerinde 10.000 nüshayı geçiyordu. Gazete bu başarısını, sade dili yanında Aydın Vilayetinin belli başlı merkezlerinde muhabir bulundurması ve halkla sıkı bir iletişim içinde olmasına borçludur. Nitekim Köylü'nün "*Kolaylık İdaresi*"ni kurmuş olması dikkati çekmektedir. Kolaylık idaresinin amacı taşrada oturup da İzmir'de işi olanların "*işlerinin arkasını kovalamak*"tı. Bu iş, düşük bir senet karşılığında yapılıyordu. Ancak Köylü, Kolaylık İdaresinin çalışma alanını giderek genişletti. Kolaylık İdaresi'nin İstanbul'da iş takibi, emlak alım satımı, sigorta işleri, her türlü eşya siparişi, vatandaşların şikâyetlerinin yerinde dinlenmesi gibi çok çeşitli işlere el attığı görülmektedir¹¹.

Burada şu noktayı da belirtmeyi gerekli görüyoruz. İkinci Meşrutiyet döneminde köye ve köylüye yönelik yayın yapın İzmir'de yalnız Köylü gazetesi değildi. Sözgelimi 8 Teşrinisani 1324 (21 Kasım 1908)'de yayına giren, başyazarlığını Mahmut Fuat'ın yaptığı haftalık *Gencine-i Edep* dergisi de bu tür yayınlardan biriydi. Bu dergide *Bir Köylü* imzasıyla çıkan şiirler de Mahmut Fuat'ındı. Oldukça yalın bir dil kullanılan bu şiirlerde köylülerin yaralarına parmak basılıyor ve onları uyarmaya çalışıyordu. "*Edebin Köylü Kısım*" başlığı altında çıkan bu şiirlerin birinde şair, köylülere şöyle sesleniyordu:

*Ey köylüler! Ey dağda, bayırda, ovalarda
Pek velvesiz ömür sürenler!
En bildiğidir işbu (Edeb) cümlemizin de
Mutlak tanır imzasını bir kere görenler
İlk çıktığı gün sizleri hürmetle selamlar
Eksiklerini "hoş görünüz" sonra tamamlar*

...

*Hep bir yaşamak, bir büyümek, bir yola gitmek
İnsanlar için şanlı düzenlik, ululuktur
Dargın bulunup yan çizerek ayrılık etmek
Korkunç karanlık sonu yok, dehşeti çoktur
Olmak için ikbal ile âlemde beraber*

¹¹ Köylü, 24 Teşrinisani 1324, 82; 11 Kânunuevvel 1324, 97; 19 Mart 1325, 176 vd.

*El birliğı, dil birliğı, yol birliğı ister*³²

Bir başka şiirde, köylüye öğüt veriliyor ve bu öğüt şu dizelerle son buluyordu³³:

*Artık uyanın doğrulun ikbal yolunda
Körler gibi pek sendeledik, çok oyalandık
Bir silkinelim, çırpınalım, sıçrayalım bir
Yetmez mi ki bir sel gibi taşık ve bulandık
Oluverdi bu tembelliğimiz derbeder olduk
Gittikçe şaşırдық, kocadık, beş beteter olduk*

Bilgisizliğin, görgüsüzlüğün fenalıkları sayılan bir başka şiirde de okumanın, öğrenmenin erdemleri dile getiriliyordu³⁴:

*Ey köylüler, mektebe pek az yanaşanlar
Ey bilgisi az, görgüsü çok, saf ahali
İnsanları hep bir tanıyıp, doğru bilirken
Bakkalları, simsarları gördükçe şaşanlar
Bir kahve ile bir iki saat çenebazlık
Pek hırpaladı sizleri yetmez mi yobazlık*

...

*Cahilliğin uğrattığı dertler bu belalar
Söndürdü şehirlerde bile hayli ocaklar
Kör oldu demektir okuyup yazmayan adam
Eksiklik onu her zaman avlar ve kucaklar
Dünyaya onun varlığı nafîle bir yükür
İnsanlık ise cümle cihandan da büyüktür.*

Bu örnekler çoğaltılabilir. Bu, II.Meşrutiyetle birlikte bir köy edebiyatının doğduğunu göstermektedir.

Köylü gazetesi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı değildi. Ancak II. Meşrutiyetin getirdiğı hava içinde sözkonusu cemiyetin fikirlerini savunmaktan geri kalmadı. İttihat ve Terakki'nin İzmir'de açtığı klüplerde gösterilen sosyal ve kültürel etkinlikler Köylü gazetesi tarafından sürekli desteklendi:

³² **Gencine-i Edep**, 1 (1324).

³³ **Gencine-i Edep**, 3 (1324).

³⁴ **Gencine-i Edep**, 4 (1324).

*“İttihat ve Terakki muhterem cemiyeti tarafından açılmış olan klüplerde memleketin kârına, ilerletilmesine mahsus düşüncelerle uğraşmasından naşı duyduğumuz sevinci bir türlü tarif edemeyiz. Var olsun mukaddes ve muhterem cemiyet”*³⁵

Köylü, İttihat ve Terakki'nin savunduğu “İttihad-ı anasır” ideolojisini yürekten destekliyordu:

*“İttihat ve Terakki bütün emellerini adının üzerine kurmuş idi ve kurmuştur. Bunun için en ziyade “ittihad-ı anasır” yani Türkiye'nin sahibi olan Osmanlı milletini teşkil eden bir çok anasırın birbirlerini tanımalarına, birbirleriyle anlaşmasına ve birbirlerini sevmesine çalıştı.”*³⁶

Köylü, Osmanlı ülkesinde yaşayan halkın eşit haklara sahip olması ve ortak bir vatanda birleşmeleri gerektiği üzerinde durmaktadır:

*“Artık şu müşterek, ortak, hepimizin malı olan bir vatan için ayrı ayrı duygularda bulunmak caiz değildir. Haklarımızda, hepimizin müsavi, bir olması ancak vatan için fikirlerimizin bir olmasıyla olabilir.”*³⁷ Çünkü, *“diyoruz ki herkes kangı bir dinde ve mezhepte bulunursa bulunsun bu mülkün sahibidir. Bu memleketin her taşını toprağını muhafaza etmek ve içinde yaşayanlara saadet vermek için herkes istediği gibi yaşmalıdır, bir kahır, bir fenalık görmemelidir.”*³⁸

Vatan sevgisi, Köylü gazetesinin sütunlarında kutsal ve yüce bir duygu olarak işlenmektedir. Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti için gazetenin bastırıp dağıttığı bir beyannameye şu cümleler yer alıyordu.

*“Muhterem vatandaş: Kalbini yokla, orada sönmez bir ateş bulursun... Vatanı gayreti, vatan muhabbeti... Sen vatanını seversin, orada doğdun, orada büyüdün, orada yaşıyorsun. Orada öl... Dünyada en büyük talihsizlik vatanını harap, o mübarek toprağı el ayağı altında çiğnenmiş görmektir... Sen ittihadı (el birliği) seversin... Terakki (ileri gitmek) istersin...”*³⁹

Köylü bu vatani “Türkiye”, bu üzerinde yaşayanları da Osmanlı olarak nitelemektedir...

³⁵ Köylü, 3 Şubat 1324.

³⁶ “İttihad ve Terakki-Meşrutiyet”, Köylü, 20 Temmuz 1326, 583.

³⁷ “Hakimiyet Meşrutiyet”, Köylü, 20 Teşrinievvel 1324, 61.

³⁸ gös.y.

³⁹ Köylü, 19 Kânunuevvel 1325, 403.

Köylü'nün üzerinde durduğu temel konulardan biri ülkede ulusal bir ekonominin kurulması, halkın bu doğrultuda örgütlenmesi, yerli sermayenin güçlenmesi ve yabancıların ekonomik ayrıcalıklarına son verilmesidir⁴⁰. Bütün bu konularda gazete, işe köyden başlamanın gerekli olduğu inancını taşımaktadır. Bu bakımdan ekonomi konusunda da köylülerin aydınlatılması, temel bir ilke olarak kabul edilmiştir. Çünkü bir “memlekette ziraat ileri gitmese o millet daima fakir kalır. Fakir bir milletin bittabi hükümeti de zayıf olur.”⁴¹ Ancak bunun için köylülerin elinden tutmak onu desteklemek, ekonomik gücünü artırmak gerekir:

“İşte köylülerimizin en büyük muhtaç olduğu bir şey vardır. O da ziraat bankalarıdır:

*Köylüyü sarrafların, gaddar tüccarların elinden kurtaracak bir şey varsa odur. Köylüye yardım edin. Nasıl para kazandığımı, nasıl çok vergi verdiğini görürsünüz. Vergi çoğaldı mı her şey ziyadeleşir, yol da yapılır, mektep de, asker de çıkarılır, zırhlı da...”*⁴²

Köylü, Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından işgal edilmesinden sonra bu ülkenin mallarına karşı uygulanan boykotaja büyük destek verdi⁴³. İzmir'deki “Boykotaj Cemiyeti”nin duyuruları sürekli olarak gazetenin sütunlarında yer alıyordu. Fakat Köylü, işin siyasal yönünden çok ekonomik yönüyle ilgileniyordu. Boykotaj, yeni bir ekonomi kurmamız için bize yol gösterici olabilirdi.

“Şimdi işin siyasi olan cihetini bir tarafa koyalım. Memleketimizin, sanatı, ticareti için konuşalım. Eğer Avusturya ile barışacak olursak büyük bir fırsatı elden kaçırmış olacağız. Evet çok büyük bir fırsat kaçırmış olacağız.

Bir kağıt fabrikası açalım, yalnız İzmir'deki gazeteler ona kâr ettirmezse zarar da ettirmez.

Selanik'te bir fes fabrikası açılıyor imiş. Oh ne âlâ. Fakat o fabrika yalnız bir iki vilayetteki fesleri ancak yetiştirebilir.

Sonra iplik fabrikaları!

⁴⁰ Bu konuda bkz. Zafer Toprak, *Türkiye’de “Milli İktisat” (1908-1918)*, Ankara, 1982.

⁴¹ Salih Zeki, “Çiftçilik Dersleri”, *Köylü*, 24 Eylül 1324, 34.

⁴² “Biraz da Kendimize Güvenelim”, *Köylü*, 1 Teşrinievvel 1324, 62.

⁴³ Bu konuda bkz. E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, IX, 215-225.

Sonra basma fabrikaları!”⁴⁴

Yazı “bir kısım zenginlerimizi” işbaşına çağırarak devam etmekte, aksiyon ve hisse senetleri çıkarılmasını salık vermekte ve fakir halkın “dışından turnağından arttırdığı para ile bu hisse senetlerini” alacağını belirtmektedir.

Yazı, fabrika açmanın ülkeye ne gibi yararlar sağlayacağını teker teker açıkladıktan sonra şu cümleyle sona ermektedir:

“Haydi İslam, Rum, Ermeni, Musevi yani Osmanlı sermayedarlar, düşünücüler fırsatı kaçırmayalım.”

“Harb-i iktisadi” konusunda kimi gazetelerde görülen duraksamalara da Köylü şu yanıtı vermektedir.

“Avusturya bizi şimdiye kadar adeta müstemleke-i iktisadiye gibi sayıyordu. Müstemleke-i iktisadiye!..

İmtiyazat-ı ecnebiyenin bize gümrükler vasıtasıyla vurduğu darbeden ziyade Avusturya’nın sanayii bizi geri bıraktı. Temelleşmiş, yerleşmiş fabrikalar bizden senelerden, asırlardan beri [parayı demeyelim pek avamca olur] çalışmanın eserini çekti aldı... Bugün Avusturya sanatı bizi o kadar geri bıraktı ki tarif kabul etmez.”

Yazar, bu ekonomik savaşın kazanılması gerektiği konusunda direnmektedir:

“Bendenizce harb-i iktisadiyi men etmekten ziyade ne olursa olsun ondan istifadeyi düşünmek daha iyidir, nafidir. Millet sarsılmadıkça uyanmaz, ihtiyaç olmayınca çalışılmaz. Zarardan korkan kâr edemez. Çünkü “korkan bezirgan ne kâr eder ne ziyan” darb-ı meseli meşhurdur. Hakimiyet-i millîye ile geniş bir meydana atıldık. Mevcudiyet-i siyasiyemizi, mevcudiyet-i iktisadiyemizi herşeyimizi muhafaza için cesaretle yürüyelim. Yol korkunç olsa da gitmeli, dönmemeli, meydan muharebesinde gözü ileride olan Osmanlılar iktisat kavgasında da ileri bakmalı, geriye değil.”⁴⁵

Gazete bir yandan boykotaja büyük destek verirken ekonomik savaşın kazanılması gerektiği üzerinde de yazılara sık sık yer veriyordu. Selim Mizrahi, şimdiki savaşların artık ekonomik olduğunu vurgulayarak şöyle yazıyordu:

⁴⁴ Köylü, 6 Teşrinievvel 1324, 44.

⁴⁵ Hüseyin Emrullah, “Yine Harb-i İktisadiye Dair H. Kemal Bey’e”, Köylü, 8 Teşrinievvel 1324, 46.

“Biz Osmanlılar vaktiyle silahlarımızla meşhur bir kavim idik. Giriştiğimiz muharebede galip, muzaffer gelir, düşmanlarımızın sonunu getirir, dünyayı titretir idik. Şimdi ise muharebe ticaret ve sanayi muharebesinden iş kavgasından ibarettir. Hangi millet ticaret ve sanayide en ileri giderse en kuvvetli o gelir. Biz de kuvvetli olmak ister isek evvelce top, tüfek, meydan muharebelerinde yaptığımız gibi- ticaret ve sanayi meydanında da galip gelmeye çalışmalı, eski şan ve şöhretimizi yerine getirmeye gayret etmeliyiz.”⁴⁶

“Harb-i iktisadi” bağlamında yabancılara verilen ayrıcalıkların kaldırılması da gündeme gelmektedir. Meşrutiyetin en önemli görevinin bu olduğu belirtilmekte ve ulusal bir sermayenin oluşmasının yolları aranmaktadır:

“Hüdaya şükür vatan-ı mukaddesimizde meşrutiyet-i idare teessüs etti. Bu idare-i meşruadan beklenen en birinci hizmet –vücut-ı insaniye arız olan mikroplar gibi Osmanlı hayatını tahrip eden, zaafa düşüren inhisar ve imtiyazat-ı ecnebiyenin üzerimizden ref’idir. Bu cihet temin olunup serbesti-i say ve amel ve bilhassa rekabet istihsal olunduktan sonra iş milli sermayelerle teşekkül etmiş bankaların vücuduna bir de ciddiyetle çalışmağa kalır.”⁴⁷

Yabancı kuruluşların ülke ekonomisini nasıl kemirdiğini Köylü sık sık dile getirmekten geri kalmamıştır. Nitekim, *“Rejinin zulüm ve gadriyle vilayetimiz rençberi büsbütün harap olmağa yüz tutmuştur.”⁴⁸* Bıçakçızade ise şunları yazıyordu:

“İşte her biri, ezici, ağır bir kayaya benzeyen küçük, büyük imtiyazat-ı ecnebiye hâlâ o sine-i latifi, muazzaz vatanın bağrını ezmektedir.”⁴⁹

Gazete, ekonomik savaşın kazanılması için her vilayette emniyet sandıklarının kurulmasını⁵⁰, aşar vergisinin düzeltilmesini⁵¹, köylünün faizcinin, tefecinin elinden kurtarılmasını ve şirket kurulmasını salık vermektedir. Buradaki şirket sözünün Batıdaki (société coopérative) yani kooperatif olduğu belirtilmekte ve bu alandaki çabalar büyük bir ilgiyle izlenmektedir⁵².

⁴⁶ Selim Mizrahi, “Para Kazanmak”, *Köylü*, 8 Teşrinisani 1324, 117.

⁴⁷ “İttihat ve Terakki Cemiyetine Mensup Şehir Klübünde Ziraat Bank Ketebesinden Sezai Bey Tarafından Verilen Konferans”, *Köylü*, 3 Şubat 1324, 138.

⁴⁸ *Köylü*, 3 Temmuz 1326, 570.

⁴⁹ Bıçakçızade Hakkı, “Hayat-ı Memleket ve Bulvarlar”, *Köylü*, 22 Kânunuevvel 1325.

⁵⁰ Selim Mizrahi, “Emniyet Sandıkları”, *Köylü*, 31 Mart 1325, 76.

⁵¹ “En Güç İşlerimizden Aşar”, *Köylü*, 17 Teşrinisani 1324, 76.

⁵² “Memleketimizde Şirketler”, *Köylü*, 31 Teşrinisani 1325.

Köylü'nün üzerinde durduğu, hükümeti uyardığı ana konulardan biri de yabancılara taşınmaz mal satılmasının doğuracağı olumsuz sonuçlardır. Bu konuda çıkan bir yazıda şu açıklamalar dikkat çekicidir:

*“Filhakika ecnebilerin arazi almasını devletin kabul ettiği ve Avrupa’da cin fikirli, paralı artık kendileri için memleketimizde çalışacak bir şey kalmamış birçok kimseler yavaş yavaş Osmanlı ülkesine yerleşmekte ve bir danecik geçimimiz olan tarlalarımızı elimizden almakta oldukları düşünülürse bu fikri de yabana atmamak caiz değildir. Pek iyi bildiğimize göre, Şam, Beyrut, Kudüs, Halep mülhakatında bugün arazileri ellerinden alınmış, analarımızın, babalarımızın yurtlarında ecnebiler tarafından konaklar, çiftlik evleri yapılmış en azdan elli bin köylü bugün açlıktan ölmek tehlikesine düşmüştür.”*⁵³

Halkın eğitilmesi de en az ekonomik sorunlar kadar Köylü'yü ilgilendiriyordu. Her köye okul açılmalı, buralara yetenekli hocalar gönderilmeli ve bu iş için de gereken ödenek ayrılmalıydı⁵⁴. Erkek çocukları kadar kız çocuklarının da eğitimine büyük önem verilmesi gerekiyordu. Çünkü, *“Bir kızı cahil bırakmak demek o kızı yarım yaşatmak demektir. Çünkü cahilane geçmiş ömür gerek kadında olsun gerek erkekte olsun noksan bir ömürdür.”*⁵⁵ Köylü, okuma yazma öğrenmenin her insanın hakkı olduğunu vurguladıktan sonra, bir kızın, bir kadının bu haktan yoksun bırakılamayacağını vurgulamakta ve sözü Germencik'teki bir olaya getirmektedir:

*“Şu yazıları yazmaktan maksadımız Aydın'a tabi oldukça büyük yedi sekiz yüz haneli Germencik nahiyesinde bir kız mektebi açılmak istenildiği halde bunun bazı aklı kısa ağalar tarafından açtırılmamak istenildiğini işitmiş olduğumuzdandır. Acaba bu ağalar cahil kafalarıyla, maarifin kıymetini anlayan âlimlerden daha ziyade mi iş anlamak iddiasındadırlar?”*⁵⁶

Köylü, eğitimin kitap ve programla da ileriye dönük olmasından yanadır:

“İnsan değirmenin su ile uğraştığı gibi zihninde yalnız bir şey evirip çevirmemelidir. Mesela mekteplerde okutulan kitapları, onları okutmak için tutulan yolları neden gelecek zamanın icabına göre değiştirmeyelim. Çocuklarımızı biz hemen kendi zamanımıza göre yetiştirmeye çalışıyoruz.

⁵³ “Yeni Arazi Kanunundan Bir Madde ve Köylüler”, **Köylü**, 11 Kânunusani 1325, 423.

⁵⁴ “Çocuklarımızın Terbiyesi”, **Köylü**, 3 Şubat 1334, 138.

⁵⁵ “Kız Mektepleri”, **Köylü**, 17 Teşrinisani 1324, 76.

⁵⁶ **gös.yer.**

Onları neden bundan kırk, elli sene sonranın birer adamı etmeğe çalışmayalım.”⁵⁷

Köylü Gazetesinin Türkçülüğü ve Dili

Türkçü Necip, Mehmet Şeref, Tevfik Nevzat'ın girişimleriyle İzmir'de gelişen dilin sadeleşmesi akımının özünde bir Türkçülük hareketi yatıyordu. Ancak bu hareketin adı, dönemin koşulları içinde açık ve seçik olarak ortaya konmadı. Bu bakımdan Türkçülük hareketi İkinci Meşrutiyet döneminde bilimsel araştırmalarla, birtakım derneklerin kurulması ve bunların çalışmalarıyla yeni bir anlam kazandı. İzmir'in de bu bağlamda özellikle Balkan Savaşı'ndan sonra giderek önem kazanmaya başladığını görüyoruz. Ancak Köylü gazetesinin ilk sayılarında Türkçülük hareketinin tohumlarının atıldığını söylemek pek yanlış olmasa gerektir. İç siyasette “ittihad-ı anasır”ı savunan Köylü'nün, zaman zaman “*Türk*” kimliğini öne çıkaran bir tutum içinde bulunduğu da görülmektedir. Gazete, 82.sayıda (24 Kasım 1908) bir “*tefrika*” başlatmıştır. Bu dizi yazısında, Osmanlı devletinin kuruluşunun bir Türk aşiretine bağlı bir gelişme olduğu vurgulanmaktadır:

“Biz bir Türk aşireti idik. Bundan yedi yüz sene evvel dünyanın göbeğinden Türkistan'dan geldik. Anadolu'ya ayak bastık.”

Bu dizi içinde Köylü, sözü Osmanlı Devletinin çöküş dönemine getirerek Türklüğün içine düştüğü durumu da dile getirmektedir:

“Türklük artık ayak altına iyice alındı. Türkler bütün alemin diline düştü. Bütün alem zavallı Türklere daha ziyade hayvan gözüyle bakmağa başlarken Müslümanlık iyice ezildi.”⁵⁸

Köylü, bu aşiretten bir ulus, bir imparatorluk çıktığını sık sık vurgulamaktadır. Nüfusun artması gerektiğini dile getirirken bu konu üzerinde bir kez daha durmak gereğini duymuştur:

“Biz Türkler bundan altı yüz sene evvel asıl yurdumuz olan Asya'nın ortalarından kalkarak gün batısına yani Anadolu'ya doğru geldiğimiz vakit topu beş yüz çadır halkından ibaret bir kabile idik. Her çadır başına en çok dört erkek olsa iki bin kişi eder. İşte bu iki bin kişidir ki bu koskoca devlet ve milleti teşkil etti, meydana getirdi. Onun için Kemal Bey, pek büyük vatan edibimiz:

Cihangirâne bir devlet çıkardık bir aşiretten demiştir.”⁵⁹

⁵⁷ “Bir Dernek Daha İsteriz”, *Köylü*, 15 Haziran 1326, 554.

⁵⁸ “Köylünün Tefrikası”, *Köylü*, 26 Teşrinisani 1324, 84.

At yarışları dolayısıyla yazılan bir yazıda da Anadolu-Orta Asya bağlantısının kurulduğu görülmektedir.

“Altı yüz sene evvel Osmanlı Türkleri zuhur edip de bu hükümet-i ulviye-i Osmaniyeimizin ilk temelini kurdukları vakit her şey gibi süvariliği, süvarilik şan ve şerefini dahi bütün öteki milletlerin, kavimlerin ellerinden çekip aldılar.

Hâlâ dahi Asya-yı Vusta'da, bizim asıl yurdumuz olan büyük Orta Asya'daki Türk ve Türkmenler denebilir ki atalarından at üzerinde doğarak ömürlerini at üzerinde geçirirler ve at üzerinde ölürler.

Türk demek at demek idi.”⁶⁰

Köylü, 24 Aralık 1908'de İstanbul'da Türk Derneği'nin⁶¹ kuruluşunu yürekten alkışladı. Gazete derneğin kuruluşuyla ilgili habere şöyle veriyordu:

“Türklerin dillerini, eski ve yeni zamanlardaki hallerini öğrenmeğe çalışmak üzere İstanbul'da bu gibi şeyleri bilüp anlayan on beş büyük ve akıllı adamlarımızdan bir “Türk Derneği” yapılmıştır.

Bu “Türk Derneği”nin yazacağı, bildireceği şeyleri biz de alıp köylülerimize anlatmağa çalışacağız. Allah gölgesini, tevfikini üzerinden ve üzerlerimizden ayırmasın.”⁶²

Birkaç gün sonra, dernekle ilgili olarak daha ayrıntılı bir yazının yer aldığını görüyoruz. Bu yazı, derneğin kurucularından Bursalı Tahir Bey'e öz Türkçe yazılmış ilgi çekici bir dilekçeyi de kapsamaktadır. Bunu olduğu gibi aşağıya göçürüyoruz:

“Kendi dilimizin ileri gitmesi, Türklerin geçmiş günlerde yaptığı büyük ve yararlı şeylerin bulup toplanması için İstanbul'da Türk Derneği adıyla Binbaşı Tahir Bey'le Türkoğlu Türk olan büyük adamların bir yere toplandıklarını yazmış idik.

İzmir'de bu derneği kutlamak üzere bir kâğıt elimize geçtiğinde aşağıya geçtik:

Türk Derneği Erlerinde Tahir Bey'e Sözcüğündür!

⁵⁹ “Nüfusumuzun Üremesi Lazım”, Köylü, 11 Nisan 1326, 500.

⁶⁰ “At Yarışları”, Köylü, 2 Nisan 1326, 492.

⁶¹ B. Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (çev. M. Kıratlı), Ankara, 1970, s. 347.

⁶² “Türk Derneği”, Köylü, 27 Kânunuevvel 1324, 206.

Türk Derneği adıyla bir birikiş yapıldığını İslambol'da basılan *İkdam*'da okudum. Pek çok sevindim, yadırgı diller ile konuşmağa koyulmak yüzünden dedelerimizin dillerini unuttuk. Ne mutlu o derneğe ki bu yitiklerimizi bulacağından ötürü dedelerimizi de öteki yurtlarında sevindirecek ikincisi olduğumuz büyük birikmeyi çetin zorluklar içinde becerüp kötü ellere bile beğendirdiğine benzer. Bu ikinci birikişde de yıldırak [parlak] işler görebileceğinizi Ulu Calabımızdan dilek eder ve derneğinizi çırpınarak alkışlayıp kutlarım. Ellerinizi öperek sevginizin artıklığını dilerim.”⁶³

Köylü'nün verdiği bilgilere göre İzmir'de bu derneğin kuruluşunu kutlamak üzere toplantılar yapılmıştı⁶⁴.

Öte yandan Köylü sade bir dille yazmanın temelinde Türklüğe hizmet etmek isteğinin yattığını da dile getirmektedir:

*“Köylü'nün maksadı vatan sahibi olan köylere varıncaya kadar, herkese sade bir lisan ile açık bir yürekle, tam Türklükle, namusuyla şerefiyle hizmet etmektir; faideli zannettiği şeyleri köylülere öğretmektir.”*⁶⁵

Sade bir dille yazmayı temel bir ilke olarak benimseyen Köylü gazetesi, 1911'de Selanik'te *Genç Kalemler* dergisinin çıkmasından önce Arapça, Farsça tamlamalardan ve sözcüklerden arınmış, konuşma diline yakın bir yazı diliyle yazmayı başarıyla uygulamış⁶⁶ ve bu tutumunu kapanıncaya kadar da sürdürmüştür. Bu konuda Köylü kendisine yöneltilen eleştirilere şu karşılığı vermektedir.

“Bazıları var ki Köylü'müzün açık Türkçesine, sade diline itiraz etmek istiyorlar. Bu zatlar, kapalı Arapça ve Acemce kelimelerle doldurulmuş bir dil tarafını güdenlerdir. Öyle bir dil ki millet bunu hiç anlamadığı gibi bazan o zatların kendileri de anlamaz. Halbuki gazete çıkarmaktan maksat, milletin

⁶³ “Türk Derneği”, *Köylü*, 30 Kânunuevvel 1324, 209.

⁶⁴ *Köylü*, 30 Kânunuevvel 1324, 209.

⁶⁵ “Köylü'nün Yazıları ve Hizmetini Büyültmesi”, *Köylü*, 17 Mayıs 1325.

⁶⁶ “Meşrutiyetin ilanından sonra da İsmail Sıkı ve Buldanlı Veli beyler tarafından *Köylü* adı ile çıkarılan gündelik gazete de açık halk ve konuşma diline yazmak yolunu kendine meslek yaptı. İzmir'de gündelik *Köylü* gazetesinin iki üç yıldan beri konuşma ve halk diliyle yazıp durması meydanda ve yeni bir yazı dili sayılmak lazım gelirken, Selanik'te aşağı yukarı buna benzer bir yazıya Yeni Lisan adı vermek tuhaf bir şey oldu” Mehmet Necip, “İzmir'de Türklük...”, *Anadolu*, 18 Temmuz 1934.

zihnini gözünü açmak, parlatmaktır. Bu da meramını anlatmakla kabildir. Bir meram ise dille anlatılır. Asıl dil ise karşısındaki anlandığı (böyle!) dildir.”⁶⁷

Şu noktayı belirtmek gerekir. Köylü’nün sayfalarında, daha önce *Hizmet* ve *Ahenk* gazetelerinde görülen, sadeleşme akımının kuramsal yönünü, bilimsel niteliğini tartışan, bunun gerekliliği üzerinde duran ayrıntılı araştırmalar pek görülmemektedir. Bu bakımdan Köylü’ye sadeleşme akımının bir uygulama alanı olarak bakmak daha doğru olur kanısındayız.

Köylü’nün sadeleşme yolundaki çabaları nasıl bir programa dayanıyordu? Herşeyden önce Köylü, Arapça ve Farsça tamlamalardan yüzde doksan arınmış bir dile öncelik vermektedir. Resmi duyuru ve ilanların dışında Köylü’nün yazılarında Arapça ve Farsça tamlamalara pek rastlanmamaktadır. Bunun yanında Köylü, o tarihlerde dilimize yerleşmiş olan kimi sözlerin kesinlikle Türkçe karşılıklarını kullanmaktadır. Örneğin Köylü, kari demez, sürekli olarak okuyucu der. Muharrir yerine yazıcı, sermuharrir yerine başyazıcı sözlerini kullanır. İmza mahfuzdur, demiyor imza bizdedir diyor. Öte yandan Köylü, dilimize girmiş kökleşmiş Arapça, Farsça ve Batı kökenli sözleri kullandığı zaman çoğu kez bunların tanımını verme eğilimindedir. Bu konuda birkaç örnek verelim:

İttihat yani birleşme; hürriyet-i kelim yani söz söyleyebilmek hürriyeti; mukavele sözleşme; hürriyet-i say ve amel yani çalışma ve işleme serbestliğinin temeli; huruc-ı alessultan yani kanuna itaatsizlik; iskat-ı cenin çocuk düşürmek... Bu örnekleri istediğimiz kadar çoğaltabiliriz. Aynı biçimde Batı dillerinden Türkçeye geçen sözcükler kullanıldığı zaman da bunları tanımlamak yoluna gidilmektedir. Bununla ilgili birkaç örnek verelim. “*İstatüsko: Yani şimdiki hal, bu hükümetlerin hepsi tarafından kabul olunmuş, bitmiştir.*”⁶⁸ Disiplin, “*kül’ün cüz’e itaatı olarak*” tanımlanmaktadır. Kongre sözü için ise şu tanım yapılmaktadır:

“Kongre, bir yer ahalisinden aklı erenlerin bir yere toplanıp o yerin faideleri için düşüncelerine, düşündükleri şeyleri de yararlı kararlar altına almalarına kongre deniyor.”⁶⁹

Köylü, başka gazetelerden alıntı yaptığı zaman bu yazıları kendi söylemine uydurmak gereğini duymaktadır. Sözelimi *Sabah* gazetesinde çıkan bir yazıyı nasıl kendi diline uydurarak aldığını yani sadeleştirdiğini şöyle açıklamaktadır:

⁶⁷ “Konuşma, Yolluk ve Yolsuzluk”, **Köylü**, 21 Temmuz 1326, 584.

⁶⁸ **Köylü**, 22 Mart 1326, 485.

⁶⁹ **Köylü**, 20 Temmuz 1326, 583.

*“Sabah arkadaşımızın ‘‘Bütün Osmanlılara’’ diye yazdığı ve şimdiye kadar ‘‘Köylü’’ müzün yazdıklarını okşadığı makaleden bir kısmını dilimize uydurarak köylülerimizin kulaklarına ulaştırmak ve arkadaşlarımızın arzusunu yerine getirmek üzere aldık.”*⁷⁰

Böylece Köylü, önemli gördüğü yazıları “mesleğine döndürerek” kendi sütunlarına almaktadır. Ajanslardan alınan yazılarda da aynı yöntemle uyulduğunu görüyoruz. Bu tutum, yalnız gazetelerle sınırlı kalmamakta, özellikle çiftçileri ilgilendiren her türlü kuruluş ve derneklerin tüzüklerinin yayınlanmasında da kendini göstermekte ve bunlar “Köylülerimizin anlayabileceği bir surette” yazılmaktadır. Dahası Köylü, birtakım kuruluşların adlarını tamamen Türkçeleştirerek kullanmaktadır. Sözelimi Mütarekede kurulup Anadolu’ya gönderilen Heyet-i Nasıha, Köylü gazetesinde sürekli olarak Öğütleyici Dernek biçiminde verilmektedir. Yine bu bağlamda Himaye-i Eşcar Cemiyeti’nin adı Ağaçları Koruma Cemiyeti olarak değiştirilmiş bulunmaktadır.

Köylü, gazeteye gönderilen yazıların sade, Arapça Farsça tamlamalardan uzak olması konusunda okuyucularını sık sık uarmaktadır. Aşağıda “Rica” başlıklı bir uyarı yazısı bu konuda gazetenin tutumunu göstermeye yetmektedir:

*“Gazetemizin yazılarına yardım etmek ve ahalimizin güzel güzel fikirlerini açmak için bize lütfen makaleler, mektuplar gönderen zatlara teşekkür ederiz. Bununla beraber bize gönderilen bu yazıların çoğu Köylümüzün kullandığı açık ve sade bir lisana uygun değildir. Pek kapalı yazılıyorlar. Bizim ise bunları açık dile döndermeğe, yeniden yazmağa vaktimiz yoktur. Binaenaleyh lütfen bize gönderilecek yazıların bundan böyle gaye olması ve Arabi, Farisi terkipleri kullanılmamasını tekrar rica ederiz.”*⁷¹

Köylü, okullarımızda okutulan ders kitaplarının adlarının anlaşılmasından dahi yakınmaktadır. Bu derslerin adlarının şaşılabak biçimde Türkçeleştirilmesini önermektedir:

“Nasıl ki yüzlerce gördüğümüz işittiğimiz (İlmü’l Arz, kitab-ı Kâinat, Kitabü’l âlam, İlm-i Nücum ve Sema, Hayatü’l Hayvan, İlmi’t Tıb) gibi bugün kitaphanelerimizde tozlar içinde kalan kitaplarımıza bakan olmamış bizde hiç yokmuş gibi (coğrafya), (kozmozğrafya) diye Frenkçe bir ad takmışlar. Sanki

⁷⁰ Köylü, 11 Teşrinievvel 1324, 97.

⁷¹ Köylü, 5 Kânunusani 1325, 428; Krş. Ö.F. Huyugüzel, Necip Türkçü, s. 132-133.

*yeni bir marifet göstermişler. Bari bunlara (Yerbilgisi), (Gökbilgisi), (Dirilik), (Yaşayış), (Sağ Esenlik) gibi öz Türkçemizden birer ad koysalardı hepimiz güzel güzel anlardık. Biz Osmanlı Türkleri şimdiye kadar az çok bilgisiz, duygusuz yaşamış değiliz.”*⁷²

Köylü'nün sadeleşme konusunda temel kaynağı halk dili ve Türkçenin zengin ek ve kökleriyle yaratıcı gücüydü. Hemen hemen bütün başmakalelerde sık sık atasözleri ve özdeyişlere yer verildiğini görüyoruz: *Rüzgâr* (böyle, doğrusu su) *uyur da düşman uyumaz derler. Aramızda “Ak akça kara gün içindir” diye bir söz vardır, ne kadar doğru sözdür. Yalnız elin şapırtısı çıkmaz. Aramızda “Hak sahibinin sözü toptan tüfekten daha kuvvetlidir” diye bir söz vardır. Deveyi yardan atan bir tutam ot derler vb.* Bu örnekler çoğaltılabilir. Böylece Köylü sözlü kültürün verilerini büyük bir ustalıkla kullanmakta, bunları yazı dili içinde eritmektedir⁷³.

Köylü'nün kullandığı, o zamana kadar yazı dilinde pek yer almayan sözcükler incelendiği zaman bunların önemli bir bölümünün yerel ağızlardan kaynaklandığı görülür. Nitekim bu tür sözcüklerin *Derleme Sözlüğü*'nde yer alması bu görüşümüze desteklemektedir. Acınaklı, aygırı, arık, aralanmak, azıklamak, bağlantı, bilekçe, bilişmek, çığırışma, danişık, iveness, ufarak, umuk, yağarlık vb. sözcükleri buna örnek olarak gösterilebilir⁷⁴.

Öte yandan Köylü'nün “*yeni lisan*” konusunda bir başka temel kaynağı da Türk dilinin yazılı eserlerinde bulunan söz varlığıdır. Ancak XIII-XV ve hatta XVI.yüzyıl metinlerinde bol bol rastladığımız Türkçe kökenli bu sözcüklerin önemli bir bölümü zamanla yazı dilinden düşmüş, kullanılmaz olmuş ya da anlamı tamamen değişmiştir. Türk Dil Kurumu'nun büyük bir emek ürünü olan *Tarama Sözlüğü*⁷⁵ Türkçe kökenli sözcüklerin yazı dilinde geçirdiği evrimin kavranılmasına büyük katkıda bulunmaktadır. Ancak, şu anda bizim açımızdan çözülmesi güç bir sorun şudur: Köylü bu arkaik sözcükleri kullanırken acaba hangi kaynağa ya da kaynaklara dayanıyordu? O dönemde Türk dilinin Türkçe sözcükler açısından en zengin sözlüğü Şemsettin Sami'nin *Kamus-ı Türkî*⁷⁶

⁷² “Mektepsiz Yaşanılmaz”, *Köylü*, 28 Kânunusani 1325, 438.

⁷³ Şunu da belirtelim ki atasözlerimizin, özdeyişlerin yazı dilinde kullanılması *Divanü Lugati't Türk'e* kadar geri gitmekte ve Osmanlı tarih metinleri Aşıkpaşazade'den Cevdet Paşa'ya kadar bu konuda oldukça zengin malzeme içerilmektedir.

⁷⁴ Türk Dil Kurumu, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, Ankara, 1963-1982. Örnekler için Ek II'ye bkz.

⁷⁵ Türk Dil Kurumu, XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla *Tarama Sözlüğü*, Ankara, 1963-1977.

⁷⁶ Şemsettin Sami, *Kamus-i Türkî*, İstanbul, 1317, 2.cilt.

başlığını taşıyan eseriydi. Köylü'nün kullandığı arkaik Türkçe sözcüklerden bazıları *Kamus-ı Türki*'de bulunmakta ise de hepsi bulunmamaktadır. İleride bu konuda yapılacak daha sistemli ve ayrıntılı bir araştırmanın sorunun çözümüne katkıda bulunacağına şüphe yoktur. Biz şimdilik bu sorunu ortaya koymakla yetiniyoruz. Sözün kısası alışkan, andırmak, azışmak, salt, sökenmek, sunmak, şenletmek, yönelmek, yüklü vb. başta olmak üzere daha nice eski Türkiye Türkçesinin yazı dilinde gördüğümüz sözcükleri Köylü gazetesi rahatlıkla, kolaylıkla kullanmıştır.

Bütün bunların yanında Köylü'nün günlük yazı ve konuşma dilindeki kimi sözcüklere yepyeni anlamlar yüklemesi de üzerinde durulması gereken bir konudur. Nitekim içeri işleri, iç işleri o zamanki deyimle dahiliye anlamında kullanılmaktadır. Dışarı işleri de dışişlerini yani hariciyeyi belirtmektedir. İş sözcüğünün çoğulu sorun gibi yazılmaktadır. Köylü hiçbir zaman Şark Meselesi demez, sürekli olarak Şark İşleri der. Birleşme ittifak karşılığıdır. Aşağıda vereceğimiz örnekler bu konuda yeterli bir fikir vermektedir.

Köylü, 14 yıl süren yayını boyunca İzmir'de yeni bir dil oluşturmak açısından büyük bir hizmet görmüştür. Gazetenin yazarlarından Âkil Koyuncu tarafından çıkarılan ve Köylü Matbaası'nda basılan *Gençlik Dergisi* (ilk sayısı 11 Mayıs 1327/1911) de Köylü'nün dil politikasını, daha ziyade *Genç Kalemler* dergisinin paralelinde devam ettiren diğer bir İzmir dergisidir⁷⁷.

Sonuç olarak diyebiliriz ki dilin sadeleşmesi yolunda basın önemli bir tutmaktadır. XIX. yüzyılda Türkiye'de önemli bir gelişme gösteren gazetecilik, sadeleşmenin en önemli araçlarından biri olmuştur. Dilde sadeleşme akımının giderek ulusalcı bir kimlik kazandığı, fakat bunun adının uzun süre konamadığı anlaşılmaktadır. Tartışmaların yoğunluk merkezi İstanbul olmakla birlikte taşranın da bu ortam içine girdiği görülmektedir. İzmir'de Mehmet Şeref, Türkçü Necip ve Tevfik Nevzat'ın başlattığı "*Türkçe yazmak çığır*", II. Meşrutiyetten sonra daha bilinçli bir nitelik kazandı. Köylü gazetesi, bu akımın en güçlü sözcülerinden biri oldu. Köylü'nün bu alandaki büyük çabası ve hizmeti bilinmekle birlikte, gazete bu açıdan ayrıntılı bir çalışma konusu olmamıştır. Bunun nedeni, kanımızca, Köylü'nün sahibi ve sorumlu müdürü Mehmet Refet ve diğer bir yazarı Ferit'in işgali desteklemeleri, Milli Mücadeleye karşı hıyanete kadar giden bir tutum içinde bulunmalarıdır. Bu durum, gazetenin işgalden önce kültürel yaşamımızda oynadığı rolü geri plana

⁷⁷ Huyugüzel, Necip Türkçü, 133.

itmiştir. Bugün elimizde pek az sayısı bulunan Köylü'nün var olan sayılarının bile incelenmesi bu gazetenin sadeleşme akımındaki yerini yeterince ortaya koymaktadır.

Ek – I

Köylü, 21 Kânun-i Evvel 1325, no 405

AÇIK MEKTUP DİLİMİZ – TÜRKÇE

-Mehmed Necip Beye-

Arkadaşım merhum Şeyh Ali Beyzade

Bugün bilmeyen yoktur ki şu yüce Osmanlılık geçmişte yitirdiği dilini düzeltirse ilerleyecek, bu büyük (devleti) ortaya koyanlar ortak bir dil söylerse birbirini anlayarak yükselecektir. Dil bütün hemşehrilerimiz arasında bir yapışkanlık gücü (kuvve-i lüsukiye) olacaktır.

Arapça dilinin bizim anadilimiz olmadığını bilmekle beraber, bu geniş ve zengin dilin Tanrı dili olduğunu düşünerek onu öğrenmek, yanlışsız söyleyip bilmek bir borçtur. Lakin Arapça, Acemce dillerinin düzenlerine kendi anadilimize uydurarak sanki bu ikisini bilemeyince Türkçe bilinemeyeceğini ortaya sürmek doğru bir laf olamaz.

Arap, Acem dilleri ile Altaik dil olan Türkçeyi karıştırmaktan ne kazandığımızı düşündüğümüz var mı?

Öteden beri geçmiş günlerimizi iyiden iyi göz önüne alarak düşünür isek bütün Osmanlılığın altında ezildiği kötü seneleri yapan bilmezlikten başka bir şey değildir. Bilmek ise ancak okumak ile olurken dilimizin karma karışık, alabildiğince Arap Acem laflarıyla dolup gitmesi yüzünden en parlak yazı yazarlarımızın bizi yükseltmek, öğretmek için yazdıklarını bir köyün ortasında okusak... Bugün yine İstanbul'da çıkan bir gazetenin baş yazısını köylü ve kasabalı yurttaşlarımıza dinletsek Tanrıdan bir dilimiz var sanarak "Amin" demez mi?

Şayet yazı yazmaktan beklenen bilgiçlik satmak ise yazarları bilenler, o ortaya (mucit) çıkabilmiş olanlar okuyacağı olduktan sonra bu devleti meydana

getiren yalnız bu bilenler değildir; ötede milyonlarla Osmanlı öğrenmek için bekliyor.

Osmanlı dili öyle kuru bir laf olarak söylendiği gibi köksüz, düzensiz ve çıplak bir dil değildir. Ahmet Paşa'nın İran şairlerine bakarak ortaya çıkardığı yazılardan sonra... Büyük cündiler dört yana saldırarak Osmanlılığı genişletince şu karışık dil bir yazı dili olup kalmıştır.

At sırtından inmeyen atalarımız dilimizi düşünecek sırada değilmişler, Arap Acem lafları o kadar çoğalmış ki arpa tarlasını basan delice otu gibi Türkçeye yer kalmamıştır.

Bugün yeni düşünceler, ince duyguların Türkçenin dar ve eksik laflarıyla anlatılamayacağını öne sürenlerin de sözlerinden bir şey anlamam.

Bu dil yeni yapılacak değildir. Var imiş. Atalarımızın yanlış yola gitmeleri yüzünden yitirilmiştir. Adını bulmak, olmayanı yeniden koymak ile olmaz bir dil ıssı olacağımızı biliriz. Kaldı ki dilimizde eksik olan ancak eski ve yeni adlardır. Öteki laflar vardır. Arapça Acemce dilleri başka soy dili olduğundan onu Türkçe ile karıştırıp alacağımız son "Birleşme düzeni – kanun-ı içtima" ne göre güçlü olanın arığı [zayıf, düşkün] ezip yitirmesidir. Türkçemiz arıktır. Bu sanki bir Yafes oğluyla bir Sam kızını evlendirerek bundan döl almak gibidir. Hangi soy kuvvetli ise arığı ezip bitirir.

İşte Macarlar... Bunların dilini göz önüne alalım. Yeni düşünceler, anlatmak için anadilini yıkmadılar. Kendilerince olmayanı yabancıdan aldılar.

Ancak aldıklarını kendi dillerinin düzenine (kaide) uydurdular. Yoksa kendi dillerini aldıkları lafın düzenlerine tutsak etmediler.

Devletimiz Rum, Türk, Ermeni, Bulgar, Ulah, Arap gibi her biri ayrı ayrı soydan başka dil söyleyen yurttaşlardan türemiştir. Bunların arasında birinci birleştirici dildir. Hepimiz biliriz ki bu temiz yürekli Osmanlılar devlet dilini öğrenmek istiyor. Ancak bu dilin öğrenilmesi için Arap Acem laflarıyla düzenleri bunları sıkıyor. Bir türlü başaramıyor. Yüzde sekseni Osmanlıca söylüyor. Bir Osmanlı gazetesi okuyamıyor. Hükümetin buyruğunu yasasını anlayamıyor. Sonra birbirine sokulup kardeşliğini güçlendiremiyor. Her gün böyle yitirdiğimiz kardeşleri saymakla tüketemeyiz.

Söz niçin söylenir? Karşısındakine düşündüğünü, duyduğunu, anlatmak için değil mi? Bunu anlatacak Türkçe dil var. Bu da geçmişte getirdiğimiz lafları kullana kullana, almayanları kendi düzenlerine göre ala ala ortaya gelebilecek iken şimdi her gün Arabın, Acemin bile kullanmadığı lafları doldurmaktan şu “vasıf-ı terkibi, terkib-i izafi”lerden ne umduğumuzu bir türlü anlayamıyorum.

Eğer bir bir dil sahibi olmak ve öylece ilerlemek istiyorsak (Türk Derneğini) kuran yüce düşünceli yurttaşlarımıza yalvaralım ki bu işi başarsınlar. Aradan çok geçmeyecektir ki şimdi kulaklarımıza yabancı gibi gelen bu sözler yirmi yıl sonra tatlı tatlı dokunacaktır.

Osmanlılar dillerini ancak bu yabancı lafların elinden kurtarıp da o sözleri kendi düzenlerine göre alırlarsa yüz yılda yürüyecekleri ilerlemeyi on yılda bulacaklardır.

“Edebiyat, şiir”i ise arkasından gelir. Türkçe dili ölçü, düzensiz bir düşkün dili değildir. Bunu bir deneme olmak üzere yüce düşünceli yazılarımızdan “Ahmet Şuayip” Beyin “Muhit-Orta” adlı şimdiki yüksek dil ile yazılmış , bir yazısını bu dile çevirdim. Yine böyle Arapça, Almanca, Fransızca, Kaani'den, Mevlana'dan birkaç yazıları bu dil ile yazdım.

Yazıcının düşüncelerini bitirmedim pek iyi oldu. İşte bir ufacık örneğini şuraya yazıyorum:

Kaani'den:

Gönül sanki ta göklerde parlıdayan güneşin yanına çıkmak istiyor.

Bilmem niçin? Sevdığım o kadar yükselmiş ki bu kara toprak ona dar gelmiş de benim gibi düşkünleri onun güzel yüzüne baksınlar diye koca güneşi yüzüne tutmuş. Sevdığım doğrudur. Ancak ona bakmak için gözümde güç var mı? Güneşe bakan göz kamaşır kalır.

Mehmet Şeref

Ek – II

KÖYLÜ'NÜN SÖZ VARLIĞINDAN ÖRNEKLER

Acınaklı

Pek acınaklı bir hal geçiren maarifimizin yoluna konmasına yarayacak olan şu işini bir an evvel meydana getirilmesini görürsek son derece sevineceğiz.

Köylü, 19 Mart 1326.

Açık

Sanayi mektebinin bu seneki açığı yani masrafı ile geliri arasındaki eksiklik bindokuz yüz lira imiş.

Köylü, 19 Mart 1325.

Alışkan

Harp etmek, harp aletleri tedarik etmek hususlarında Osmanlılar acemi değil belki altıyüz bu kadar yıllık alışkan bir millettir.

Köylü, 18 Mayıs 1326.

Arkalamak

İbnür-Reşid hazretlerinin arkalaması üzerine Hicazdan yola çıkmış olan hacıları sağ selamet Necef-i Eşrefe varmışlardır.

Köylü, 25 Mart 1326.

Bağışlak

Köylerde maarif biraz eksik olmakla beraber maarifin bağışlağı olan medenilikde köylüler bazan şehirlilerden ileri gelir.

Köylü, 21 Mart 1326.

Bağlantı

İngiliz ve Alman birleşmesinin Şark işleriyle Boğazlar ve Basra meseleleri arasında büyük bir bağlantı vardır.

Köylü, 18 Kânunusani 1325.

Bilişmek

Geçenlerde bütün ulemamıza açık bir mektup yazmış, artık bilişüp tanışmak zamanı olduğunu yana yakıla saymış, dertlerimizi dökmüş idik.

Köylü, 4 Temmuz 1326.

Çapraşıklık

İşe çapraşıklık veren şey nedir?

Köylü, 31 Kânunusani 1325.

Danışıklı

Makaleleriyle danışıklı olarak İzmir alıcısı üzerinde kalmış olan bazı kazalar kurban derileri buraya gelmiş alıcılarına teslim olunmuş idi.

Köylü, 2 Mart 1326.

Değişim

Fakat bu yeni değişimlerin zaruri neticelerini de gözönünden ayırmak caiz değildir.

Köylü, 25 Mart 1326.

Dünya tutucu

Nüfusu en çok, memleketi en büyük cihangir yani dünya tutucu bir devlet oldu.

Köylü, 11 Nisan 1326.

Düşüncülük

Fakat biz daha iyi görücülük ve iyi düşüncülükte daha ziyade ileri gidelim.

Köylü, 25 Haziran 1326.

Eğreti

Girit eğreti meclisine azalar seçilmiş...

Köylü, 14 Mart 1326.

Güdmek

Ermeni azaları İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafını güdmektedirler.

Köylü, 1 Şubat 1324.

İçeri işleri/Dışarı işleri

Şurası malumdur ki mebusanımız yalnız içeri işlerine bakacak değil dışarı işlerine de bakacaktır.

Köylü, 30 Teşrinievvel 1324.

İletmek

Yine bir köylü harmanını savurup çıkardığı danelerden bir parçasını şehir ve kasabalardaki pazara iletüb satmak...

Köylü, 7 Temmuz 1324.

İşleklik

Politika aleminde yüz gösteren mühim ve büyük tebeddüllerden biri ve hatta en başlıcası, Yeni Osmanlılığımızın yani Meşrutiyetimizin Avrupa umumi siyasetince ve Balkan politikasınca işleklüğimizi yeni bir hale koymuş olması...

Köylü, 25 Mart 1326.

Kafa kaçancısı

Memurların ahali üzerindeki halleri yine eskisi gibi; bir iş için tapucuya, kafa kaçancısına [Nüfus Memuru] baş uran köylü hakarete uğruyor.

Köylü, 27 Haziran 1326.

Karışdırıcı

Aranızda karışdırıcı, gammaz ve kötü huylu adamlar varsa bunların tezviratına sakın kulak vermeyiniz.

Köylü, 19 Şubat 1325.

Kayırcı devlet

İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya devletleri kayırcı devletler sıfatıyla her biri bir sancağın muhafaza ve idaresini ele alarak adaya asker çıkardı.

Köylü, 6 Şubat 1325.

Kıyıştırmak

İlökümet ahaliyi çalışmağa kıyıştırmalı, çalışacak, çalıştıracak iş bulmalıdır.

Köylü, 28 Mart 1326.

Kurum

Köylerimizin, umumiyetle köylerin kuruluşuna, yapılışlarına şöyle bir göz gezdirilecek olursa hep onların kurumunda ayrı ayrı birer ve birkaçar mana görülebilir.

Köylü, 7 Temmuz 1326.

Okuma

() iki vazifede şehir ve köy mekteplerinde okunacak yeni yeni kitaplar yazdırmak, ibtidai ve rüşdi okumalarını bitirenlerin... gözü yumup idadiye koşmamalarını emniyet altına almalıdır.

Köylü, 30 Haziran 1326.

Ortaklama

Vakıa bizde de şirket, ortaklama iş yapmak, duyguları uyanmadı değil.

Köylü, 30 Mayıs 1326.

Öğredici, öğretici

Bununla beraber içlerinde talim ve terbiye görmüş, Selanik'den gelmiş muallimleri, öğredicileri olduğu gibi...

Köylü, 20 Nisan 1326.

Örnek

Bir de zeytincilerimiz, bu iş için İtalyanları örnek tutmalıdır.

Köylü, 19 Mart 1326.

Salt

Salt temiz bir hava geniş bir nefes almak düşüncesiyle Kordon'a gidenlerimiz...

Köylü, 7 Temmuz 1326.

Sapışan

Evet bu çıkmaz yola sapışanları doğru yola getirmek, zamanın ihtiyaçlarını gözetirmek için...

Köylü, 15 Haziran 1326.

Sorgulu

Bütün işleri şeriatı, adalete, milletin dileğine bağlı bulunan sorgulu, hesaplı doğru hükümetimizden perişanlığınızın sebebinden derdlerinizin çarelerinden...

Köylü, 28 Teşrinievvel 1325.

Sunmak

Çünkü ne eksik ne gedik varsa onun listesini hükümete sundular.

Köylü, 7 Kmart 1326.

Sürümlü

Kendini keskin akıllı göstermek zamanımızda en revaçlı, sürümlü mevadlardandır.

Köylü, 30 Kânunusani 1325.

Şenletmek

Bugün vatanın her köşesi çıplak, boş, buraları işletelim, yeşertelim, şenletelim, o kuru topraklara, öksüz çöllere bir göz gezdirince insan içi eziliyor.

Köylü, 4 Temmuz 1326.

Tamamlık

Zira her biri vazifesini aynı tamamlık aynı sağlamlık ile ve tam vaktinde yapıyor.

Köylü, 17 Haziran 1326.

Timar etmek

Fakat bunun için küçük ağaçları kesmemek usul-i daireinde budayup timar edüp büyütme lazımdır.

Köylü, 16 Ağustos 1325.

Toplanış

Millet meclisi azasının geçen haftaki toplanışlarından birinde mebus efendilerden bir zat rejinin, rençberlere, tütün dikicilerine karşı olan borçlarını yapmadığını ileri sürmüş, meclis işin Maliye Nazırından sorulmasına karar vermiştir. *Köylü*, 20 Kânunusani 1324.

Tutum

Ahalinin o küskün gibi sanılan tutumunun bir başka sebebi daha var ki o da mebuslarını tanımamakta hatta çoğunun Millet Derneği, Milletvekili nedir bilmemekde olmasıdır.

Köylü, 20 Haziran 1326.

Tükenilmek

Kolay bulunan madenler işlenüp bayağı tükenildi.

Köylü, 21 Mart 1326.

Ufarık

İki üç vilayetin yolları hep birden birleştirilip çok sermayeli bir kumpanyaya muhtaç olunacağı yerde ayrı ayrı, parça parça, olmak üzere ufarık ufarık sermayelerle yapılabilecek derecelerde taksim edilmelidir.

Köylü, 28 Şubat 1328.

Uzlaşmak

Rejide tütüncüler uzlaşmış, tütüncüler tütün satmağa başlamışlardır.

Köylü, 31 Kânunuevvel 1324.

Yağarlık

Çünkü ormanların harap edilmesinden, yıl ya kuraklık gider, yahut yağarlık olur.

Köylü, 17 Teşrinisani 1324.

Yaşayış

Köylüler hürriyet-i içtimadani yani topluca yaşamaktan da bir şey öğrenmemiştir. Çünkü köylünün daima yaşayışı bir merkezde, bu yoldadır.

Köylü, 18 Kânunuevvel 1325.

Yoksuzluk

İlükümetin en ziyade düşündüğü cihet hazinenin yoksuzluğu, yani parasızlığıdır.

Köylü, 1 Kânunuevvel 1324.

Yöneltmek

Bu gibi haller ile kayıncı devletleri Girid'in Yunanistan'a verilmesi cihetine yöneltmek mümkün değildir.

Köylü, 8 Haziran 1326.

Yüklü

Geçen gün eczahaneye bir ihtiyar kadın geldi, kızının dört aylık bir çocuğu bulunduğunu ve şimdi yine yüklü olduğundan çocuğunu düşürmek için bir ilacın verilmesini rica ve ısrar etti.

Köylü, 7 Kânunuevvel 1324.

X. BÖLÜM

MÜTAREKE VE İŞGAL SIRASINDA İZMİR BASINI

İzmir, II. Meşrutiyet döneminde köklü değişimlere uğradı. Türkçe gazeteler, dergiler, İttihat ve Terakki Klüpleri, kooperatifleşme çabaları, okullaşma süreci İzmir’de yaşayan Türklerde bir bilincin uyanmasına katkıda bulunmuştu. 1912 yılında Milli Kütüphane’nin kurulması kültürel yönden ileriye atılmış önemli bir adımdı. Savaş boyunca İzmir’i İttihatçıların ünlü valisi Rahmi Bey yönetti. Rahmi Bey, savaş boyunca, bir takım ekonomik zorluklara karşın kenti oldukça iyi yönetmiş, Müslümanlarla Gayrimüslimler arasında herhangi bir çekişme olmamıştır. Rahmi Bey, İzmir’in imarı için de büyük çaba gösterdi. Rahmi Bey, kent içindeki mezarlıkları kaldırtıp daha sonra Bahribaba parkına dönüşecek alanı hazırladı. Basmane ile Gümrük arasında, Mithat Paşa’nın tasarladığı fakat gerçekleştirmediği bulvarı açtırdı. Bugünkü Kız Lisesi, Yetimhane, Milli Kütüphane, Elhamra sineması inşaatlarını başlatan Rahmi Bey olmuştur. Yine Konak Meydanı’ndaki camiyi yeniden yapım düzeyinde yenileten Rahmi Beydir¹. İzmir yoğun batı baskısı nedeniyle, uzun süre merkezi yönetimin kendini etkisiz hissettiği bir kent olmuştur. Özelde Rahmi Bey, genelde de İttihat ve Terakki bu durumu tersine çevirmek için eyleme geçtiklerinde, salt politik araçların yanı sıra, Birinci Ulusal Mimarlık Akımı’nı da araç olarak kullanmışlardır². Rahmi Bey’in İttihat ve Terakki içinde büyük nüfuzu vardı. İzmir halkı tarafından da seviliyordu. İttihat ve Terakki’nin savaş içinde söz geçiremediği tek vali de Rahmi Beydi. Rahmi Bey ayrıca İzmir’deki *Müdafaa-i Milliye*, *Donanma Cemiyeti*, *Muhacirin Muavenet* ve *İşkân Cemiyeti* gibi ulusal kuruluşlara da büyük destek vermiştir. Rahmi Bey, Mütarekenin imzalanmasından bir süre önce Ahmet İzzet Paşa hükümeti tarafından görevinden alındı. Köylü gazetesi, onu ve hizmetlerini öven uzun bir yazı yayımladı³. Artık Rahmi Beyden sonra İzmir valiliğinde bir süreklilik ve istikrar sağlanamadı. Valiliğe ya vekâleten ya da asaleten atamalar yapıldı. Bu görevler çok kısa süreli oldu. İşgal söylentilerinin ayyuka çıktığı bir sırada valiliğin böyle sürüncemede bırakılması, hükümetlerin en büyük yanlışlıklarından biriydi ve bu acıklı durum İzmir basınında da sık sık dile getiriliyordu. Şimdi

¹ Uğur Tanyeli, “Çağdaş İzmir’in Mimarlık Serüveni”, *Üç İzmir*, 329. Rahmi Bey için bk. Ahmet Mehmetefendioğlu, “Rahmi Beyin İzmir Valiliği”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 53 (1993), 347-370.

² Tanyeli, *göst.yer.*, 330.

³ *Köylü*, 26 Teşrinievvel 1334.

Mütareke basını üzerinde kısaca duralım ve özellikle gazetelerin Mütarekeden işgale kadar geçen sekiz buçuk aylık bir dönemdeki tutumlarını kısaca gözden geçirelim.

Anadolu ve Duygu'nun Tutumları

Mütarekeden İzmir'in işgaline kadar geçen aylarda gerek Haydar Rüştü, gerekse onun Anadolu ve Duygu gazeteleri Rumca basının ve İtilafçı gazetelerin boy hedefi olmaktan kurtulamadı. Rumca basın, Haydar Rüştü'yü ve onun gazetelerini Yunan iddialarının çarpıp parçalandığı bir kale olarak görüyordu. İtilafçı basın ise, İttihat ve Terakki'ye olan düşmanlığından ve hincından ötürü ne yazık ki kin kusuyordu. Asıl tehlikeyi göremiyor, görmek istemiyor, Anadolu ve Duygu'nun yayınlarına devam etmesini İttihatçılığın canlanması şeklinde görüyordu.

Mondros mütarekesinin metni İzmir gazetelerinde ve bu arada Anadolu'da 4 Kasım 1918 tarihinde yayınlanmış ve ne kadar ağır koşullar içerdiği anlaşılmıştı. Haydar Rüştü'ye göre *"Şimdiye kadar mukaddes maksadları uğruna kanını akıtan, canını veren, her şeyini feda eden milletimizin mütarekenin akdiyle vazifesi nihayet bulmuş değildir. Asıl mücadele, didişmek bundan sonra başlayacak, siyasiyat, iktisat ve terakki vadisinde ilerlemek için uğraşmak lazım gelecektir."*⁴ Anadolu, Wilson prensiplerinin gerçekleşeceğini sanıyor, buna göre *"fedakarlık etmek"* zorunda olduğumuza inanıyordu. Osmanlı Devletine bağlı olarak oluşturulacak özerk eyaletler karşısında bize yeni bir görev düşmektedir. O da Anadolu'yu imar etmek, halkını bilgisizlikten kurtarmak, kısacası kutsal yurdun evladını kendi vatanının *"inkışafı"* için çalıştırmaktır. *"Yoksa sonumuz hüsrana olacaktır."*⁵

Bu olumlu hava yerini giderek kaygıya bırakıyordu. Rum vatandaşlarımızın taşkınlıkları, Aydın vilayetinin geleceği konusunda ortaya atılan çeşitli söylentiler, basında başlayan sert tartışmalar ve mütarekenin uygulanmasında görülen haksızlıklar, artık ülkenin nasıl bir uçuruma doğru yuvarlandığını açıkça gösteriyordu. Her ulusa hayali bir *vaadedilmiş toprak* umudu veren Wilson prensibi sonunda bizde de kamuoyunu endişeye sürüklemeye başladı⁶. Musul ve İskenderun'un işgali mütarekenin açıkça *"ihlal"* edildiğini gösteriyordu⁷.

⁴ "Bundan Sonra", *Anadolu*, 6 Teşrinisani 1334.

⁵ *göst.yer.*

⁶ "Zavallı Türk", *Anadolu*, 13 Teşrinisani 1334.

⁷ "Musul ve İskenderun'un İşgali", *Anadolu*, 17 Teşrinisani 1334. Krş. "İşgaller Etrafında", *Anadolu*, 21 Teşrinisani 1334.

Öte yandan mütarekenin imzalanmasından sonra İzmir’de Rumların ilk büyük gövde gösterisi İngiliz monitor komutanı Dixon’ın İzmir limanına ayak bastığı 6 Kasım 1918 günü başladı. Frenk mahallesi, Kordonboyu baştanbaşa Yunan bandıralarıyla donatılmıştı. Anadolu Bankası’nda Türk bayrağı yırtıldı. Ayafotini kilisesinde Türkleri tahkir eden konuşmalar yapıldı. Anadolu, bu taşkınlıklar karşısında şöyle diyordu: “*Anladık ki bir İngiliz monitoru geliyormuş. Bu haber-i beşaret karşısında şimdiye kadar bu memleketin sinesinde en asil nimetler himayeler içinde yaşamış bir sürü vatandaş cuş-ı huruşa gelerek ilan-ı şadümaniye lüzum görmüş.*”⁸ Rum vatandaşlarımızın bu çılgınca gösterilerine karşı en gür ses yine Anadolu’dan geliyordu: “*Türk ve İslam saltanatının enkaz-ı mağlubiyeti üzerinde mavi beyaz renklerle ilan-ı şadümani etmek isteyen gafillere ispat etmeliyiz ki pek kutsi bir vedia-ı ecdat olan İzmir’in ufuklarında albayrağın temiz nurları ebediyen sönmeyecektir.*”⁹

Rumların 6 Kasım’da yaptıkları gösteri ve taşkınlıkların yasadışı olduğunu yine Haydar Rüştü’nün iki gazetesi yüreklice dile getirmekten geri kalmadı. Nitekim Duygu gazetesi, bu konuda hukukçuların görüşlerine başvuruyor ve bununla ilgili yorumlara sayfalarını açıyordu¹⁰. Çünkü Anadolu’ya göre bu taşkınlıklar, “*sırf memleketin tamamıyet-i mülkiyesini haleldar edebilmek kast ve tertibiyle yapılmış siyasi bir manevra halini taşıyordu.*”¹¹

İzmir’de güvenlik kalmamıştı. Rumlar cinayet üstüne cinayet işliyor, akla gelmedik taşkınlıklar yapıyor, çeteler kurarak fabrika ve işyerlerini basıyor, sonra da bütün bunların suçunu Türklere yüklemeye çalışıyorlardı. Metropolit Hırısostomos’un elbette bütün bunlardan haberi vardı. Köylü gazetesi asıl silahlananların Rumlar olduğunu yazmaktan çekinmedi¹². Anadolu, bunu daha kesin bir anlatımla dile getirdi: “*...Asıl şayan-ı dikkat olan cihet işe metropolithanenin de karışmasıdır. Makam-ı vilayete katliam tertibatından, tehdidattan, Türk mezalim ve gasplarından bahis tahriri imza eden hürmetli zat herhalde vicdanen kanidir ki böyle bir âdilik Türkün akıl ve hayalinden bile geçmemiştir.*”¹³

Haydar Rüştü, artık Rumların boy hedefi haline gelmişti. İleri sürdükleri bütün iddiaların “*Anadolu*”nun duvarına çarpıp parçalandığını görünce çılgına

⁸ Vasf, “Türklere Bir Hitabe”, *Anadolu*, 8 Teşrinisani 1334.

⁹ Vasf, “Türklere Bir Hitabe”, *göst.yer.*

¹⁰ “Duygu Refikimizin Bir Teşebbüsü”, *Anadolu*, 10 Teşrinisani 1334.

¹¹ *göst.yer.*

¹² “Kimler Silahlanıyor”, *Köylü*, 28 Teşrinisani 1334.

¹³ “Yalanlara Dair”, *Anadolu*, 23 Kânunuevvel 1334.

dönüyorlardı. Bu çılgınlık, 24 Kasım'da bayağı ve insanlık dışı bir saldırıya dönüştü. Olayı Celal Bayar şöyle anlatmaktadır:

*“Daha ‘‘Leon’’ torpidosu geldiği zaman matbaasının bulunduğu ‘‘İsponti’’ ferhanesi de Rum nümayişçileri ile dolup boşalmıştı. Bu arada azgın nümayişçilerden bir kısmı matbaaya hücum ile hayli zarar vermişler, içindekiler güçlükle kendilerini kurtarabilmişlerdi. Haydar, matbaasını Türk mahallesine kaldırdı.”*¹⁴

Anadolu ve Duygu gazeteleri *“Hayır, burası Yunanistan olamaz”* diye haykırdığı için Rumca basın tarafından *“d neklikle”* itham ediliyor ve *“böyle zamanda itilaf yerine Osmanlı unsurları arasında kundak”* koymakla suçlanıyordu. Haydar Rüştü’n n anılarında ayrıntılı olarak aşağıda görüleceği gibi, Mihail Rodas’ın bir Türk-Rum Gazeteciler Cemiyeti kurmak suretiyle Türk basınının elde edilmesi yolunda gösterdiği çabalar yine onun direnişiyle bozuldu. Rodas diyor ki: *“Venizelos’un verdiği umumi direktife göre Türk gazetecileri ile propaganda yapmamız gerekiyordu. Küçük Asya’daki çeşitli unsurların ve özellikle Türk-Rum ahalisinin taassuplarının ortadan kaldırılması Türk unsurunun kızdırılmaması, taassubunun k r klenmemesi isteniliyordu. Bunun için de Yunanlıların Türkleri kızdırmaması l zımdı. Matbuatı tedavi için ilaç makamında kullandık. O devirde diğer Türk gazetelerinden başka Genç Türk Komitesinin [İttihat ve Terakki] iki mutaassıp gazetesi de çıkıyordu. Bunlar Haydar Rüştü’n n ‘‘Duygu’’ ve ‘‘Anadolu’’ gazeteleriydi. Bu gazetelerin oyun bozanlığı sıkıcı ve tehlikeli idi.”*¹⁵

İşte Haydar Rüştü, satın alınamadığı ve İzmir’de Türklerin hak ve hukukunu savunduğu için *“mutaassıp”* damgası yemekten kurtulamıyordu. Acaba Megalo ideayı mı gerçekleştirmek ilercici bir hareket mi oluyordu?

¹⁴ Celal Bayar, **Ben de Yazdım**, V, 1609-1610.

¹⁵ Mihail Rodas, Mütarekede İzmir’e gelmiş, kamuoyunun Yunanistan lehine dönmesi için görevlendirilmişti. İtalyan çıkarlarını savunan **Le Levant** gazetesinde Yunanistan’ın savaştaki sözde payını anlatan yazılar yazdı. Ermenice gazeteleri elde etti. Bütün işgal boyunca Yunan Matbuat Kaleminde müdür ve sansür memuru olarak çalıştı. Türk ordusunun İzmir’e girdiğine de tanık oldu. Yunanistan’a döndükten sonra birçok resmi belgeyi de içeren anılarını yazdı. Bu anıları 1925 yılında Halil Mithat tarafından Türkçeye çevrilmiş ve Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayınlamaya başlamıştı. Ancak bu gazetenin h k met e kapatılması üzerine bu yayın yarım kaldı. Sonra Anadolu gazetesi Rodas’ın anılarını yeni başta ele alarak yayımladı. (**Anadolu**, 26 Mart-13 Eylül 1341).

Haydar Rüştü'nün amacı, İzmir'de Türk Ocağı etrafında toplanan gençleri, çeşitli dernek üyelerini, terhis olmuş yedeksubayları bir araya getirmek suretiyle bir birlik oluşturmak ve yaklaşmakta olan tehlikeyi göğüslemektir. Bu alanda gösterdiği çabalardan olumlu sonuçlar da alınmıyordu. Nitekim Türk Ocağı mütarekede yeniden çalışmaya başlamış, İzmir-Kasaba-Aydın demiryollarından ve Körfez vapurlarından kendilerine yol verilen Türkler, Mustafa Necati'nin öncülüğünde bir dernek kurmuşlardı¹⁶. Terhis edilen yedeksubayların bir araya getirilmeleri, bir yardımlaşma derneği kurmaları yolunda Mustafa Necati'nin gösterdiği çabalar¹⁷ da bir sonuç vermiş ve İzmir'de "*İhtiyat Zabitanı Teavün Cemiyeti*" kurulmuştu¹⁸. Türk doktorlar bir araya gelerek bir dernek kuruyor, Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin kurulup çalışmaya başlaması¹⁹ da Ege'de Türk sesinin dünyaya duyurulmasına katkıda bulunuyordu. Bütün bu olumlu gelişmeler yanında olumsuzluklar da yok değildi. Mütarekeden sonra yayına giren ve genellikle Hürriyet ve İtilaf Fırkasının, Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin vb. sözcülüğünü yapan gazeteler, Haydar Rüştü'ye saldırma konusunda Rumca basından hiç de geri kalmıyorlardı. Başka bir çalışmamızda ayrıntılı olarak açıkladığımız gibi²⁰, bu gazeteler İttihat ve Terakki'ye karşı kin duygularıyla dolup taşıyorlardı. Hattâ, Anadolu ve Duygu gazetelerinin, İttihatçı oldukları gerekçesiyle, hemen kapatılmasını salık veriyorlardı. İttihat ve Terakki düşmanlığı giderek Haydar Rüştü'nün kişiliğine yönelik bayağı, iğrenç bir saldırıya dönüştü.

Anadolu gazetesinin İzmir Belediye seçimlerinde²¹ oyların parçalanıp, Rumlar lehine bir durum çıkmaması için gösterdiği çabalar, *Islahat*²² tarafından "*fırıldak*" olarak niteleniyordu²³. *Islahat* daha da ileri giderek "*İttihat gazetelerinin bitaraf aza intihab edelim demesi hal-i hazırda külliyyen merdud bir fikirdir*" diye yazıyordu. Müsavat'ın sahibi Avukat Sadık, amaçlarının

¹⁶ Zeki Arkan, "İzmir-Kasaba-Aydın Demiryolu İşçilerinin Bir Muhtırası", *Tarih ve Toplum*, 49 (1988), 52-56.

¹⁷ M. Necati, "Genç Zabıtlar", *Ahenk*, 23 Kânunuevvel 1334. Ayrıca bk. Zeki Arkan, "Milli Mücadelenin Bir Öncüsü", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2 (1992), 51-86.

¹⁸ Tüzüğü için bk. Köylü, 16 Kânunusani 1334.

¹⁹ Nail Morali, *Mütarekede İzmir Olayları*, Ankara, 1973.

²⁰ Zeki Arkan, *Mütareke ve İşgal Döneminde İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, Ankara, 1989.

²¹ Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul, 1970, 47-49.

²² Bu gazete Hürriyet ve İtilaf Fırkasını destekliyordu. Yunan çıkartlarına dönük bir politika izlemiş, işgalden sonra tamamen Yunanlılarla işbirliği içine girmiştir.

²³ "Anadolu ve Köylü Gazetelerinin Fırıldakları", *Islahat*, 26 Kânunusani 1335.

güçleri yettiğince “memlekete hizmet” etmek olduğunu yazarak, Haydar Rüştü’yü “*şahsiyat*” yapmakla suçluyordu²⁴. Bezmi Nusret [Kaygusuz], Duygu’nun ortalığa meydan okumasından yakılarak “*İttihat ve Terakki devrinde aynı kara zihniyetin hükümler olduğu*”nu yazıyor ve şunları söylüyordu: “*Sultan Hamid, Almanya’nın taraftarı idi. Hep ona istinat ederdi. Sanki İttihat ve Terakki başka bir siyaset mi takib etti?.. İttihat serserileri ise Almanya’nın güzel gözleri ve tatlı sözleri için memleketi mahvettiler... İttihat ve Terakki yardakçıları utanmak nedir bilmiyorlar, el’an bir şey olmamış gibi söylenip duruyorlar.*” Bezmi Nusret, buradan asıl hedefi buluyor, topu Haydar Rüştü’ye atıyordu:

*“Ey benim kadim dostum Haydar Rüştü Bey, sizden soruyorum, bu gazeteleri pederinizden miras mı aldınız? Siz de türedi dediğiniz zevat gibi Trabzon’dan Selanik tarikiyle geldiniz ve İttihat Terakki’nin sayesinde o gazetelere kondunuz... Buraya gelince gazeteci olduk. Meclis-i umumi azalığına tayin edildiniz. Nihayet tramvay direktörlüğüne kadar irtika ettiniz.”*²⁵

Haydar Rüştü’ye bir başka atış da -ne yazık ki- Hukukubeşer cephesinden yapılıyordu. Hasan Tahsin, Haydar Rüştü’ye İttihatçı olduğu için saldırıyor, başka bir deyimle onun kişiliğinde İttihat ve Terakki’yi akıl almaz bir biçimde suçluyordu: “*Rum ve Ermenilere küfür ile, Araplara hakaretle, yeni valiye imalı makaleler, muhtekirleri himaye eder, Rahmi bendelerini kucaklar, taassubu tahrik eder... Hulasa ittihatçı ruhu, çeteci ağzı, tehlikeli bir cereyan ile milleti oyalamak, bocalatmak, şaşırtmak ve nihayet intihab takarrüb eder etmez yeni bir maske ile yeni bir dolapla meydan-ı hud’aya atılmak ve iş görmek. İşte hedefleri... İşte maksatları... Katil, hunriz, sefil, cebbar, hırsız, haydut ruhlu, şeytan tıynetli hain ve alçak İttihat ve Terakki’den bugün bahsetmek.. kendi kendinin hük-m-i idamını vermektir...*”²⁶ Hukukubeşer’de ertesi gün yine Haydar Rüştü’yü suçlayan bir yazı daha çıkıyordu: “*Azizim [namuslu] Haydar Rüştü Bey, bu memleketi daha iyi bilen ve burada doğub büyüyen öz İzmirli, koli yağmasından acaba (Anadolu) hiçbir istifade hasıl etmedi mi?*”²⁷

²⁴ **Müşavvat**, 2 Kânunusani 1335.

²⁵ Bezmi Nusret, “Şahsiyatla Onlar Uğraşılıyor”, **Müşavvat**, 9 Kânunusani 1335. Bezmi Nusret 1955’de yayınladığı anılarında (**Bir Roman Gibi**, 121) Haydar Rüştü hakkındaki yargılarını biraz hafifletmiş görünmekte ve şunları yazmaktadır: “...Haydar Rüştü’yü şahsen severdim. Namuslu, vefakâr bir dosttu. Ancak İttihatçılığı sevmeydim.”

²⁶ “Haydar Rüştü Yalnız İttihatçı Değil, Mugalatacıdır da...”, **Hukukubeşer**, 29 Mart 1335.

²⁷ “Namuslu Haydar Rüştü Beye”, **Hukubeşer**, 30 Mart 1335.

Rumca gazetelerin “Yunanistan’a ait olan herşeye taarruz eden İttihat ve Terakki programını alkışlayan Anadolu gazetesine” saldırmadıkları gün yok gibiydi²⁸.

Mütarekenin başlangıcında İttihat ve Terakki örgütünün dağıtılmamasını savunan, Yunan isteklerine, Rum taşkınlıklarına karşı koyan Köylü gazetesinin sahip ve başyazarı Mehmet Refet bile yüksek perdeden konuşmaya başlamıştı. Refet, “Haydar Rüştü Beye -ilk ve son-“ başlığı altında şunları yazabiliyordu:

“İki samimi yol ve meslek arkadaşı arasında kızgınlık ve kırgınlık bile getirmeyecek kadar küçük bir yanlış anlamadan dolayı yazılanlardan pek fazla kocunmuşsun... Azizim Rüştü Bey herhangi bir işte kime karşı olursa olsun kalemi elinize alınca şahsiyat vadisine girmemek –bilmem neden- sizin için kabil olamıyor. Bu defa da hemen öyle sanmışsınız. Zannederim ki geçmiş günlerimizin hiçbirinde kendiniz için ayıp ve kesan sayacak tek bir hal ve mazeretiniz yok!.. Çok şükür, ben kendimin baştan aşağı acz ve taksirat ile dolu olduğumu düşünemediğimden olmalı ki başkalarının ayıbını aramağı pek gerçeklik sayıyorum. Mukayese etmek istediğiniz şahsım ile şahsınız arasındaki farkı anlayabilmek için mektebinde okumak üzere bulunduğunuz Selanik’in sukutundan sonra peder ve validenizin bulunduğu Tekfurdağı’na gitmeyerek pek yabancısı olduğunuz İzmir’e gelip kalmanız esbabını ve burada sıhriyet peyda edinceye kadar ne yolda ve hangi sayede yaşadığınızı hatırlamanız kâfi idi. İşte dünkü halini unutanlardan yıllardan beri memleketin bir gazetesi olan (Anadolu)’ya; İzmirli ve hususiyle bizler arasında, mal-ı meşru gibi gazetem diyebilenlerden Refet’in pek büyük farkı olması icab eder, değil mi?!! Baki eskisi gibi hürmetler, selamlar, muhterem meslektaş.”²⁹

Bu saldırıların giderek çoğalmasının nedenleri yok değildi. Çünkü nisan ayına doğru –Anadolu ve Duygu dışında- İzmir’in Türkçe gazetelerinde iyimser bir hava esmeye başlamıştı. Paris Barış Konferansı’nın lehimizde bir karar vereceği sanılıyor, Venizelos’un tezgâhladığı oyunlardan kimsenin haberi bulunmuyordu. Yunan basını son derece “ketum” davranarak bu konuda söz birliği etmişçesine hiçbir haber sızdırmıyordu. Öte yandan Mart ayında göreve başlayan İzmir valisi Kambur İzzet, Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti üyeleri başta olmak üzere bütün yurtseverlerin amansız bir düşmanı kesilmişti. Haydar Rüştü’ye karşı da o kadar büyük bir hınç duyuyordu ki işgalden sonra onun evini boşalttırarak çocuk çocuğunu sokağa attırmaktan bile çekinmedi.

²⁸ Krş. **Hukukubeşer**, 3 Mayıs 1335.

²⁹ **Köylü**, 21 Nisan 1335.

Böyle bir ortamda Haydar Rüştü'nün sürekli olarak tehlikenin devam ettiğinden, varlığından söz etmesi bütün şimşekleri üzerine çekmeye yetiyordu. Hele hele Heyet-i Nasiha'nın İzmir'e gelmesi (26-30 Nisan)³⁰ umutları büsbütün arttırmış, padişahın sözde Aydın vilayetini ziyaret edeceği yolunda haberlerin çıkması da üstüne tuz biber ekmişti. Köylü gazetesi, Yunanistan'la Türkiye arasında önemli bir sorun kalmadığını, sorunların karşılıklı olarak çözümlenebileceğini iki devletin “*kardeş*” olduğunu ve çıkarlarının sınırsız birbiriyle bağlı bulunduğunu yazıyordu³¹.

İşgalden dört gün önce *Anadolu* ve *Duygu* gazeteleri son kez kapatıldı. Olayı 15 Mayıs sabahı veren Alemdar, bu iki gazetenin kapatılması haberinden duyduğu sevinci dile getirmekten çekinmiyordu: “...*Sefain kumandanlarıyla valinin sıkı temasta bulunmasına mehafil-i resmîye ve gayr-i resmîyece ehemmiyet-i fevkalade atfediliyor. Temas-ı vaki vilayetin siyaset-i dahiliyesini takviye mahiyetindedir. Ecnebler tarz-ı idareden memnun bulunuyorlar. Eşya-ı ticariyenin kesretle vürudu tenezzül-i fiyatı intac ettiğinden ahali memnundur. Duygu ve Anadolu gazeteleri tatil edilmiştir.*”³² Bu gazetelerin kapatılmasının, yaklaşmakta olan işgalin sessizce gerçekleşme amacına yönelik olduğuna şüphe yoktur³³.

Bu “*memnuniyet verici*” haberin Alemdar'da çıktığı gün, yani 15 Mayıs sabahı Kordonboyu'nda binlerce Türk'ün kanı akıyor ve Türklüğün onuru ayaklar altında çiğneniyordu. İşte, Haydar Rüştü'nün bıkmadan, usanmadan haber verdiği tehlike bu idi...

Anadolu matbaası işgalden bir gün önce son görevini de yerine getirdi. Redd-i İlhak Cemiyeti adına hazırlanan bildiri bu matbaada çalışanların alınterinin karıştığı mürekkeple basılarak dağıtıldı. Ertesi sabah Haydar Rüştü, Mustafa Necati'yle birlikte “*uğursuz*” Yunan gemilerinin Körfezi aşarak İzmir'e doğru ilerlediğine içi kan ağlayarak tanık oldu. Yerli Rumların akıllarına ilk gelen Anadolu matbaası oldu. Matbaanın camını, çerçevesini indirmişler, bazı makineleri de parçalamışlardı.

İşgalin ilk günlerinde Haydar Rüştü, Mustafa Necati'nin evinde birlikte saklandılar. Birkaç gün sonra Necati, bir Levantenin yardımıyla İzmir'den kaçabildi. Haydar Rüştü ise sık sık yer değiştirerek üç ay kadar saklanabildi.

³⁰ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul, 1976, 250.

³¹ Zeki Arkan, “Köylü Gazetesi ve İşgal”, *Atatürk Yolu*, II, (1988).

³² Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri*, I, 265.

³³ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Ankara, 1986.

Sonra o da İzmir'den kaçabildi. Savaş boyunca Antalya'da Anadolu'yu³⁴ çıkardı. Savaştan sonra İzmir'e dönerek Anadolu'yu yeniden burada çıkarmaya devam etti.

Köylü'nün Tutumu

Köylü gazetesi Mütarekenin başlangıcında ulusal çıkarlar doğrultusunda yayın yapıyor ve Yunan isteklerine karşı amansız bir tepki gösteriyordu. Bu gazete de tıpkı Anadolu ve Duygu gazeteleri gibi Rumca basının ve İtilafçı gazetelerin saldırısına uğramaktan kurtulamıyordu. Sık sık kapatılıyordu. Sözgelimi 21 Şubat 1335 (1919)'de zihinleri bulandıran yayınlarından ötürü süresiz kapatıldı³⁵. Fakat sonra yeniden çıkmasına izin verildi. Mehmet Refet, Mütarekeyi izleyen karışık günlerde ülke çıkarlarını daha geniş ölçüde savunmak ve Avrupa'ya kendimizi tanıtmak amacıyla gazetesini İngilizce ve Fransızca olarak yayımlamaya karar verdi:

*“Şu zor ve karışık günlerde vatan borcumuzu bir kat daha genişletmek ve şimdiye kadar Türk âdetlerine, Türk yüksekliklerine, Türk necabetine yabancı kalmış ve bunun ahlâkımıza düşman dilinden başka bir ağızdan tek bir söz işitmemiş Avrupa'ya kendinizi tanıtmak ve haklarımızı müdafaa etmek üzere Journal Keuylu adıyla Köylü'yü bir de Fransızca olarak çıkaracağımızı bildirmiştik. Bunun ilk nüshası Fransızca olarak dün çıkarılmıştır.”*³⁶

Rumlar her fırsatta akıl almaz gösteriler yapıyorlardı. Bu gösteriler zaman zaman taşkınlıklara da dönüşüyordu. İzmir limanına bir Yunan torpidosunun gelmesi geniş gösterilere yol açıyordu. Rum gazeteler sürekli olarak İttihat ve Terakki'ye saldırmakta bir sakınca görmüyorlardı. Çünkü iktidar değişmiş, İttihat ve Terakki de boy hedefi haline gelmişti.

Rum “hemşehrilerimizin” yaptıkları anlamsız taşkınlık karşısında Türklerin gösterdikleri soylu tutumu takdir eden Köylü, herkesin geçmiş yönetimden nefrete hakkı olduğunu fakat eski hükümetin gayrimüslimlerle Arapları sefil ve

³⁴ “Arz-ı Şükran”, **Antalya'da Anadolu**, 19 Kânunuevvel 1336, no. 1-2293. Haydar Rüştü'nün anılarını derlerken ve Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını'nı yazarken Antalya'da Anadolu'nun hiçbir sayısına ulaşamamıştım. Daha sonra, babası İbrahim Sorguç'un **İstiklal Harbi Hatıratı**'nı (İzmir, 1995) yayımlayan Sayın Erdoğan Sorguç, bu gazetenin birkaç sayısının fotokopisini bize getirmek lütfunda bulundu. Kendisine burada teşekkürü borç bilirim.

³⁵ **Müsavat**, 25 Şubat 1335.

³⁶ **Köylü**, 16 Teşrinisani 1334. **Journal Keuylu Journal Quotidien turc paraissant en Turc en Anglais et en Français**.

perişan etmediğini, bundan en çok Türklerin zarar gördüğünü belirtiyordu. “Bizden ziyade mağdur olmayanlar dönüp de bütün hırslarını en mazlum unsurdan çıkarmaya kalkışlarsa –bilemeyiz- bundan daha büyük bir namerdlik tasavvur edilebilir mi?...” Nasıl ki eski devir bizi gerçekleşmesi mümkün olmayan bir ittiḥad-ı İslâm hayaliyle aldatmışsa şimdi de aynı şekilde Yunan ukalası her nerede olursa olsun bütün Rumları Yunanistan’a bağlamak gibi sapık bir fikrin peşinde koşuyordu. Geleceğe ancak Wilson prensipleri egemen olabilirdi. Bu da her şeyden önce bir nüfus yoğunluğu “sorunudur”, diyen Köylü, Aydın’ın her şeyden önce bir Türk ve Osmanlı vilâyeti olduğunu kanıtlayan sayılar veriyordu. “Türk İzmir’de ise Türk unsuru Rum unsurundan pek artıktır. Binaenaleyh hangi esaslara istinaden vilâyetin Yunanistan’ın malı olacağı iddia edilebilir?... Hiçbir vakit Aydın vilâyeti Yunanistan’a mülhak olamaz.”³⁷

İzmir’de çıkan Rumca ve Fransızca gazetelerin “Millî vekar ve benliğimizi kırarak terbiyesizliklerinin” çoğaldığına dikkati çeken Köylü, memleketi parçalamaya yönelik bu yazıların asayiş bozacak nitelikte olduğu üzerinde duruyordu³⁸. Nitekim *Estiya* gazetesi, Türklerle Yunanlıların beş yüz seneden beri birbirlerini tanıdıkları ve Türklerin kötü yönetimlerinin sonunun geldiğini yazıyor, artık Türklerin yerinin Yunanlılar tarafından alınmasının doğal ve tarihsel bir hak olduğunu iddia ediyordu. Bu gazetenin yazdığına göre Türkler için tek bir kurtuluş yolu vardı. O da Yunanlılara katılmak ve Yunan egemenliğini kabul etmekti³⁹.

Rum palikaryalarının işbaşına çağrılmaları sonuçlarını vermeye başlamıştı. Halkapınar’da bir fabrika basılarak soyulmuştu. Köylü, haklı olarak bunun basit bir eşkıyalık olayı olmadığı üzerinde duruyordu⁴⁰. Vilâyetten resmen yapılan açıklamaya göre, İzmir ve çevresinde bazı fabrikalarda ve ticari kuruluşlarda soygun yapmak ve güvenliği bozmak, diğer amaçlarla çoğunluğu Rum olmak üzere otuz kişilik bir hırsızlık çetesi kurulmuştu. Bunların yapacakları soygun ve baskınlara özel bir nitelik vermeye çalıştıkları anlaşıyordu⁴¹.

Köylü’nün verdiği bilgilere göre, Yunanistan’ın Adalar Valisi Papazafriopulos’un İzmir’e gelip on gün Rum vatandaşlarımızla başbaşa

³⁷ “Hayal ile Hakikat”, Köylü, 8 Teşrinisani 1334.

³⁸ Köylü, 26 Teşrinisani 1334.

³⁹ Aktaran: Anadolu, 27 Teşrinisani 1334.

⁴⁰ Köylü, 22 Teşrinisani 1334.

⁴¹ Köylü, 28 Teşrinisani 1334.

kaldıktan sonra, Türklerin Rumları kesmek için yoğun bir şekilde silahlanmaya başladıkları propagandaları yayılmaya başladı. Türkler elbette silahlanmıyordu. Silahlanan Rumlardı. Nitekim Halkapınar baskını yapanlar, “*Osmanlı askeri kılığına girmiş Rumlardı. Amaç, İzmir’de güvenliğin bulunmadığını, Türklerin yabancı kuruluşlara bile saldırdıklarını kanıtlamak, böylece dünya kamuoyunu yanıltmaktı. İşte görüyoruz ki tertibatı biz değil onlar yapıyor. Teslihat ve teçhizata da biz değil onlar çalışıyor. Türklerin silahlanmakta oldukları davası kendi teslihatlarını örtmek ve şimdiden herkesin kulağını bununla doldurup hadisenin vukuu Avrupa’da şayi olur olmaz eskâr-ı umumiyenin kanaatını bizim aleyhimizde ihzar eylemiş bulunmaktan başka bir şey değildir.*”⁴²

İzmir Rum gazetelerinin Türklerin silahlandıkları propagandasına İstanbul Rum basını da kendini kaptırmıştı. Köylü’nün altını çizerek belirttiğine göre, yalnız İzmir’de değil, Türkiye’nin hiçbir tarafında bir tek Türk, Rum kesmek amacıyla silahlanmayı fikrinden değil hayalinden bile geçirmemektedir⁴³. Oysa İzmir’de Türklere karşı silahlı saldırılar çoktan başlamıştı. Rumların, 21 Aralık 1918 günü yabancı temsilcilerin de katıldığı Saint Polikarp’taki tören dolayısıyla yeniden kalkıştıkları bir gösteri polis tarafından güçlükle önlenebilmişti⁴⁴. Bir gün önce yani 20 Aralıkta İzmir’den Çeşme’ye giden arabalar Güzelbahçe önünde silahlı on beş Rum çetesinin saldırısına uğramışlardı⁴⁵.

Mütarekede çıkan gazeteler içinde Hasan Tahsin Recep’in yayımladığı *Hukukubeşer* (Les Droits de l’Homme) önemli bir yer tutmaktadır⁴⁶. Gazetenin altbaşlığında *Siyasi, Fenni, İlmi, Edebi, İçtimai, Zirai, İktisadi* (Hergün çıkar) yazısı okunmakta, başyazarının Hasan Tahsin Recep, sorumlu müdürün de Doktor Avni Muhittin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca gazetenin başlığının altında şu yazılar okunmaktadır. *Hukuk-ı ibadî müdafî, hakikatten ayrılmaz hadim-i beşeriyet hür müstakil gazetedir. Geniş mefkûrelere sahibeleri açıktır.*

Gazetenin kurucusu Hasan Tahsin, önceleri İttihat ve Terakki içinde yer alıyordu. Ateşli bir Türk milliyetçisiydi. Romanya’da Türkiye aleyhine konferanslar veren Buxton kardeşleri yaraladı ve tutuklanarak bir süre

⁴² “Kimler Silahlanıyor?”, *Köylü*, 28 Teşrinisani 1334.

⁴³ *Köylü*, 9 Kânunuevvel 1334.

⁴⁴ *Köylü*, 22 Kânunuevvel 1334.

⁴⁵ *Köylü*, 22 Kânunuevvel 1334.

⁴⁶ Hasan Tahsin için bk. Nurdoğan Taçalan, *Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul, 1970, 124-142; Zeynel Kozanoğlu, *Anıt Adam Osman Nevres “Hasan Tahsin”*, İzmir, 1972.

Romanya’da hapiste yattı. O, Buxton kardeşleri yaralamakla övünürdü ve bunu kartvizine “*Buxtonlar cârihi*” olarak işletmişti. Hasan Tahsin, İzmir’e ne zaman geldi? Herhalde Mütarekeden çok önce. Çünkü onun Haziran 1918’de Anadolu gazetesinde bir yazısının çıkmış olması bu görüşümüzü doğrulamaktadır⁴⁷. Onun Arapyan çarşısında Ispartalı ferhanesinde (pasaj) *Hatıra* adlı bir işyeri açtığı anlaşılmaktadır. Taçalan’a göre Hasan Tahsin İzmir’e gizli bir barış cemiyeti kurmak ve gazete çıkarmak amacıyla gelmişti.

Hukukubeşer ne zaman yayına girdi? Gazetenin İzmir Milli Kütüphane’de bulunan koleksiyonundaki ilk sayısı, 15 Teşrinisani 1318 tarihini taşımaktadır. Bu sayının numarası da 5’tir. Bundan anlaşıldığına göre gazete, kasımın ilk günlerinde yayımlanmaya başlamıştı. Hukuk-ı Beşer, 10 Kânunuevvel 1334 tarih ve 29 numaralı nüshasında “*hissiyat-ı İslâmiyeyi rencide*” eden yayında bulunduğu gerekçesiyle kapatıldı⁴⁸. Köylü’nün 10 Kânunusani 1335 tarihli sayısından anlaşıldığına göre, “*İstirahat köşesine çekilen Hukuk-ı Beşer yerine Sulh ve Selamet Cemiyeti’nin mürevvic-i efkârı olan Sulh ve Selamet Gazetesi çıkmaya başladı.*” Bu gazete de Hukuk-ı Beşer’in basıldığı yerde yani Frenk mahallesinde Bakırcıyan ferhanesinde (no 47-49) basılıyordu. Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti’nin *naşir-i efkârı* olarak çıkan Sulh ve Selamet’in sorumlu müdürü Doktor Avni Muhittin, başyazarı ise Hasan Tahsin Recep idi. Fakat Hukuk-ı Beşer, 6 Şubat 1919’dan sonra yeniden yayına girdi⁴⁹. Gazete, işgalden birkaç gün önceye kadar çıkmaya devam etti. Koleksiyondaki en son sayısı, 6 Mayıs 1919 tarihini taşımaktadır. Sulh ve Selamet gazetesi, kendisini Prens Sabahattin Bey’e mensup, Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti’nin yayın organı olarak sunmaktadır⁵⁰. Hatta gazete Prens Sabahattin Beyefendi’nin Sulh ve Selamet Cemiyeti’nin İzmir merkez heyetinin kurulduğunu, hükümetten gerekli iznin alındığını, klübün açıldığını, aday kaydına başlandığını yazıyordu⁵¹. Fakat bu doğru değildi. Yani İzmir’de üye kaydı yapılan derneğin Prens Sabahattin’le ilgisi yoktu⁵².

Hasan Tahsin’in gazetesi de tıpkı Köylü, Anadolu ve Duygu gazeteleri gibi tehlikeyi kavrayan yayın organlarının başında geliyordu. Fakat Hasan Tahsin,

⁴⁷ Hasan Tahsin Recep, “Açık Mektubum”, *Anadolu*, 22 Haziran 1334/1918, no 2000. “*Sevk-i hadisat ile İzmir’de bulunuyorum.*”

⁴⁸ Köylü, 11 Kânunuevvel 1334.

⁴⁹ *Müşavir*, 7 Şubat 1335.

⁵⁰ *Sulh ve Selamet*, 6 Kânunusani 1335.

⁵¹ *Sulh ve Selamet*, 10 Kânunusani 1335.

⁵² Taçalan, *Ege’de*, 139.

Anadolu ve Duygu gazetelerine karşı cephe almış olmakla birlikte Hürriyet ve İtilâfçı basınla da işbirliğine girmedir. Nail Morali⁵³ bu durumu şöyle açıklamaktadır: “*Selanikli Hasan Tahsin bize yakın olmakla beraber gazetesinde milli hisleri ile diğer bozguncu ve yozgun meslektaşlarından uzak, tehlikeyi gören, savunan yazılarıyla yalnız başına, serazat çalışmayı tercih ediyordu, kanaatindeyim.*”

Hasan Tahsin, Avrupa’nın bize karşı tutumunun cinayet derecesinde olduğunu vurguluyor, egemenliğimizden fedakârlık edilmemesi gerektiği üzerinde duruyor, bizden alınıp başkalarına verilmek istenen toprakların Wilson’un hangi ilkelerine bağlı olduğunu soruyordu⁵⁴. Bunun, Türklerle Rumlar arasında sonsuza kadar sürecek bir düşmanlığın tohumlarını atacağını ileri sürüyordu. Hatta Hasan Tahsin, Yunan egemenliği altında yaşayacak hiçbir Türkün bulunmadığını kesin bir dille açıklıyordu⁵⁵. Ahenk gazetesi ise, Venizelos’un çocukça sevinçleri için 1.250.000 Türk ve Müslüman halkın Yunanlılara boyun eğmeyeceğini, bunun bir savaşa yol açacağını yazıyordu⁵⁶. İtilâfçı gazeteler bile “*Biz Türkler İzmir meselesini namus ve şeref meselesi olmak üzere kaydediyoruz*” diyorlardı⁵⁷.

Basının bu kararlı tutumuna karşı söylentilerin arkası kesilmiyordu. Aydın vilayetinin Denizli’ye kadar uzanan kısmının Yunanistan’a düştüğüne ilişkin yazılar çıkıyordu. Yunan hükümetinin Ayvalık’a asker çıkardığı söylentileri sabrı taşıyordu. Müsavat’ın deyimiyle *acı şayiaların* arkası kesilmiyordu⁵⁸.

Hukukubeşer, Kozmos, Amaltia, Estiya, Patris gazeteleri aracılığıyla bütün Rum basınına şöyle sesleniyordu:

“*İnsafla düşünelim ki sizin Yunanistan’ın İzmir hakkındaki metalibâtı da (istekleri) bu yolda bir iddia-yı batıl değil midir? Şu memleketin birkaç kilometre sahillerinden başka sizinle yani Yunanlılığın mevcudiyetiyle alakadar ne gösterebilirsiniz?*”⁵⁹

Hasan Tahsin, Yunan egemenliği söylentilerine karşı şunları yazıyordu:

⁵³ **Mütareke’de İzmir Olayları**, Ankara, 1973, 58.

⁵⁴ **Hukukubeşer**, 14 Şubat 1335.

⁵⁵ **Hukukubeşer**, 16 Şubat 1335.

⁵⁶ **Ahenk**, 17 Şubat 1335.

⁵⁷ **Müsavat**, 14 Şubat-18 Şubat 1335.

⁵⁸ **Müsavat**, 22 Şubat 1335.

⁵⁹ **Hukukubeşer**, 21 Şubat 1334.

“Uyan ey Türk oğlu uyan, uyan ey vahdaniyet-i ilahiyeye münkad (bağlı) İslamlığın hararetiyle kalbi, ruhu pürheyecan olan Müslüman Türk uyan sana suikast ediyorlar.”⁶⁰

Hasan Tahsin, “*Namus Uğrunda*” başlıklı makalesinde de şöyle diyordu⁶¹:

“Hayır hayır meysus olmayalım. Biz ölmedik yaşıyoruz. Henüz damarlarımızda İzmirimiz, halifemiz, hakanımız, payitahtımız için akıtacak kanlarımız var. Bu memlekete göz diken kuvvetleri yakacak eritecek hararetimiz pek hem de pek mebzul. Yalnız bunu da unutmasınlar ki Çanakkale kahramanlarının mavi beyaz kucağında salibi taşıyan Yunanlılığın canavar hâkimiyeti altında yaşayacak tek hemşiresi, tek bir validesi, ufak bir Türk beşiği yoktur. Ancak evet ancak hilâlin al gölgesi altında hakaniyle, payitahtıyla, İzmir’iyle yaşacak bir Türklük vardır. Ve illa Avrupa Neron gibi bir şair olmak istiyorsa bizler de kendi ellerimizi, kendi varlıklarımızla binalarımızı, topraklarımızı cayır cayır yakar kızıl alevlerle halelendirir ve beşeriyetin paslanan vicdanına Roma’nın ihtirakından feci bir sahne-i şiir ve hayal ibda etmekte gecikmeyiz, çünkü tarihimiz var, çünkü bizi tel’in edecek ecdadın ruhu, ahfadın feryadı var. Çünkü her şeyden üstün namusumuz var.”

Öte yandan Mütareke’de daha başka gazeteler de yayına girdi. Bunlardan kimileri doğrudan doğruya Hürriyet ve İtilaf Fırkasını destekliyorlardı. *Müsavât* bunlardan biriydi. Bu gazete daha önce, 1911’de İzmir’de yayına girmiş, sonra kapanmış ve Mütareke ile birlikte yeniden çıkmaya başlamıştı. Gazetenin Kasım 1918’de yayına girdiği anlaşılmaktadır. İmtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Mehmet Sadık Beydi. Köylü’nün *Hürriyet ve İtilaf’ın kıymetli müttefiki* olarak nitelediği *Müsavât*, diğer İtilafçı yayın organları gibi bütün çalışmalarını İttihatçı düşmanlığı üzerine oturtmuştu. Gazetenin başyazarı İbni Hazım Ferit idi⁶². *Müsavât*’ın imtiyazı daha sonra Mehmet Emin’e geçti. Gazetenin İzmir Milli Kütüphane’de bulunan cildinde çok büyük boşluklar vardır. İşgalden önceki son sayısı 30 Nisan 1919 tarihini taşımaktadır. İşgalden sonraki sayıları

⁶⁰ “Suikasta Karşı”, *Hukukubeşer*, 16 Şubat 1335.

⁶¹ *Hukukubeşer*, 19 Şubat 1335.

⁶² İbni Hazım Ferit, İzmir’in daha çok dinsel duygulara ağırlık veren gazeteci ve yazarlarından. Mütarekede İtilafçılara yaklaşmış olmakla birlikte, daha önce Müdafaa-ı Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti’nin içinde yer almış ve hatta 19 Mart 1919’da toplanan büyük kongrede oluşturulan yönetim kuruluna seçilmişti. İşgal yıllarında Ahenk gazetesinde Yunan politikasına ters düşen yazılar yazdı. Bu yüzden tutuklanarak Yunanistan’a gönderildi. Beş ay Yunanistan’da kaldıktan sonra ülkeye dönmüştür (Huyugüzel, *İzmir Fikir*, 245-249).

30 Temmuz 1919'a kadar gelmektedir. Bundan sonra çıkıp çıkmadığı anlaşılamamaktadır.

Hürriyet ve İtilaf Fırkasını destekleyen bir başka gazete de İslahat idi. Köylü gazetesi, 5 Teşrinisani 1334 (Kasım 1918) tarihli sayısında Müsavat'la birlikte İslahat'ın da yakında çıkacağını duyuruyordu. Köylü'nün haberine göre İslahat 10 Kasım 1918'de yayına girmiş olmalıdır. Fakat gazete bir süre sonra yayına ara verdi. Yazı kurulunu oluşturan ve matbaasını düzene koyan İslahat aralık (1918) ayında tekrar çıkmıştır⁶³. Gazetenin imtiyaz sahibi ve başyazarı Sabitzade Emin Süreyya, yazı heyeti müdürü ise Mahmut Tahirü'lmevlevi idi. Altbaşlığında: "*Hergün neşr olunur müstakilü'l efkâr Türk gazetesidir*" yazısı yer alıyordu. Gazete İtilafçı idi. Avukat Emin Süreyya da zaten Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın İzmir idare heyeti içinde yer alıyordu⁶⁴. İslahat, aşırı bir İttihat ve Terakki düşmanlığı yapmakla kalmadı, aynı zamanda Yunan çıkarlarının da sürekli savunucusu oldu⁶⁵. *Sada-yı Hak* gazetesi de Mütarekede yayına girdi. Bu gazete, İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin görüşleri doğrultusunda yayın yapıyordu.

Mütareke dönemindeki İzmir'in Rumca basını, Türkçe gazetelere karşı, Türklere karşı ağır bir saldırı başlatmıştı. Bunların bütün iddialarına Türkçe gazeteler yanıt veriyor fakat Türkçe basın Yunan tehlikesi konusunda da açmaza girmiş bulunuyordu. Hukuku Beşer, Anadolu ve Duygu gazeteleri, sürekli olarak olası bir tehlikeden söz ettikleri halde, diğer Türkçe gazeteler böyle bir tehlikeden söz etmek gereğini dahi duymuyorlardı. Öte yandan Venizelos, İzmir'deki Türk gazetelerinin Yunanistan'a karşı yazı yazmalarını önlemek ve Türk kamuoyunu da işgale karşı hazırlamak için ünlü yazar Mihail Rodas'ı İzmir'e gönderdi. Rodas⁶⁶, bütün Türk gazetelerini Kordon'da Köylü gazetesinin yazıhanesinde topladı. Bu toplantıda bir *Türk-Rum Basın Derneği* kurulmasıyla ilgili kimi esaslar belirlenmiş ve Türk gazetecileri birkaç gün sonra yanıt vereceklerini söylemişlerdi. Bu girişim, Anadolu ve Duygu

⁶³ Köylü, 20 Kânunuevvel 1334.

⁶⁴ Hürriyet ve İtilaf Fırkası İzmir Şubesi İdare Heyeti on bir kişiden oluşuyordu. Bunların altısı Türk, diğerleri gayrimüslimdi (*Müsavat*, 4 Kânunusani 1335).

⁶⁵ Zeki Arkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını*, Ankara, 1991.

⁶⁶ Mihail Rodas, Mütareke ve işgal boyunca İzmir'de kalmış ve Yunan basın kaleminde görev yapmıştır. Yunanistan'ın yenilgisinden sonra ülkesine dönen Rodas, belgelere dayalı olarak anılarını yazmış ve onun bu anıları Türkçeye çevrilerek Anadolu gazetesinde yayınlanmıştır. Anılar Halil Mithat tarafından dilimize çevrilmiştir. Bk. *Anadolu*, 26 Mart 1341-18 Eylül 1341.

gazeteleri sahibi Haydar Rüştü tarafından önlenmiştir⁶⁷. Rodas, anılarında, bu girişimin önlenmesinin arkasında o sırada İzmir’de Vali vekili olarak bulunan Nurettin Paşa’nın bulunduğunu yazmaktadır. İşgale doğru İzmir’de tam bir sessizlik egemendir. İşgal tehlikesinden, Anadolu ve Duygu dışında, söz eden gazete yoktur. Vali İzzet, gazetelere demeç vererek işgalin söz konusu olmadığını ve bu söylentinin kötü niyetli kişiler tarafından çıkartılmakta olduğu doğrultusunda demeç vermektedir. 14 Mayıs akşamı Maşatlık mitinginde artık her şey anlaşılmıştı.

Bilindiği gibi İzmir’in işgali (15 Mayıs 1919) büyük bir facia ile başladı⁶⁸. Hasan Tahsin’in attığı silahla Efzun alayının bayraktarını yere sermesini işgal ordusunun yaylım ateşi izledi. Yüzlerce Türk şehit edildi. İşgal kuvvetleri komutanı Miralay Zafiriyu, Türk gazetecilerini gemiye çağırttı ve onlardan özür diledi. 17 Mayıs’ta çıkan gazetelerde İşgal Kuvvetleri Komutanının bir bildirisi yayınlandı. Emin Süreyya, İslahat gazetesinde *El cezai min cinsü’l amel* başlıklı yazısında “*ne ekersen onu biçersin*” demek istiyordu. İşgalle birlikte başımıza gelen felaketleri biz çoktan hak etmiştik. Bu ittihatçıların eseri idi, demek istiyordu. Bu yazı, İzmir Türklerinin kafasına bir bıçak gibi saplandı ve asla unutulmadı. İşgal sırasında henüz bir çocuk olan Enver Kösemen, o zaman bu yazının İzmir Türk halkı arasında nasıl bir nefretle karşılandığını bize aktarmıştır. İslahat işgal boyunca Yunan çıkarlarının savunuculuğunu yaptı.

İzmir’de artık Türk basını susturulmuştu. Mütareke’de uzun süre kendi deyimiyle *Yunan emperyalistlerine* karşı savaşım veren Köylü gazetesi sahibi Mehmet Refet, kurtuluşu giderek işgali desteklemekte bulmuştu. Yunanlılar, onun işgal günü tahrip edilen matbaasının yeniden kurulması için gereken tazminatı da ödemişlerdi⁶⁹. Ahenk suya sabuna dokunmadan bir çizgi izlemek zorunda kaldı. Ancak arasıra yürekli çıkışlar yapmaktan geri kalmıyordu. Mustafa Necati, işgalden birkaç gün sonra gizlice İzmir’den kaçtı. Kuva-yı Milliye’nin örgütlenmesinde önemli bir rol oynadı. Balıkesir’de Vasıf ve Esat Çınar kardeşlerle *İzmir’e Doğru* gazetesini çıkardı⁷⁰. Kuva-yı Milliye’nin

⁶⁷ Haydar Rüştü Öktem, *Mütareke ve İşgal Anıları*, (Yay. Zeki Arıkan), TTK, Ankara, 1991.

⁶⁸ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem, İstanbul, 1992, I, 265-275.

⁶⁹ Engin Berber, *Sancılı Yıllar 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ayraç, Ankara, 1997, 177-198.

⁷⁰ Mustafa Necati için bk. Mustafa Eski, *Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı, Mustafa Necati*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

sözcülüğünü yapan *İzmir'e Doğru* gazetesi çok gizlice İzmir'e sokuluyor ve yine gizlice değerin çok üstünde bir fiyatla satılıyordu.

Yunanlıların matbuat kalemi aracılığıyla Türkçe gazetelere gönderdikleri resmi bildiriler olduğu gibi yayınlanıyordu. Askeri raporlar, Yunanlıların şu ya da buradaki sözde başarılarını ifade eden duyurular, İstanbul'da ya da Ankara'da çıkan gazetelerde yer alan Yunan zulmünü anlatan haberleri yalanlamaya yönelik “*tekzipler*” İzmir'deki Türkçe gazetelerde hemen hemen hergün yer alıyordu. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, Yunan yönetimi kendi sansürünü kurmakta da gecikmedi. 9 Mayıs 1921 tarihini taşıyan bir askeri beyanname ile⁷¹ Anadolu'da Yunan yönetimi altında bulunan yerlerde yayınlanan bütün gazetelere sansür konuldu. Gazeteciler yayınlanacak gazetelerin müsveddelerini İzmir'deki matbuat kalemine vermek zorunda idiler. Anadolu'nun Yunan işgali altındaki yerlerle, Yunanistan'da çıkan Türkçe gazeteler dışındaki Türkçe yayınların sansür dairesinin izni alınmaksızın buralara sokulması kesinlikle yasaklanıyordu. Bu durumda, işgal altındaki yerlere girmesine izin verilecek yayınlar, özel bir mühürle damgalanacaklardı. Bu buyruğa uymayanlar, İzmir'de bulunan “*Fevkalâde Divan-ı Harb*” tarafından beş yıla kadar hapis cezasına çarptırılacaklardı. Yunan sansürü işi o kadar ile götürüyordu ki gazeteler delik deşik bir halde çıkıyor, kimi zaman da bütün bir sayfa bomboş olarak yayımlanabiliyordu. İşgal sırasında yeni bir Türkçe gazetenin çıkarılmasına izin verilmedi. Bunun tek istisnası Mehmet Sırrı'nın *Şark* gazetesidir.

Ek – 1

15 MAYIS VE HASAN TAHSİN⁷²

Burada işgalin ilk günü sıkılan kurşun ve bu kurşunda Hasan Tahsin'in rolü üzerinde duracağız. Çünkü, Hasan Tahsin'in ilk kurşunu atmadığı, atamayacağı doğrultusundaki iddialar, zaman zaman temcit pilavı gibi ısıtılıp ısıtılıp önümüze sürülmektedir.

Konuyla ilgili belli başlı araştırmalar, Pasaport'tan karaya çıkan Yunan birliklerinin takdis edildikten sonra yürüyüşe geçtiklerini ve Kokaryalı (Güzelyalı) yönüne doğru yöneldikleri sırada Konak meydanında Hasan Tahsin'in sıkığı tabanca ile efzun taburunun sancaktarını öldürdüğü noktasında

⁷¹ **Sadayıhak**, 9 Mayıs 1337.

⁷² Bu ek, kısmen şu yazımıza dayanmaktadır: “15 Mayıs ve Hasan Tahsin Recep”, **Toplumsal Tarih**, 65 (1999) 43-48.

birleşmektedirler. Bununla ilgili en eski kaynaklardan biri, Rahmi Apak'ın 1941 yılında basılan eseridir⁷³. Apak bu konuda şunları yazmaktadır:

Toplantı bittikten sonra iki efzun taburu öncü olarak hareket etmiş ve Kokaryalı'ya doğru yürümüşlerdir. Yürüyüş kolunun etrafı heyecandan muvazenesini kaybetmiş yerli Rumlarla sarılıyor. Türkler korku ve nefretle diğer ecnebler hayretle yürüyüşü seyrediyorlar. Türk halkı birdenbire sersemlemiştir. Öncüdeki efzun taburu, üstü otel, altı kahve olan ve adına askerî otel denilen binanın önüne geldiği vakit otelden bir silahın patladığı işitildi. Bu silah sesi üzerine tekmil efzun taburu yüzgeri ederek darmadağın rıhtımdaki toplanma noktasına doğru kaçmaya başladı. Bu kaçış görülmeye layıktı. Efzunların püskülleri, ufki bir vaziyette arkalarında uçuyordu. Bu silahı, Hasan Tahsin adında bir gencin patlattığını ve kendisini de orada Yunan askerlerinin öldürdüğünü herkes söylüyor.

Hasan Tahsin'i Paris'teki öğrenciliği sırasında tanıyan Hikmet Bayur ise olayın, iki efzun alayı taburunun yerli Rumların taşkınlıkları arasında Güzelyalı'ya (Kokaryalı) doğru yürürken patlak verdiğini yazmaktadır. Bayur, Hasan Tahsin'in orada şehit edildiğini belirttiikten sonra, kimliği belli olmayan bir gencin de Yunan askeri üzerine mavzerle ateş açarak birkaçını öldürdüğünü eklemektedir⁷⁴. Ömer Sami Coşar⁷⁵, Tayyip Gökbilgin⁷⁶ *Hukukubeşer* gazetesinin⁷⁷ yazı işleri müdürü Osman Nevres'in (Hasan Tahsin) Yunan efzun taburunun önünde yürüyen sancaktarı vurması üzerine olayların başladığını yazmaktadır.

Bu ilk kurşunun atıldığı yer konusunda iki farklı görüşün bulunduğunu belirtmek gerekir. Bunlardan birincisine göre, Hasan Tahsin, ilk bombayı Yunan kuvvetleri Pasaport'a çıkarken atmıştır. *Kalpakkılar* romanını yazarken Hasan Tahsin'i ve ilk kurşun sorununu ayrıntılı olarak incelemiş bulunan Samim Kocagöz, bununla ilgili olarak şunları yazmaktadır:

⁷³ Rahmi Apak, **İstiklal Harbinde Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Ankara, 1990 (Tıpkı Basım), 4-5. Krş. "Hasan Tahsin", **Dokuz Eylül**, 15 Kasım 1947, 25.

⁷⁴ Hikmet Bayur, **Atatürk Hayatı ve Eseri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990 (Tıpkıbasım), 338.

⁷⁵ **Milli Mücadele Basını**, ty., 6-8.

⁷⁶ **Milli Mücadele Başlarken**, Türkiye İş Bankası, Ankara, 1957, 87.

⁷⁷ Bu gazetenin çok az sayısı İzmir'deki Milli Kütüphane'de bulunmaktadır. Bkz. Zeynel Kozanoğlu, **Anıt Adam Osman Nevres "Hasan Tahsin"**, İzmir Gazeteciler Cemiyeti, 1972.

*İzmir’de işgal sırasında jandarma yüzbaşısı (savaştan sonra albay) olan, Milli Mücadele’ye çok emeği geçen, işgal altındaki İzmir’de Ankara için gizli örgüt kuran Mümin Bey (Aksoy), 15 Mayıs 1919’da işgal ordusu Pasaport’a çıkarken, orada olup bitenleri rapor etmesi için yedeksubay teğmen Kemal Bey’i (savaş sırasında şehit düşen ünlü kahraman Yıldırım Kemal) Pasaport’a sivil olarak göndermiş; Kemal Bey heyecan içinde dönüp geldiğinde, Mümin Bey’e, Pasaport’a gemilerden çıkan Yunan askerlerine ilk bombayı gazeteci Hasan Tahsin Bey’in attığını ve orada önce kurşunlarla öldürüldüğünü, sonra paramparça edildiğini rapor etmiştir...*⁷⁸

Samim Kocagöz, *Kalpaklılar* romanında (İstanbul, 1962, 21-22) olayın akışını şöyle anlatmaktadır:

On adım kadar koştu. Bir an şaşkın, duraklayan kalabalığın bakışları önünde bombayı efzunların ortasına attı. Bomba büyük bir gürültü ile patladı. Patlarpatlamaz, şaşkınlıkla yerinden kıpırdayamayanlar yere yıkıldılar. Ortalık karıştı. Yunan askerleri darmadağın oldular. Koşarken püskülleri uçuyordu. Kimisi halkın arasına saklandı, kimisi geminin merdivenlerine tırmandı. Bu sırada nakliye gemisinin güvertesinden bir yayılım ateş açıldı. Hasan Tahsin birkaç saniye ayakta kalabildi...

Hasan Tahsin’in işgalci güçlere karşı Pasaport iskelesi çıkışında tabanca ile değil de⁷⁹ bomba ile karşı koyduğunu yazan yalnız Samim Kocagöz değildir. Nitekim ondan yıllarca önce Tarhan Toker de olayı Kocagöz’e koşut biçimde açıklamıştı⁸⁰. Bu bağlamda belirtilmesi gereken diğer bir nokta da Hasan Tahsin’in cesedinin Kordon’da bulunduğu tezidir. Gerçekten işgalden iki gün sonra yayınlanmalarına izin verilen Türkçe gazeteler (özellikle *Ahenk*) “*Hukukubeşer gazetesi sermuharri Hasan Tahsin’in cesedinin parçalanmış*” olarak Kordon’da bulunmuş olduğunu yazmışlardır. Aşağıda bu konuya yeniden döneceğiz.

⁷⁸ Samim Kocagöz, “Sömürgecilğe Atılan İlk Bomba”, *Yön*, II/74 (15 Mayıs 1965), 8-9. Aynı yazar, “İlk Kurşun Sorunu”, *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1976.

⁷⁹ Nail Morali’nin anlattığına göre (*Mütarekede İzmir, Önceleri ve Sonraları*, İstanbul, 1976), Halit Morali, Hasan Tahsin’in bakışlarında ve davranışlarında bir gariplik sezmiş ve onun üzerindeki toplu tabancayı alıp çekmecesine koymuştur. Olay işgalden bir gün öncedir. Hasan Tahsin, Halit Bey’den borç para almıştı ki, ikinci silahını bu parayla satın almış olabileceği söz konusudur.

⁸⁰ Tarhan Toker, “Anadolu İhtilali İzmir’in İşgali”, *Tarih Dünyası*, III/28-29 (31 Ocak 1952), 1149-1154.

Samim Kocagöz, Hasan Tahsin'in attığı bombadan sonra ikinci bir ilk kurşundan söz etmekte ve şöyle demektedir:

*Pasaport'ta karaya çıkan Yunan askerleri, şehit edilen Hasan Tahsin'in attığı bombadan sonra yeniden toparlanmışlar, İzmirli Rumların büyük gösterileriyle yürüyüşe geçmişler, kenti resmen teslim almak için, Konak meydanındaki hükümet binasına bayraklarını çekmek için yürüyüşe geçmişlerdir. Konak meydanına geldiklerinde, Pasaport'ta atılan ilk bombadan habersiz adı bugün bile bilinmeyen bir Türk askeri, Kemeraltı caddesinin Konak meydanına açılan köşesine diz çöküp karşıdan Sarı Kışla'nın önüne gelen Yunan askerlerinin önündeki bayraktarı bir kurşunla vurmuştur. Kimdi bu ilk ikinci kurşunu atan asker?*⁸¹

Kocagöz dışında işgal olayını inceleyen tarihçilerin ikinci bir kurşundan dahi söz ettiklerini belirtmek gerekir. Bayur'un bu konuda yazdıklarını yukarıda anmıştık. Aynı biçimde Selahattin Tansel de bu olaydan söz etmektedir:

*...Nitekim adı sanı belli olmayan yağız çehrelili bir Türk delikanlısı da bir sokağın başında silahını ateşledi, mermisi bitinceye kadar bu harekete devam eden delikanlı daha sonra kayboldu*⁸².

Şimdi gelelim Hasan Tahsin'in ilk kurşunu Konak meydanında attığı görüşüne: Nurdoğan Tacalan'a göre, efzunlar saat kulesini ve kışlayı geçip tramvay yolunu izleyerek Kemeraltı'nın girişindeki dar geçide yöneliyorlardı. Türkler I. II. Beyler Sokağına doğru çekiliyorlardı. Aralarında koyu renk elbisesi içinde Hasan Tahsin Recep de vardı. Tam askerî kıraathanenin önünde Kemeraltı caddesinin Konak meydanına bağlandığı yerde duruyordu. Bu sırada "Zito Venizelos" sesleri göklere çıkıyordu. O gürültü içinde ansızın güçlükle duyulan bir tabanca sesi, Teğmen Yani'yi elindeki bayrakla birlikte kanlar içinde yere yuvarladı... Başlarında Hasan Tahsin olan birkaç Türk, Rumların ardından ileri atılıyor, ilk kurşunu atan Hasan Tahsin ve yanındaki birkaç Türk

⁸¹ Samim Kocagöz, "İlk Kurşun Sorunu", *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1976; aynı yazar, "Sömürgeciliğe Atılan...", *Yön*, II/74 (15 Mayıs 1965).

⁸² Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1991, I, 191.

tabancalarını ateşliyorlar. Kaçan Rumların ardındaki deniz kıyısına kadar koşan Hasan Tahsin makineli tüfeklerin ilk kurbanlarından biridir⁸³.

İlk kurşun sorununu belli başlı kanıtlar ışığında ayrıntılı olarak incelemiş olan Bilge Umar da Hasan Tahsin'in 15 Mayıs 1919 Perşembe günü askerî kiraathane önünde ilk kurşunu attığı sonucuna varmaktadır⁸⁴. Gerçekten ilk kurşunun Kordon'da değil de Konak meydanında atıldığı konusunda bilinen kaynakların dışında iki tanıklığa dikkati çekmek istiyoruz. Bunlardan birincisi, Mihail Rodas'ın⁸⁵ anılarında bu gelişmelerle ilgili olarak verdiği ayrıntılardır. Rodas'ın o gün İzmir'de bulunduğunu ve olayları yakından izlediğini belirtmek gerekir. Rodas'a göre, yürüyüş kolu tramvay hattı üzerinde büyük bir sessizlik içinde bulunan hükümet konağına girmiş; oradan da hapishane yoluna sapmıştı. Rodas, yürüyüş kolunun Türk kışlasının bulunduğu yerden geçtiğini bilmediğini, o anın "*vahim*" olduğunu yazmakta ve herkesin nefesini tuttuğunu eklemektedir. Rodas, Yunan birliklerinin karaya çıktığı Punta ve Gümrük iskelesinden Konak meydanına gelinceye kadar hiçbir karışıklık olmadığı üzerinde de özellikle durmaktadır. Ancak ilk kurşun konusunda verdiği bilgiler müphem ve çelişkilidir⁸⁶.

İlk silahın Konak meydanında ya da oraya yakın bir yerde patladığına ilişkin bir başka tanık da Sabitzade Emin Süreyya'dır. Emin Süreyya, Vali İzzet Bey'i savunmak ya da onun işgal sırasındaki tutumunu haklı göstermek için yazdığı bir başyazıda, işgal günü vilayette valinin yanında bulunduğunu ve bir süre sonra da defterdarın odasına geçtiğini belirttikten sonra şunları yazmaktadır:

...Kışlanın bir kapısından çıkan süvariler⁸⁷ hükümete girerken diğer taraftan Yunan asakir-i işgaliyesi hükümet civarındaki kahvenin önünden geçiyordu. Ben de defterdar beyin odasında müşarünileyh (adı geçen) ile beraber pencereden bakıyorduk.

⁸³ Nurdoğan Taçalan, **Egede Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Milliyet, İstanbul, 1970, 245-248. Taçalan, Hasan Tahsin'in cesedinin, ilk kurşunun sıkıldığı kiraathaneden yüz elli metre uzakta parçalanmış olarak bulunduğunu da eklemektedir.

⁸⁴ Bilge Umar, **İzmir'de Yunanlıların Son Günleri**, 165.

⁸⁵ **Anadolu**, 26 Mart 1341-18 Eylül 1341.

⁸⁶ **Anadolu**, 10-12 Nisan 1341.

⁸⁷ O sabah, sadece bir gözetleme görevi yapmak amacıyla bir süvari müfrezesi görevlendirilmişti. Emin Süreyya'nın sözünü ettiği süvariler bunlardır.

*Bu esnada meçhul bir semtten patlayan silah sedası, hadisenin vukuuna sebebiyet vermiştir. İşte esas mesele budur...*⁸⁸

Bundan anlaşıldığına göre, silah hükümet konağına yakın bir yerde atılmıştır. Çünkü Kordonboyu'nda o kargaşada patlayan bir silahın vilayetten duyulması biraz güç gibi görünmektedir. Öte yandan Samim Kocagöz'ün, Umum Jandarma Kumandanı Miralay Ali Kemal Sırrı'nın 5 Haziran 1919 tarihli raporuna gönderme yaparak, ilk kurşunun Hasan Tahsin tarafından atıldığının burada yazılı olduğunu söylemesi doğru değildir. Çünkü bu rapor, işgalle başlayan olayların ayrıntılarına inmekle birlikte ilk kurşunu atanın henüz belli olmadığını yazmaktadır⁸⁹. Raporun son bölümünde Albay Süleyman Fethi⁹⁰, Kolordu Serkatibi Şükrü, Kolağası Necati Beylerle birlikte *Hukukubeşer* gazetesi sahibi Tahsin Recep'in de parça parça edilmek suretiyle şehit edildiği belirtilmektedir.

Bütün bu ayrıntılardan sonra, Hasan Tahsin ile ilgili olarak, şimdiye kadar gözden kaçan bir iki kaynaktaki bilgilere dikkat çekmek istiyoruz. Bunlardan birincisi, yukarıda kendisinden söz ettiğimiz Mihail Rodas'ın anılarındaki bir bölüm, diğeri de *Anadolu'da Yenigün*'ün 15 Mayıs 1922 tarihli sayısıdır. Mihail Rodas, işgalden bir gün önce karşılaştığı Hasan Tahsin'den şöyle söz etmektedir:

*Hasan Tahsin'i müteheyyic (heyecanlı) halk arasında gördüğüm vakit kendisinden vaziyeti sordum. Bilatereddüt (duraklamaksızın) bana ahval icap ederse ertesi günü Türk ahalinin müdafaaı için ön safta bulunacağı cevabını verdi. Filvaki (gerçekten) genç Çerkes muharririnin cesedi 2 (=15) Mayıs'ta had-ez-zuhr (öğleden sonra) kışla önünde biruh (cansız) olarak bulundu*⁹¹.

⁸⁸ Sabitzade Ermin Süreyya, "Tarihi bir Şehadet", *Islahat*, 27 Mayıs 1355.

⁸⁹ *İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Müteallik Jandarma Kumandanlığının ve Osmanlı Komisyonu Reisinin Raporları*, İstanbul, 1355, 9.

⁹⁰ Süleyman Fethi Bey, o sabah kışlada değildi. Karantina'daki evinden görevi başına geliyordu. Yolda kendisine yapılan uyarıları dinlemedi. Kendisini uyarılar arasında Süleyman Ferit Eczacıbaşı da vardı (Yaşar Aksoy, *Bir Kent Bir İnsan*, İzmir, 1986). Makamından zorla alınarak tutsak edilmiş Türk subaylarının yanına götürüldü ve "zito Venizelos" diye bağırmağı için sürgü darbeleriyle ağır yaralandı. Aziz Nesin, doğru olarak, Fransızların araya girmesiyle Süleyman Fethi'nin hastaneye kaldırıldığını yazmıştır (*Borçlu Olduklarımız*, İstanbul, 1976, 22). Nitekim Agora'da bulunan mezar taşından ve o günkü İzmir gazetelerinden de anlaşıldığı üzere Süleyman Fethi Bey, hastanede birkaç gün daha yaşamıştır.

⁹¹ *Anadolu*, 6 Nisan 1341. *Anadolu* gazetesinin notu: "*Hasan Tahsin Çerkes değildir. Selanikli bir vatanperverdir. Yunanlıların İzmir'de şehit ettikleri gençtir.*" Öte

Rodas burada ilk kurşunu sıkanın Hasan Tahsin olduğunu söylemiyor; ne var ki, onun İzmir'i savunmadaki kararlılığı ile ölümü arasında anlamlı bir bağ kuruyor. Cesedinin bulunduğu yer konusunda verdiği bilgi de Taçalan'ın verdiği sonuçları doğrulamaktadır. Başka bir deyimle Rodas'ın bu anlatımı, Hasan Tahsin'in işgalden bir gün önceki savunma azmi ve şehit düştüğü yer konusunda verdiği ayrıntılar herhangi bir şüpheye yer bırakmamaktadır. Kaldı ki, İstanbul gazetelerinde de Hasan Tahsin'in bir direniş sonunda şehit edildiği yolunda önemli ipuçları bulunmaktadır. *İkdam*, 24 Mayıs 1919 günkü sayısında işgal sırasında ilk şehit olanlar arasında Hasan Tahsin'in adını da vermektedir. *Tasvir-i Efkâr*, olayı haber verirken bir de onun resmini basmıştır. İşgalin ikinci yıldönümünde *İleri* gazetesinde çıkan bir yazı oldukça anlamlıdır. Gazetenin 15 Mayıs 1921 tarihli sayısının ilk sayfasında şu başlık yer alıyordu: "*Kara Bir Günün Sene-i Devriyesi: İzmir İşgali*".

Yazının altında Miralay Süleyman Fethi, Hasan Tahsin Recep ve Kaymakam Şükrü Beylerin fotoğrafları bulunmakta ve şu yazı okunmaktadır: "*İzmir'i Yunan İstilasına Karşı İlk Müdafaa Eden ve İlk Şehit Olan Üç Kahraman*."⁹²

Anadolu'da Yenigün'deki yazıya gelince; bu yazı işgalin üçüncü yılı dolayısıyla gazetenin ilk sayfasında yer almıştır. Yazıda işgalle ilgili doğru; fakat kimi zaman çelişkili bilgiler verildikten sonra Hasan Tahsin'in nasıl şehit edildiği üzerinde durulmaktadır. Buna göre Hasan Tahsin, üzerine saldıran dört efsun askerini bomba ile öldürmüş; fakat kendisi de şehit edilmiştir. Hasan Tahsin'in bir çarpışma sonunda şehit edildiğini vurgulayan bu önemli yazının bütününe çerçeve içinde veriyoruz. Gazetede Hasan Tahsin'in ender görülen fesli bir resmi bulunmakta ve altında şu yazı okunmaktadır: "*İzmir'in Şehitleri Arasında Aziz Bir Meslektaş: Hasan Tahsin Recep*"

yandan İzmir'de kurulan Yunan yönetimi işgal sırasında mağdur olanlara gösteriş de olsa tazminat ödemeyi kabul etmiştir. İzmir'de yayınlanan *Kozmos* gazetesinin 25 Aralık 1919 günkü sayısında tazminat ödenmesine karar verilen kişi ya da aileler arasında Hasan Tahsin adına da rastlanmaktadır. Ancak bunun gazeteci Hasan Tahsin olduğu belirtilmemiştir. Yalnız adının karşısına tazminat olarak 200 drahmi kaydı bulunmaktadır. En yüksek tazminat ise 50 bin drahmi ile Köylü'nün sahibi Mehmet Refet'e ödenmiştir (Doç.Dr. Engin Berber'in ilettiği not). Bu para onun matbaasının tahrip edilmesine karşılık ödenmiştir. Ancak Mehmet Refet'in işgalden bir ay kadar önce Yunanlılar tarafından "*satın*" alındığını unutmamak gerekir.

⁹² Bu gazetelerin ilgili bölümlerinin tıpkı çekimleri için bkz. Zeynel Kozanoğlu, *Anıt Adam*.

Sonuç

15 Mayıs 1919 sabahı İzmir'in işgali, başta İzmir olmak üzere bütün ülkeyi bir heyecan dalgasının sarmasına ortam hazırlamış ve İzmir'in de "*Sancılı Yılları*" başlamıştır⁹³. Jaeschke'nin anlatımıyla Hasan Tahsin'in ateşlediği tabanca, "*Türk halkını sarmış olan korkunç öfkenin boşalması için verilen işaret*" olmuştur⁹⁴. Hasan Tahsin'in tabancasından çıkan ilk kurşunu, vatan savunmasına yönelik olduğu için "*mukaddes*" diye niteleyen Ziya Somar şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

*15 Mayıs 1335 (1919) sabahı birkaç İtilaf gemisinin koruyuculuğunda bir Yunan zengininin (iane) ve hediyesi olan Averof'la birkaç Yunan teknesi ilk istila kuvvetlerini İzmir rıhtımına saldıkları vakit bunun Türk vicdanında yepyeni bir ürperişin uyanacağı ve o zamana kadar duyulmamış bir idrakin ilk acı tecrübesi ile yeni bir vatan şuuruna varılacağı belki de çok az insanın düşünüşü olabilmiş ve aklından geçebilmiştir*⁹⁵.

Somar, sözü İzmir'in o sıradaki durumuna getirerek, resmi dairelere hapsedilmiş memur ve görevlilerle yabancı sermayenin zenginleştirdiği birkaç namli aile dışında, Türklerin kenar mahallelere ve sokak diplerine sığınmış olarak varlıklarını sürdürdüklerini eklemektedir. İzmir'in hükümetle bağlantısını ise şu çarpıcı cümle ile dile getirmektedir:

Başında (hukuk-ı hükümrani)yi temsil eden bir valisi, kimi müdafaa için yerleştirildiği pek belli olmayan bir askeri garnizon ile İzmir koparılmaz ve alınmaz bir (vilayet-i şahane) idi.

Yine Ziya Somar'ın deyimiyle⁹⁶ İzmir, yavaş yavaş uluslararası bir pazar yeri olmaktan çıkmaya başlamış ve bir vatan parçası haline gelme sürecine girmiştir. İzmir'in bu yeni kimliğini kazanmasında Halit Ziya, Tevfik Nevzat, Bıçakçızade Hakkı, Mustafa Necati vb. yanında işgal sırasında ilk kurşunu sıkıran Hasan Tahsin'in de önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekir.

⁹³ Engin Berber, *Sancılı Yıllar 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ayraç, Ankara, 1997.

⁹⁴ G. Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev. Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1986, 80-81.

⁹⁵ Ziya Somar, *İzmir'in İşgali Tarihi* (eski harflerle el yazması. Somar'ın eşi Sayın Nezahat Hanım'dan sağlanmıştır).

⁹⁶ Ziya Somar, *Tevfik Nevzat*, tür.yer.

NASIL AYAK BASTILAR

İzmir'e Çıkan İlk Yunan Kafilesi – İlk Katliamlar – Cesur Bir Meslektaş

Bundan üç yıl evvelki Mayıs'ın 15.günü sabah saat dokuzda ilk canavarlar kafilesi Kordon'a çıktı. Bu anda memurin-i mülkiye hükümette, zabitan ve erkân-ı askeriye kışlada, halk hükümet civarında, kışla meydanında, çarşılarda toplanmışlardı. Yunan askeri Kordon'a çıkar çıkmaz İzmir metropolidi Hırısostomos resmî elbisesiyle askerleri vaftizledi. Ve orada toplanan Rum haşeratıyla Yunan askerlerine hitaben bir nutuk irad etti. Katliam bu zamanda başlamış ve İslam mahallatına henüz sirayet edememişti. Çünkü Hristiyanlar Türklerden pek korkuyorlardı. Bu zamanda başlayan katliam Frenk, Rum mahallatındaki pansiyon ve otellerde bulunan Türklere ve aynı mahallerdeki polislerimize ve saika-yı tesadüfle oralarda bulunan bazı işçilere münhasır kalmıştı. Saat ona doğru bir Yunan kafilesi Karantina iskelesinden* karaya çıktı. Bu sıralarda bir efzun müfrezesi arkasında binlerce Rum olduğu halde kışla önüne geldi. Müfrezenin önünde elinde Yunan bandrası olan bir Rum vardı. Bu müfreze kışlarının önünden Göztepe'ye tramvay caddesine doğru geçti. Onu bir müfreze daha takip etti. Tamam bu esnada katillerin teheyyücü artmıştı. Bir silah sesi ortalığı hercümerc etti. Türkleri kesmek talimatıyla hareket eden bu efzun müfrezeleri kısmen kendilerini denize attılar. Halk bir karışıklık içinde kaldı. Artık her tarafta silah işliyordu. Bir Yunan torpidosu kışla istikametine gelmiş halkı ateşe tutmuştu.** Karaya çıkan askerler mütemadiyen takviye edilerek Türk mahallatına sevk olunuyordu. Artık sokaklar, hükümet önü, Kemeraltı, tramvay caddesi, Kordon cesetlerle dolmuştu. İngilizler, Amerikalılar amiralleri ile bu kıtali seyrediyorlardı.

Kıtalin dehşeti esnasında Yeni Şark (Hukukubeşer) gazetesi sahibi cesur Tahsin Recep Bey kendisine savlet eden dört efzunu bomba ile berhava etmiş ve onları cehenneme, kendini nezd-i mevlaya atmıştı.

Kıtal devam ederken bütün mağazalardan eşya taşınıyor, Rum mahallatına sevk olunuyordu. Yakayı ele veren camilere, hükümete, kışlaya iltica eden binlerce Türk ölüm tehdidi altında çift sıra gemilere, hangarlara götürülüyor, her kfile mahall-i tevkife varmadan yarısı şehit olarak kaldırılmaya terk ediliyordu. O gün her yerde kan kokuyor, cenazeler denize atılıyor, Rum kadınları bile cenazelerin üzerine basıp tükürüyorlardı.

Anadolu'da Yenigün,

15 Mayıs 1338/1922, 492 (870)

* Bu iskele Kordon'un aksi yönünde, Konak'tan Güzelyalı'ya giden yol üzerinde bulunuyordu. Aslında buradan da bir çıkarma yapılması düşünülmüş fakat iskele savaş gemilerinin yanaşmasına elverişli olmadığı için bundan vazgeçilmişti.[Z.A.]

** Rodas, kışla istikametinde bulunan bu torpidodan ateş edildiğini yazar ve bunun bir İtalyan savaş gemisi olduğunu ima eder. [Z.A.]

Ek – 2

KÖYLÜ GAZETESİ VE İŞGAL⁹⁷

Köylü gazetesi, Anadolu ve Duygu dışında, bütün İzmir basınının İttihat ve Terakki'ye karşı büyük bir savaş açtığı ve en ağır hakaretlerle saldırıya geçtiği sırada yeni bir öneri getirdi. İttihat ve Terakki'nin başında bulunanlar suçlu idi. Fakat bu parti örgütünün dağıtılması doğru değildi. Örgüt, ülke çıkarları doğrultusunda kullanılabilir, dağıldığı takdirde büyük bir boşluk doğardı⁹⁸. Ne var ki Köylü de bu arada İstanbul'da esmeye başlayan manda rüzgârlarından etkilenmekten geri kalmadı. Köylü özellikle Amerika'nın teknik yardımına bel bağlıyor ve bu yardımın siyasal yararları üzerinde de duruyordu⁹⁹. Köylü'ye göre, *“Amerika ve Amerikalılar ile bilişmek, tanışmak ve kendimizi onlara anlatmak bizim en mühim vazifelerimizden biri idi...”* Bugün bizim Amerika'ya gidip aleyhimizdeki iftiraları onlara anlatacak, erdemlerimizi gösterecek durumumuz yoktur. *“Fakat Amerikalıların en yüce bir insanîyet duygusuyla kendi çevremize girmelerinden fevkalade müstefid olabiliriz”*¹⁰⁰ diyordu.

Sürekli olarak Yunan tehlikesine dikkat çeken Köylü'nün, nisan (1919) ayında oldukça iyimser bir havaya girdiğini görüyoruz. Artık Köylü, İtilafçı gazetelerin diliyle konuşuyor, İttihat ve Terakki önderlerini canilikle suçluyor, Anadolu ve Duygu gazetelerinin sahibi ve başyazarı Haydar Rüştü'ye de sık sık saldırmaktan geri kalmıyordu. Yunan tehlikesinin anlatıldığı izlenimini veren yazılar Köylü'nün sayfalarını süslüyordu. Bu sırada İzmir'e başkentten bir heyetin gelmesi de bu iyimser havayı biraz daha pekiştirdi. Şöyle ki büyük bir çaresizlik içinde bocalayan Osmanlı hükümeti, kimi şehzadeler başkanlığında taşraya heyet-i nasihalar (Köylü gazetesinin deyiimiyle öğütleyici dernekler) göndermeye karar vermişti. Bu heyetlerin amacı, durumu yerinde inceleyerek uyruklar arasında bozulmuş olan düzeni yeniden sağlamaktı¹⁰¹. Şehzade Abdürrahim Efendi'nin başkanlığında üç paşa, iki müftü, bir Ermeni ve bir de Rumun katılmasıyla oluşan bu heyet; Bursa-Balıkesir-Manisa üzerinden İzmir'e geldi (26-20) Nisan. Heyet İzmir'de büyük törenlerle karşılandı. Bu törenlere

⁹⁷ Bu yazı, kısmen, daha önce yapılmış bir araştırmamıza dayanmaktadır. “Köylü Gazetesi ve İşgal”, *Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu*, 2 (1988), 188-200.

⁹⁸ Bu konuda, yukarıda adı geçen incelememizde daha ayrıntılı bilgi bulunmaktadır.

⁹⁹ “Amerika Yardımından Beklediklerimiz”, *Köylü*, 6 Mart 1335.

¹⁰⁰ “Amerika ve Türkiye”, *Köylü*, 26 Mart 1335. İzmir'deki İtilafçı gazeteler de aynı dili konuşuyorlardı. Bk. “Amerika ve Biz”, *Müşavir*, 22 Mart 1335.

¹⁰¹ Sina Akşın, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Ankara, 1973, 184.

Rumlar ve diğer azınlıklar da katıldılar. Osmanlı uyrukları arasında bütün ayrılıkların giderilip yeni bir uzlaşma döneminin başladığından söz edildi. Köylü gazetesi bu heyetin İzmir'e gelmesinden bir hafta kadar önce Türkiye ile Yunanistan'ın bir arada yaşaması gerektiğini şu sözlerle savunuyordu:

*"Türkiye ile Yunanistan, ikisi de en iyi ve en sevgili bir komşu gibi yaşaması lazım gelen iki devlettir. Türkiye ile Yunanistan birçok alaka ve menfaatlarla yekdiğerine bağlıdırlar. Dahildeki unsurlar meselesi bu iki hükümetin karşılıklı sevgi ve bağlantısı zarureti arasına artık girmemelidir. Öyle zannediyoruz ki siyasette yani siyasi emel ve dileklerde hissiyata ve heyecana kapılan milletler daima zarar görürler."*¹⁰²

Köylü'nün bu sözlerine katılmamak olanaksızdı. Ancak ne var ki bu satırların yazıldığı sırada Yunanistan, İzmir'e çıkmak için gerekli diplomatik ve askeri hazırlıklarını tamamlamak üzere idi. Nitekim Paris sulh konferansından gelen haberler *"vaziyetin orada da ahenktar"* olmadığını gösteriyordu¹⁰³.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği haberinin şehirde yayılması üzerine 14 Mayıs gecesi Maşatlık'ta büyük bir toplantı yapılmış, *Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi* imzalı bildiriler her yana dağıtılmıştı. Bu mitinge katılanlar arasında Köylü gazetesi sahibi Mehmet Refet Bey de vardı¹⁰⁴. 15 Mayıs'ta büyük gürültülerle karaya çıkan, İzmir'i kan ve ateşe boğan Yunanlılar, Köylü gazetesine de saldırmayı unutmadılar. *"Köylü gazetesi müretteplerinden iki masum yavrucağı parçalandı."*¹⁰⁵ Refet, gazetesini ve matbaasını yiğitçe savundu. Nitekim Refet, *"Matbaasına hücum edenlere bir el bombasıyla mukabele etmiş ve attığı bomba patlamamış, tabancasındaki kurşunlar da bittikten sonra, süngü, kurşun, balta ve sopa darbeleriyle yaralanmıştır."*¹⁰⁶ İşte

¹⁰² Köylü, 19 Nisan 1335.

¹⁰³ Köylü, 29 Nisan 1335.

¹⁰⁴ Bu konuda Haydar Rüştü'nün anılarında oldukça ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca bk. Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul, 1970; Jaeschle, *Kurtuluş Savaşıyla İlgili İngiliz Belgeleri* (Çev. Cemal Köprülü), Ankara, 1986, 78-79. Burada *Redd-i İlhak* bildirisinin Haydar Rüştü tarafından yazıldığı belirtilmektedir ki doğru değildir. Metin herhalde Mustafa Necati'nin kaleminden çıkmış olmalıdır. Krş. Mehmet Okurer, *İzmir, Kuruluşta Kurtuluşta*, İzmir, 1970, 168 (bildirinin tıpkıbasımı).

¹⁰⁵ *Yunan İşgalinden Müttehaddis Fecayi Hakkında Vürud Eden Raporlar ile Bazı Muharrerat*, Dersaadet, 1335, 59.

¹⁰⁶ Ahmet (Süvari yüzbaşısı, Midillili), *Türk İstiklal Harbinin Başında Milli Mücadele*, Ankara-İstanbul, 1928, 19 (Bu haber, 20 Mayıs 1335 tarihli *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde sansüre uğramıştır).

bu onurlu davranıştan sonra Refet, matbaasını Kordon'dan tekrar Beyler Sokağı'ndaki eski Köylü Yurdu'na taşıdı. Gazetesini ve kalemını Yunan çıkarları doğrultusunda kullanmaya başladı. Milli Mücadeleye karşı en ağır yazıları yayımlamaktan çekinmedi. İşgal sırasında İzmir'de yayımlanan Türkçe gazetelerin hiçbirinde Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadele hatta onun önderine karşı bu denli ağır saldırılarda bulunan bir başka gazeteye rastlamadım. Refet, İzmir'in kurtuluşundan birkaç gün önce Midilli'ye kaçtı. Bakanlar Kurulunun 1.6.1340 tarihli toplantısında 150'liklerin sonuncusu olarak listeye alındı¹⁰⁷. Eşi, üvey oğlu ve üvey kızının 1927'de İzmir'e dönmesine İçişleri Bakanlığınca izin verildi¹⁰⁸. Kendisi de 150'liklerin bağışlanmasından sonra İzmir'e döndü ve birkaç yıl sonra öldü¹⁰⁹.

Elimizde bulunan pek az sayıda Köylü gazetesi Refet'in nasıl amansız bir Milli Mücadele düşmanı haline geldiğini ortaya koymaktadır. Köylünün işgal dönemine ilişkin diğer sayıları bulunduğu zaman bu konuda daha kapsamlı bir araştırma yapacağımızı umut ediyoruz. Şimdilik bu sınırlı sayılarla Köylü'nün Milli Mücadele'ye karşı tutumunu gözden geçirelim.

Köylünün işgal dönemine ait elimizde bulunan en eski sayısı 16 Nisan 1920 tarihini taşımaktadır. Gazetenin ilk sayfasında Meclis-i Mebusanın feshi hakkındaki irade-i seniye yer alıyordu. İkinci sayfasında ise “*Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhında kurulacak*” Meclis-i Millî'den söz edilmekte ancak Köylü buna inanmamış olacak ki bir soru işaretiyle şaşkınlığını dile getirmektedir. Sözde bu meclise Trabzon ile Samsun halkı “*murahhas göndermekten imtina*” ediyordu. Köylü'nün istihbaratına göre Kuva-yı Milliye karargâhı Ankara'dan Sivas'a gitmişti. Elbette ki bu haber doğru değildi. Bundan başka gazete, Anzavur ayaklanması hakkında ilgi çekici bilgiler vermektedir. Gazete bundan bir “*isyan*” olarak söz etmemekte, ülkeyi ve halkı “*çete*”lerden temizlemeye yönelik bir hareket gibi göstermektedir. “*Ahmet Anzavur Paşa ahiren Mihaliç'e vasil olmuş ve ahali tarafından kemal-i meserretle karşılanmıştır. Feteva-yı şerife ile iradat-ı seniyye-i hazreti hilafetpehaniye ittila eyleyen bütün civar halkı silahlı, silahsız Ahmet Anzavur Paşa'ya iltihak etmekte ve memleketi zalim çetelerden tathire katiyen azmetmiş bulunmaktadır.*” Ahmet Anzavur, Köylü'nün gözünde bir kahraman, Kuva-yı Milliyeciler ise zalim çetelerdi. Bu konuyla ilgili olarak verilen bir başka

¹⁰⁷ İlhami Soysal, **150'likler**, İstanbul, 1985, 31.

¹⁰⁸ **Anadolu**, 30 Ağustos 1927.

¹⁰⁹ Ö. Sami Coşar, **Milli Mücadele Basını**, 257.

haberde de şöyle deniliyordu: “*Dün Bandırma ve Gönen kazaları ahalisi namına ayrı ayrı iki heyet gelerek sadrazam ve hariciye nazırı Damat Ferit Paşa hazretleri ile dahiliye nazırı Reşit Beyefendiyi ziyaret etmişler ve memleketimizi Kuva-yı Milliye namı altındaki çetelerden halas eylemeye muvaffakiyetlerinden dolayı hükümete arz-ı teşekkür ederek bu hususta son derece hizmet ve fedakârlığı görülmüş olan Karesi mutasarrıfı Ahmet Anzavur Paşa’dan dahi beyan-ı memnuniyet eylemiştir.*” Köylü aynı şekilde Bursa’nın da Kuva-yı Milliye’den temizlenmiş olmasından memnun görünüyordu. Bütün bu haberlerin ötesinde “*Zavallı Köylü*” başlığını taşıyan başyazı da Kuva-yı Milliye’ye karşı, ağır saldırılarla dolu bulunmaktadır. Gazete, köylülerin içinde bulunduğu acı durumu dile getirdikten sonra sözü çete olarak nitelendirdiği Kuva-yı Milliye’ye getirmektedir. “*Köylü iki senedir ziraatten mahrumdur. Köylü için bir sene değil, hattâ senenin bir mevsiminde ziraat etmemek, bir iflas demektir... Köylü aynı zamanda ekseriyetle yerini, yurdunu, doğduğu evi, ağladığı beşiği, göğsünden hayat aldığı toprağı, teneffüs ettiği havayı gaip eylemiştir...*” Gerçekten Anadolu köylüsünün durumu yürekler acısıydı. Parası pulu yoktu. Yerini yurdunu terketmiş ya da eli böğründe büyük bir acı ve sıkıntı içinde beklemektedir. Köylü gazetesi, elbette bütün bu olup bitenleri işgalin getirdiği olumsuz sonuçlar olduğunu söylemiyor, söyleyemiyor. Bütün sorumluluğu Kuva-yı Milliye’ye yükleyerek işin içinden sıyrılmaya çalışıyor. Köylü gazetesi bunu yaparken diğer yandan da “*padişahın ve hükümetten başka mülkte meşru diğer bir kuvvet yoktur*” diyerek halka şu öğüdü veriyordu: “*Muhterem halkımızın dahi bu noktaları göz önüne alarak; ona göre davranmaları şarttır.*” Böylece Refet, Anadolu’da oluşmaya başlayan ulusal iradeyi de görmezlikten geliyordu¹¹⁰. Refet, yazısını şöyle tamamlıyordu. “*Bugün her Türke düşen borç, padişahın fermanına bel bağlayarak ve hükümetin emrine boyun eğerek, bu haydutlar alayına karşı düşmanlık göstermektir. Çünkü bunlara düşmanlık etmek, memlekete, dine, padişaha da dostluk ve vefakârlık etmektir.*”

Köylü gazetesi, Ankara hükümetini devirmek, parçalanmış olan Türkiye’yi daha da parçalamak için elinden gelen bütün çabayı harcayan İngiltere’yi gerçek bir “*baba dostu*” olarak kabul ediyordu. Köylü’nün 6 Haziran 1921 tarihli

¹¹⁰ Kuvay-ı Milliye’nin karmaşık bir yapısı olduğunu biliyoruz. Şüphesiz bu karmaşık yapıdan ötürü, yerli halk zaman zaman tedirgin olmuş, acı çekmiş ve sıkıntıya düşmüştür (Faliş Rıfkı Atay, *Çankaya*, İstanbul, 1969, 235-242). Ancak işgal altında inleyen İzmir’de Köylü Gazetesinin Kuvay-ı Milliye’yi bir bela, bir çete olarak nitelemesini ve Anzavur’u alkışlamasını anlamak da olanaksızdır.

sayısında *Hakikaten baba dostu imiş* başlıklı yazısını okurken utanç duymamak elde değildir. Köylü'ye göre, Dünya savaşının kan ve ateş açtığı günlerde, İzmir'e uçaktan attığı bildirilerle savaştan çekilmemizi istemiş olan İngiltere, bugün de bizi uyarmakta ve *"artık çıkmazdan dönünüz"* demektedir. Bu çıkmazdan dönmek, Milli Mücadele'den vazgeçmek demektir.

Köylü'nün iddiasına göre, İngiltere yüzyıllardan beri bizi Moskofların eline düşmekten korumuş ve *"Biz Türkleri kurtaran hep o İngilizler"* olmuştur. İngilizlerin öğütleri, Köylü'ye göre elbette padişahına, hükümetine, dinine bağlı olan Türklere değildir. *"Bu öğütler, padişahına karşı ayaklanan en nihayet halvet, safvet ve ismetine Bolşevikliği o din ve vatan düşmanını davet edenleredir."* Burada İngilizlerin *"muhababının"* kim ve neresi olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Ankara hükümetini Bolşeviklikle suçlamak, Milli Mücadele düşmanlarının baştan sona kadar kullandıkları en korkunç bir silah olmuştur. Yanıbaşındaki işgalin getirdiği felaketleri görmezlikten gelen Köylü, Bolşevik olarak nitelendirdiği Ankara Hükümetini, ülkenin başına gelen bütün yıkımların sorumlusu olarak göstermektedir. Üstelik Ankara hükümetini ele geçen bütün fırsatları kaçırmak ve geri tepmekle suçlamaktadır. *"O elim Sevr muahedesini başımıza"* çıkaran da Ankara hükümetidir. Londra konferansına çağrılı olduğu halde *"İngiltere'nin teveccüh ve itimadını büsbütün kaçırmış"*, el altından Bolşeviklerle anlaşmaktan çekinmemiştir.

Bugün dost düşman, hepsi Ankara'yı *"itidale"* çağırmakta görüş birliğine varmışlardır. Aksi takdirde Türkiye'nin felaketinin bütün sorumluluğu Kemalistlere ait olacaktır. Evet, Köylü'ye göre, *"aklımızı başımıza toplar ve bundan istifadenin yollarını bilirsek"* az bir zararla yakamızı kurtarabiliriz. Yoksa Avrupa'nın *"gazap ve hışmı karşısında erimeğe"* ya da *"Rus Bolşeviklerinin kirli çizimleri altında ezilmeğe mahkûmuz."*¹¹¹

İngilizleri baba dostu olarak gören ve Kemalistleri bütün felaketlerin kaynağı gibi gösteren Köylü, İstanbul'a karşı olası bir saldırıdan da söz etmektedir. İstanbul'da bulunan bütün yabancı temsilciler olağanüstü bir toplantı yaparak *"Kemalistlerle Bolşeviklerin"* İstanbul'a karşı *"muhtemel"* bir saldırıları halinde alınacak önlemleri konuşmuşlardı. Bu haberler, Ankara hükümetine karşı yürütülen suçlama ve karaçalmaların hangi boyutlara vardığını açıkça ortaya koymaktadır.

Köylü'nün İngiltere'yi gerçek bir *"baba dostu"* olarak kabul eden yazısı, gazetenin ikinci sayfasında yer alan küçük fakat önemli bir haberle o denli

¹¹¹ Yazının bütünü ekte veriyoruz.

çelişiyordu ki gazetenin bunu görmemesine şaşmamak elde değildir. Haber şuydu: “*İstanbul Türk mahfelleri aylardan beri hazırlanan Yunan taarruzunun yakında İngiltere’nin yardımıyla başlayacağı kanaatındadırlar. Bu taarruza büyük bir ehemmiyet verilmektedir.*” Haber doğru idi. Yunanlılar, Sakarya öncesi büyük bir hazırlığa girişmişlerdi. Bu hazırlığın arkasında da Refet’in “*baba dostu*” olarak nitelendirdiği İngiltere vardı. Şunu da unutmamak gerekir ki o tarihlerde İzmir’de çıkan, yansız görünen ya da işgalden yana bir tutum takınan Türkçe gazeteler, kimi İngiliz devlet adamlarının “*Türk düşmanı*” olduğunu açıkça yazmak yürekliliğini gösterebilmişlerdir. Ne yazık ki Köylü gazetesi böyle bir tutum içine girmek şöyle dursun, bütün sorumluluğu Ankara hükümetine yüklemeye devam etmiş, ülkenin içinde bulunduğu felaketin kaynağını bir türlü kavrayamamıştır. İngiltere’yi, İngiliz politikasını sürekli olarak yücelten Refet, bu davranışıyla işgalci güçlere göz kırpmıyor, Milli Mücadele’nin büyük önderini ve onun yakın arkadaşlarını “*katillikle*” suçlayacak kadar bilinçsizlik örneği gösteriyor ve hıyanet içinde bulunuyordu.

Refet, *Evet Türkün katilleridir* başlığı altında kaleme aldığı, “*dini, imanı, vicdanı olanlar; Türkün felaketine ağlayanlar okusun*” diye sunduğu yazısında¹¹² yine İngilizlere övgüler yağıdırıyor, Ankara’ya ağır saldırılarda bulunmaktan geri kalmıyordu. Bakınız Köylü, İngiltere hariciye nazırı Lord Curzon’un “*bizi bir daha vatanî vazife başına*” çağıran sözlerini dinlemeyenleri nasıl suçluyor. “*Üç yıldan beri dedik ve diyorduk ki vatanı bu hal-i felakete sürükleyenler, Türkün başını yakan ve tarihini çiğneyenler kırk süngü ve paslı silaha sarılan onlardır.*” Köylü, sözü yeniden savaşın sonunda İngiltere ile ayrı bir barış yapılmamış olmasına getiriyor ve zamanın hükümetlerini suçlamaya devam ediyordu. Bütün belirtiler İngiliz “*âlicenaplığının Türk üzerine kanat gereceğini gösteriyordu.*” Ne zaman? Kudüs’ün, Şam’ın, Beyrut’un boşaltılarak ordumuzun Toros dağlarına doğru çekildiği bir sırada... Evet, Köylü gazetesi, ordumuzu bozan güçlerin kimler olduğunu unutmuş görünüyor ve İngiliz âlicenaplığından söz etmekten utanç duymuyordu. Onun anlatımına göre, “*o eyyam-ı elimde... o felaketli günlerde Türklere yetişen ve yardım elini uzatmış olan*” yine İngilizler olmuş, bize barış önermişlermiş. Bu öneri; İzmir’den İstanbul’a götürüldüğü zaman “*o vaktin hükümrânı olan Enver, İstanbul kapılarında harp edeceğini söyleyerek bu teklifi ters bir suret ile geri çevirdi.*” Sonunda, “*Padişah hazretleri necip İngilizlerin bu himmetlerinden mahzuz ve müteşekkîr kaldılar. İngiliz dostluğu ile tanınmış ricalden bir kabine*

¹¹² Köylü, 1 Ağustos 1921 (1337).

kurulmasını ferman buyurdular.” Köylü gazetesi, İngilizlerin bir “*lutfu*” olarak gördüğü Mondros mütarekesinden şöyle söz etmektedir: “*Mütareke şartları Türkiye’nin badema İngiltere’nin düşmanlarıyla birleşerek İngiltere’ye karşı silah çekmesine mani olacak surette umur-ı hariciyeye kontroller ve tedbirler vaz’ıyla iktifa edilmiş ve muamelat-ı adliye ve dahiliyenin tamamı-i istiklali temin edilmiş*”ti. Hattâ “*Bu şartlar içinde Türklerin izzet-i nefsinı koruyacak bir takım maddeler ve bağlantılar da vardı.*” Köylü, bırakışma koşullarında onurumuzu koruyan “*maddeler ve bağlantılar*”ın neler olduğunu söylemiyor, söyleyemiyor. Çünkü ne böyle bir madde vardı ne de böyle bir bağlantı. Kaldı ki Köylü’nün 30 Ekim 1918’i izleyen günlerdeki sayıları, mütarekede onurumuzu koruyan maddelerin bulunmadığını yeterince kanıtlamaktadır.

Refet, bırakışmadan sonra İngiliz düşmanlığının nasıl başlayıp geliştiği konusunda da bilgiler vererek bunun sorumlularını ağır bir şekilde suçlamaktan geri kalmıyor. Refet’e göre, İzmir valisi Rahmi, İzmir’de “*İngiltere dostluğunun temellerini atmak üzere*” bir *Osmanlı Ahrar Fırkası* kurmuş, bunun içine İttihatçı, İtilafçı birçok kimseler alınmış idi¹¹³. “*Bunların hepsi Avrupa’da ve bilhassa Fransa ile İngiltere’de Türklere karşı itimat ve teveccühü celbe vesile oluyordu.*” Oysa *Teceddüt* adıyla ortaya çıkan bir “*güruh*” Rahmi Beyin İzmir valiliği görevinden alınmasına neden olmuş ve vilayet işleri Nurettin Paşaya verilmiştir. Refet, bundan sonraki gelişmeleri şöyle yorumluyor: “*Rahmi Beyin milletçe memleket üzerine gelecek kolu ve kanadı kırılmış idi. Ertesi gün İstanbul’a gidildi. Rakım-ı huruf abd-i acizleri de maiyetlerinde bulunuyordum. Vardığımızın ertesi sabahı İstanbul’da Meserret kahvehanesinde otururken*

¹¹³ Vali Rahmi Bey, savaşın ilk yıllarında İngilizlere daha doğrusu İtilaf Devletlerine karşı direnmenin ilk ve parlak bir örneğini vermişti. İngilizlerin saldırılarına karşı Kordonboyu’na kum torbaları ve toprak yerleştirmiş, kadın ve çocukları trene bindirerek şehirden uzaklaştırmıştı. İzmir’in bombardıman edilmesi üzerine Türk kesimindeki büyük binaları boşalttırarak buralara yabancı aileleri yerleştirmişti. Böyle bir yola başvurulması, Türk mahallelerine atılacak bombalardan yabancıların da zarar göreceğini anlatmaktı. Nitekim bu çabalar olukça olumlu sonuçlar doğurmuş, İtilaf donanması İzmir’den uzaklaşmak zorunda kalmıştı. Rahmi Beyin bu kahramanca tutumunu diğer İzmir gazeteleriyle birlikte alkışlayan Köylü, ona “*Koçbilekli valimiz*” sıfatını vermişti. Rahmi Bey, İzmir’deki *Müdafaa-ı Milliye, Donanma Cemiyeti, Muhacirin Muavenet ve İskân Cemiyeti* gibi örgütler aracılığıyla ulusal bilinci ayakta tutmaya çalışıyordu. Mondros mütarekesinin imzalanmasından bir süre önce vali Rahmi Bey, Ahmet İzzet Paşa hükümeti tarafından görevinden alındı (Bk. Naci Gündem, *Günler Boyunca, “Hatıralar”, İzmir, 1955, 51-53; Yaşar Aksoy, Bir Kent Bir İnsan. İzmir’in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı’nın Yaşamı ve Anıları, İstanbul, 1986, 132-134.*

kendisine büyük hürmetler beslediğimiz bir zat-ı şerif yanıma geldi. Hoş beşten sonra:

İştittik ki akşam Rahmi ile beraber gelmişsin. Rahmi İzmir’de Osmanlı Ahrar Fırkası adıyla bir fırka kurmuş ve bu fırka Türkiye’de İngiliz taraftarlığı yapacaktı. Gidiniz Rahmi Bey’e söyleyiniz. Biz kat’iyyen İngiliz taraftarlığı etmeyeceğiz ve onları ilelebet düşman olarak tanıyacağız. Rahmi Beyin karşısında muvaffakiyet-i siyasiye temin etmemiz imkânsızdır; biliyoruz, ve bunun için Rahmi Bey ya o fikirden vazgeçerek gelir bizimle birleşir ve hatta bizim başımızı deruhde eder. Veyahut kendisini ve bu fikirde bulunanları mahvetmek ıztırarındayız, dedi. Ve bundan sonra Mustafa Kemal’den de mektup aldıklarını ve onun da aynı fikirde bulunduğunu ve yolda olduğunu ve yakında geleceğini ilave etti. Bir arada Mustafa Kemal’in evvelce Sofya’dan yazmış olduğu uzun ve mahut mektubu okuyarak onun kıyaset ve siyaset-i azimesini ispata çalıştı.”

Köylü gazetesine göre, “Türk ilk darbeyi ve ilk tokadı bu melun eller ve fikirler dolayısıyla daha o anda yemişti.” Yine ona göre, “İngiltere’nin insanca teklifleri körü körüne geri çevrilmiş”, padişahın “arzu ve fermanları bile dinlenmemiş”tir. Köylü, İngiltere’nin “insanca teklifleri”ne örnek olmak üzere Kahire’de yayınlanan *El Mukattam* gazetesinde yer alan Türkiye ile ilgili bir haberi de çevirerek okuyucularına aktarıyor. Bu habere göre, İngiliz hariciye nazırı Lord Curzon, sömürge başbakanlarının hazır bulunduğu, kralın huzurunda yapılan bir toplantıda, kendileriyle uzlaşmaya yanaşmayan Türkleri ağır bir şekilde suçlamakta ve “İngiliz aleyhdarlığının” en büyük sorumlusu olarak da Mustafa Kemal Paşa gösterilmektedir. Refet bütün bu açıklamalardan sonra şöyle sesleniyordu: “*Ey Türk Oğlu bunları elini vicdanına, vicdanını Allahuna bağlayarak can gözüyle, vicdan gözüyle oku ve iyi bil ki senin başına bütün felaketleri getirenler, derece derece kolunu bağlayanlar, menatık ve mabetleri işgallere vardırانlar, işgalleri anavatanın ta orta göbeğine kadar yayanlar, Sevr muahedesi gibi elim bir ahdi ortaya çıkaranlar, mezarını kazanlar, ölümü hazırlayanlar, evini barkını yıkanlar, ocağını söndürenler, ırzını namusunu, kanını döktürenler iç yüzünü bilmeyerek taraftar olduğun hep bu melunlardır...*”

Gazetenin aynı sayfasının diğer sütunlarında Kuva-yı Milliye aleyhinde bir yazı daha görülmektedir. Ancak bu yazının büyük ölçüde sansüre uğradığı cümlelerin kesik kesik oluşundan ve yazının altında büyük bir boşluğun bulunmasından anlaşılmaktadır. *Kuva-yı Milliye’nin hataları. Kaçırılan*

fırsatlar başlığını taşıyan bu yazı “Herkesin Kuva-yı Milliye sandıkları Ankara bagi ve âsilerinin bir güne kadar milletin başına ne felaketler getirdiğini ve ayağına kadar gelen nimetleri nasıl geriye çevirdiklerini” sayıp döküyor, Anadolu’nun, bütün servetinin yok edildiğini ileri sürüyor. Damat Ferit Paşa’nın bu kötülükleri önlemek için nasıl çaba harcadığına övgüler düzüyordu.

Sonuç

Burada verdiğimiz birkaç örnek, işgalin bütün acılarını çeken İzmir’de yayınlanan Köylü gazetesinin Milli Mücadeleye karşı tutumunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu tutum, işgalcilerin ekmeğine yağ sürmekle kalmıyor, bütün ülkeye ikilik ve kötülük tohumları saçıyordu. Türkiye ancak İngilizlerin yardımıyla kurtulabilirdi¹¹⁴. Falih Rıfkı Atay¹¹⁵, “Türkiye’yi 1919-1921 krizleri içinden sıyrıp çıkarmak bir dev işidir” demektedir. Gerçekten bu büyük bunalımlardan biri de işgalci güçlerle işbirliği idi. Bu işbirliğinin kınlanması da çözülmesi güç sorunların başında geliyordu. İşbirlikçiler sona kadar dayandıkları gibi Batı Anadolu’nun Türkiye’den kopması için de yoğun bir çaba harcadılar. Mustafa Kemal’in önderliğinde Türk ulusu bu oyunu bozdu, bu işbirliğini parçaladı. İzmir’in yeniden Türklerin eline geçeceğine inanmayan Refet soluğu yurt dışında aldı. Ancak unutmamak gerekir ki Refet, İngilizlerin değil fakat o kadar ağır saldırılarda bulunduğu Mustafa Kemal Paşa’nın “âlicenaplığı” sayesinde İzmir’e dönebildi.

EK

Hakikaten baba dostu imiş

Eski baba dostları vardır; komşuluğun ve bir fincan kahvenin kırk yıl hatırını sayarlar; mahallede bir haşarı çocuk türedi mi onu babası gibi yola getirmeğe, öğütlemeye başlarlar. İcap ederse kulağını çekmeğe kadar giderler. Bizim de eski baba dostlarımız var. Denizlerin ve karaların hakimi olan bu baba dostumuz öteden beri dediğimiz gibi İngilizlerdir.

Her vakit yazdığımız ve sırasını düşürdükçe pek açık olan bu hakikatı ortaya sürdüğümüz gibi harbin en koyu ve ateş açtığı günlerde tayyarelerle şehrimize attığı beyannamelerde “Ey necip Türk milleti; İngiltere’nin sizin ile husumeti

¹¹⁴ Günümüzde buna benzer bir yaklaşımı Lord Kinross (**Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, Çev. Nihal Yeğinobalı-Ayhan Tezel, İstanbul, 1966, 206-127)un eserinde görüyoruz.

¹¹⁵ **Çankaya**, 212.

yoktur; onun gözü sizin başınıza geçip Türkiye'yi ve Türkleri sefaletten sefalete ve uçurumdan uçuruma sürükleyen bu tutumlarıyla Dünya sulhünü ve insanlar arasındaki teavün ve kardeşliği tehdit eden (yırtık) kimselerdir" diyen ve mütareke başlangıcında da Türk âlicenap ve asil bir kavimdir" hitabesine mazhar eden o koca İngiltere bugün yine en tehditkâr bir vaziyette iken dünkü nüshamızda geçirdiğimiz notasında da Türklere karşı ananevî ve tarihî olan dostluğundan ve onlara beslediği hiss-i muhabbet ve sahabetinden söz açıyor; ve artık saptığımız çıkmazdan dönünüz, demek istiyor.

O İngilizler ki bizi arkalamış olmasalardı yüz sene evvelden nam ve nişanımız ortadan kalkacak ve bu bakir topraklarımız Moskof facirlerinin kirli çizmeleri altında o vakitten ezilecekti; bu belki de bugüne kadar Ruslaşacak ortadan kalkacaktık. Bizim zaten ezeli düşmanımız Moskoflar değil mi? Rusya'da nüfusun çokluğu ve çoğalması ve Moskofların istila ve cihangirlik politikası gütmesi değil midir ki Moskofları genişlemeğe mecbur etmiş ve dört tarafa saldırtmıştır. Moskofların kendilerini bildikleri ve kuvvetlerine güvendikleri günden beri yalnız bir düşünceleri vardır. Vasiyetleri, rüyaları, hikâyeleri, koşmaları, destanları hep bunların üstündedir. Biri İstanbul'u almak, öteki de Anadolu'dan geçerek Akdeniz'e inmektedir. İşte başımıza gelen bütün belalar, bütün felaketler Moskofun bu düşüncesinden bu emel ve gayesinden doğmuştur.

Asırlardan beri Moskofların bu dileğine engel olan ve biz Türkleri kurtaran hep o İngilizlerdir.

İşte bugün yine İngilizler biz Türklere bir kulak burkması daha yapıyorlar; ve diyorlar ki uslu oturunuz, Bolşevikleri, Afgan'ı, Turan'ı şuraya burayı kurcalamayınız... Tabiidir ki bu öğütlemeye ne Türkün meşru yani padişah ve halifeli hükümetine ve ne de öz Türk olan Türklüğüne, dinine, milliyetine candan sarılan biz Anadolulara değildir.

Bu öğütler padişahına karşı ayaklanan ve Anadolu'yu baştan başa yakarak en nihayet halvet, safvet ve ismetine Bolşevikliği, o din ve vatan düşmanını davet edenleredir. Bunun için İngilizler de son notalarını İstanbul hükümeti vasıtasıyla Ankara'ya ulaştırmışlardır.

Ankara, milletine pek çok fırsatları gaip ettiren o Bolşevik hükümeti, millet ve memleketin başına bütün felaketleri getirdi. Ele geçen bütün fırsatları kaçırdı. O fırsatlar ki icat etmek lazım gelirken ayaklarımıza kadar gelmişti. Mütarekeyi bozduran, mandaları kaçırın, menatık ve muavenetleri işgallere, işgalleri istilalara vardiyan, istilaları Türkün göbeğine kadar yaptıran ve her

serseri ve serkeş tutumuyla mülk ve milleti uçurumdan uçuruma sürükleyen hep odur. O Ankara hükümeti değil midir ki Türkün elinde ve avucunda kalan bir avuç toprakta istiklal ve inkişaf-ı tammı darbelemiş ve o elim Sevr muahedesi başımıza çıkarmıştır.

Yine o Ankara değil midir ki İzmir'de İngilizlere silah çekerek başımıza dört cihanın belasını toplamıştır.

O Ankara değil midir ki Londra konferansına velev ki bilvasıta olsun davet edilmiş ve kısmen tanınmış olduğu halde bu nimeti takdir edemeyerek ve bu fırsattan da istifade yolunu bilmeyerek Bekir Samileriyle Londra'da müzakerelere giriştiği halde, diğer taraftan el altından Bolşeviklerle konuşmağa ve Kars ile Batum'u işgale kalkışmış ve bu tutumuyla da İngiltere'nin teveccüh ve itimadını büsbütün kaçırmıştır.

Bize kalırsa bu son fırsat ve son öğütlemelerdir; bu öğütleme bir nota ile İngiltere'den yapılırken bu doğru sözleri Türke dost saydığımız Kont Isforça (Sforza) ile Temps gibi Türke dost görünen gazeteler ağzından da işitiyoruz. Demek ki dost bildiğimiz ve düşman saydıklarımızın hepsi Ankara'yı itidale davet etmekte bir kafadadırlar. Bunlar aksi haldeki hareketlerin Türkiye'nin nikbet ve felaketini ihzar edeceğini ve bütün mesuliyet ve vebalin Kemalistlere ait ve raci olacağını açıktan açığa ağızbirliği ile söylemektedirler.

Bunlardan ve görüp geçirdiğimiz felaketlerden ibret alıp aklımızı başımıza toplar ve bundan istifadenin yollarını bilirse zararı az ile keçemizi sudan kurtarabiliriz. Ve illa Avrupa'nın gazap ve hışmı karşısında erimeğe veyahut ondan daha beter olan namus ve din düşmanı Rus Bolşeviklerinin kirli çizmeleri altında ezilmeğe mahkûmuz. His ile kaba duygu ile akl-ı selim ve idrak-i metin ile düşünerek ikiden birini ihtiyar Anadolu'nun saf ve temiz vicdanlı halkına kalmıştır.

Görüyoruz ki yüreği yanan kalbi sızlayan öz bir Türk vicdanından kopup gelen sözlerimizin ve kalbimizin en derin samimiyetinden fırlayan feryat ve fğanımızın tesiri olamadı. Bütün söz ve hak, hattâ vatan ve millet kaygısı, hamiyet duygusu hep elinde kuvvet ve silahı tutanlara hasredildi. Üst tarafı vatanın haini sayıldı. Şu halde bu kara duyguyu kıracak ve devirecek ancak Anadolu'un, bu gözü yaşlı, bağı taşılı analarıyla dolu olan Türk diyarının uğradığı uğramak üzere olduğu felaketleri görüp anlaması ve ancak kendi azim ve imanına dayanmalıdır. Bizden ikaz, hidayet Allahtandır.

Köylü, 6 Haziran 1921.

XI. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ İZMİR BASININA GENEL BAKIŞ (1923-1928)

İşgalin, İzmir Türk basınına ne kadar ağır bir darbe vurduğunu bundan önceki bölümde açıklamaya çalışmıştık. Ağır bir ekonomik bunalımla da karşı karşıya bulunan Türk basınının sesi, işgalle birlikte tamamen kesildi. İşgalden bir hafta önce kapatılmış olan *Anadolu* ve *Duygu* gazetelerinin yayınlanmasına artık olanak kalmamıştı. Bu gazetelerin sahip ve başyazarı Haydar Rüştü (Öktem) işgal günü kaçamamış ve İzmir'in çeşitli semtlerinde sürekli ev değiştirmek zorunda kalmıştı¹. Haydar Rüştü, Antalya'da Milli Mücadele boyunca *Anadolu*'yu çıkarmaya devam edecek, Kurtuluştan sonra matbaasını yeniden İzmir'e taşıyacaktır. Yine İzmir'in Mütarekedeki önemli gazetelerinden biri olan *Hukukubeşer*'in, Hasan Tahsin'in işgalin ilk saatlerinde şehit olmasıyla yayını son buldu. Bunun yanında Mehmet Refet'in *Köylü* gazetesi, işgal öncesi tutumunun tam tersi bir davranış sergiledi. Köylü, belki de artık kurtuluş umudu kalmadığına inanarak işgale büyük destek verdi. Ama işgal sırasında da sık sık kapatıldı, yeniden çıktı. Kurtuluştan önce Refet Yunanistan'a kaçmış ve 150'likler listesinde de yerini almıştır. İzmir'in en eski gazetelerinden Ahenk, elden geldiğince işgalci güçleri darıltmayarak yayını sürdürmeye çalıştı. Bugün hiçbir sayısına ulaşamadığımız *Medeniyet*, Sada-yı Hak, yine işgale büyük destek veren İslahat gazeteleri de işgal boyunca varlıklarını korudular. İşgal sırasında çıkmasına izin verilen tek gazete ise Şark idi. Yunan sansürü aslında, var olan gazeteler dışında yeni bir gazete çıkışına izin vermiyordu. Ancak daha sonra Fransızca, Musevice, Ermenice yeni gazetelerin yayınına izin verilince Türkçe Şark gazetesinin çıkışına da göz yumulmuştur². Sözün kısası işgal süresince Türkçe basın ağır bir Yunan sansürü altında varlığını sürdürmek zorunda kaldı. Gazeteler Yunan karargâhının ve Yunan Olağanüstü Komiserliğinin bütün duyurularını olduğu gibi yayınlamak zorunda idiler³.

¹ Haydar Rüştü Öktem'in Mütareke ve İşgal Anıları...

² "Mihail Rodas'ın Hatıratı", *Anadolu*, 5 Mayıs 1341-14 Mayıs 1341.

³ İşgalden önce İzmir'de Osmanlı sansürüyle müttefiklerin sansürü yürürlükte idi. İşgalden sonra Türk sansürünün hiçbir işlevi kalmadı. Müttefik sansürü yanında bir de Yunan sansürü kuruldu. Yunan sansürü giderek bütün gücü elinde topladı. Yunan Olağanüstü Komiserliği yeni bir sansür tüzüğünü yürürlüğe koydu. İşgal süresince Yunan Basın Kalemünde görev yapan Mihail Rodas, bu konuda çok ayrıntılı bilgiler vermektedir. Rodas'ın anıları Halil Mithat tarafından Türkçeye çevrilmiş ve Anadolu gazetesinde yayınlanmıştır. Yeni harflerle bk. Sevilay Özkes,

İşgalin son aylarında ise İzmir’de tamamen edebi nitelikte bir derginin çıkışına izin verilmiştir⁴. *Yıldız* adını taşıyan bu dergi, 15 Haziran 1922-25 Ağustos 1922 tarihleri arasında beş sayı çıkmıştır⁵ Derginin idarehanesi İkinci Beyler sokağındadır. Abone: seneliği yüz kuruştur. Derginin başyazarının Mustafa Rahmi (Balaban) olduğu son sayfadaki kayıttan anlaşılmaktadır. Dergi, çıkışındaki amacı “arz-ı maksat” başlığı altında şöyle dile getirmektedir:

Şimdilik on beş günde bir çıkacak olan “Yıldız” her sınıf karilere [okuyuculara] faideli olmağa çalışarak, sütunlarında terbiye, içtimaiyat, edebiyat, teracim-i ahval, ziraat, iktisadiyat , idare-i beytiyye, hikâye, roman, ilh. bulunacak, ve bütün bu mevzulara dair olan yazıların en son nazariyat ve netayici ve bilhassa ameli ve hayati olmasına itina edilecektir. Mamefih sırf nazari mebahis dahi ihmal edilmeyecektir.

Gayemiz: vüs’umuz [gücümüz] dahilinde neşr-i ilim ve irfan ile umuma hizmet etmektir. Çalışmak bizden, tevfik ulu Tanrıdan.

Gerçekten dergide yer alan yazılara bir göz atıldığında bunların tamamen edebiyat, eğitim, ahlak, düşün, eğitim, vb. ile ilgili olduğu görülür. Yazarları arasında Ünlü şair ve yazar Tokadizade Şekip de bulunmaktadır fakat dergiye yazılarıyla çevirileriyle asıl damgasını vuran Mustafa Rahmi (Balaban)’dır⁶.

Kurtuluştan sonra, İzmir basını yeniden yapılanmaya başladı. Köylü ve İslahat gazeteleri zaten kapanmıştı. Ahenk, Şark, Sada-yı Hak gibi gazeteler yayınlarını sürdürüyorlardı. Bir süre sonra Antalya’dan dönen Haydar Rüştü Anadolu gazetesini İzmir’de yeniden yayına soktu. Anadolu, aşağıda görüleceği gibi İzmir’in uzun süre varlığını sürdüren etkili gazetelerinden biri oldu.

Bir yandan İzmir’in eski gazeteleri yayınlarını sürdürmeye çalışırken öte yandan yeni dergi ve gazetelerin de çıkarılması gündeme geldi. Ancak eğitimin yeniden düzenlenmesi, ulusal kurumların örgütlenmesi gerekiyordu. İzmir, Kurtuluştan birkaç gün sonra hain bir elin ateşlediği yangınla yanıp kül olmuş, kent sözün tam anlamıyla bir harabeye dönmüştü. Düşmanın kaçarken Anadolu’da evleri barkları yakılan insanlar da İzmir sokaklarını doldurmuştur.

Mihail Rodas’ın Anıları ve Önemi, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992.

⁴ Ömer Faruk Huyugüzel, **1928’e Kadar İzmir’de Çıkmış**.

⁵ Derginin tam bir koleksiyonu Hakkı Tarık Us Kütüphanesi’nde bulunmaktadır.

⁶ Mustafa Şahin-Semiha Şahin, **Mustafa Rahmi Balaban – Hayatı, Eserleri, Mektupları ve Düşünceleri**, İzmir, 1994.

O günlerde İzmir'e öğretmen olarak atanan Hasan-Âli İzmir'in bu perişan durumunu şöyle anlatmaktadır:

1922'de İzmir kurtuldu. Yunanlılar denize döküldü. Hoca tayin ettiler beni. Kalktık İzmir'e gittik. Daha yangın yanıyor, sönmemiş İzmir. O şimdiki fuar, hani görüyorsunuz. Orası muazzam bir yangın yeri. Alevler içindeydi biz gittiğimiz zaman ve Erkek Lisesi'nin binası onun ortasına tesadüf ediyordu. Ben Karşıyaka'da Öğretmen Okulu'na hoca oldum. Sokaklarda kolu kesilmiş, bacağından biri kesilmiş gövdeler yatıyor. Bir kesilmiş kol. Böyle cesetler sokaklarda. Yangın devam ediyor. İzmir'i öyle bulduk. Sonra Maarif vekili olan Vasıf Bey, Maarif müdürümüzü. Sonra Maarif müsteşarı olan Rıdvan Bey lise müdürüydü. Naili bizim müdürümüzü. Sağ. O da 70-75 yaşında.”⁷

Türk Gençleri Mecmuası, herhalde İzmir Türk Ocağının bir yayın organı olarak çıkmaya başlamıştır. Hasan-Âli de bu dergide şiirler yazıyordu. Aşağıdaki şiirini buraya alıyoruz⁸.

Maziden Hatıralar

SERZENİŞ

-Şarkı-

*Dargındın, unuttun mu gözümden kaçıyordun;
Ben yalvarıyordum sen ateşler saçıyordun.
Amaline hüsrân ile bin zahm açıyordun,
Bel yalvarıyordum sen ateşler saçıyordun!..
Her vaadine ey sevgili ruhum kanıyorken,
Sevda denilen afete ben aldanyorken
Aşkınla geçen günleri ölmez sanıyorken
Ben yalvarıyordum sen ateşler saçıyordun*

Hasan-Âli

İzmir'de basın yaşamı giderek canlanmakta ve varlığını sürdüren birkaç İzmir gazetesi yanında yeni yerel gazeteler de çıkmaya başlamaktadır. Burada kronolojik olarak İzmir'de, ele aldığımız dönem içinde yani 1923-1938 tarihleri arasında yayınlanan belli başlı gazeteleri tanıtmaya çalışacağız.

⁷ Türk Eğitim Derneği, Hasan-Âli Yücel'i Anma Toplantısı, Ankara, 1993, 86.

⁸ Türk Gençleri Mecmuası, İzmir, 1339, 1, s. 7.

Türk Sesi

Türk Sesi, Kurtuluştan sonra İzmir’de çıkan ilk Türkçe gazetedir. Gazete tek cilt halinde İzmir Milli Kütüphanesinde B.216 numarada kayıtlıdır. Bu cilt içinde 155 sayı vardır. Yani oldukça eksiktir. Ayrıca Milli Kütüphane (Ankara)’da de iki sayısı bulunmaktadır⁹. İlk sayılar elde yoktur. Eldeki en eski sayı 7 Haziran (no 11) tarihini taşımaktadır. Gazetenin 27 Mayıs 1923 tarihinde yayına girdiği anlaşılmaktadır. Çünkü Türk Sesi, gazetenin bir yılını doldurması üzerine, 27 Mayıs 1924 tarihinde özel sayı olarak çıkmıştır. Bundan anlaşılıyor ki gazete, 27 Mayıs 1924 tarihinde bir yaşını doldurmuş bulunmaktadır. Bu sayının imzasız çıkan başmakalesinde gazetenin tutumu ve dünya görüşü şöyle açıklanmaktadır.

“Evveleminde Türk Sesi milliyetperverdir. Taşkın değil fakat kısıncı bir milliyetçi. Saniyen Türk Sesi teceddüt aşıkadır, müspet yeni fikirlerin pervasız bir makesidir. Mutaassıp, cahil veya gizli maksat eden her fert, dürüst, müteceddit ve hür sesimizin dostu olamaz. Salisen Türklük aleyhine doğrudan doğruya veya dolayısıyla halde veya istikbalde muzır olabilecek her unsur veya istikbalde muzır olabilecek her unsur veya her müessese her teşkilat ve her şahıs bilakaydüşart gazetemizin düşmanıdır.”

Yine Türk Sesi’nin bir yaşını doldurmasından ötürü duyulan mutluluk, çerçeve içinde şu sözlerle dile getirilmektedir:

“Türk Sesi bugün yaşını ikmal ediyor. Türk zaferinden İzmir’in ordunun çelik kolları arasına girmesinden takriben dokuz ay sonra çıkan gazetemiz İzmir’de dünyaya gelmiş yavrusudur. İhtimal dokuz ayı doldurduğu için olmalı bir senedir yaşayabildi. Bu nüshada karilerimiz kendisinin hiss olunur derecede büyüdüğünü göreceklere. İtiraf etmeliyiz ki büyümeye bir tekâmül demek doğru olmaz. Vukua gelen hadise nihayet istihale. Ne tekâmül-i inkılâp!.. Taşdığı büyük isme liyakata çalışan gazetemiz tevazuu şiar olarak kabul etmiştir. Binaenaleyh bu hadiseye küçük bir istihale, küçük bir genişleme diyeceğiz. Esasen henüz iki yaşına giren bir yavru için bu hadd-i tabii olmaktan müspet ve menfi surette çıkış daima ve her zaman tehlikelidir. Mesela biraz tadel ile biz kabul edebiliriz. Geç olsun da fakat çok değil güç olmasın. Telaşlı değil, mutedil; fakat metin ve emin hatavat [adımlarla] ile yürümek, buna muvaffak olmak! Türk Sesi revişini [yürüyüşünü] bu intizam ile idare edebilirse

⁹ Belgin Akalın, *Türk Sesi Gazetesi Dizini*, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Lisans Tezi, 1987.

kendisini bahtiyar addeder. Bir senelik neşriyatımızı takip edenler mesleğimiz hakkında bir fikir edinmişlerdir zannındayız.”

Gazete, şüphesiz, kurtuluştan sonra İzmir’de kültürel yönden yeniden yapılanmanın bir ürünüdür. Özellikle Kurtuluştan hemen sonra burada eğitim ve kültür sorunlarını çözmek için işbaşına gelen genç kadro, bu yapıyı yıkılmış, kül olmuş, sokakları hâlâ cesetlerle dolu İzmir’e yeni bir ruh vermek, canlılık getirmek görevi ile karşı karşıya bulunduğu bilinci içinde idi. Bu ilk günlerde Vasıf (Çınar), İzmir Milli Eğitim Müdürlüğüne atanmıştı. Rıdvan Nafiz (Edgüer) lise müdürüydü. Hasan-Âli (Yücel) Karşıyaka Öğretmen Okuluna atanmıştı. Yeni İzmir, bu genç ve idealist kadronun ve bunlara destek verenlerin omuzları üstünde yükseldi. O sırada milletvekili olan, geleceğin başarılı Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati’nin bu gençlere verdiği desteği özellikle vurgulamak gerekir.

Vasıf Bey, İzmir’de eğitim sorunlarının çözümünde önemli bir rol oynadı. İzmir Milli Eğitim Müdürlüğüne atandığında seçkin bir kadroyu işbaşına getirdi. Türk Ocağı’nın yeniden açılmasında etkin bir rol oynadı. Türk Gençleri Mecmuası’nın yayınlanmasını destekledi. İşte Türk Sesi gazetesi de o sırada İzmir’de görev yapan gençlerin çabalarıyla çıkmıştır. Nitekim Hasan-Âli, o sırada İstanbul’da bulunan eşine yazdığı mektupların birinde bir dergi ve bir gazete çıkarmak için hazırlıklara giriştiklerini yazıyordu¹⁰. Dergi, herhalde Türk Ocağı’nın bir yayın organı olarak çıkarılan Türk Gençleri Mecmuası’dır. Gazete ise Türk Sesi’dir. Hasan-Âli, daha sonra gazetenin yayına girdiğini, H.A. imzalı yazıların kendisine ait olduğunu yazmaktadır. Gazetenin sorumlu müdürü Nazmi Sadık’tır. Bu kişi aynı zamanda Türk İli gazetesinin de imtiyaz sahibi idi. Gazete önceleri Ispartalı Derelioğlu matbaasında basılırken daha sonra Sandıkçılar içinde Ispartalı Hafız Ali matbaasında basılmağa başlamıştır.

¹⁰ Zeki Arıkan, “Hasan-Âli Yücel İzmir’de”, **Tarih ve Toplum**, 84 (1990); aynı yazar, “Hasan-Âli Yücel ve İzmir”, **Tarih ve Toplum**, 170 (1998), 47-52. Ayrıca bk. Mustafa Çıkar, **Hasan-Âli Yücel ve Kültür Reformu**, Ankara, 1996.

Gazetede başmakaleler M. Esat (Çınar) imzasını taşımaktadır¹¹. Rıdvan Nafiz genellikle tarihsel konuları içeren yazılara imza atmaktadır. Mithat, lise tarih öğretmenidir ve sonradan Oksancak soyadını almıştır. Kemal Emin, Akçakanat, Mithat Şevki, Kemal Turan, Çiftçi Necati de gazetenin sürekli yazar kadrosu içinde yer alıyordu. Necati soyadı yasasından sonra da Çiftçi adını korudu. Kendisi tarım konusunda uzmandı. Yalnız Türk Sesi'nde değil İzmir'in diğer birçok gazetesinde de tarım konularıyla ilgili pek çok yazı kaleme almış, çiftçileri ve köylüğü aydınlatmak için büyük bir çaba göstermekten geri kalmamıştır. İzmir Atatürk Lisesinde uzun yıllar Biyoloji öğretmeni olarak görev yapmıştır. Gazetenin diğer yazarları arasında Hafız Ali, Mazhar Nafiz, Burhan Ümit, Nazmi Sadık, Alemdaroğlu Lütü gibi adları sayabiliriz. Bunun yanında Türk Sesi, İstanbul ve Ankara gazetelerinden yapılan alıntılara da yer vermektedir. Lenin'in ölümü üzerine Yeni Kafkasya'da çıkan uzun bir yazının bu gazeteye göçürülmüş olması dikkati çekmektedir. Yeni Kafkasya dergisi Resulzade Mehmet Emin tarafından İstanbul'da çıkarılıyordu. Türk Sesi'nin, Yeni Kafkasya'dan başka yazılara da kendi sütunlarında yer veriyordu. Söz konusu gazeteden alıntı yapılan başka yazıların da yayımlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca gazetede "*Karilerimizin sütunu*" başlıklı bölümde okuyucu mektuplarına yer veriliyordu. Tarım konuları, İzmir'in ekonomik durumu ağırlıklı olarak işlenmektedir. Tarımsal alanda yapılan yenilikler, sözgelimi Bornova Ziraat Mektebi'nde traktörle çift sürme denemesine başlanmasından coşkuyla söz edilmektedir.

Gazete yayına girdiği zaman Lozan görüşmelerinin ikinci evresi devam ediyordu. Gazetenin Lozan haberlerine ve buna bağlı olarak yapılan yorumlara ağırlıklı olarak yer verdiğini görüyoruz¹².

¹¹ Mehmet Esat Çınar (1854-1975). Milli mücadele döneminde Mustafa Necati ve ağabeyi Vasıfla birlikte Balıkesir'de İzmir'e Doğru gazetesini çıkarmış ve Kuva-yı Milliye hareketi içinde yer almıştır. İzmir'de gazeteci ve edebiyat öğretmeni olarak uzun süre görev yapmıştır. Daha sonra İzmir milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisine girmiştir (1943-1950). Yazıları daha çok gazete sütunlarında kalmıştır. Bk. Ö. Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000, 331-332. Kütüphanemde onun tarafından hazırlanan fakat anlaşıldığına göre basılmayan XIII. Yüzyıldan başlayan ve Tevfik Fikret'e kadar gelen *Türk Edebiyatı Tarihi* (1935) başlıklı daktilo edilmiş bir eser bulunmaktadır.

¹² Hatice Ersoy, *İzmir Basınında Lozan Görüşmeleri*, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, YLT, 1989; Zeki Arıkan, "Lozan Konferansı ve İzmir Kamuoyu", *70. Yılında Lozan Barış Antlaşması Uluslararası Seminer*, 1993, İnönü Vakfı, Ankara, 1994, 93-108.

Atatürk ve Latife Hanımın gezileri, Atatürk'ün değişik yerlerde yaptığı konuşmalara da Türk Sesi'nde önemli bir yer veriliyor, İstanbul'dan ve çevre illerden gelen mektuplarda gazetede yayınlanıyordu. Halil Lütfi'nin "*İstanbul Mektupları*", bunun yanında Ankara'daki gelişmelerin aktarıldığı "*Ankara Mektupları*" ilgi çekici gözlemleri içermektedir.

Edebi konular gazetede önemli bir yer tutmaktadır. İlk sayılarda Hasan-Âli'nin, Tokadizade Şekip'in şiirlerine de yer verilmiştir. Dostoyevski'nin ünlü romanı *Cinayet ve Ceza*, Burhan Ümit tarafından dilimize çevrilmiş ve gazetede dizi halinde yayınlanmıştır.

Tarih ve Sosyoloji (İçtimaiyat) incelemeleri Türk Sesi'nde önemli bir yer tutmaktadır. Rıdvan Nafiz'in *Tarih-i Kadim'de Turaniler, Hititlere Dair, Ergenekon'a Doğru* başlığı altında dizi halinde yayımlanan araştırmaları dikkati çekmektedir. Mehmet Mithat'ın *Tarihimizde Ferdi Saltanat* başlıklı incelemesi de uzun bir dizi oluşturmaktadır. Çevrede yapılan tarihsel gezilerin sonuçlarının gazetede yer bulması önemli bir kazanç olarak değerlendirilebilir. Mustafa Cavit'in *Menteşe'de Bir Cevelan* başlığı altında yayınlanan gözlemleri, *Menteşe'de Beylikler ve Osmanlı dönemine ait çok önemli bilgileri içermekte ve birçok kitabenin suretini de kapsamaktadır. Mentese'de bulunan tarihsel eserlerin 1920'li yıllardaki konumunu sergilemesi açısından da bu gözlemler büyük bir değer taşımaktadır*¹³.

Hüseyin Fehmi'nin *İçtimaiyat* başlığı altında topladığı incelemeleri kadın-erkek ilişkileri, evlilik kurumu gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır.

Gazetede kadınların çağdaş Türk toplumundaki görev ve sorumluluklarını dile getiren yazılar da ilgi çekicidir. Sözelimi M. Esat, kadınların seçme seçilme hakkına sahip olması gerektiğini savunuyordu. Ahmet Hikmet, Anadolu şehir pazarlarında pazarcılık yapan kadınlarımızın kendilerine özgü üstün niteliklerini işliyordu. İzmir'in kadın yazarlarından Duşize Nermin'in de yine kadın haklarını savunan, onların sosyal ve çalışma yaşamı içinde yer alması gerektiğini vurgulayan yazıları Türk Sesi'nde çıkmıştır. Bütün bunlara spor, tiyatro, sinema haberlerini ve etkinliklerini de eklersek Türk Sesi'nin dolgun içeriği hakkında bir fikir edinmiş oluruz.

¹³ Krş. Paul Wittek, *Menteşe Beyliği* (çev. O.Ş. Gökyay), TTK, Ankara, 1944. Burada yeri gelmişken şunu eklemek gereğini duyuyoruz. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Başkanı Prof.Dr. Rahmi Hüseyin Ünal'ın başkanlığında Beçin'de yürütülen kazı çalışmaları *Menteşe Beyliğinin tarihine ışık tutacak çok önemli sonuçlar vermektedir*.

Türk Sesi'nin Musevi ve Rum vatandaşlarımıza karşı bir tutum içinde bulunduğu ve zaman zaman bu doğrultuda yayın yaptığı gözden kaçmamaktadır. Özellikle Musevi vatandaşlarımızla ilgili suçlayıcı yazıların salt bu gazeteye özgü olmadığını, o tarihte çıkan diğer İzmir gazetelerinde de benzer yazıların kaleme alınmış olduğunu görüyoruz. Bunu antisemitik bir tutum olarak değerlendiremeyiz. Herşeyden önce Mütareke ve özellikle Kurtuluş Savaşı sırasında Türklerle gayrimüslimler arasında büyük bir uçurum açılmış ve İzmir'in işgali bu uçurumu, ne yazık ki daha da derinleştirmişti. İşgalin son günlerine doğru, İzmir merkez olmak üzere bir İyonya devleti tasarsının gündeme gelmesi ve işgal altındaki bölgelerin kesinlikle Türklere teslim edilmeyeceği yolunda yapılan gösterilere Yahudilerin de katılması ve özerklik adına düzenlenen belgeye imza atmaları¹⁴ ilişkileri oldukça zedelemişti. Bunun ötesinde Yahudi ve Rumların ülkenin ekonomik yaşamın zararlı etkinliklerde bulunduğu inancı yaygındı. Karşılıklı güvensizlik, düşman işgalinden yeni kurtulmuş ülkede buna benzer yayınların yapılmasına da ortam hazırlamıştı, diyebiliriz. Şunu da belirtmek gerekir ki Türk zaferi, İzmir'in Mustafa Kemal'in orduları tarafından kurtarılması, Lozan Antlaşmasının imzalanması Yahudi cemaati tarafından coşkuyla karşılanmıştır. İzmir'de çıkan *El Mundo* gazetesi, Lozan antlaşmasının imzalanmasından duyduğu sevinci dile getirmektedir. “*Halk*”, der, “*yıllarca süren savaştan yoruldu; Türk Yunan Savaşı'nın sona ermesi millî bilinci uyandırdı ve Türkiye'ye onurunu iade etti; Türkler şimdi barışı ve dinlenmeyi umut ediyor.*”¹⁵ Yahudi basını Mustafa Kemal Paşa için “*gerçek bir Mesih*” sözünü kullanıyor ve ona övgüler düzüyordu. Bir Judeo-İspanyol şarkısında da bu övgüler dile getirilmiştir¹⁶.

Türk ordusunun Komutanı (tekrar)

Mustafa Kemal idi

İleri! İleri! Diye bağırarak gidiyorduk

Çanakkaleyi korumaya gidiyorduk

...

¹⁴ Abraham Galenté, *Histoire des Juifs d'Anatolie, Les Juifs d'Izmir (Smyrne)*, İstanbul, 1937. Yahudilerin bu belgeye imza atmadıklarını söylüyorsa da doğru değildir. Onun alıntı yaptığı gazetede Yahudilerden söz edilmediği için böyle sanmıştır. Oysa İzmir gazeteleri Yahudi temsilcilerinin söz konusu belgeyi imzaladıklarını açıkça göstermektedir.

¹⁵ Henri Nahum, *İzmir Yahudileri, 19.-20. Yüzyıl* (çev. Estreya Seval Vali), İletişim, İstanbul, 2000, 207. Ayrıca bk. Siren Bora, *İzmir Yahudileri Tarihi (1908-1923)*, İstanbul, 1995.

¹⁶ Henri Nahum, *İzmir Yahudileri*, 209.

*Günler geçti, yıllar geçti
Savaş hürriyetle sonuçlandı
Hürriyet için marşlar söyledik
ve Kurtarıcı Mustafa Kemal Paşa'ya şükrettik.*

Yukarıda İzmir gazetelerinin Yahudi cemaatına karşı olumsuz tutumundan söz ederken bunun antisemitik bir hareket olmadığına değindik. Çünkü, gerek Mustafa Kemal gerek çağdaş Türkiye'nin kurucuları arasında böyle bir anlayışın asla yeri yoktur. O yıllarda İzmir'in özel koşullarından doğan sözkonusu tutumun sürekli bir nitelik kazandığı da söylenemez. Zaman zaman yaşanan kimi olumsuzluklara karşın, Türklerle Museviler arasındaki ilişkiler, 1930'lu yılların Avrupasında görülen bir niteliği dönüşmemiştir¹⁷.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Kurtuluştan dokuz ay sonra İzmir'de “dünyaya gelen” Türk Sesi gazetesi, ileriye dönük çağdaş bir yayın politikası izlemiş, oldukça zengin bir içerikle çıkmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarının İzmir basınında bir düşün gazetesi olarak önemli bir yer tutmaktadır. Güçlü bir yazı kadrosu, belli başlı merkezlerle kurduğu sürekli iletişim Türk Sesi'ni son derece canlı bir gazete haline getirmiştir. Gazetenin elde bulunan son sayısı 6 Haziran 1924 (no. 313) tarihini taşımaktadır. Fakat elde bulunan koleksiyon tam değildir¹⁸. Bu tarihten sonra gazetenin ne kadar sayı yayımlandığını belirlemek hemen hemen olanaksızdır¹⁹.

Ahali

Ahali gazetesinin İzmir Milli Kütüphanesinde 22 Mayıs 1340 (1924) ve 10 Ağustos 1340 (1924) tarihleri arasındaki sayıları bulunmaktadır. Elde bulunan en eski sayısı 41 numara olduğuna göre gazetenin, nisan 1924 başlarında yayına girdiği kabul edilebilir. Nitekim gazetenin “*tesis tarihi*” olarak *ikinci İlnönü* sene-i devriyesi gösterilmektedir. Bundan da anlaşıldığına göre, Ahali, İkinci İlnönü Zaferi'nin yıldönümü olan 1 Nisan (1921)'da çıkmaya başlamıştır. Eldeki sayıların da son derece yıprandığını ve kullanılamaz bir durumda bulunduğunu belirtmek gerekir.

¹⁷ Farklı bir yaklaşım için bk. Rifat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri, Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, İletişim, İstanbul, 1999.

¹⁸ Sayın Canan Yücel Eronat, bize gazetenin tam bir koleksiyonunun Çınar ailesinde bulunduğunu söyledi. Ancak ne yazık ki bunu doğrulayamadık.

¹⁹ Bu gazete için ayrıca bk. Zeki Arıkan, “Kurtuluştan Sonra İzmir'de Çıkan İlk Gazete: Türk Sesi”, *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu*, 9-11 Eylül 1991, 817-84.

Gazetenin altbaşlığında İstiklal Marşının bir dizesine yer verilmiştir: *Hakkıdır hakka tapan milletimin istiklal*. Bunun yanında Yevmi Türk Gazetesi kaydı görülmektedir. Gazetenin sorumlu müdürü Agâh Sabri'dir. Agâh Sabri, aynı zamanda gazetenin başyazarıdır. Heyet-i tahririye ve İdare Müdürü ise Abdurrahman Şerif'tir. Ahali'nin matbaa ve idarehanesinin İzmir Belediyesi civarında Keresteciler'de bulunduğu verilen bilgilerden anlaşılmaktadır. Matbaa da aynı adı taşımaktadır.

Ahali o dönemde çıkan bütün gazeteler gibi büyük boydadır ve dört sayfa olarak çıkmaktadır. Son sayfa baştan başa ilan ve reklamlara ayrılmıştır. Gazetede Billur Tıpa, Yoldaş, İstiklal Harbi Hatıraları başlıklarını taşıyan üç yazı dizisi elde bulunan son sayıya kadar devam etmektedir. Bunların daha sonra da devam ettiğine şüphe yoktur²⁰.

Yukarıda belirttiğimiz gibi başyazarlar Agâh Sabri imzasını taşımaktadır. Takma ad olduğuna şüphe bulunmayan Fırtına imzalı yazılar da ilk sayfada sürekli olarak yer almaktadır. O dönemde çıkan bütün İzmir gazeteleri gibi, Ahali de ileriye, yeniliğe geleceğe dönük bir yayın çizgisi izlemektedir. Özellikle Agâh Sabri'nin eğitimle ilgili yazıları bu açıdan dikkatimizi çekmektedir.

Türk İli

Ahenk gazetesinin 19 Teşrinievvel 1340 (19 Ekim 1924, 9731) tarihli sayısında şöyle bir haber geçilmektedir: “İzmir’in en mütefekkir gençlerini bir arada toplayan Türk İli refikimiz pek yakında intişar edecektir.” Bu haberden yola çıkan Nermin Demir, Türk İli, “1924 Kasımında yayın hayatına atılmış olmaktadır”, sonucuna varmaktadır²¹. Gazetenin İzmir Milli Kütüphanesindeki en eski sayısı 2 Kânunuevvel 1340 (=2 Aralık 1924) tarihli ve numarası da 10’dur. Gazetenin ikinci yayın yılına girerken yaptığı bir açıklamadan anlaşıldığına göre, Türk İli’nin yayına başladığı tarih 21 Ekim 1924’tür. Bunu kesin olarak saptamış bulunuyoruz²².

Gazetenin alt başlığında *Cumhuriyetçi, Müstakil, Yevmi Türk Gazetesidir*, kaydı bulunmaktadır. İzmir, Vakıf Hoca Sokağında, Nazmi Sadık matbaasında

²⁰ Nermin Demir, (1918-1924) Tarihleri Arasında İzmir’de Çıkan Gazetelerin Bibliyografyası, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bitirme Tezi, 1988, 8-9.

²¹ Nermin Demir, (1918-1924) Tarihleri Arasında..., 8.

²² “Türk İli İki Yaşında”, Türk İli, 21 Teşrinisani 1341, 206.

basılan bu gazetenin yönetim adresi de aynı yerdir. Nazmi Sadık, yukarıda görüldüğü gibi, Türk Sesi gazetesinin yanında Türk İli'nin de imtiyaz sahibidir. Türk Sesi'nde herhangi bir yazısına rastlamadığımız Nazmi Sadık'ın Türk İli'ndeki başyazıları kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Bundan anlaşıldığına göre gazetenin başyazarı da Nazmi Sadık'tır. Ancak gazetede ki kimi başyazılar imzasıdır, bazan da imza yerine üç yıldız görülmektedir. Kimi yazıların altında da Türk İli kaydı bulunmaktadır.

Gazete büyük boy dört sayfa olarak çıkmaktadır. Fakat daha sonra 21 Kasımdan (no. 206) başlamak üzere altı sayfa olarak çıkarılmasına karar verilmiştir:

“Türk İli, muhterem karilerden gördüğü teveccühe bir şükran nişanesi olmak üzere yakında her gün altı sahife resimli olarak intişar edecektir”, haberi bunu göstermektedir. Gerçekten Türk İli, bir süre sonra altı sahife olarak, daha dolgun bir biçimde çıkmaya başladı. Daha önce 3. ve 4. sahifelerde yer alan ilan ve reklamlar da 5. ve 6. sahifelere kaydırılmış oldu.

Bilindiği gibi, bir gazetenin yayın politikasını ilk sayısında çıkan başyazı belirler ve açıklar. Tanzimat'tan beri çıkan Türkçe gazetelerde hep böyle olagelmıştır. Ancak, birçok gazetede olduğu gibi, ne yazık ki Türk İli'nin de ilk sayısı elimizde yoktur. Fakat gazetenin ikinci yılına girerken yayınlanan bir başyazı, Türk İli'nin yayın çizgisi konusunda bize ipuçları vermektedir²³:

“Geçen sene 21 Teşrinievvel 1340 [21 Ekim 1924] tarihinde Türk İli intişar sahasına çıktığı zaman; “Gazetemiz hiçbir ferdin, hiçbir zümrenin malı olmayıp, Türk İli'nin, Türk milletinin tealisi uğrunda gördüklerini düşündüklerini serbestçe yazacak, bu hususta girişilmesi icap eden en çetin mücadeleden çekinmeyecektir. Bu suretle serbest, milliyetperver olan gazetemiz gerek tenkitlerinde ve gerek tasviplerinde ne kapkara bir muhalif ne de şakşakçı bir muvafıktır. Ancak Büyük Türk Milleti'nin zararına olan her türlü icraatı tenkit ettiği gibi satış temini maksadıyla da körü körüne kara bir muhalefetten içtinap edecektir...”

Bundan anlaşıldığına göre Türk İli, ilk sayısında yer alan ve onun çizgisini belirleyecek olan bu başyazı, ikinci yıla girerken de olduğu gibi gazeteye göçürülmüştür. İkinci yıla girerken belirlenen bu amaçtan sapılmayacağı yolunda okuyuculara güvence verilmekte ve son olarak şöyle denilmektedir:

²³ “Türk İli İki Yaşında”, **Türk İli**, 21 Teşrinisani 1341, 206.

“Çok muhterem karilerimiz şuna emin olabilirler ki Türk İli gösterilen teveccühe karşı İzmir’e layık bir gazete olmağa çalışacaktır.”

Türk İli, siyasal ağırlıklı bir gazetedir. Güncel ve siyasal olaylar çoğunluktadır. Edebi nitelikteki yazılar, genellikle iç sayfalarda yer almaktadır. Gazetenin sınırlı bir yazar kadrosu vardır. Bunlar da İzmir’in o yıllarda önde gelen yazar ve aydınlarıdır. Hakkı Nezihi²⁴, Alp Arslan, Osmanzade Hamdi, Mehmet Mithat, Raif Nezihi²⁵ gazetedeki görülen belli başlı imzalıdır. Hakkı Nezihi’nin yazıları, ilk sayfada ve *“Benim Köşem”* başlığı altında çıkıyordu.

Gazete, İzmir’in yeniden yapılanması, kentin sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmesine öncelik tanıyan yazılara büyük bir yer vermektedir. Eğitim ve kültür konuları, sorunları geniş ölçüde işlenmektedir. Türk kadınlığının, Türk aile yaşamının XX. yüzyıl başlarındaki toplumsal konumu hakkında Türk İli’nde oldukça dikkate değer araştırmalara yer verildiğini görüyoruz. Türk İli, bu bağlamda *“Aile Hayatımızı ta Temelinden Değiştirmeliyiz!”* ilkesiyle yola çıktı ve *“Kızlarımızı Nasıl Yetiştirmeliyiz?”* sorusunu sorarak konuyu irdelemeye devam etti. *“Ev, hayat kadınlığı bir kadın için nasıl bir mecburiyetse salon kadınlığı da bir zarurettir”* deniliyor ve yazı şöyle sürdürülüyordu: *“Türk kadını her üç sıfatı cami bulunmadıkça yeni hayatı doğuracak kudreti cami olamazlar.”*²⁶ Bu anlamlı yazıdan yapacağımız kısa bir alıntı, o yıllarda bu gazetenin kadın sorununa verdiği değeri açıkça ortaya koymaktadır:

“Mutfakta aşçı, evde müdire, iş ve güç hayatında bir itidal nazımı bulunan kadınlarımız salonlarda birer canlı ziynet, birer ruh gıdasıdır. Binaenaleyh şu üç sıfatı, şu üç vazifeyi hayata karşı onlara tahammül ve takabbül [kabul] ettiren ve bilmukabele hayatın kendilerine ayırdığı güzel ve ince zevkleri tatmak için birer vesile yapan, bugünün hayat tarzı ve insanî hacetidir...”

²⁴ Hakkı Nezihi (1904-?), Cumhuriyet’ten sonra İzmir’de bazı gazetelerde yazar ve başyazar olarak çalıştıktan sonra İstanbul’a giderek orada mesleğini sürdürmüştür. 1929’da İzmir’den ayrılarak İstanbul’a yerleşmiş ve orada Ticaret Sanayi Odasında çalışmaya başlamıştır. Çoğu ticaretle ilgili pek çok basılmış eseri vardır. Bk. Huyugüzel, *İzmir Fikir*, 174-175.

²⁵ Raif Nezihi (Atakul): (Ölümü 1940) Doğum tarihi belli olmayan Raif Nezihi (Nezihi?) Cumhuriyet döneminde İzmir’in önde gelen yazar ve romancılarındandır. Ankara Hukuk Mektebini bitirmiş ve çeşitli görevlerde bulunmuştur. İzmir’de çıkan birçok gazetede yazı yazmıştır. 18 forma halinde yayınlanan *İzmir Tarihi* önemli bir araştırmadır. Bu eser İzmir Büyükşehir Belediyesi Kenti Kitaplığı tarafından yeniden basılmıştır. Bk. Huyugüzel, *İzmir Fikir*, 502-504.

²⁶ “İçtimai Dertlerimizden: Salon Kadını”, *Türk İli*, 28 Haziran 1341, 86.

Bütün bu çabaların ötesinde gazete, konuyu daha geniş ölçüde kamuoyuna mal etmek için bir anket açmaya karar vermiştir:

“ANKET AÇIYORUZ:

Evet, hayat ve salon kadınlığı hakkındaki fikrimizi tafsilen yazdık, aile hayatımızın ne hale konulması lazımgeldiğini de söyledik... Fakat mesele gayet mühim ve hayati olduğundan bu hususta fikir adamlarımızın ve bilhassa kadınlarımızın düşüncelerine müracaat etmek ihtiyacını duyduk. Bu mühim mesele hakkında bir anket açıyoruz...”²⁷

Bu anketin anahtar sorularını şöyle özetleyebiliriz:

1. Türk kadınının sahip olması gereken nitelikler nelerdir?
2. Türk kadını özbenliğine (nefsine), evine ve topluma karşı ne gibi görevleri yerine getirmekle yükümlüdür?
3. Aile yaşamımız ne hale getirilmelidir?

İşte gazete, okuyucularını üç soruya yanıt vermeleri için göreve çağırıyordu²⁸. Gerçekten bu ankete pek çok yanıt geldi. K[ef].. Elif, kısaltmasıyla ankete yanıt veren bir okur, “*Mefkûreli bir ana salon kadını olabilir, fakat bir salon kadını hiçbir vakit iyi bir ana olamaz*” diyor ve şöyle devam ediyordu: “*Fakat salon kadını bizim gibi hamiyetli analara arz-ı ihtiyaç eden bir millet için değil, belki artık kabuğuna sığamayacak kadar nüfusu kesir bir hale gelmiş İtalya gibi memleketlere şayan-ı tavsiyedir...*” Hamdi Can adlı okur, “*Türk kadını vakur ve ciddi görmek*” istediğini belirtiyordu.

Karşıyaka’dan Nermin Kemal, sorunun doğrudan doğruya kadınları ve kadınlığı ilgilendirdiğini dile getirerek şu nokta üzerinde duruyordu²⁹:

“Fikrimce: kadınlığın ve aile hayatının salah ve terakkisi meseleleri, doğrudan doğruya kadınlığı alakadar edebilir. Binaenalyh tetkiki, tezekkürü ve karara raptı da yine kadınların yapacağı işlerdendir. Erkekler yalnız kendilerini ve kadınlara karşı ifa eyleyecekleri vazifeleri tayin ve icra eylesinler kâfi...”

Basmahane’den yazan Nihal Fehmi, toplumsal devrimimizi kadınlarımızın yapacağını vurgulayarak söze girişiyordu:

²⁷ “Anket Açıyoruz”, **Türk İli**, 28 Haziran 1341, 86.

²⁸ “Anketimiz”, **Türk İli**, 1 Temmuz 1341, 89.

²⁹ **Türk İli**, 2 Temmuz 1341, 90.

“İçtimai inkılabımızı yaratacak ilk zümre hiç kuşkusuz ki kadınlarımızdır. Evinde ev kadını, sokakta vakur bir hanım; davetlerde salon kadını olmağı bilen kadınlarımız asri bir kadın demektirler. Fakat asri bir kadın olmak için yetişeceği ve geçeceği yolları, yerleri bilmek emin olmak lazımdır.”

Bu kadın, herhalde geçilecek yollardan, gidilecek yerlerden emin olmadığı için olacak, kadını eve hapseden düşüncelerle son veriyor yazısına:

“Bugünkü ev kadınlarımız da benliğine hakim, evine merbut, bütün mevcudiyetini aile saadetine vakfetmiş olmalı, misafirlerini ağırlayacak ve misafirlikte ağırLANACAK hanım asaletini izhar edebilmelidir...”

Sözkonusu anket günlerce devam etti. Ankete katılan erkek ve kadınlar, ankete çok değişik yanıtlar verdiler: Bütün bunların sonunda *“İçtimai Dertlerimiz”*’in yazarı ve bu anketi yürüten R.N. [Raif Nezih], varılan sonuçları derli toplu ortaya koydu³⁰:

“Açtığımız ankete gelen ve gazetemizde neşredilen cevaplar, Türk kadınının evde, hayat ve cemiyette kendi varlığını hakkıyla göstermesi, kendi vazifesini ciddiyeyle ifa etmesi lüzumunda toplanmaktadır...”

Değerlendirme yazısı şöyle devam etmektedir:

“..Anketimizin vasıl olduğu netice, aile hayatımızın, ciddi ev, hayat ve salon kadınları yetiştirmek suretiyle salah bulabileceği merkezindedir.

Filhakika, birbirini müteakip üç makalemizde, Türk kadınınu şu üç sahada da ayrı ayrı tetkik eylemiş ve Türk kadınının her üç hüviyette de ciddi, nezih bir varlık göstermesi lüzumunu ileri sürmüştük. Anket muharrirlerimizin de fikir ve mütalaaları aynı noktada toplanmakta, bu cihet müspet mütebellir bir fikir, bir arzu haline gelmiş bulunmaktadır..”

Son çözümlede şu düşünceler ileri sürülmektedir:

“Her aile reisi, hâla sakim ve eski ananelerin yaptırdığı fena şeyleri ref edecek ve yaptırmadığı iyi şeyleri derhal icra ettirecek azimkârlığı göstermelidir. Ve unutmamalıdır ki bu ihmal yarınki neslin içinde acı bir lanet yaşatacağı gibi; azimkârlık ve celadeti de o neslin şükran ve minnetine mazhar olacaktır.”

³⁰ R.N., “Anketimiz Hitam Buldu”, *Türk İli*, 22 Temmuz 1341, 105.

Türk İli'nin daha 1925 yılında Latin harflerinin kabul edilmesi gerektiğini savunduğunu görüyoruz. Kaldı ki söz konusu harflerin alınıp alınmaması konusunda bu yıllarda basında yoğun bir tartışma başlamıştı. Türk İli yanında diğer İzmir gazetelerinde de lehte ve aleyhte epeyce yazı çıkıyordu. Türk İli bu konuda “*Latin harflerinin kabulünden başka çare yoktur*” diyordu. Çünkü harfler “*milli*” olamaz. Ancak dil ulusaldır. Onu iyi anlatacak harfler milliyete en iyi hizmeti yerine getirebilirler. İstenirse ancak böyle harflere (milli) denebilir³¹.

Türk İli'nin üzerinde durduğu ana konulardan biri de İstiklal Savaşıyla ilgili bir müze ve kütüphanenin açılmasıdır. Gazetenin düşüncesine göre Kurtuluş Savaşı ülkede yeniliğin temellerini atmış o günden bugüne yenilik ve uygarlık kafilesine karışmak arzusundan ayrılmamıştır. Yazar, dünya uluslarının kurdukları bu çeşit müze ve kütüphanelerden örnekler veriyor. Biz de kurulması tasarlanan böyle bir müzenin ve kütüphanenin bir yandan İstiklal Savaşı bir yandan da yenileşme hareketlerine bağlı olarak her türlü belge ve eserleri kapsaması gerektiği üzerinde duruyor. Müzeye ne gibi eser ve eşyanın konulması gerektiği konusunda uzun bir sıralama yapılmaktadır. Bunlar arasında Atatürk ve silah arkadaşlarının sanat değeri olan levha, büst ve heykelleriyle savaşla ilgili her türlü yazı, belge ve yayınlar, resimler, eşya vb. ilk sırada yer almaktadır. Yenileşme hareketleriyle ilgili her türlü belge, yazı ve fotoğraflar da müzeye konulması gereken nesneler olarak sayılmaktadır³². Böyle bir müze ve kütüphane ne yazık ki o zaman kurulamadı. Eğer kurulmuş olsaydı bugün Milli Mücadele ve Yenileşme tarihimizin yığınla belgesine kolayca ulaşmak olanağını bulacaktık.

Türk İli'nde İzmir'in günlük yaşantısıyla ilgili Gece Kuşu takma adıyla çıkan yazılar son derece ilgi çekicidir. Türk İli'nin kanatlı muhabiri olarak tanıtılan Gece Kuşu, o günlerin İzmir'indeki günlük yaşayışını doğal akışı içinde yansıtmaya özen göstermektedir. Yine o tarihlerin güncel konusu olan Musul sorunu da Türk İli'nde yankısını bulmaktadır.

Türk İli gazetesinin ne zaman yayınına son verdiğini kesin olarak bilemiyoruz. Yeni Gün gazetesinde yer alan 20 Ocak 1926 tarihli bir haberde, teknik bir arıza yüzünden geçici olarak yayınına durdurduğu bildirilmektedir.

³¹ Raif Nezih, “On Saatte Okuyup Yazma İmtihanında...”, *Türk İli*, 16 Ağustos 1341, 126.

³² Hakkı Nezihi, “İstiklal ve Teceddüt Harbi Müzesi ve Kütüphanesi”, *Türk İli*, 14-15 Teşrinievvel 1341, 178.

Bundan sonra gazetenin çıkıp çıkmadığı, çıktıysa ne kadar devam ettiği belli değildir.

Yeni Gün

Yeni Gün adının Türk basın tarihinde onurlu ve seçkin bir yeri vardır. Bu gazete Mütarekeden bir süre önce, 3 Eylül 1918 tarihinde, dönemin tanınmış gazetecilerinden Yunus Nadi (1880-1945) tarafından kuruldu. Gazete başlangıçta Amerika'ya güvenen bir tutum içindeydi. Ancak, gazete çok geçmeden Mustafa Kemal Paşa'yı ön plana çıkaran bir çizgi izlemeye başladı. Nitekim Yeni Gün, Birinci Dünya Savaşı sırasında üne kavuşan komutanları tanıtmaya yönelik ödüllü bir yarışma (müsabaka) açmıştı. Gazete, komutanların resimlerini önce gölge halinde veriyor, resmin kime ait olduğunu soruyor, sonra bunların yerine gerçek resimleri koyarak komutanlar hakkında bilgi de sunuyordu. İşte bu çerçevede Yeni Gün'de Mustafa Kemal Paşa'nın resmine ve yaşam öyküsüne de yer verilmişti ki bu tarihte o, henüz Suriye cephesinden İstanbul'a dönmemişti³³.

Yunus Nadi, Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a geldikten bir süre sonra onu Beyoğlu'nda kaldığı pansiyonda Muhittin Birgen'le ziyaret etmiş ve uzun uzun konuşmuşlardı. Yeni Gün, Anadolu'daki milli hareketi ilk destekleyen gazetelerden biri oldu. Yunus Nadi, deyim yerindeyse Yeni Gün'ün matbaası sırtında olduğu halde Ankara'ya ulaştı. Gazete bundan sonra Anadolu'da Yeni Gün başlığı altında yayımlanmaya başlandı³⁴. Milli Mücadele'nin en önemli sözcülerinden biri olan Anadolu'da Yeni Gün, 1924 Mayısına kadar yayını sürdürdü. Atatürk, Yunus Nadi'den İstanbul'daki saltanat ve hilafet yanlısı gazetelerin yanında Cumhuriyet'in temel ilkelerini savunacak bir gazete çıkarmasını istedi. Cumhuriyet böylece doğdu ve 7 Mayıs 1924 günü ilk sayısı gün ışığına çıktı. Kaldı ki Cumhuriyet'in kurulmasından birkaç gün önce Yeni Gün kesin olarak kapatılmıştı.

20 Temmuz 1925 tarihli (no. 103) bir İzmir gazetesi olan Türk İli'nde geçen şöyle bir haber dikkatimizi çekmektedir:

³³ Zeki Arıkan, "Yeni Gün'ün Musabakası'nda Mustafa Kemal Paşa", *Atatürk Yolu*, 6 (1993), 243-258. Yeni Gün için bk. Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi*, 103-104.

³⁴ Hatice Sürmen, *Yeni Gün Gazetesi ve Dizini*, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, YLT, 1992. Ayrıca bk. Uygur Kocabaşoğlu, "Milli Mücadele'nin Sözcülerinden: ANADOLU'DA YENİ GÜN", A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, *Atatürk Özel Sayısı*, XXXVI/1-4 (1981), 179-204.

“Cumhuriyet Gazetesi sahibi Yunus Nadi Bey’in sahip ve sermuharhiri bulunduğu [Yeni Gün] gazetesi, dünden itibaren şehrimizde intişara başlamıştır. Refikimizi tebrik eder ve devam-ı muvaffakiyetini temenni eyleriz”.

Bu habere göre Yeni Gün İzmir’de 19 Temmuz 1925 tarihinde ilk sayısını yayınlamış bulunuyordu. Anadolu’da Yeni Gün’ü tatil eden Yunus Nadi’nin, aradan bir yıl geçtikten sonra İzmir’de Yeni Gün’ü yayına sokması basın tarihimiz açısından ilginç bir olay olarak görülmektedir. Yanılmıyorsam bugün Cumhuriyet *“ailesi”* içinde böyle bir gelişmeden haberi olan yoktur sanırım. Fakat İzmir’de çıkan Yeni Gün, Anadolu’da Yeni Gün’ün devamı olarak görülmemektedir. Çünkü gazetenin sıralaması 1’den başlayıp devam ediyor. Yalnız logosu değişmemiştir. Logonun altındaki 1334 (=1918) tarihi bilindiği gibi Yeni Gün’ün İstanbul’da çıkmaya başladığı tarihi göstermektedir. Anadolu’da Yeni Gün’ün altbaşlığı ile İzmir’deki Yeni Gün’ün alt başlığı arasında da fark vardır. Nitekim Anadolu’da Yeni Gün’ün altbaşlığı şöyledir:

Cuma ertesiinden maada hergün sabahları neşr olunur siyasi, ilmi, edebi Türk gazetesidir.

Buna karşılık İzmir Yeni Gün’ün altbaşlığı şudur:

Cuma ertesiden maada her gün sabahları neşrolunur siyasi Türk gazetesi.

Gazetenin sahibi ve başyazarı olarak Yunus Nadi’nin adı verilmektedir. Fakat gazetede Yunus Nadi imzasını taşıyan hiçbir yazı görülmemektedir. Gazetenin sorumlu müdürü M. Turgut’tur. Uzun süre M. Turgut, Yeni Gün’ün başyazarlığını da yürütmüş sonra bu görevi İsmail Hakkı³⁵ üstlenmiştir. Kaldı ki Yunus Nadi, anlaşıldığına göre yalnız imtiyaz sahibi olarak görülmektedir. Gazeteyi asıl çıkaran ve çekip çeviren M. Turgut’tur³⁶.

³⁵ İsmail Hakkı Ocağolu (1897-27 Mayıs 1943). Yeni Asır gazetesinin başyazarlığını yapan İsmail Hakkı, İzmir’de Cumhuriyet’ten sonra tanınmış gazetecilerden biridir. Sada-yı Hak gazetesinde de başyazar olarak çalışmıştır. Yeni Gün’de siyasal ve kültürel içerikli yazılar yazan İsmail Hakkı, M. Turgut’un ayrılmasından sonra gazetenin başyazarlığını da üstlenmiştir. Huyugüzel, *İzmir Fikir*, 274-275.

³⁶ Mustafa Turgut Türkoğlu (1891-2 Kasım 1960). Mustafa Turgut Türkoğlu, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde daha çok M. Turgut imzasıyla yazılar yazmış bir yazar ve gazetecidir. Cumhuriyet döneminde 4 ve 5.dönem (1931-1939) Manisa milletvekilliği de yapmıştır. 1925 Temmuzundan itibaren de imtiyazı Yunus Nadi’nin üzerinde olan Yeni Gün gazetesini sorumlu müdür olarak yayımlamaya başlamıştır. 1926 yılı başına kadar burada başmakaleler yayımlayan yazar, 1926 yılı Ocağının sonlarına doğru Yeni Gün’den ayrılarak Haydar Rüstü’nün Anadolu gazetesinde önce tahrir müdürü sonra da başyazar olarak çalışmıştır. İzmir Ticaret

Yeni Gün'ün idarehanesi Beyler Sokağı'nda Süleyman Bey Bahçesinde özel dairede bulunmaktadır. Dört sayfa olarak çıkmaktadır. Başyazılar kimi zaman üç yıldızla gösterilmektedir. Zaman zaman da Hakimiyeti Milliye'den alıntılar yapılmaktadır. Yakup Kadri'nin bu yolla Yeni Gün'de epeyce yazısı, başmakale olarak yayımlanmıştır. Gazetenin üç ve dördüncü sayfaları tamamen ilan ve reklamlara ayrılmıştır. Gazete resimli olarak çıkmaktadır. Karikatürler de gazetede yer almaktadır, bunlar genellikle Mazhar Cem imzasını taşımaktadır. Dış ve çevre haberlerle gözlemler ilgi çekicidir. Nitekim gazetede Paris, Berlin Mektupları önemli bir tuttuğu gibi Denizli, Aydın ve çevre illerinden gönderilen yazılar da ilgi çekicidir.

İlk yirmi sayı, tek cilt halinde bulunan koleksiyonda yoktur. 21 Temmuz ve onu izleyen epey sayı da tamamen yıpranmış, el değmeyecek hale gelmiştir. Yeni Gün'ün yayımına 1926 nisanında son verilmiştir. Hizmet gazetesinde çıkan bir duyuru (18 Nisan 1926, no. 394) bu konuya ışık tutmaktadır:

Yeni Gün'ün kari, abone ve ilan sahiplerine

(Yeni Gün) gazetesi sahib-i imtiyazı Yunus Nadi Beyefendi'nin gazetede daha vasi tekemmülât ve teşkilât vücûda getirilmesi arzusuyla gazete muvakkaten tatil-i neşriyat etmiştir. Gazetenin ilan ve abonman hesabâtı sahiplerinin mutazarrır olmamaları mülâhazasıyla (Yeni Asır)'a devredilmiştir. Aboneler (Yeni Asır) idaresi tarafından muntazaman ve bu ilanlar da (Yeni Asır)'da derç olunacaktır. Karilerimizin (Yeni Gün) hakkında gösterdikleri teveccüh ve râğbetin (Yeni Asır)'da devamı temenni olunur.

Yeni Gün İdare Müdüriyeti

Yeni Gün'ün sürekli ve düzenli bir yazı kadrosundan söz etmeye olanak yoktur. Değişik imzaların zaman zaman gazete sütunlarında boy gösterdiğini söylemek daha doğru olur. Bununla birlikte içeriği zengin ve dolgundur. Muhittin (Birgen)'in “*Türkiye'yi Tasnif Tecrübesi*”³⁷ başlıklı iki araştırması son derece önemlidir ve bu iki yazının şimdiye kadar Yeni Gün'ün koleksiyonu içinde unutulmuş olması da üzücüdür. Niçin? Çünkü o yıllara gelinceye kadar Türkiye'de esnafılık, çobanlık ve çiftçilik gibi konuların tarihsel, toplumsal kaynak ve kökenleri üzerine yapılmış doğru dürüst araştırma yoktu ya da yok

ve Sanayi Odası Mecmuasını da uzun süre Mustafa Turgut çıkarmıştır. Bk. Huyugüzel, *İzmir Fikir*, 456-457.

³⁷ Muhittin, “Türkiye'yi Tasnif Tecrübesi”, *Yeni Gün*, 20, 28 Ağustos 1341 (1925), 29, 38.

denecek kadar azdı. Yalnız kendisinin çıkardığı Meslek dergisinde bu konularla ilgili araştırmalar gündeme gelmiş bulunuyordu. Muhittin'in bu *"tasnif tecrübesi"*nde *"küçük sanat"*, *"esnaf"*, *"çiftçilik"* ve *"çobanlık"* kavramları hem tarihin hem de sosyolojinin yöntemleriyle ele alınıp işlenmiş ve bir takım sonuçlara varılmıştı³⁸. Bunun dışında; Sedat, Haşim Nahit, Hüseyin Rıfat, vb. imzalı yazılar da bulunmaktadır. Denizli'den gönderilen Ahmet Cemalettin'in yazıları yöre ve çevre illerdeki gelişmelere ışık tutmaktadır. Paris'ten gönderilen mektuplar ise Alaşehirli Sıtkı Şükrü imzasını taşıyor.

Türk Devriminin kazanımları gazetede geniş bir yankı bulmaktadır. Sözelimi tekkelerin *"seddi"*, tarikatların *"ilgası"* hakkındaki yasadan *"Hurafeleri Yıkan Kanun"* olarak söz edilmektedir. Kılık, kıyafetteki yeni düzenlemeler de alkışlarla karşılanmıştır: *"Büyük Gazimizin Kastamonu ufuklarında irad buyurdukları nutuklar Türklük aleminde zikudret ve tanınan akisler yaparak yayılıyor"*du³⁹. Çünkü, *"Türk milleti şimdi Büyük Gazisinin yürüdüğü yoldan pervasız ve endişesiz yürüyor. Yeis ve kahr ile dolu anlarda, muhitimiz zulmet ve ıstırap ile inlediği dakikalarda bize ümit ve teselli veren ve en nihayet vatanı ve milleti kurtaran Gazimiz aynı zamanda milletin içtimai benliğini pek vakıfane bir surette tetkik ve ihata edebilmiş, itila ve terakkisi için icap eden yolları aynı nafiz ve yanılmaz nazarlarıyla tespit edebilmiştir."*

Bunu izleyen sayılarda Sedat'ın şapkanın kökenini inceleyen yazısı, Haşim Nihat'ın şapkayı ekonomik yönden değerlendiren incelemesi bu bağlamda kaleme alınan yazılar olarak dikkati çekmektedir.

Atatürk'ün yurt ve özellikle İzmir ziyaretleri bütün ayrıntılarıyla Yeni Gün'ün sütunlarına yansımıştır. Sözelimi Gazi'nin 12 Ekim 1925 Kemal Paşa'yı ziyaret ettikten sonra İzmir'e doğru gelirken Belkahve'deki karşılama töreni canlı bir tablo halinde sergilenmektedir:

*"Belkahve'de semavi bir aşk ve alaka manzarası, Türk analar gazilerini kucaklayarak öpüyorlar, dünyalar durdukça sen yaşa diye bağıryorlardı."*⁴⁰

Atatürk Karşıyaka'da da büyük coşkuyla karşılandı. Burada Osman Paşa camii haziyesinde bulunan annesinin mezarını ve Karşıyaka Spor Klubünü de

³⁸ Muhittin Birgen için: Zeki Arıkan, *Tarihimiz ve Cumhuriyet*, Tarih Vakfı, İstanbul, 1997.

³⁹ M. Turgut, "Yeni Kıyafetimiz", *Yeni Gün*, 16 Eylül 1925.

⁴⁰ "Gazi Reiscumhurumuz Dün Kemalpaşa'yı Teşrif Buyurdular", *Yeni Gün*, 13 Teşrinievvel 1925.

ziyaret etmiştir. Atatürk, Altay İdman Yurdunu gezerken oradaki gençleri takdir etmiş ve “*Hayat kuvvettedir*” demiştir. Türk Ocağı’nı da gezen Atatürk, Musiki Yurdu’nu da ziyaret etmiş, orkestra üyeleriyle teker teker tanışmıştı. Bu yurdun kurucusu Yeni Gün’ün başyazarı M. Turgut idi. Turgut Bey, Atatürk şöyle seslendi:

“Muhterem Gazi, başladığınız yüksek ve büyük inkılabı terennüm ve ifade edebilecek bir musiki ile meşgulüz. Asırlardan beri ruhumuza afyon tesiri yapan bir musikiden kurtulmak zaruridir... Bize telkin ettiğiniz yaratıcı ruh ile elbette emelimize muvaffak olacağız.”

Bunun üzerine Atatürk, musiki amatörleri gençlere: “*En iyi ve en doğru sizin çaldığınız musikidir. Memleketleri, inkılap yollarında teheyyüç ile yürüten şüphesiz sizin musikidir. Bu yolda yürüyen en azimli siz arkadaşlarımızı tebrik ve takdir ederim*” diyerek onların çalışmalarını takdir etmiştir⁴¹.

Atatürk bu arada Muallimler Birliği’nin çay ziyafetine katılmış, Sanatlar Mektebi, Kız Lisesi ve Erkek Öğretmen Okulunu da ziyaret etmiştir. Kız Öğretmen Okulunu da ziyaret etmiştir. Kız Öğretmen Okulunda onuruna verilen gösteriye de katılmış, öğrencilere sorduğu dört sorunun yanıtlarını daha sonra kendisi vermiştir. Bu sorular: 1) Cumhuriyet nedir ve Sultanlıktan farkı nedir? 2) Biz Milli Mücadelede muvaffak olduk mu ne için muvaffak olduk? 3) Türk kadını nasıl olmalıdır? 4) Hayatta musiki lazım mıdır? Atatürk’ün bu sorulara son derece özlü yanıtlar verirken sözü üçüncü soruya getirmiş ve bunu da Tevfik Fikret’in:

*“Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer” dizesini anımsatarak yanıtlamıştır. Hayatta müziğin gerekli olup olmadığı sorusuna da yine kendisi şu karşılığı vermiştir: “Hayatta musiki lazım değildir, çünkü hayat musikidir. Musiki ile alakası olmayan mahlukat insan değildir...”*⁴²

Gazetenin daha sonraki sayılarında eğitim, kültür konularına ilişkin yazılar devam etmektedir. Bozok milletvekili Salih (Bozok)’in Atatürk’le ilgili anıları da Yeni Ses’ten alıntı yapılarak burada yayınlanmıştır.

Yanık Yurt

⁴¹ “Büyük Gazimiz Şehrimiz Türk Ocağı’nda”, *Yeni Gün*, 14 Teşrinievvel 1925, 79.

⁴² “Gazimizin Karşıyaka’daki Hitâbeleri”, *Yeni Gün*, 15 Teşrinievvel 1925, 75.

Yanık Yurt gazetesi, İzmir Harikzedegân Cemiyeti'nin yayın organı olarak 4 Ocak 1925 tarihinden başlayarak yayına girdi. Gazetenin başlığı, Kurtuluştan birkaç gün sonra hain bir elin ateşlediği yangınla kül olan İzmir'in durumunu çok iyi anlatıyor ve bu büyük felaketten zarar görenlerin kurdukları derneğin duygularını yansıtıyordu. Gazetenin altbaşlığında: Cuma ertesi maada her gün neşr olunur Cumhuriyetperver Türk gazetesidir, yazısı yer almaktadır. Yanık Yurt'un başyazarı Zeynel Besim, sorumlu müdürü Cem Cemal, müdürümüz yani gazetenin işlerini yürüten de Mahmut Reşat'tır. Yazışlıları Müdürü ise Hamdi Nüzhet'tir. Gazetenin idarehanesi, Kemeraltı'nda Gaffarzade hanındaki özel dairedir. Bilgi matbaasında basılmaktadır.

Yanık Yurt'un yazarları o tarihlerde İzmir'in tanınmış gazetecileridir: Çiftçi Necati, Bedri, Hamit Şevket, Kemal Talat, Kemal Emin gibi... İstanbul muhabiri Hilali, Ankara muhabiri ise Bilal'dir.

Yanık Yurt'un ilk sayıları elde değildir. Bu bakımdan 1926 yılının 4 Ocağında gazetede çıkan ve ilk bir yılın değerlendirmesini yapan yazı bu açıdan bizi aydınlatacak bir belgedir. Gazete, her şeyden önce okuyucularına hesap vermenin mutluluğunu yaşamaktadır. *"Şimdiye kadar yalnız halkın ve hakkın"* savunucusu olarak çalışmış olan *"Yanık Yurt ailesi"* bugün yaşamlarının en değerli yıldönümlerinden daha mutlu, daha büyük bir anlamı algılamaktadır... Zeynel Besim imzasını taşıyan bir başka yazıda da, gazetenin çıkmaya başlamasıyla birlikte kendisine yöneltilen suçlamalara yanıt vermekte ve şöyle demektedir: *"Gazetemizde size hizmete çalışanlar çok samimi, çok temiz ve çok halkperest Türk gençleridir..."* Şu sözler de gazetenin nasıl bir yol yordam izleyeceğini dile getirmektedir:

"Yanık Yurt Gazetesi Gazi'nin ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın gösterdiği istikamette ilerleyerek size en samimi hizmetkâr olmaktan bir saniye bile feragat etmeyecektir. Biz şimdiye kadar daima hakla ve halkla beraber yürüdük. Bundan sonrası için de aynı yolun yolcusu olduğumuzu mefharle söyleriz."

Gazetede *"Levantenler"*, *"Selanik Bankası ve Levantenler"* vb. başlıklı yazıların altındaki imza N. S (at) kısaltmasıyla verilmiştir. Bu imza şüphesiz gazetenin yazı kadrosu içinde yer alan Nazmi Sadık'ındır. Bu ve buna benzer yazılarda, Levantenlerin ülke ekonomisine olan zararları sayılıp dökülmekte ve bunun önüne geçilmesi için gerekli önlemlerin alınması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Yine bu çerçevede Yanık Yurt'ta Musevi vatandaşlarımıza karşı bir tutum sergilendiğine de tanık oluyoruz ki bu konu üzerinde yukarıda durmuştuk.

Yanık Yurt da diğer İzmir gazeteleri gibi devrim hareketlerini büyük bir coşkuyla alkışlamaktadır. Ancak, yine o tarihlerde tartışılmaya başlanan Latin harflerine gazetenin bakışının ise pek olumlu olmadığını görüyoruz. Sözgelimi gazetenin başyazarı Zeynel Besim (29 Şubat 1926, 355). “*Latin Harflerini Kabule Mecbur Değiliz*” derken⁴³, Hamdi Nüzhet de “*Latin Harflerini Kabule Mecburuz*” (7 Mart 1926, 360) diyordu. Dilci Türkçü Necip ise, bu gazetenin devamı olan Hizmet’te bir dizi yazı yazarak, Latin harflerinin kabulünün olanaksızlığını kanıtlamaya çalışıyordu⁴⁴.

Çiftçi Necati yazı yazdığı diğer İzmir gazetelerinde olduğu gibi Yanık Yurt’ta da yine ülkenin tarımsal ekonomisinin gelişmesi, çiftçilerimizin aydınlanması konusundaki görevini yerine getiriyordu. Şair Eşref’le ilgili olarak Hüseyin Rıfat’ın⁴⁵ anılarının Yanık Yurt’ta yer alması onun içeriğini daha da zenginleştirmektedir.

Gazetenin 8 Mart 1926 (no. 361) tarihli sayısında yer alan bir duyuruya göre Yanık Yurt adını değiştirmeye karar vermişti. Niçin? Bunu gazetenin yaptığı açıklamadan anlamaya çalışalım:

İSMİMİZ DEĞİŞİYOR

Muhayyilelerde yangın ve kül yığınları tecessüm ettiren “Yanık Yurt” ismiyle intişarımızdaki maksat tamamiyle tahakkuk etmiş ve artık bu isimle intişarımızın hiçbir manası kalmamıştır. Garbi Anadolu’daki imar faaliyetleri sayesinde güzel vatanımızın pek az bir zaman sonra mamureler diyarı olacağına şiddetle kaniiz. Esasen artık harikzede ve mübadil gibi sınıf farkları da ortadan kalkmış ve herkes Cumhuriyet hükümetinin ayrı ayrı şefkat ve atıfetinden müstefit olmuştur. Bu sebeple ismimizi değiştirmeye ve 1 Nisan 1926 tarihinden itibaren İzmir ve havalisinde mukaddema pek büyük hizmette bulunan

HİZMET

⁴³ Ayrıca, Yanık Yurt, 4 Mart 1926, 358; Yanık Yurt, 17 Mart 1926, 369.

⁴⁴ Mehmet Necip, “Harflerimiz ve Latin Harfleri”, Hizmet, 6 Nisan 1926, 385’den başlayıp devam eden 11 yazı dizisi. Krş. Emel İzer, Necip Türkçü’nün Hizmet’de Yayımlanan Makteleleri, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bitirme Tezi, 1984. Ayrıca krş. Ömer Faruk Huyugüzel, Necip Türkçü’nün Hatıraları ve Dil Yazıları, TDK, Ankara, 2003.

⁴⁵ Hüseyin Rıfat Işıl (1878-1953): Hüseyin Rıfat Işıl, gazeteciliği yanında mizahi şiirleriyle de tanınmış bir yazardır. Çevresinde bulunduğu şair Eşref ve diğer İzmirli fikir ve sanat adamlarıyla ilgili anıları da önemlidir. Bk. Huyugüzel, İzmir Kültür, 241-245.

ismiyle intişara karar verdik. Muhterem halkımızın -makbul bir sebebe istinaden- isminden başka hiçbir şeyi değişmeyen gazetemize şimdiki gibi büyük bir teveccüh göstereceğine eminiz...

Gazete bundan sonra Hizmet başlığı altında yayını sürdürdü. Ancak 11 Marttan başlayarak gazetenin başlığı

Hizmet – Yanık Yurt

biçimine dönüştürüldü. 1 Nisanda artık Hizmet adıyla çıkmaya başladı. Böylece Yanık Yurt, İzmir'in en eski ve önemli gazetelerinden biri olan Hizmet'in adını alarak varlığını sürdürdü⁴⁶.

Sada-yı Hak

Sada-yı Hak gazetesi Mehmet Sırrı (Sanlı)⁴⁷ tarafından, Yunan işgalinden birkaç gün sonra 24 Mayıs 1919'da yayına girmiştir. İşgal dönemi boyunca, arasıra sansüre uğramakla birlikte yayını sürdürdürebilen Türk gazeteleri arasında yer almaktadır. Gazetenin işgal döneminde çıkan sayılarında başlığının altında herhangi bir yazı yoktur. Sada-yı Hak tek sayfa halinde çıkmaktadır. Başmakale türünden yazılar oldukça azdır ve bunlar da imzasızdır. Yazılardan sansüre uğramayan hemen hemen yok gibidir. Rumca basından geniş alıntılar da gazete sütunlarında görülmektedir. Mehmet Sırrı (1884-1952) kendini "*milletinin menafî ve hukukunu müdafaa ile muvazza*"⁴⁸ saymaktadır. Mehmet Sırrı, aşağıda görüleceği gibi daha önce Le Levant başlıklı Fransızca bir gazete çıkarıyordu. Gazetenin sorumlu müdürü İsmail Hakkı'dır. Gazetenin idarehanesi Beyler Sokağında Darüleytam binasıdır⁴⁹. Gazete kurtuluştan sonra da yayına devam etti fakat 17 Mart 1925 tarihinde Takrir-i Sükûn Kanunuyla kapatıldı. Kapatılmasının asıl nedeni herhalde Terakkiperver Fırkasını desteklemesidir. Sırrı Sanlı'nın oğlu Reşat Sanlı bir röportajında, babasının gazeteciliği hakkında şunları aktarmaktadır⁵⁰:

⁴⁶ Hüseyin Rıfat, "Benim Gözümle Hizmet'in Tarihi", *Hizmet*, 12-14 Nisan 1926, 391-393; 18-22 Nisan 1926, 394-398.

⁴⁷ F. Selda Çakaloğlu, *Mehmet Sırrı Sanlı'nın Hayatı, Hatıratı ve Üç Büyük Hikâyesi*, EÜ Edebiyat Fakültesi, Bizirne Tezi, 1992.

⁴⁸ *Sada-yı Hak*, 13 Mayıs 1337.

⁴⁹ Nermin Demir, *1918-1924 Tarihleri Arasında İzmir'de Çıkan Gazetelerin Bibliyografyası*, EÜ Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bitirme Tezi, 1988, 6.

⁵⁰ Yaşar Aksoy, "Reşat Sanlı Anlatıyor", *Yeni Asır*, 8 Ocak 1985.

“...Babam çok iyi Yunanca ve Fransızca bilirdi. Karşıyaka Kız Muallim Mektebinde Fransızca öğretmenliği yapmış 1915 yılında İzmir’de Türk yanlısı yabancı dilden bir gazetenin eksikliğini hisseden babam, sonunda öğretmenliği bırakıp büyük bir fedakârlıkla gazeteciliğe atılmış, önce Mişel Kamber (Michel Combères) isimli bir Türk dostu Levanten ile birleşmiş. Mişel Kamber, matematik hocasıydı ve çok iyi Fransızca bilirdi. Birkaç yıl önce İzmir’de vefat eden Mösyö Mişel öğretmenliği bırakıp gazeteciliğe atıldıktan sonra çok uzun yıllar basın yaşamının meşakkatini çekti. Böylece iki insan birleşip güneşin doğduğu yer anlamına gelen (Le Levant Gazetesi)’ni kurmuşlar. Benim çocukluğum da gazetenin idarehanesinde geçmiştir. Sonra aynı idarehanede babam Sada-yı Hak gazetesini çıkardı. Bu iki gazete de Yunan işgalinde düşmana karşı cesur bir tutum takınmışlardı.

İzmir’in kurtuluşundan sonra babam bu iki gazeteyi büyük emeklerle yeniden yayımlamayı başarmıştır. Birinci Beyler Sokağında, daha sonra Süleyman Ferit Eczacıbaşı’nın ecza deposu olan küçük evde bir veya iki yıl bu gazeteler yayımlandı. Sonra da Birinci Beyler’in sonundaki Süleyman Bey bahçesindeki Yetimhane binasına taşındı. Bizim matbaada dizel motoruyla çalışan iki tipo makine vardı. Elektrik olmadığı için motoru elle çevirerek çalıştırırdık. Kurtuluştan hemen sonra Şevket ve Behzat Bilgin kardeşler Yeni Asır gazetesini Selanik’ten İzmir’e getirdiler... Bu süre içinde Le Levant yayına devam ediyor. Ancak Sada-yı Hak gazetesi 1926’da [1925] kapatılmıştı...”

Reşat Sanlı’nın gerek Le Levant gerek Sada-yı Hakkın Yunan işgaline karşı “cesur bir tutum” takındıkları yolundaki sözleri üzerinde sakınlı olarak durmak gerekir. Le Levant’ın işgal sırasında İtalyan politikasına yakın olduğu yolunda birtakım belirtiler vardır⁵¹. Ancak öyle anlaşıyor ki Mehmet Sırrı, işgal yıllarında Yunanlılara karşı açık bir muhalefet yapmayı tehlikeli görerek daha çok Ege’deki Yunan emellerine bir engel gibi gördüğü İtalyanlara yaklaşmış ve diğer bazı Türk gazeteleri gibi onların desteğini sağlamaya çalışmıştır⁵².

Sada-yı Hak, kurtuluştan sonraki kısa yaşamı içinde önemli bir yayın organı olarak varlığını sürdürdü. Gazetenin 1924 (1340) yılında dizi halinde yayınladığı “İzmir mebusu Mahmut Esat”ın “Türk ihtilalinin Düsturları” başlıklı makaleleri oldukça önemlidir. Bu yazıların kitap halinde yayınlanacağı

⁵¹ Zeki Arkan, **Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını**, 171-173; Engin Berber, **Sancılı Yıllar**.

⁵² Ömer Faruk Huyugüzel, **İzmir Fikir**, 406.

belirtilmekle birlikte bu gerçekleşmemiştir⁵³. Bu yazı dizisi 25 Mayıs 1340 (no. 1343)'da başlamakta ve 6 Haziran 1340 (no. 1354)'da sona ermektedir. Bu yazılarında Mahmut Esat, dünya savaşından başlayarak Türklerin tutsaklık zincirini nasıl kırdığını özetlemekte ve ulus egemenliğinin yerleşmesine kadar olan sürecin tam bir çözümlemesini yapmaktadır. Böyle bir çözümlemenin halifelğin kaldırılmasından birkaç ay sonra yapılması ayrıca üzerinde durulması gereken bir konudur. Tarihsel bir belge olan ve Türk ihtilalinin hukuksal ve kuramsal bir çerçevesini çizen bu yazılar üzerinde kısaca durmak gerekir. Mahmut Esat ilk yazısına şu cümlelerle başlıyor:

“Türkiye Türklerindir. Türkiye beynelmilel münasebatta bilakaydüşart hür ve müstakildir.” Bu sonuç elbette *“Türklerin Avrupa'ya ayak bastıkları gün”* başlayan Şark meselesinin çözülmesinin bir sonucuydu. Bu bağlamda *“Bütün tahakküm ve hurafeleriyle her şeyi yıkmak, devirmek, yeni bir devlet kurmak, yeni bir tarih yazmak lazım idi.”*

Mahmut Esat, bu savaşımın Türkiye’de halk egemenliğini hazırladığını vurgulamaktadır. Çünkü *“hadisenin kahramanı millet olacaktı. Hareketlerini, benliklerini başkalarına borçlu kalan ihtilaller halkın olamazdı...”* Bunun içindir ki *“Türk ihtilaline halkın dehası vücut verdi; halk kendi varlığını tesis ediverdi.”*⁵⁴

“(Misak-ı Milli) ihtilalin ilk kıvılcımı idi” diyen Mahmut Esat, bu belgenin önemini şöyle açıklamaktadır:

“(Misak-ı Milli) Türk ihtilali için olduğu kadar, hukuk-ı beynelmilel ve onun tarihi için de Türkün eliyle yazılmış muazzam bir eserdir. Milliyet prensiplerine göre devlet teşkili, beşeriyete bir (ideal) idi. Yirminci asır diplomasisi bunu kavrayamamış, kavramak işine elvermemişti. Türk milleti Misak'ın bu büyük görüşünü fiiliyat sahasına koymaya azmetmiş bulunuyordu.”

Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılması Teşkilat-ı Esasiye Kanununun kabulüyle ihtilalin en büyük *“düsturlarından”* birini daha ortaya koymuş oluyordu ki bu da egemenliğin kayıtsız şartsız ulusa ait olduğunun tescil edilmesi anlamına gelmektedir⁵⁵. Türk tarihini geniş bir görüşle kavrayan *“Türkün dahi mürşidi büyük Gazi oldu.”* En iyi yönetimin *“münevverler*

⁵³ Bu yazılar derlenmiş ve yeni harflerle yayınlanmıştır. Bk. Zeki Arıkan, *İzmir Basınından Seçmeler*, II/1, 557-577.

⁵⁴ Mahmut Esat, “Türk İhtilalinin Düsturları, I”, *Sada-yı Hak*, 25 Mayıs 1340 (1924), 1343.

⁵⁵ Mahmut Esat, “Türk İhtilalinin...”, *Sada-yı Hak*, 25 Mayıs 1340, 1344.

hükümeti” olduğunu iddia edenlere karşı, oligarşiyi yıkararak, kendisine karşı olanları susturdu.

Türkiye’nin maddi ve manevi yangında en büyük etken şüphe yok ki çiftçilerdir. Bunların Millet Meclisinde varlıklarıyla orantılı bir surette temsil edilmeleri zorunludur. Ancak bu yolla halk hükümeti ihtilalin verimli sonuçlarını alabilir⁵⁶. Mahmut Esat yalnız çiftçilerin değil diğer bütün “*Türkiye iktisat zümreleri*”nin varlıkları oranında Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsil edilmesinden yanadır. Bu, Birinci Mecliste geniş ölçüde tartışılan fakat reddedilen mesleki temsil sistemidir. Mesleki temsil, daha çok İttihatçıların bir programı olarak meclisin gündemine sokulmuş ve tartışılmıştır. Mahmut Esat, mecliste mesleki temsilin ateşli savunucularından biri olmuştur. Arka planda Kör Ali İhsan ve İttihatçı solun önde gelen adlarından Muhittin (Birgen) vardı⁵⁷. Öyle ki Muhittin, 1924 yılında çıkardığı dergiye Meslek adını vermişti. Ve bu dergide Kör Ali İhsan’a da önemli bir yer veriliyordu. Muhittin ancak 1930’lu yıllarda anılarını yazdığı zaman artık mesleki temsil sistemini savunmaktan vazgeçmiştir.

Mahmut Esat, son çözümlemelerinde hilafetin kaldırılmasının sonuçları üzerinde durmakta “*İttihad-ı İslam*” siyasetini eleştirmektedir. Ona göre, halifelğin kaldırılması iç ve dış siyasetin bir gereği idi. “*Bu Türkiye için hayati bir zaruret idi.*”⁵⁸ Çünkü “*Garp Türkleri mülga hilafet müessesesinden her vakit her zaman zarar gördü.*”

Sonuç olarak Mahmut Esat Bozkurt şu yargıya varmaktadır⁵⁹:

“Türk İhtilalinin mefkûresi yalnız ve yalnız Türk halkını Türk müstahsillerini efendi yapmak, onları bilakaydışart herşeye hakim kılmaktır.”

Sada-yı Hak 4 sayfa olarak büyük boy halinde çıkmaktadır. Başmakaleler genellikle İsmail Hakkı ve Mehmet Sırrı imzasını taşımaktadır. İlk sayfada resimlere de yer verilmektedir. Hemen hemen her sayıda bir karikatürün yer

⁵⁶ Mahmut Esat, “Türk ihtilalinin...”, *Sada-yı Hak*, 29 Mayıs 1924.

⁵⁷ Zeki Arıkan, *Muhittin Birgen, Tarihimiz ve Cumhuriyet*, Tarih Vakfı, İstanbul, 1997. Ayrıca bk. İlhan Tekeli-Selim İlkin, “Kör Ali İhsan (İloğlu) Bey ve Temsili-Mesleki Programı”, *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları, 1923-1938*, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği, İstanbul, 1977, Ayrışım.

⁵⁸ Mahmut Esat, “Türk İhtilalinin...”, *Sada-yı Hak*, 3 Haziran 1340.

⁵⁹ Mahmut Esat, “Türk İhtilalinin...”, *Sada-yı Hak*, 4 Haziran 1340.

aldığı da görülmektedir. İlanlar 4.ncü sayfada yani en arka sayfada bulunmaktadır. Ancak 3. sayfada da ilanlara rastlanmaktadır.

Sada-yı Hak, Ağustos 1924 sayılarında geniş ölçüde İzmir valisi İhsan Paşa'yı hedef almış görünmektedir. İhsan Paşa'nın Milli Mücadele'deki hizmetleri takdir edilmekle birlikte onun İzmir gibi bir vilayeti yönetemeyeceği üzerinde durulmuş ve vali sık sık eleştirilmiştir⁶⁰.

Öte yandan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması Sada-yı Hak'ın yayın çizgisini önemli ölçüde etkiledi. Fırka'nın kuruluşu hakkında bilgi vermenin ötesinde "*Yeni Fırka'nın halka hitaben neşrettiği beyanname*"yi de yayınladı⁶¹. Bir süre sonra da fırkanın programı olduğu gibi gazetede yer aldı⁶². Fırkanın programı üzerinde görüşlerini belirten Mehmet Sırrı, ileriye dönük kimi çekincelere karşın, bu şimdiye kadar yayınlanan programların "*en liberali*" olarak değerlendirildi. Dahası bu program "*siyasi, idari, adli ve iktisadî cihetlerden*" de yazar tarafından "*çok mükemmel*" bulundu⁶³. Öte yandan, fırkanın önde gelen liderleriyle yapılan söyleşilere onların büyük boy fotoğraflarına yer verilerek yayımlanıyordu⁶⁴. Dahası parti ve kurucuları aleyhinde ithamlara verilen yanıtların da gazetede yayımlanması herhalde Sada-yı Hak'ın kapatılmasında etkili olmuştur. Gazetenin son sayılarında yeniden tek yaprak halinde yayımlanması da gözden kaçmıyor. Sada-yı Hak'ın İzmir Milli Kütüphanesinde son sayısı 16 Mart 1925 (no. 1592) tarihini taşımaktadır.

Sada-yı Hak'ın başyazıları Mehmet Sırrı ve İsmail Hakkı (Ocakoglu) imzalarını taşımaktadır. Bunların dışında M. Turgut, İnceoğlu Hamit Şevket imzalarına rastlıyoruz. 1924 yılında İstanbul'da yaşamakta olan fakat aynı yılın sonuna doğru ölen Harun Aliçe'nin de, seyrek olmakla birlikte yazılarını görmek olanaklıdır. Ayrıca gazetenin yazı kadrosunda yer almadığı halde

⁶⁰ **Sada-yı Hak**, 20 Ağustos 1340, 1415; 24 Ağustos 1340, 1418; 25 Ağustos 1340, 1419 vb.

⁶¹ **Sada-yı Hak**, 19 Teşrinisani 1340, 1492.

⁶² "Yeni Fırka'nın Programı", **Sada-yı Hak**, 25 Teşrinisani 1340, 1497.

⁶³ Mehmet Sırrı, "Yeni Fırka'nın Programı", **Sada-yı Hak**, 25 Teşrinisani 1340, 1497.

⁶⁴ "Halk Fırkası Karşısında Yeni Fırka: Rauf Beyin Terakkiperver Cumhuriyet Halk Fırkası ve Mesleği Hakkında Son Telgraf Muharririne Beyanatı", **Sada-yı Hak**, 9 Kânunuevvel 1340, 1509. Yine gazetenin 1 Ocak 1925 (no. 1510) tarihli sayısında şu haber yer almaktadır: "*Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Taşra Şubeleri bu ay zarfında İzmir, Bursa, Konya, Adana şehirlerinde şubeler tesis ve kışat olunacaktır*". Bu haberin altında oldukça büyük boyda "*Ermenistan fatihi ve İstanbul mebusu Kâzım Karabekir Paşa*"nın oldukça büyük fotoğrafına da yer verilmiştir.

değişik yazar adlarının da sütunlarda yer aldığını görmekteyiz. Kadın sorunlarına değinen yazıların varlığı da gözden kaçmamaktadır⁶⁵.

Gazetenin 28 Ağustos 1340 (no. 1422) sayısında aşağıdaki duyuru dikkati çekmektedir:

“HAKİKİ İNKILAP NE ZAMAN

Milli Roman

Muharriri: Mehmet Sırrı

Yakında gazetemizde tefrika edilecektir. Mütalaasını memleketimizde hakiki inkılabın nasıl olacağını öğrenmek isteyen gençlere yurdumuzda herşeyin fevkinde vatan aşkının parlamasını özleyen her Türke şimdiden tavsiye ederiz.”

Ancak böyle bir yazı dizisi gazetede yayımlanmamıştır ve Mehmet Sırrı’nın eserleri arasında⁶⁶ bu adı taşıyan bir kitap da bulunmamaktadır.

Saruhan milletvekili Vasıf (Çınar) Bey, kendisini küçük düşüren yazılar yazdığı için, Sada-yı Hak’ın başyazarı İsmail Hakkı aleyhine dâva açmıştı. 10 Mart 1925 tarihinde görülen bu zemm-i kadih dâvası [yerme], 14 Nisan 1925 tarihine ertelenmişti⁶⁷. Fakat gazete de söz konusu tarihten önce kapatılmıştı. Sada-yı Hak gazetesi, İzmir’in işgal döneminden Cumhuriyete uzanan süreçte bir gazete olarak İzmir’in basın tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. İşgal döneminde, cılız, sansürden delik deşik olmuş tek sayfalık bir gazetenin yerini Cumhuriyet döneminde daha dolgun bir yayın organı almıştır. Özellikle Mahmut Esat’ın Cumhuriyet “ideolojisi”ni temellendiren dikkate değer yazıları Sada-yı Hak’ta yayımlanmıştır. Bunun dışında da gazetenin içeriğinin zengin yazılarla dolu olduğunu söylemek yanlış değildir.

Memleket Gazetesi

Memleket Gazetesi, İzmir’de 1927 eylülünün başlarında yayına girmiş olmalıdır. İlk sayılar elde yoktur. Elde bulunan 5 numaralı en eski sayısı 13 Eylül 1927 tarihini taşımaktadır. Yine elde bulunan son sayısı 27 Kasım 1927’dir. Bunun da numarası 62’dir. Bu tarihten sonra çıkıp çıkmadığı bilinmemektedir. Gazete son derece yıpranmış ve neredeyse kullanılamaz duruma gelmiştir. Gazetenin altbaşlığı Cuma ertesi den maada sabahları çıkar

⁶⁵ Münire Nevzat, “Kadın, Tesiri, Hukuku”, *Sada-yı Hak*, 21 Eylül 1340, 1441.

⁶⁶ Krş. Huyugüzel, *İzmir’in Fikir...*, 415.

⁶⁷ *Sada-yı Hak*, 11 Mart 1341, 1588,

ticari gazetedir açıklaması yer almaktadır. Bundan da anlaşılacağı üzere gazete daha çok bir ticaret gazetesi olarak çıkmaktadır. Diğer İzmir gazetelerine göre ilan ve reklamlarının bolluğu da gazetenin bu yönünü ortaya koymaktadır.

Gazetenin imtiyaz sahibi Mahmut Reşat (Turgay, ölm. 1948)'tır. Mahmut Reşat, İzmir'de Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin tanınmış gazeteci ve tiyatro yazarlarından biridir. İzmir'in belli başlı gazeteleri olan Anadolu, Duygu, Hayat, Yanık Yurt gibi gazetelerinde çalışmış birisi şimdi üzerinde durduğumuz Memleket Gazetesi, diğeri de aşağıda üzerinde duracağımız gibi Hürriyet adlarını taşıyan iki de gazete çıkarmıştır. Mizah yazılarında da Zakkumzade ya da Zakkumoğlu imzasını kullanmıştır. Onun en çok yazdığı gazete Anadolu olmuştur. Osmanlı İstiklali başlığını taşıyan bir de tiyatro eseri vardır⁶⁸. Bu eser İzmir'de temsil edilmiştir.

Memleket Gazetesi'nin sorumlu müdürü ise yine İzmir'in tanınmış gazetecilerinden Kemal Turan'dır. Kemal Turan'ın da İzmir'in birçok gazetesinde yazılar yazdığını biliyoruz. Daha sonra Isparta'ya yerleşen Kemal Turan, orada Isparta Halkevi dergisinin çıkarılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Gazetenin idarehanesi Yemişçarşısı'nın civarında Vakıf Hoca Sokağında bulunuyordu. Gazetenin ilan sayfaları içinde sık sık yinelenen bir duyuru vardı. Bu duyuru aynen şöyledir:

Memleket Gazetesi ilan hususunda tamamiyle serbesttir. Anadolu Ajansı ile hiçbir alakası yoktur. Resimi ve hususi her nevi ilanlar doğrudan doğruya idaremize gönderilmelidir. İlan müşterilerimize fevkalade teshilat irae edilmekte ve ressamımız tarafından nazar-ı dikkati calip resimler ve kılışeler yapılmaktadır.

Memleket Gazetesi İzmir'in en büyük gazetesidir.

Gazetemize ilan veren müesseseler İzmir'de en kuvvetli bir reklam vasıtasını temin etmiş olacaklardır.

Yukarıda değindiğimiz gibi Memleket Gazetesi, ticari konulara ağırlık veren bir gazete olmakla birlikte ilgi çekici yazıları da kapsamaktadır. İlk sayılarda bulunan İzmir'in günlük ve eğlence yaşamı üzerine yapılmış söyleşiler ilgi çekici bir tablo çizmektedir. Üç yıldız imzalı bu yazılardan anlaşıldığına göre, gazetenin muhabirleri tatil günlerinde İzmir'in çeşitli semtlerini dolaşıyor,

⁶⁸ Huyugüzel, *İzmir Fikir*, 320-321.

gözlemlerini gazeteye aktarıyorlardı. Bu gözlemlerin sunuş yazısında şöyle deniliyordu⁶⁹.

*“Evvelki cuma günü müteaddit muharrirlerimiz İzmir’in başlıca eğlence yerlerine dağılmışlar, bilhassa vazife alan fotoğraf muhabirimiz de onların kalemlerine ifadeye çalışacakları müşahade ve tahassüslerini nazar-ı dikkati calip enstanelerle canlandırmağa çalışmıştır.”*⁷⁰

Sözgelimi İzmir’in nefis bir sonbaharında, İzmir’e taze bir zevk ve neşe veren imbat rüzgârı havayı değiştirmiş, bu güzel ortamdan yararlanan İzmirililer semt semt açık ve kapalı eğlence yerlerini doldurup boşaltmışlardır.

Yine bir cuma günü İzmir’in, İstanbul’a göre Moda’sı sayılan Karşıyaka en neşeli, en rahat ve en canlı günlerinden birini yaşıyordu. Akşam serinliği biraz daha fazla olan bu mevsimde Karşıyaka’ya özel bir canlılık veren akşam gezintileri de daha fazla idi... Karşıyakalılar daha çok kapalı eğlence yerlerini, İzmir tarafında oturanlar ise sinemaları, tren yollarında ve rahat deniz kıyısında buldukları ferah yerleri yeğliyorlardı... Yazar, yine bir cuma yani tatil günü gezdiği parkın (Bahribaba) ilgi çekici tiplerini de canlandırmakta büyük bir ustalık göstermektedir⁷¹:

“Avare gönlümü, vahşi dağlar, yeşil örenler, تنها sahiller, mehtaplı geceler avutur. Sükûn ve hayal. Canımın veciz ifadesidir. Renk renk, çeşit çeşit insan yığınlarının kaynaştığı yerler bana ıstırap verir; üzüldürüm. Parka cuma günleri bunun için gitmem.

Fakat, dün câr ve nâcâr gittim. Gazete: benden halkın cuma hayatına dair bir yazı istiyordu... Şimdi içeri giriyorum, etrafı süze süze yürüyorum.

Ablak çehreli bir adam bana doğru geliyor, gözlerini gözlerimin içine dikerek ablak ablak bakıyor. Bu iriyarı adam, belinde beyaz kuşağıyla, dizinde poturuyla, koskocaman ayaklarında 48 numaradan aşağı olmayan basık yemenileriyle sallana pullana yürüyerek ta burnumun dibine kadar sokuldu. Elindeki bir değneğe dizilmiş gevrek satıyordu.

- Teze, teze

⁶⁹ O zaman tatil günü Cuma idi.

⁷⁰ “Cuma günü İzmir’de Nasıl Vakit Geçirildiğini Öğrenmek İster misiniz?”, **Memleket Gazetesi**, 24 Eylül 1927, 14.

⁷¹ “Cuma Günü İzmir’in Eğlence Mahallerine Hiç Gittiniz mi?”, **Memleket Gazetesi**, 2 Teşrinievvel 1927, 20.

Anladım Kastamonulu...”

1927 yılının en çok yankı yapan olaylarının başında Atatürk’ün Büyük Nutuk’unu Türkiye Büyük Millet Meclisinde, Cumhuriyet Halk Fırkası Kurultayında okumuş olmasıdır. Bu olay özellikle basınımızda geniş bir yankı bulmuştur⁷². Nutuk 15-20 günlerinde doğrudan doğruya Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından okunmuş ve 36 saat sürmüştür. Memleket Gazetesi, bu olayı birkaç gün öncesinden haber vermekte ve şöyle demektedir⁷³.

“Nutkun iradı altı gün sürecektir. Cumartesi günü iradına başlanılacak olan bu nutuk perşembe akşamı bitecektir. Milli Mücadele’nin tarihçesi demek olan bu nutkun iradında Gazinin büyüklüğü bir kere daha anlaşılacaktır. Nutuk okunduktan sonra Gazi’nin millet nazarında bir kat daha büyüyeceğine şüphe yoktur...”

Nutuk’un okunduğu ilk günle ilgili olarak gazetede şu değerlendirme yer almış bulunmaktadır⁷⁴.

“Dün Halk Fırkası’nda irad olunan tarihi Nutuk, yalnız Türkiye için değil, aynı zamanda bütün tarih için bir meşaledir. Belki bu nurdan bütün beşeriyet istifade edecektir.”

Mahmut Reşat’ın, 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımından sonra İzmir ve artbölgesinin ekonomik durumunu çözümleyen yazısı dikkati çekmektedir⁷⁵.

Bütün ekonomik etkinliklerin yoğunlaştığı İzmir, çevre illeriyle birlikte 2.000.000 bir nüfusu barındırmaktadır. Bu nedenle tek başına İzmir’i “imar ve idare etmenin mahzurlu bir hareket olduğu...” anlaşılmaktadır. İzmir’de yapılacak herhangi bir kuruluş, bütün bölge dikkate alınmadan yapılırsa tek başına bir anlam taşımaz. Kaldı ki İzmir kenti içinde transit, nakliyat, ulaşım, araç gereç bakımından yetersizdir ve pahalıdır. Bütün Batı Anadolu ile bağlantı da pek yoktur... Bu nedenle Mahmut Reşat, İzmir’i hasta bir adama benzetmektedir. Her gün zayıflamakta ve daha tehlikeli bir hal almaktadır. O nedenle memleketin içindeki fenalıkları atmak ve İzmir’e yeni bir nefes aldirmek gerekmektedir.

⁷² Zeki Arkan, “Büyük Söylev’in Yankıları”, *Çağdaş Türk Dili*, 116/117 (1997), 22-36.

⁷³ “Gazi’nin Tarihi Nutku”, *Memleket Gazetesi*, 10 Teşrinievvel 1927, 27.

⁷⁴ “Büyük Gazi’nin Layemut Nutku”, *Memleket Gazetesi*, 16 Teşrinievvel 1927, 23.

⁷⁵ Mahmut Reşat, “İzmir”, *Memleket Gazetesi*, 8 Teşrinisani 1927, 51.

Memleket Gazetesinin en önemli hizmetlerinden biri de bize, işgalin hemen öncesindeki İzmir'in ayrıntılı bir tablosunu çizmiş olmasıdır. Olayların içinde yaşayan o günlerin görgü tanığı gazeteci Suat Samim'in kaleminden çıkan bu yazı dizisi şöyle sunulmaktadır:

“Yarınki gazetenizi şimdiden bayinize ısmarlayınız. İzmir'in işgalinin esrarını yarın neşrediyoruz. Eğer İzmir'in işgalinde Rumların cuş ve huruşunu unuttu iseniz:

*İşte size o günkü menhus heyecanın bir tablosunu takdim ediyoruz.”*⁷⁶ Bu sunuş yazısı şöyle devam ediyordu:

Karanlıklar İçinde Binlerce Halka Hitap Eden Bir Ses

İşgal arefesinin bir gecesi idi. Bahri Baba Parkı'nda yaralı bir Türk bağırıyordu, neredesiniz, ne oldunuz, yerin dibine mi geçtiniz? Hükümet nerede? İttihat ve Terakki nerede, İtilaf ve Hürriyet nerede, kumandan, vali nerede, hepsi uyuyorlar mı? İzmir işgal olunurken uyuyor mu herifler! Ey memleket idaresini deruhte eden sefiller, neredesiniz, İzmir gidiyor, siz hâla bizi milleti aldatmakla uğraşıyorsunuz, heyhat!”

Bu önemli yazı dizisinin, olası bir tehlike ile yitip gitmemesi için bütünüyle yayımlanması gerekir.

XII. BÖLÜM

YENİ HARFLERE GEÇİŞ VE İZMİR BASINI (1928 – 1938)

Kurtuluştan sonra harf devrimine kadar İzmir’de birçok gazete çıktı. Bunun örneklerini gördük. Kaldı ki verdiğimiz örneklerden başka gazetelerin de yayımlandığını belirtmek gerekir. Fakat bunlar uzun süreli olmadı. Bir iki yıl ya da birkaç yıl yayınlarını sürdürebildiler. Bunların çoğu harf devriminden önce kapanmıştı. Hizmet, Anadolu, Ahenk ayakta kalan gazeteler olarak görülmektedir. Selanik’ten İzmir’e taşınan Yeni Asır’ı da bunlara eklemek gerekir. Bu gazetelerden bugün yalnız Yeni Asır varlığını sürdürüyor. 1930’lu yılların koşullarında İzmir’de birkaç gazetenin her gün çıkması yine de bir başarı olarak görülmektedir.

Harf devriminden sonra yine İzmir’de epeyce gazete yayına girdi. Fakat bu gazeteler de uzun süre yaşayamadılar. Ekonomik bunalımların yanında, İstanbul, Ankara gazetelerinin İzmir’e daha çabuk ulaşması da bunda etkili olmuştur.

Hizmet

Hizmet gazetesi İzmir’in basın tarihinde seçkin ve onurlu bir yere sahiptir. Daha önceki ciltte belirtildiği gibi bu gazete Halit Ziya ve Tefik Nevzat 1886 yılında çıkarılmış ve uzun yıllar dinamik yapısını korumuştur. Fakat daha sonra Hizmet eski özelliğini yitirmiş, deyim yerindeyse şunun bunun elinde kalmıştır. İzmir’in ünlü yazarlarından ve fikir adamlarından Bezmi Nusret (Kaygusuz)¹ gazetenin ikinci Meşrutiyet’ten önceki durumu hakkında bu bilgileri vermektedir².

“Hizmet gazetesi Ahenk’ten daha cesur ve atılgan idi. O sebepten ekseriye kapatılmak cezasına maruz kalırdı. Bir zaman Kantar Ağasızade Ömer Selahattin “Feminizm” hakkında yazdığı bir tefrikayı yayımlamağa başladı. Kadınların hiçbir hakkı tanınmayan bir memlekette Avrupa’daki feminist ceryanlardan bahsedilmesi hoş görülemezdi. Bilmem kaçınıcı defa olarak yine kapatıldı.”

¹ Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat*, 106-108.

² Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, 22.

Bezmi Nusret, Hizmet'in yeniden çıkarılacağını duyunca hemen harekete geçmişti. Bu kez, Hizmet'i çıkaracak olan Manisa eşrafından Remzi Beydi. Hizmet başlangıçta olduğu gibi yine Vilayet matbaasında basılacaktı. Başmuharriri Müstecabi İsmet olacak, yazı kurulunda Hafız İsmail ve Panayot Efendiler oluşturacaktı. Yine Bezmi Nusret gazetesinin yayına girmesi konusunda şu bilgiyi vermektedir³:

*"Hizmet'i çıkarmaya başladık. Panayot Mümtaz ile beraber matbaa müdürü Emin Beyin odasında çalışıyordum. O, Fransızca ve Rumca gazetelerden tercüme yapıyordu. Yazdıkları sarf ve nahve uygun, fakat yavan ve lezzetsizdi. Ben gelen haberleri tanzim ediyor, ufak tefek bazı şeyler de yazıyordum. Kağıt ve mürekkep kokularını duydukça ve makine gürültüsünü işittikçe içim açılıyordu."*⁴

Böylece Müstecabizade İsmet'in 1906 temmuzunda Hizmet'i yeniden yayına sokma girişimi, gazetedeki bir dizgi yanlışlığı yüzünden süresiz olarak kapatıldı⁵.

Hizmet gazetesi İkinci Meşrutiyet'ten sonra Manisalı Hoca Ahmet Cevdet Efendi'nin yönetiminde yeniden yayına girdi. Yüzbaşılıktan emekli Hüseyin Lütfü Bey yazı işlerini idare ediyor, Hüseyin Rıfat da gazeteye yazı yazıyordu. Hizmet'in imtiyaz sahibi ise Kadızade İbrahim Refik Beydi. İbrahim Refik İzmir'in ünlü yazarlarından, yukarıda adı geçen Hüseyin Rıfat'ın ağabeyi idi. İbrahim Refik, İkinci Meşrutiyet'ten önce İttihat ve Terakki ile iletişim içinde bulunmuş ve daha sonra cemiyetin İzmir üyesi olarak yıllarca partide çalışmıştır⁶. Değişik kişilerin elinde sürekli kapanıp çıkmakta olan Hizmet gazetesi, İbrahim Refik ve Hüseyin Rıfat'ın elinde 1910 yılına kadar varlığın sürdürmüştür. İbrahim Refik, koyu bir İttihatçı olmakla birlikte yine bir İttihatçı olan vali Mahmut Muhtar Paşa'nın sert ve keyfi uygulamalarını eleştirmekten geri kalmamış, Ahenk ve Sedat⁷ gibi diğer İzmir gazeteleriyle de tartışmalara girişmişti. Onun bu tutumu yüzünden nahoş bir dayak olayıyla gazete 1910

³ Bezmi Nusret, **Bir Roman Gibi**, 28.

⁴ Bezmi Nusret, **Bir Roman Gibi**, 23.

⁵ Huyugüzel, **İzmir Fikir...**, 288. Bezmi Nusret'in verdiği bilgiye göre Sultan Hamit'in tahta çıkış yıldönümünde gazeteyi dolduran methiyeleri içeren nüshada feci bir dizgi yanlışlığı yapılmıştı. (Culus-ı meymenet-i menus) yerine (cûlus-ı meymenet-i meyas) denilmiş. **Bir Roman Gibi**, 23-24.

⁶ Hüseyin Rıfat, "Benim Gözümle Hizmet'in Tarihi", **Hizmet**, 7 Nisan 1926 ve ötesi.

⁷ Bu gazetesinin hiçbir sayısına ulaşamadı.

yılında kapanmak zorunda kaldı⁸. Hizmet'in İkinci Meşrutiyet dönemindeki yayını böylece sona ermiş oldu.

Hizmet gazetesi, Cumhuriyet döneminde yeniden yayına girdi. Bu kez gazeteyi çıkaran İzmir'in Cumhuriyet döneminde tanınmış gazetecilerinden Zeynel Besim (Sun) idi⁹. Zeynel Besim (1892-1959) gazete yazarı ve gazete sahibi olarak Cumhuriyet döneminde tanınmıştır. 8 Şubat 1924'ten başlamak üzere Çulluzade Halit tarafından çıkarılan Yeni İbiş'te başyazarlık yapan Zeynel Besim, Leylek takma adıyla mizahi şiir ve öyküleriyle tanınmıştır. Bundan başka daha birkaç gazete çıkarır ya da çeşitli gazetelerde yazılar yazar. İzmir Harikzedegân Cemiyeti'nin yayın organı olarak çıkan Yanık Yurt gazetesinde başyazarlık yapar ve gazeteyi bir süre sonra devren satın alır. 1 Nisan 1926'da da Hizmet gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Bu gazete dokuz yıl boyunca İzmir'in düşün, edebiyat, sanat ve kültür yaşamında oldukça zengin bir yer tutmuştur.

Hizmet'in de Anadolu ve Ahenk gibi Türk yazı devrimi konusunda kamuoyunu aydınlatma konusunda önemli bir görev yüklendiğine şüphe yoktur. Gazetede yeni harflerle ilgili uzun bir yazı 5 Ağustos 1928 tarihinde çıkmıştı. Buna göre “*Dil Komisyonu harflerin şekillerini tespit etti.*” Ancak Arap harfleri yandaşlarının savları ve direnmeleri suya düşmedi ise de “*yaka paça deniz kenarına kadar*” indirildi. Öte yandan Atatürk'ün Sarayburnu söylevi Hizmet gazetesinde “*Büyük Gazimiz Yeni Türk harfleri hakkında veciz bir hitabede bulundular*” başlığı altında verildi. Söylevin bütünü diğer gazetelerde olduğu gibi Hizmet'te de yayımlandı. Yine o gün, önce bir sözlük hazırlanacağı, bunun basılmasından sonra gazetelerin birer ikişer sütundan başlayarak, yeni yazıya geçecekleri duyuruluyordu. Giderek gazetede yeni harflerle küçük fıkralar görülmeye başlandı.

Zeynel Besim, gazetedeki başyazılarıyla harf devriminin önemini sık sık vurguluyordu. Harflere kutsallık veren bir zihniyeti de bu yazılarıyla yıkmaya çalıştığına şüphe yoktur. Zeynel Besim'e göre Arap ve Latin harfleri, Fenike yazısının değişikliğe uğramış biçimleridir. Arap harflerinin “*Din hurufatı*” olarak gökten (arş-ı ilahiden) inmiş ve Kur'anla birlikte Müslümanlara bildirilmiş olduğunu sananlar aldatıyorlardı. Böyledir, diyenler halkı tüm rezillikleriyle aldatıyorlardı. Harfle dinin asla ilintisi yoktur. Daha doğrusu

⁸ Huyugüzel, *İzmir'in Fikir...*, 257-258.

⁹ Huyugüzel, *İzmir'in Fikir...*, 598-601.

dinlerin harfleri yoktur. Her ulus, kutsal kitabını kendi konuştuğu dille ve o dili anlatmaya yarayan harflerle yazar¹⁰.

Zeynel Besim, “*Yeni harfler iyidir, eski harfler fenadır*” gibi gereksiz tartışmalar yerine bir an önce yeni harflerle okuyup yazmayı başarmanın daha iyi olacağı üzerinde durmaktadır. Bunda herkesin üzerine düşen görevi yapması zorunludur. Türkiye’nin en aydın halkı Batı Anadolu’da yaşıyor. Bu bakımdan bu çevrenin omuzlarına daha ağır yük binmektedir. Çevremizde İstanbul’dan fazla gazete çıkmaktadır. Bu durum kültürel düzeyimizin en iyi bir kanıtıdır. Yarın bütün basın yeni harflere geçecektir. Tartışma zamanı geçmiştir¹¹.

Zeynel Besim, basının bir an önce yeni harflere geçmesinden yanadır. Çünkü gazeteler parça parça değil bir bütün olarak yeni harflerle çıkmadıkça, “*bizim gözlerimiz ve kafamız Arap harflerinden suret-i kat’iyyede kurtulamaz.*” Bu doğrultuda yazar, gazetelerin aralıkta baştan başa yeni harflerle çıkmasını çabucak (aculane) verilmiş bir karar olarak değil, yerinde bir eylem olarak değerlendirmektedir¹².

2 Kasım günü (1928) Hizmet, harf yasasının onandığı haberini şöyle duyuluyordu:

“*Büyük Gazi senelik hitabelerini irad buyurdular... Meclis müzakeratını telsizle takip ettik yeni harfler kanunu alkışlarla kabul edildi...*”

Yasanın meclisten geçmesiyle Zeynel Besim şunları yazıyordu:

“*Vatandaşlar bu yüksek tarihi kararın ihtiva ettiği derin manayı, Türk milletinin cehalet ifritinin elinden kurtarılması manasını şüphesiz büyük bir meserret ve memnuniyetle anlamışlardır. Bünyemizi asırlardan beri kemirerek bizi muttasıl yerimizde saydıran cehalet ifritine karşı amansız bir mücadele açılmıştır.*”¹³ Zeynel Besim, son çözümlemede şu gerçeği dile getirmektedir: “*Hiçbir millet keyif için, zevk için kendi dilinin tersimatına yarayan harfleri değiştiremez. Eğer biz değiştirdiysek bundaki sebepler meydana duruyor.*”¹⁴

Harf devrimini izleyen günlerde basın bir sarsıntı geçirmekle birlikte Hizmet zengin ve dolgun bir içerikle yayımını sürdürdü. Yalnız dönemin iki büyük İzmir gazetesi olan Anadolu ve Yeni Asır’la da sık sık tartışmalara girmekten

¹⁰ Türkmenoğlu Zeynel Besim, “Abcdefg”, *Hizmet*, 2 Eylül 1928.

¹¹ Zeynel Besim, “Münakaşa”, *Hizmet*, 9 Eylül 1928.

¹² Zeynel Besim, “Acele mi Ediliyor”, *Hizmet*, 8 Ekim 1928.

¹³ Zeynel Besim, “Yeni Harf Kanunu Münasebetiyle”, *Hizmet*, 4 Kasım 1928.

¹⁴ Zeynel Besim, “Vazifemiz”, *Hizmet*, 6 Kasım 1928.

geri kalmadı. 1930 yılında Serbest Fırka'nın kurulması üzerine Zeynel Besim, Yeni Asır başyazarı İsmail Hakkı Ocakoğlu ile birlikte bu partinin İzmir'de örgütlenmesine önemli bir katkıda bulundu. Zeynel Besim bununla da kalmadı. Hükümete ve Cumhuriyet Halk Fırkasına karşı şiddetli bir muhalefete girişti¹⁵. İş onun mahkemeye verilmesine ve tutuklanmasına kadar vardı. Fethi Beyin İzmir'i ziyareti sırasında ortaya çıkan olaylar, Menemen'de Kubilay'ın öldürülmesiyle başgösteren irtica olayları üzerine¹⁶ Zeynel Besim yeniden Cumhuriyet Halk Partisini destekleyen bir çizgi izlemiştir.

Aslında Serbest Fırka konusunda izlediği tutum, Huyugüzel'in deyimiyle, Zeynel Besim'in gazetecilik yaşamının sona ermesine neden olmuştur. Nitekim bu olaylardan sonra Zeynel Besim, gazetenin İzmir'in ünlü yazarlarından damadı Orhan Rahmi Gökçe'ye devretmiş, diğer İzmir gazetelerinde yazılar yazmıştır. Ancak bu sıradaki en önemli çalışması Çakıcı Mehmet Efe hakkında geniş kapsamlı bir araştırmaya girişmiş olmasıdır. Bunun sonucunda ortaya 600 sayfadan fazla roman niteliğinde bir eser çıktı. Ticaret Postası gazetesinde tefrika edilen bu büyük eser 1934'de kitap haline getirilerek basıldı¹⁷.

Hizmet gazetesinin oldukça zengin bir yazı kadrosu vardı. Bu yazarlar içinde Tokadizade Şekip de bulunuyordu¹⁸. Tokadizade Şekip (1872-1932) yalnız İzmir'de değil Türkiye çapında tanınmış büyük bir şair ve sanatçı idi. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri'nde ona önemli bir yer vermiştir. Şekip'in Hizmet'te pek çok şiir ve makalesi yayınlanmıştır¹⁹. Fakat bunun dışında şairin intiharı²⁰ üzerine gazetede sayısız denebilecek yazı çıktığını görüyoruz. Bu yazı sahipleri arasında Dr. Abdullah Cevdet (Djevdet, böyle), İbnülemin ve Halit Ziya gibi ünlülerin de bulunduğunu belirtmek gerekir.

¹⁵ Huyugüzel, *İzmir'in Fikir...*, 600.

¹⁶ Serap Tabak, *Serbest Cumhuriyet Fırkası ve İzmir Vilayeti*, EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1991.

¹⁷ Turan Akkoyun, "Zeynel Besim Sun'un Mühim Bir Eseri", *Tarih ve Toplum*, 115 (1993), 60-64.

¹⁸ Huyugüzel, *İzmir'in Fikir...*, 556-561.

¹⁹ Sabahattin Çağın, *Hizmet Gazetesi Bibliyografyası*, 120-121. Aynı yazar, *Tokadizade Şekip*, İzmir, 1998.

²⁰ Tokadizade Şekip, 4 yaşında ölen oğlu Kemal'in acısını ömürboyu yüreğinde taşımış ve bunu zaman zaman yazılarında dile getirmiştir. Oğlu Nasır'ın ölümü üzerine intihar etmesi de İzmir'de ve hatta bütün Türkiye'de büyük bir yankı yapmıştır. Burada adını vermek istemediğim, o günleri yaşamış olan ancak bugün hayatta olmayan İzmirli bir dostum, Tokadizade'yi intihara götüren nedenler arasında yoksulluğun, perişanlığın ve ekonomik sıkıntıların bulunduğunu da söylemişti.

Hizmet gazetesinde Ali Şadi'nin pek çok şiiri ve naziresi yayımlanmıştır. Yine aynı biçimde Ferit Ragıp (Haznedaroğlu)'ın yığınla şiir ve makalesinin Hizmet'in sayfalarında yer aldığını görüyoruz. Haşım Nezihi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Hüseyin Avni, İrfan Korur, Mahmut Nedim, Orhan Rahmi en çok yazı yazarlar arasında sayılabilir.

Sonuç olarak Hizmet Cumhuriyet döneminde İzmir'in yazı, edebiyat ve kültür yaşamında derin izler bırakmış bir gazete olarak basın tarihimizde yerini almıştır.

Ahenk

Ahenk gazetesi, İzmir'in Hizmet'ten sonra en eski Türkçe gazetelerinin başında gelmektedir. Başlangıçta büyük boy çıkan sosyal, ekonomik, kültürel konulara da ağırlık veren Ahenk giderek eski işlevini yitirmeye başladı. Fakat İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte (1908) bütün basına olduğu gibi Ahenk'e de yeni bir canlılık geldi. Türk toplumunu ilgilendiren bütün sorunlar, diğer İzmir gazetelerinde olduğu gibi Ahenk'te de tartışıldı. Şinasi'nin başyazıları gazeteye büyük bir değer katıyordu. Çok geçmeden Balkan Savaşı ve onu izleyen Birinci Dünya Savaşı, gazetelere ağır bir darbe vurdu. Girdilerin pahalılığı, daha kötüsü kâğıt bunalımı, Ahenk'i neredeyse bir eseri cedit kâğıdı boyutuna indirgedi. Tek yapraklı bu gazetede artık ilan ve reklam da görünmüyordu. İlk sayfada genellikle bir başmakale, vilayet haberleri ve arka sayfada "*mülhakat*"la ilgili olarak gelen bilgiler ve telgraf yazıları... Bütün gazete bundan oluşuyordu. Mütarekede Mustafa Necati'nin makaleleri Ahenk'e bir dinamizm kazandırıyor. Ancak işgalle birlikte Ahenk yine kabuğuna çekilmek zorunda kaldı.

İşgal döneminde bir yandan sansür, diğer yandan işgal kuvvetleri komutanlığının sonu gelmez tebliğleri, talimatları ve uyarıları gazeteyi tanınmaz bir hale getirmişti. Bununla birlikte Mustafa Kemal'in telgraf ve demeçlerine de ilk olarak İzmir'de bu gazetede yer verilmişti. Ancak o sırada yürütülen zehirli propagandanın etkisiyle Ahenk, Ankara'da yeni kurulan hükümetten "*Ankara Sovyet hükümeti*" olarak söz ediyordu.

Bütün eski ve yeni gazetelerde olduğu gibi İzmir'in kurtuluşu, Lozan antlaşması, Cumhuriyet'in ilanı ve Türk devrimiyle başlayan gelişmeler Ahenk'te de büyük bir yankı yarattı. Bugün Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünde yapılan tez çalışmaları gerek Ahenk'in gerek o dönemde çıkan İzmir

gazetelerinin sözünü ettiğimiz konulardaki yayınlarını açıkça ortaya koymaktadır²¹. Bundan anlaşıldığına göre bu gazete de yeni gelişmelere, yeni koşullara uyum sağlamakta gecikmemiş ve içeriği de giderek zenginleşmiştir²². Edebi yazılar, şiirler, öyküler giderek çoğalmaktadır. Bunun yanında dil konuları, kadın hakları da işlenen konular arasında yer almaktadır. Cevriye İsmail, Hasene Nâlan, Hadiye Hümeysra gibi kadın yazarlar, sorunlara çağdaş bir yaklaşımla eğilmekte ve sağlıklı çözümler üretmektedirler. Kadın yazarlar içinde Ahenk'in sahibi Ali Nazmi'nin ölümünden sonra gazetenin yönetimini üstlenen Cevriye İsmail'i özellikle belirtmek gerekir. Cevriye İsmail, Ali Nazmi'nin kızkardeşidir.

Kurtuluş Savaşını kazanan, Cumhuriyeti kuran ve Türkiye'nin çağdaş bir toplum olması yolunda çaba harcayan yönetici kadroyla ilgili haberler Ahenk'te geniş yer tutmaktadır. İsmet Paşa İzmir doğumludur. Mahmut Esat (Bozkurt) Kuşadalıdır. Mustafa Necati, İzmir'in özbe öz evladıdır. Eşrefpaşalıdır. Bu bakımdan başta Gazi Mustafa Kemal Paşa olmak üzere bütün bu öncülerle ilgili haberler, gazete sayfalarını doldurmaktadır. Gazi'nin, İsmet Paşa'nın çeşitli yerlerdeki konuşmaları olduğu gibi aktarılmaktadır. Hele hele Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'i ziyaretleriyle ilgili haberler, günü gününe tam bir bayram havası içinde verilmektedir.

1928 yılında yeni Türk harflerine geçiş, gazetelerin sütunlarını dolduran haber, yorum ve değerlendirmelerle dolu bulunmaktadır. Ahenk'in 11 Ocak 1928'de verdiği bir habere göre "*Türkmen ve Tatar Cumhuriyetleri Elifbeye Latinleştirmeye karar*" vermişlerdir. Yine Ahenk, harf devriminden önce "*Türkiye'de yalnız Türkçe konuşulması*" yolunda açılan bir kampanyaya büyük destek veriyordu²³.

Gazetenin 11 Ağustos 1928 günlü sayısında "*Yeni Hurufat*" başlıklı bir haberde "*Yeni Türk harfleri milletin okuyup yazmasına hizmet edecektir*" deniliyor ve bu yazı şöyle devam ediyordu:

"Reisicumhur hazretleri refakatlarında bazı mebuslar ve Dahiliye Vekili Şükrü Bey olduğu halde dün gece Gülhane Parkında Halk Fırkası tarafından tertip edilen bahçe eğlencesini teşrif etmişler ve halkın samimi ve yürekden

²¹ Hasan Türker, **Türk Devrimi ve Basın**, Dokuz Eylül Yay., İzmir, 2000.

²² Mehmet Dilbaz, **Ahenk Gazetesi (1914-1930)**, "Kronolojik ve Yazar Adlarına Göre", E.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bitirme Tezi, 1983.

²³ "Türkiye'de Yalnız Türkçe", **Ahenk**, 14 Ocak 1928; "Türkçe Konuşmak", **Ahenk**, 15 Ocak 1928.

alkaşlarıyla karşılaşmışlardır. Gazi hazretleri 2'ye kadar bahçede kalmışlar, bahçeden Büyükada Hilaliahmer balosunu teşrif etmişlerdir. Reisicumhur hazretleri bahçe eğlencesinde halk ile hasbihal ederlerken milletin okuyup yazmasına edeceği büyük hizmet dolayısıyla yeni Türk harflerinin süratle tamimine delaletin ehemmiyetini kayıtlı ve işaret buyurmuşlardır.”

Gazetenin yazarlarından Mahmut Fikri, okurlarına yeni harfleri çabuk öğrenmelerini salık vermektedir. Artık onanmasına kesinleşmiş gözüyle bakabileceğimiz Yeni Türk harflerinin öğrenilmesi ve hiç bilmeyenlere de bir an önce öğretilmesi için yazar, her öğretmeni ve hatta “her akli başında” aydını göreve çağırıyordu. “Kargacık burgacık” ve “zerrece bizim olmayan”, ancak “alıştığımız için zor görünmeyen” Arap yazısındaki harflerin “fenalığını” saymakla tüketmeye olanak yoktur. “Lisanımızın bünyesine uymayan, telaffuzumuzu aynen tespit ettirmeyen”, dilimizin yaygınlaşmasında ve ulus bireyleri arasında okur yazarların artışında pek olumsuz bir rol oynayan bu harflerin dayanmış olduğu “Osmanlıca” kuralları, bizim kurtuluşumuza, ilerlememize karşı, “sinsi ve hain” bir engel olmuştur. Mahmut Fikri, din adamlarının kaygılarına değinerek Türkiye’de köklü bir devrim yapıldığını buna bağlı olarak toplumun ibadet dilinin de Türkçe olması gerektiği üzerinde duruyordu. Dahası, ezanın hiç olmazsa şimdilik Ankara, İstanbul ve İzmir gibi belli başlı kentlerimizin büyük camilerinde Türkçe olmasını diliyor, yazıyı şöyle bağlıyordu: “Muhakkak hepimiz dindarız, fakat din lisanının Arapça olmasından bizarız.”²⁴

Aynı tarihli Ahenk’te yeni harflerle çıkmış bir başka yazı göze çarpmaktadır. Bunda Atatürk’ün, dünyanın en büyük dahilerinden biri olduğu, çünkü onun başardığı işlerin şimdiye değin tarihin yazdığı dahilerden hiçbirinin işleriyle karşılaştırılamayacağı belirtiliyordu. Devrimlerin kısa bir özetinin de yapıldığı bir yazıda, “Bizim malımız olmayan Arap harflerinin” atılarak yerine dünyanın en gelişmiş yazısının alındığı üzerinde duruluyordu. Gazi’nin yaptığı ve başardığı işler, toplum ve bilim kurallarını kökünden sarsmıştır²⁵. Ahenk, Türk yazı devriminin dış basındaki yankılarını gösteren yabancı gazetelerden de epeyce örnekler vermekte ve alıntılar yapmaktadır.

Harf devriminden sonra gazetede başmakaleler giderek azalmıştır. Arasıra çıkan makaleler de Cevriye İsmail (Uyum) imzasını taşımaktadır. Gazete, İzmir sorunlarına ağırlık vermekte, yöneticiler kıyasıya eleştirilmektedir. Öyle ki

²⁴ Mahmut Fikri, “Yeni Harfleri Çabuk Öğreniniz”, **Ahenk**, 23 Ağustos 1928.

²⁵ Mehmet Şevki, “İnkılabımızın Feyizli Tecellilerinden”, **Ahenk**, 23 Ağustos 1928.

İzmir valisi Kâzım (Dirik) gazetesinin yazarlarından Orhan Rahmi'yi mahkemeye vermiş fakat bu yargılama beraatla sonuçlanmıştır. Kentte güvenliğin bulunmadığı yolundaki haberlerin de polis müdürü Ömer Bey tarafından sık sık tekzip edildiği görülmektedir. Gazete bu konuda geri adım atmamış ve savaşımı sürdüreceğini dile getirmekten geri kalmamıştır. Nitekim, gazetede çıkan bir yazıda aynen şöyle deniliyordu²⁶:

“İzmir’i mahalle mahalle dolaşacağız, ne görürsek yazacağız. Şu gördüğümüz panoramada (Varyant yokuşundan bir resim var) yaşayan insanlar acaba mesut mudurlar? Elbette İzmir’de yaşamak büyük bir saadettir. Ama acaba bu insanların rahatı, huzuru var mıdır? Dertleri, meseleleri yok mudur?.. Bundan sonra cuma günü gezeceğiz, cumartesi günleri de intibalarımızı yazacağız...”

Ahenk’in 1914-1930 yılları arasında çıkan yazıların bibliyografyasını derleyen Mehmet Dilbaz, gazetede yer alan diğer yazıların kapsamı üzerine şu değerlendirmeyi yapmaktadır²⁷:

*“İncelemeye başladığım 1914 yılından itibaren günümüzde en büyük tutkuların biri olan futbol; haber, yorum olarak gazetede yerini almıştır. Sayfalarında sadece İzmir’in en eski kulüplerinin özellikle **Bornova Çayırı** denilen yerde birbirleriyle yaptıkları maçlar çok kısa olarak gazetesinin sayfalarına yansıyor. Özellikle Cumhuriyet’ten sonra gerek spor, gerekse futbol alanlarındaki faaliyetler son derece artmış, gazetede **Spor** başlığı altında bazan futbol maçlarından, bazan at koşularından, atletizm müsabakalarından ayrıntılı haber ve yorumlar verilmeye başlanmıştır. Önemli maçlar için gazetesinin çeşitli sayfalarında reklam bile verilmiş ve seyircinin çoğaltılması, ilgilinin arttırılması sağlanmaya çalışılmıştır...”*

Yine bu bağlamda sinema, opera, müzik, tiyatro etkinlikleri de ön plana çıkmaya başlamıştır. Filmler tanıtılmakta, o günlerin ünlü sanatçıları hakkında tanıtıcı yazılar yer almaktadır. Yönetmenliğini Muhsin Ertuğrul’un yaptığı Ankara Postası, adlı filmle ilgili birçok haber, resim ve tanıtım yazıları da dikkati çekmektedir²⁸.

Gazete edebiyat sayfası, dizi romanlar, kadın, moda ve yönelik yazılarıyla zengin bir içeriğe kavuşmuştur. Fakat ne yazık ki Ahenk 1930’lu yıllarda basın tarihimizden silinmiştir.

²⁶ **Ahenk**, 24 Kasım 1929.

²⁷ Mehmet Dilbaz, **Ahenk Gazetesi**, 13.

²⁸ Mehmet Dilbaz, **Ahenk Gazetesi**, 14.

Ahenk'in zengin bir yazı kadrosu vardı. Yalnız İzmir'in değil Türkiye'nin de önde gelen yazarları içinde sayabileceğimiz ünlü adların yazıları Ahenk'te görülmektedir. İzmir'in yetiştirdiği ünlü şair Tokadizade Şekip, İbn-i Hazım Ferit, Cevriye İsmail, Benal Nevzat, Hasena Nalan, Mehmet Şevki, Orhan Rahmi gibi. Bunların dışında, Türkiye'nin tanınmış yazarlarının imzalarını da Ahenk'te görmek olanaklıdır: Akagündüz, Halide Nusret, Ercüment Ekrem, Yakup Kadri, Falih Rıfkı vb.

İstibdat dönemini, II. Meşrutiyetin ilanının coşkulu günlerini, Balkan ve Birinci Dünya savaşlarının acılarını, Cumhuriyet devrimlerini yaşayan Ahenk, Türk gazetecilik ve fikir yaşamında görevini yaparak tarihteki yerini almıştır.

Anadolu

Anadolu gazetesi, İkinci Meşrutiyet döneminde İzmir'de çıkan İttihat ve Terakki Cemiyetinin yayın organı olan İttihat gazetesinin yerini almış (1911) ve bir süre sonra da Haydar Rüştü (Öktem)'ye devredilmiştir²⁹. Anadolu gazetesi, İzmir'de İttihat ve Terakki Cemiyetinin sözcüsü olarak çıkmaya devam etti. Mütarekede hem İtilafçı Türk basının hem de Rumca gazetelerin boy hedefi haline geldi. İşgalin ilk aylarında saklanmak zorunda kalan Haydar Rüştü, sonunda İzmir'den çıkmayı başarmış ve Antalya'ya giderek Anadolu gazetesini orada çıkarmaya başlamıştır³⁰.

Haydar Rüştü, İzmir'in kurtuluşundan bir süre sonra buraya döndü. Onun İzmir'e dönüşünü Ahenk gazetesi şöyle bildiriyordu: "*Antalya'da hidemat-ı vataniyesine devam eden (Anadolu) ve (Duygu) gazeteleri sahip ve başmuharriri Haydar Rüştü Beyefendi biraderimizin şehrimizi teşrif ettikleri haber alınmıştır.*"³¹ Haydar Rüştü, "*Süleyman Fethi Bey merhumun kabrinde irad ettiği ateşin bir hitabe ile*" ziyarete katılanların "*ruhlarını heyecanlara*" düşürmüştür³².

Haydar Rüştü, Anadolu gazetesini İzmir'de yeniden yayımlamaya başladı³³. Öte yandan belediye meclisine üye seçildi. 1923 yılında Türkiye Büyük Millet

²⁹ Haydar Rüştü Öktem'in Mütareke ve İşgal Anıları. Ayrıca bk. Ömer Faruk Huyugüzel, İzmir, 216-221.

³⁰ Yakın zamanlarda Antalya'da çıkan Anadolu'nun tam bir koleksiyonu bulunmuştur. Bk. Zeki Arıkan, İzmir Basınından Seçmeler, 1872-1922, İzmir, 2001, 12.

³¹ Ahenk, 18 Eylül 1338.

³² Tokadizade Şekip, "Büyük Şehidin Mezarında", Ahenk, 19 Eylül 1338.

³³ İzmir Milli Kütüphanesi'nde bulunan koleksiyonlarından gazetenin yaklaşık ilk iki yıllık sayıları eksiktir.

Meclisi tatil edilmiş, ikinci devre milletvekili seçimleri için hazırlıklara girilmişti. Doğrudan doğruya Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın çektiği bir telgraftan anlaşıldığına göre, Haydar Rüştü Denizli'den aday gösterilmiştir³⁴. Seçimler sonunda Haydar Rüştü, TBMM'ne girmiş ve buradaki temsil görevi yedi dönem sürmüştür. Ancak Haydar Rüştü, Ankara ile İzmir'deki Anadolu gazetesi arasında mekik dokudu ve genellikle başyazıları sürekli olarak onun imzasını taşıdı.

Cumhuriyet döneminde gazete büyük boy çıkıyordu. Gazete İzmir'de Halk Partisinin yayın organı olarak görülüyordu. Fakat Haydar Rüştü Öktem'in oğlu Aydın Öktem bu konuda şunları söylemektedir.

“Anadolu Yunan işgalinde Antalya'ya taşınmıştı. Anadolu aynı zamanda İzmir'e de gönderiliyordu. Vatanın Yunanlılardan mutlaka kurtarılacağı ümidini ve milli kurtuluşun heyecanını aşıladı.

Gazete Halk Partisi'ni tutuyordu, fakat Halk Partisi'nin yayın organı değildi. Babam Halk Partili olduğu için gazete de partiyi tutuyordu. Kapanmasının nedeni o tarafı tutmanın günahı sayılabilir. O zamanlar gazeteler şahısların elindeydi ve resmi ilanlarla yaşarlardı. Özel reklamlar yok denecek kadar azdı...

O zaman bir Anadolu Ajansı vardı. Haberleri radyodan alırlardı. Ayrıca amatörler muhabirler vardı. Gazeteler çok zor şartlar altında çıkıyordu.”³⁵

Anadolu, Cumhuriyet döneminde İzmir basınında seçkin bir yer tutmaktadır. Zengin bir yazı kadrosu vardır. Edebi ve kültürel yönü oldukça ağır basmaktadır. Türk devriminin önde gelen savunucularından biridir. Anadolu; siyasal içerikli yazılar, haberler ve yorumlar yanında, makale, fikir, dizi ve çeviri yazılarla giderek daha zengin bir içerik kazanıyordu. Milli Mücadele ile ilgili anı ve yazılar bugün tarihsel birer belge özelliği taşımaktadır. Milli Mücadelenin yalnız yerli anıları ve malzemesi değil, aynı zamanda karşı tarafın tezleri yani Yunan kaynaklarının yayımlanması da dikkati çekmektedir. Bu bağlamda yığınla yayımlanan Yunanlılara ait anılar içinde Rodas'ın Küçük Asya Tarihi oldukça önemli bir yer tutmaktadır³⁶. Bunun dışında Anadolu'da

³⁴ Haydar Rüştü Öktem'in..., 19.

³⁵ Aydın Öktem'den aktaran Seyhan Özer, *Anadolu Gazetesi Bibliyografyası (Kronolojik ve Yazar Adlarına Göre (1929-1940))*, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bitirme Tezi, 1984.

³⁶ Yuk.bk.

Papulas'ın yanında diğer birçok Yunan generallerinin anıları da Türkçeye çevrilmiş ve Anadolu'nun sayfalarında yayımlanmıştır³⁷.

Dizi yazılar arasında Haydar Rüştü'nün anıları da bulunmaktadır. Dönmelik hakkında bir dizi de dikkati çekiyor³⁸. Yine Anadolu gazetesi, Mahmut (Soydan) ve Falih Rıfkı'nın Milliyet'te yayımladıkları "*Büyük Gazi'nin Hatırat Sahifeleri*"ni de dizi halinde basmıştır³⁹. "*Beyazların Tahakkümüne Karşı Asyalıların Kıyımı*" da günlerce devam eden bir yazı dizisi olarak dikkati çekmektedir. Bu örnekleri dilediğimiz kadar çoğaltabiliriz.

Gazete, sürekli olarak kendini yenilemeye çalışmıştır. Zamanla sayfa sayısı da arttırılmıştır. Gençlik ve Edebiyat sayfası, Gençlik ve Sinema sayfası, Karikatürlerimiz köşesi, Türk Kadını ve Siyasiyat köşesi, Mizah sahifesi, Anadolu Öğretmen sahifesi gibi özel bölümler gazetenin gelişme sürecinin köşe taşları olarak görülmektedir.

Cumhuriyet döneminde yapılan köklü değişimler içinde harf devrimi bütün basını ilgilendiren temel bir konu olarak önemini korumaktadır. Bu bağlamda Anadolu'nun yazı devrimine verdiği önem üzerinde durmak gerekir.

Latin harfleri sorunu daha 1926 yılından başlamak üzere Anadolu'da çok önemli bir yer tutmaktadır. İşin ilginç yanı, yeni harflerin kabulünden iki yıl önce bu gazetede ilk denemelerin yapılmış olması da üzerinde durulması gereken bir konudur. Nitekim gazetenin 18 Nisan 1926 tarihli sayısında böyle bir denemenin yapıldığı göze çarpmaktadır. Bu metni olduğu gibi aşağıya almayı uygun görüyoruz:

MAGNİSSA CHEHRI

Younanlıların yacdighi chehirlér arassında en evvel kendini toplayan Magnissa olmuchdir. Orassini guidup ziarete edenler haîret itchinde calırlar guendj muhendislerimizden Rustem beyin nazareti altında yapılan hukümet conaghi bir chah eserdir

³⁷ Türk-Yunan ilişkileri bağlamında Yunan kaynaklarının önemi açıktır. Son yıllarda bu kaynaklardan Türk tarihçileri yararlanmaya başlamışlardır. Bk. Engin Berber, *Sancılı Yıllar, İzmir 1918-1922, Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ayraç, Ankara, 1997.

³⁸ Bu kaynaklar içinde anılar da elbette önemli bir yer tutmaktadır. Çok önemli anılar, görüldüğü gibi ötedenberi Türkçeye çevrilmiştir. Hem de tam zamanında... Bu nedenle Bilge Umar'ın bunlardan hiçbirinin Türkçeye çevrilmemiş olduğu iddiası yersizdir. Bk. Bilge Umar, *Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı*, İnkılap, İstanbul, 2002, 2.

³⁹ *Anadolu*, 16 Mart 1926-12 Nisan 1926.

Utch yuzden fazla magaza vé bir o cadar eve yeniden vé pek zarif bir chekildé incha édilmichdir

Magnissanin yoroulmak bilmeyen valissi vé tchalichcan belediessi Halkimizin eyi birer yardimdjilaridir. Atchilan yeni vé gueniche yollar ve beledie parky dogroussou insana inçhirah veriyor

Yalniz bou chehrin tarihi tozlari yiné butune chiddetiló hukum surmekteidir. Umid édériz ki faal Magnissa belediessi bou djiheti bir an evvel derpiche édedjekdir. Essassen chimdiden soulama makinalaridi satoun alinmichdir. Chou haldé adéta bir Avrupa chehri haliné guelene bou guzel yerimizin sakinlerini butun varlighimizlé tebrik éderiz.

M.T.

Bu konuda birçok örneklerin var olduğunu yani “*Latince harflerle Türkçe*” makalelerin gazetenin 1926 yılının değişik sayılarında yer aldığını görüyoruz. Öte yandan Akil Koyuncu’nun Latin harflerinin alınması gerektiğini savunan yazıları da dikkati çekmektedir. Akil Koyuncu bu yazılarının birinde⁴⁰ şöyle demektedir:

“Arap harflerinin –çünkü kim ne derse desin, kullandığımız harfler Türk değildir- Türkçemizi layıkıyla ifade edebilecek bir kıymet ve kabiliyette olmadığı hakkında, tebdili taraftarı olmayanların bile tadilinden, islahandan bahsetmeleri itibariyle herkes müttefik... Latin harflerini kendimize mal edelim, birkaç sene içinde selim bir surette çıkabiliriz iddiasındayız.”

Akil Koyuncu Latin harflerinin kabulünün dilimizin gelişmesi için çok önemli bir araç olacağını savunarak sözü kütüphanelerimizin ne olacağı sorusuna getirmekte ve şöyle demektedir:

“Kütüphanelerimizin, eski eserlerimizin bugün ne vaziyette bulundukları, nasıl bir nisyan tabakasıyla örtülmekte bulundukları meydanda. Latin harflerinin kabulü, okuyup yazarların adedini pek kısa bir zamanda pek fazla bir miktara iblağ edeceği cihetle eski ilmi kitaplar yerine yenileri geçecek, edebi eserler de karilerin çoğalması dolayısıyla, yeni harflerle tekrar tekrar tab edilecektir.”

Bilindiği gibi 1926 yılında geniş ölçüde tartışılan harfler sorunu 1928 tarihinde kesin bir çözüme bağlanmıştır. Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın

⁴⁰ Akil Koyuncu, “Latin Harfleri Hakkında”, *Anadolu*, 8 Nisan 1926. Krş. 12 Nisan 1926.

Sarayburnu söylevi Anadolu gazetesine, “Gazi Hazretleri Yeni Terakki Merhaleleri: Gösteriyor” başlığıyla yansır. “Arap harfleriyle Türk ruhunu ve hissiyatını tatmin edemiyen Şark musikisinden artık kurtulacağız” deniliyor ve Sarayburnu konuşması olduğu gibi veriliyordu⁴¹. O sırada İzmir’de bulunan Adliye vekili Mahmut Esat, Gaziye şu telgrafı çekmişti⁴²:

“Gülhane parkında millet muvacehesindeki büyük hitabeleri Türk inkılabının mukadderatında açılan yeni ve feyizli bir safhanın başlangıcıdır. Gerilerle irtibat hatlarını koparan bu büyük kararın bulunduğu vaha içindedir ki büyük eserlerinizin Türk milletine mukadder semerelerini azami suretle vereceğine kaniim.”

Adliye Vekili

Mahmut Esat

Bu telgrafa Atatürk’ün verdiği karşılık da şudur:

“Yeni Türk yazısı Türkün meftur olduğu yüksek zekâ ve kabiliyetini inkişaf ettirecektir. Yeni yazımızı tarlalarında çalışan çiftçilerimize, sürüleri başında dağlarda dolaşan çobanlarımıza kadar en az bir zamanda teşmil etmeye çalışmak cümlemin vicdan ve milli haysiyet borcudur.”

Reisicumhur

Gazi M. Kemal

Anadolu’da çok sık yazılarına rastladığımız İzmir milletvekili Dr. Mustafa Enver’in bu gazetede konuyla ilgili çok ayrıntılı bir makalesi çıkmıştır: “Günün Meselesi”⁴³ Bu yazıya göre, İzmir çocukları, hiçbir ulusal sorunda geri kalmayacaktır. Çünkü “O İzmir ki, aziz vatanın en mühim hayat ve faaliyet merkezlerinden biri olduğunu ispat etmiştir.” Daha başka ayrıntılara giren Mustafa Enver, yazı devrimiyle dil devrimi arasında güçlü bir bağlantı olduğunu da vurgulamaktadır. Dil açık ve yalın oldukça yabancı yöntem ve kurallardan uzaklaşarak kendi özel kimlik ve niteliğini korudukça okunması ve yazılması kolaylaşacak, hem çabucak yayılacak hem de her gün gelişecektir. Yeni harfler bize bu yararları sağlayacaktır. Yazar Kemalpaşazade Sait’in ünlü dizelerini anmadan geçemiyor:

Arapça isteyen urbana gitsin

Acemce isteyen İran’a gitsin

Frengiler Frengistan’a gitsin

⁴¹ Anadolu, 12 Ağustos 1928.

⁴² Anadolu, 17 Ağustos 1928.

⁴³ Anadolu, 27 Ağustos 1928.

*Biz ki Türküz bize Türki gerektir
Bunu fehmetmeyen nadan demektir.*

Bu bağlamda Türkçemize özgü alfabemiz ve dilbilgisi kurallarımız olacak, dilimizi kolayca öğreneceğiz. Herkes okuyacak ve dünyayı anlayacaktır. Ulusumuz, öteki uygar ulusların kültürel düzeyine ulaşacaktır. Adını, yazının sonuna yeni harflerle yazan Enver, bütün İzmir aydınlarını göreve çağırıyordu.

Anadolu’da harf devrimini ele alan ayrıntılı olarak ele alan yorumlara giderek ağırlık verildiğini görüyoruz. Celal Nuri’nin yazıları bu konuda dikkate değer örnekler olarak görülmektedir. Celal Nuri’ye göre, Türk devrimi kadar köklü bir devrime tarihte az rastlanmaktadır. Tarihçiler, bu olayı açıklarken acaba hangi tarihten başlayacaklar, hangi tarihte duracaklardır. Bu konuda bir görüş ileri sürmenin “*biz çağdaşların*” hakkı olmadığını ileri süren yazar, Ağustos (1928) ayını, Türk devriminin en büyük aşamalarından biri olarak kabul etmektedir. Bu değişiklik en belirgin ölçüde dilde görülmektedir. Türk dili, Asya giysisini, çakşırını, sarığını, dalyasını çıkarmaya, yeni bir giysi giymeye başlamıştır⁴⁴.

Celal Nuri, bir başka yazısında, her dilin başka dillerden sözcükler alabileceğini; ancak gereksiz sözcüklerin alınmasının büyük sakıncalar doğurduğunu belirtiyordu. Bu yüzden ortaya yapay bir dil olan Osmanlıca çıkmıştır. Dil çığırından çıkmış, halkla, aydınlar arasında (avam, havas) büyük bir ayrılık, bir ikilik, bir uçurum, bir yabancılaşma ortaya çıkmıştır. Her dilin sözdizimi (nahiv) ulusaldır. Bilgisiz ulema ise sözdizimimizi de Arapçalaştırarak dilde ulusal bir yazı bırakmadı. İşte Türk dili buna karşı ayaklandı. Ulusçuluk akımı sözde kalmadı, eyleme dönüştü. Dilimiz bundan geniş ölçüde yararlanacaktır. Halk dilinin yazılması için hak sözdizimi temel alınacaktır. Ancak söz dağarcığı açısından aydın dili halk dilinden zengin olacaktır. Tıp, elektrik gibi alanların kendine özgü söz varlıkları olacaktır. “*Beyaz kürecikler*”, “*yükselen sıcaklık*” yazacağız. Yazı dili konuşma diline aykırı olmayacaktır⁴⁵.

Celal Nuri’nin harf devrimi konusunda sağlıklı çözümleme ve değerlendirmeleri devam etmektedir. Ona göre yeni harfler aşî gibidir. Bunu aşlayınca, okuma yazma bilmeyen okur yazar duruma gelecektir. Harflerin yerleşmesinden sonra, daha olumlu sonuçlar alınacağına şüphe yoktur. Bilim ve

⁴⁴ Celal Nuri, “Devam Eden İnkılap”, **Anadolu**, 6 Eylül 1928.

⁴⁵ Celal Nuri, “Harf İnkılabından Sonra Dil İstifası”, **Anadolu**, 9 Eylül 1928.

teknik açısından birkaç yüzyıl geri olduğumuz Avrupa'ya yetişmemiz için en güçlü lokomotif yeni harflerimizdir⁴⁶.

TBMM'de Yeni Türk Harfleri Yasasının kabul edilmesini Anadolu alkışlarla selamladı ve gazete bütün olarak 2 Aralık 1928 tarihinde yeni harflere geçti. Anadolu ulaştığımız bu tarihsel dönemeci şu sözlerle dile getiriyordu:

“Bugün Türkiye tarihinin en büyük dönüm noktasıdır. Bugün girdiğimiz muazzam inkılabın dünyada bir eşi daha yoktur. Memlekete, vatana, millete gelen bütün eyilikler gibi bunu da Gazinin dehasına borçluyuz. Yakın bir istikbalde Türkiye'nin tarihini yazacak olanlar Gazi için şüphesiz birçok sıfatlar kullanacaklardır. Fakat biz yanılmadığımızdan emin olarak iddia ediyoruz ki Gazi'ye verilecek nihayetsiz isimler arasında onu en çok yükseltecek olan şudur:

Türk milletinin Başmuallimi”

Yukarıda belirttiğimiz gibi Anadolu'nun zengin bir yazı kadrosu bulunmaktadır. İzmir'in dışında birçok ünlü ve tanınmış yazarın imzalarını Anadolu'da görmek olanaklıdır: Falih Rıfkı, Nurullah Ataç, Behçet Kemal Çağlar, Hüseyin Cahit Yalçın, Mahmut Esat Bozkurt, Peyami Safa, Halikarnas Balıkcısı, Hikmet Feridun Es vb. bunlar arasında sayılabilir.

Mahmut Esat Bozkurt, Anadolu'da bir yandan Türk devriminin savunuculuğunu yapmakta öte yandan liberalizmin iflas ettiğini vurgulayan yazılara imza atmaktadır. Onun laik düzeni savunan yazıları bugün büyük bir değer taşımaktadır. Mahmut Esat'ın 1931-1933 arasında Anadolu'da çıkan yazıları üzerinde burada kısaca durmak gerekir⁴⁷.

Mahmut Esat, 1931 yılında çıkan yazılarını genellikle *“Türk Hakimiyeti”* başlığı altında toplamıştır. Bu yazılarında sözgelimi, Türk inkılabının Fransız ihtilalinden daha çetin şartlarla çevrili olduğunu savunmaktadır. Çünkü: *“Fransız ihtilalinin aklamak mecburiyetinde kaldığı müşküller bizimkine nisbetle*

⁴⁶ Celal Nuri, “Cehle Karşı Muharebe”, *Anadolu*, 11 eylül 1928. Celal Nuri'nin konuyla ilgili diğer yazıları şunlardır: “Asrın Muhakemesi, Yeni Hayata Uygunluk”, *Anadolu*, 19 Ekim 1928; “Çetrefiller Alayı”, *Anadolu*, 25 Ekim 1928; “Seviyelerin Yaklaştırılması”, *Anadolu*, 1 Ekim 1928; “Pürüzsüz Milliyet”, *Anadolu*, 8 Kasım 1928.

⁴⁷ Mahmut Esat Bozkurt'un yazılarının kaynakçası için bk. Hakkı Uyar, *“Sol Milliyetçi”, Bir Türk Aydını. Mahmut Esat Bozkurt, (1892-1943)*, Buke, İstanbul, 2000, 135-150.

hafifti. Fransız ihtilali Garpte Garp esaslarıyla Garba yerleştirmek dâvasını müdafaa etti. Türk inkılabı Şarkı Garba naklediyor. Bir alemini diğer bir alem içine götürüyor. Şarkı, Garp yapmak davasıdır... Düşününüz ki Türklük yüz asra bakan, yüz asırla perçinlenmiş bir Şark medeniyetinin içinden Garba geçiyor. Bu sarsıntısız olamaz...”⁴⁸

Mahmut Esat, bunu izleyen yazılarının birinde Garplılaşma sorunsalına açıklık getirmektedir. Diyor ki *“Ben Türk inkılabını Garplılaşmak diye anlıyorum. Şimdiye kadar yapılan işler de bundan başka bir şey değildir...”* Fakat asıl üzerinde durulması gereken de bir zihniyet sorunudur. Ona göre; *“Henüz tedbiri alınmayan şey inkılabın eliyle kurulan yenilikleri besleyecek, bunlara mesnet olacak zihniyettir. Yeni görüştür, yeni anlayıştır. Madem ki Garplılaşıyoruz. Garp zihniyetini, Garp kafasını, Garp görüşünü de bize nakletmek lazımdır...”* Sözün kısası Mahmut Esat, Garp zihniyetini yakalamak için şunu önermektedir:

“Lafı uzatmayalım. Biz büyük teşkilatla Garbın bütün klasik ve ana eserlerini dilimize çevirmek ıstırarındayız. Eski Yunan ve Roma âsarını da... Yarın inkılabı tesellüm edecek olan Türk gençliğinin ve bugünkü neslin kafasını bunlarla teşhiz etmek mutlak bir zarurettir...”⁴⁹

Mahmut Esat yine Anadolu’daki yazılarında Kemalizm kavramına açıklık getirmeye çalışmakta başka bir deyimle Kemalizm’i kavramsallaştırmaya uğraşmaktadır. Mahmut Esat’a göre *“yirminci asır yalnız Türkiye için değil, fakat bütün dünya hesabına, iktisadi siyasi içtimai manasını az çok (Kemalizm) prensiplerinden alacaktır.”⁵⁰*

Mahmut Esat, Kemalizm’in içeriğini şöyle tanımlamaktadır:

“(Kemalizm) ’in muhtevası şu esaslara irca olunabilir; siyasette (Kemalizm); milliyetçi, cumhuriyetçi, laik parlamenter, sulhçudur. İktisadi (Kemalizm); mutedil devletçidir. Bunun ifadesi şudur: (Kemalizm) esas itibarıyla ferdietçidir. Fakat fert takatının az geldiği işlerde cemiyeti ferde yardımcı kalar, ferdin haklayamayacağı, yahut devletin haklaması icap eden büyük teşebbüsleri devlet gücüyle başarır. Bütün bu devlet telakkisine, bu devlet

⁴⁸ Mahmut Esat, “Birlik Bayrağı Altında”, *Anadolu*, 13 Ağustos 1931.

⁴⁹ Mahmut Esat, “İnkılabın Eksikleri”, *Anadolu*, 26 Ağustos 1931.

⁵⁰ Mahmut Esat, “Kemalizm 1”, *Anadolu*, 3 Teşrinisani 1932.

*idaresi prensiplerine, mutedil devletçilik, yok yarım liberallik demek biraz hatalı olur. Bunun sadece ve tertemiz adı (Kemalizm)'dir."*⁵¹

Mahmut Esat, Kemalizmin yalnız Türkiye'ye özgü bir sistem olarak kalmayacağı üzerinde durmaktadır. Çünkü "*Liberal medeniyet çok ihtiyarlamıştır. Çok yorgundur.*" Yaşama koşulları çok değişmiştir. "*Liberal sistem*" XVIII. yüzyılın siyasal, sosyal ve ekonomik koşullarına göre yoğrulmuştur. Sistem XX. yüzyılda ölüme mahkûmdur. Liberal medeniyetin artık ismi var cismi yoktur. Çünkü "*İngiltere sosyalistlerle hürriyetçilerin elinde, Fransa radikal sosyalistlerde, İtalya faşistlerde, Almanya yakında Hitlercilerde, fakat bugün bile liberallerde değil. Rusya komünistlerde...*"

Mahmut Esat, bu örneklerle liberalizmi çoktan aştığını vurgulayarak dünyanın geleceğini sorgulamaktadır.

*"Dünya (Komünizm)'de mi karar kılacak? Yoksa (Faşizm)'de mi? Bana geliyor ki (Kemalizm)'de, çünkü (Kemalizm) yirminci asırdır."*⁵²

Mahmut Esat, komünizmin en sakat yanının bireysel girişime yer vermemesi olduğunu vurgulamaktadır. Bu yüzden sistem günün birinde çökecektir. Liberal sistem ise çok bireyci, çok kuramsal eşitlikçidir. Servet tahakkümü, sermaye baskısına dönüşmüştür. Faşist sistem ise papaya, krala ve orduya fazla dayanmaktadır. O da günün birinde çökecektir. Fakat "*(Kemalizm) tutunacaktır. Çünkü iktisadi, siyasi, içtimai prensipleri yirminci asrın yeni düsturlarının ifadesidir. (Kemalizm) realisttir. Asrımızın en büyük derdi sermaye ile iş kavgasının arasını bulmaktır. Bunu (Komünizm) bulamadı ve geriledi. İyi ve samimi tatbik edilmek şartıyla sulhu (Kemalizm) yapacaktır."*⁵³

Mahmut Esat, yukarıda değindiğimiz gibi laik düzenin savunmasında büyük bir görevi üstlenmiş bulunmaktadır. Dinin dünya işlerinden ayrılması "*Türkün yaşaması, dirilmesi, canlanması için kat'i bir zarurettir.*"⁵⁴ Din cerre çıkan softaların elinde bir geçim aracı olmaktan kurtarılmıştır. "*Tahtların en yükseği olan vicdanların içine oturtuldu.*" Mahmut Esat, laikliğin neden gerekli olduğunu da şöyle açıklamaktadır:

⁵¹ Mahmut Esat, "Kemalizm 1", **Anadolu**, göst.yer.

⁵² Mahmut Esat, "Kemalizm 1", **Anadolu**, göst. yer.

⁵³ Mahmut Esat, "Kemalizm 2", **Anadolu**, 4 Teşrinisani 1932.

⁵⁴ Mahmut Esat, "Türk Hakimiyeti 6", **Anadolu**, 3 Eylül 1931.

*“Dinlerin hükümleri, esasları değişmez. Halbuki dünya işleri, her gün, her an değişir. Yel değirmeni gibi dönen ve değişen hayatı, asla tahavvül etmeyen din kaidelerine bağlamak nasıl mümkün olur.”*⁵⁵

Dinin esaslarını herkesin bir anlamaması, dinin dünya işlerine karıştığı yerlerde devlet başkanlarının onu dilediği biçimde anlaması da ayrı bir sorundur. *“İnkılap bir hamle yaptı. Dini manevi sahaya, hakiki sahasına koydu. Bunu yapabilmek için hilafeti ilga etmek lazımdı.”*⁵⁶

1933 yılında Bursa’da ortaya çıkan gericiilik olayı, Mahmut Esat’ı din ve laiklik konularında yeniden harekete geçirmiştir. İbadet dilinin, Türkçe olmasında direnmektedir:

*“İzmir’in öz Türk gençliği camilerde Türkçe ibadet istiyor. Bu çok asil bir dilektir. Bu, Bursa irticacının yüzüne savrulmuş demirden bir yumruktur... Bir Türk anlamadığı yabancı bir dil ile Allaha kalbini açamaz.”*⁵⁷ Mahmut Esat, bir başka makalesinde, dinin dünya işlerine karışmasının doğurduğu zararların ancak laik bir düzenle giderilebileceği üzerinde durmaktadır. *“Laik sistem, dini dünya işlerinden ayırmakla, siyasete alet etmemekle, onu eşkıyanın elinden aldı. Dini el değmez bir taht olan vicdanlara verdi.*

*Türk Cumhuriyetinin büyük prensiplerinden birisi de budur. Bence dinin dünya işlerine karışması, onun devlet işlerine istikamet vermesi, tarihin seyrinde Türk milletinin belli başlı inhitat, felaket sebeplerinden birisi oldu. Bunun içindir ki Türk Cumhuriyeti laikliği prensip olarak kabul etti. Dini yobazların, eşkıyanın elinden cer vasıtası olmaktan kurtardı.”*⁵⁸

Mahmut Esat’ın bütün bu üzerinde durduğumuz düşünceleri hiç şüphesiz Anadolu gazetesinin dünya görüşüyle örtüşmektedir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası, İzmir’de örgütlendikten sonra Anadolu gazetesi ve onun başyazarı Haydar Rüştü’ye karşı saldırıya geçmiştir. Bu saldırılar atlatıldı. Ancak ne var ki Anadolu giderek büyük bir mali bunalımın içine düştü. Haydar Rüştü Şükrü Saraçoğlu’na yazdığı bir mektupta bunun nedenlerini şöyle açıklamaktadır⁵⁹:

⁵⁵ Mahmut Esat, “Türk Hakimiyeti 6”, **Anadolu**, göst.yer.

⁵⁶ Mahmut Esat, “Türk Hakimiyeti 6”, **Anadolu**, göst.yer.

⁵⁷ Mahmut Esat, “İhtilal Heyecanları”, **Anadolu**, 16 Şubat 1933.

⁵⁸ Mahmut Esat, “Yobazlar Elinde Din”, **Anadolu**, 6 Mart 1933.

⁵⁹ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi’nde bulunan bu belgenin tıpkıçekimi Dr. Melih Tınal tarafından iletilmiştir. Kendisine teşekkür borçlu olduğumu burada belirtmek isterim.

“...Anadolu masrafını koruyamıyor. Çok olan sebeplerden birkaçını arz edeyim: İstanbul gazetelerinin haftada üç gün günü gününe, sair günlerde gün aşırı İzmir'e ve hinderlandına gelmeleri. Gazetelerimizi tekemmül ettirmek ve bugünkü şekilde her gün 12 sahife çıkarmak için takatımızın haricinde yaptığımız masrafları ödeyememek vaziyeti. Gazetelerimizi tekemmül ettirmek için Amerika'dan on beş bin küsur liralık linotip yazı makineleri getirmemiz ve bunların taksitlerini ödeyemeyişimiz vesaire vesaire...”

Bütün bu haller beni ve yirmi sekiz senelik Anadolu müessesesini cidden elim bir vaziyete koymuştur. Diyebilirim ki, eğer bir çaresi bulunmazsa, bir iki ay geçmeden sizin de müessesisi bulunduğunuz, Türkiye'nin bu en eski ve emektar gazetesini kapamak ve borçlarını ödeyebilmek için de evimi barkımı satmak mecburiyetinde kalacağım...”

Bu mektup 27 Nisan 1939 tarihini taşımaktadır. Ancak Haydar Rüştü'nün dediği gibi, çok zor durumda olmasına karşın gazete kapatılmamış, varlığını sürdürmüştür. Yalnız Anadolu'nun böyle sık sık kapatılmak tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Nitekim Haydar Rüştü'nün 12 Mayıs 1948 tarihli bir mektubu da⁶⁰ gazetenin ne kadar güç bir durumda kaldığını açıkça ortaya koymaktadır:

“...İki sene evvel dört buçuk, beş bin nüsha basılan ve satılan Anadolu bugün bu sayının yarısını bile temin edememektedir. Resmi, gayri resmi ilanların varidatı eskisinin üçte birine düşmüştür, ve hemen bildirmeğe mecburum ki: 15 seneden beridir ne hükümetten ne partimizden⁶¹ 15 santimlik bir yardım görmüş değilim. Gazete bu onbeş seneden beri şahsi gayretlerim, üzücü ve yorucu çalışmalarım sayesinde yaşatılmış ve binbir türlü yıkıcı fırtınalar arasında çırpınarak partimize ve ülkeye hizmet eylemiştir. Bunlara rağmen bugün gazeteyi içim yana yana kapatmak zorunda bulunmaktayım...”

Haydar Rüştü'nün bu umutsuz satırlarına karşın Anadolu hemen kapanmadı. 1954 yılına kadar ayakta durabildi. Haydar Rüştü'nün eşi Eribe Hanım ve oğlu Aydın gazeteyi sürdürmek için büyük bir çaba göstermekten geri kalmadılar. Ancak sözkonusu tarihte gazete yayın yaşamına son verdi. Böylece Anadolu, Türkiye'nin bağımsızlık savaşında oynadığı büyük rolün yanında toplum ve kültür hayatımızda da üstlendiği büyük görevi başarıyla yerine getirmiştir. İkinci Meşrutiyetin ilk ışıklı günlerinden başlayarak, Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarının felaketlerini yaşayan Anadolu; Cumhuriyet, Türk devrimi, çok partili yaşama geçiş vb. süreçlerinin de canlı bir tanığı olmuştur.

⁶⁰ Haydar Rüştü'nün..., 20-21.

⁶¹ Cumhuriyet Halk Partisi

Yeni Asır

19 Ağustos 1311 (31 Ağustos 1895) tarihinde Asır adıyla Selanik'te ilk sayısı çıkan bu gazete günümüzde İzmir'de varlığını sürdürmektedir. Yeni Asır, kuruluşu Osmanlı dönemine giden, İstibdat, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini yaşayan, bugün ayakta duran tek gazete olmak ayrıcalığını korumaktadır. Yeni Asır'ın uzun süren çabaları sonucunda gazetenin ilk sayısı bulunmuş ve tıpkıbasımı yayınlanmıştır⁶². Bu ilk sayfadaki bilgilere göre Asır gazetesinin imtiyaz sahibi Abdurrahman Nafiz, müdürü ve başmuharriri Fazlı Necip'tir. Asır yazısının sağ köşesinde abone koşulları, sol tarafta da ilan fiyatları belirtilmiştir. Başlığın altında da şu yazı okunmaktadır: (Cumartesi ve çarşamba günleri neşr olunur Osmanlı gazetesi).

Yine ilk sayfadaki bilgilere göre Asır gazetesi, Hamidiye sanayi matbaasında basılmaktadır. Gazetede kamu yararına olan yazıların memnuniyetle kabul edileceği de açıklanmaktadır. Asır klişesinin altında da Osmanlı hanedanı arması oturtulmuştur. Türkmen Parlak'a göre, *"Bu sayfa mizanpajı, yayın hayatına başlayışının ilk altıncı ayında, yani 45'nci sayısında aynen uygulanacak ve daha sonraki yıllarda artık bu görünümle karşılaşılmayacak."*⁶³ Gazetenin kuruluşuna ortam hazırlayan gelişmeler, Asır'ın kurucusu Fazlı Necip tarafından ayrıntılı olarak açıklanmış ve özellikle o dönemde Selanik'in durumu üzerinde özenle durulmuştur⁶⁴. Ancak, gazetenin kuruluşu hakkında dikkate değer bilgiyi Yeni Asır'ın 24 Ağustos 1945 (no. 12471) tarihli sayısında yayımlanmış bir söyleşi yazısı vermektedir. Bu yazının yazarı belirtilmemiştir ve üç yıldız imzasıyla çıkmıştır. Ancak yazarının Ali Şevket Bilgin olduğuna şüphe yoktur. Gazetenin derli toplu bir tarihçesini verdiği için bu yazıyı olduğu gibi aşağıya alıyoruz⁶⁵:

"YARIM ASIRLIK MUHASEBE

Gazetemizin (Asır) namı altında kurulduğu 1895 tarihinde Türk vatani Abdülhamit saltanatının hürriyete soluk aldırmanın baskısı ve boğucu havası içindeydi.

⁶² Türkmen Parlak, **Yeni Asır'ın Selânik Yılları, Evlad-ı Fatihan Diyarları (1895-1924)**, Yeni Asır Yay., İzmir, 1986, 129-128.

⁶³ Türkmen Parlak, **Selanik Yılları...**, 121.

⁶⁴ Türkmen Parlak, **Selanik Yılları...**, s. 129'dan başlayan Fazlı Necip'in anıları sayfalarca devam etmektedir.

⁶⁵ Ayrıca bk. Gülay Özdemir, **Yeni Asır Gazetesi Bibliyografyası, 1931-1950**, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bitirme Tezi, 1989.

Tereddiye uğramış bir rejimi tedhiş ajanları ile ayakta tutmaya çalışanlar fikir hürriyetine giden yolları tıkamak için ellerinden gelen şenaatı yapıyorlardı. Onlar nazarında düşünmekten, düşündüğünü açıkça söylemekten daha ağır bir suç yoktu.

Vatandaşların hür vicdanlarında yaktıkları sönmez meşaleyi ne şekilde olursa olsun dışarı aksettirmeleri yasaktı. Böyle her bakımdan kasvetli bir devirde fikir organı olan gazeteyi kim hatırlayabilirdi. Memlekette zaman zaman çıkan gazeteler “hazan yaprakları” gibi bir mevsim yaşamadan dökülerek neşriyat sahasından çekiliyorlardı.

İşte Fazlı Necip merhum (Asır)ı böyle bir devirde kurmuştur. Gençliğinin ele avuca sığmaz bir çağında hürriyet heyecanı, vatan aşkı ile çarpan kalbinin zaptedilmek tahassüslerini açıklamak ihtiyacı onu şiddetle sarsan ihtiyaçların başında yer almıştır.

Fazlı Necip milli hayatımızda inkılaplar müjdecisi olabilecek fikir hareketlerine zemini hazırlamaya teşebbüs etmenin fevkalade tehlikeli bir iş olduğunu bilmez değildi. Fakat tehlikelere göğüs gerebilecek yaradılıştan olduğundan kaleminin çekici kuvvetine güveniyordu. Vakıa fikirlere, vicdanlara konan amansız sansür baskısı altında serbestlik erişilmez bir hayaldti. Bununla beraber F. Necip'in eserine riyakârlıktan çok uzak bir hususiyet bahşedebilmiş olması (Asır)ın az zamanda memleket çapında şöhret kazanmasını temin etmişti.

Gazetenin ilk baş muharriri beklediğimiz büyük inkılâbın büyük halk tabakalarına okumak zevkini aşılacak sureti ile huzur bulabileceğine inanıyordu. Yine inanıyordu ki halk bir kere okuma zevkini alınca, bir kere gazeteyi gündelik ihtiyaçlarının feda edilmez bir parçası telakki etmeyi öğrenince düşünceler, tecrit kamplarından mutlaka kollarını sallaya sallaya çıkacaklardır.

İşte gazeteciliğe heves etmenin başlı başına bir cüret sayıldığı günlerde bu gazete böyle ateşli bir ruhtan doğmuştur. Hayatta hiçbir dava inanmadan kazanılamaz. İdealist adam, davasına gönlünü hayatını vakfetmiş adamdır. O pek güzel bilir ki ne tarihin ne de tabiatın hadiseleri idealcilik güneşi ile bol bol yıkanmadan aydınlanamazlar. O yine bilir ki tarih ve tabiat dramının oynadığı hayat sahnesinin perdeleri arasında daima gizlenen göze görünmeyen esrarlı kudret idealciliğin kendi cevherinde mevcuttur. Ancak bu cevhere dayanan eserler aydınlık olabilir.

İdealist F. Necip bu düşünce ile çıkardığı gazetenin er geç bir fikir kaynağı olacağını muhakkak saymakta idi. Filhakika tahmininde aldanmamıştı. İstibdadın en korkunç en karanlık günlerinde bile bir çok yeni kalemler (Asır)ın sütunlarında kendilerini tanıtmışlardır. Hikâyeler, şiirler, fikir yazıları ayrı ayrı ümit haleleri vücuda getirmişlerdir.

1324 (1908) senesi (10-23) Temmuzuna kadar halâ tatmin edilmemiş hürriyet ve vatan sevgisinin ihtiyaçları içinde böyle geçmiştir.

(1908) İnkılabına tekaddüm eden günlerde F. Necip inkılap kaynaşmalarında yer almış bir vatan evladı sıfatıyla büyük günlerin doğuşuna hazırlanıyordu.

(10-23) Temmuz sabahı (Asır)ın çıkardığı ilave hürriyetin ilan edildiği haberini daha sabahtan şehre yaymıştı. Daha sabahtan 32 yıllık Abdülhamit istibdadına son veren genç Türk inkılabının müjdesi verilmişti. Öğleden sonra çıkan (Asır) değil (Yeni Asır) bu muhteşem günün heyecanını ateşli makalelerle yaşatmaya muvaffak oldu.

Gazetemizin neşriyat hayatında ikinci neşriyat hayatı böyle başlamıştır. İnkılaptan bir yıl sonra matbuat umum müdürlüğüne tayin edilen Fazlı Necip gazetesini halaoğlu merhum Abdurrahman ve Ahmet Atıf Beylere devretmiştir.

(1912) senesinde başgösteren Balkan Harbi felaketine kadar gazete aynı ruh aynı heyecanla idare edilmiştir.

Meş'um istilayı takip eden üçüncü devrede (Yeni Asır) Yunan işgali altında devam eden 10 senelik neşriyat hayatı gayet keskin bir mücadele hayatıdır. Korkunç bir çöküşle himayesiz bırakılan yüzbinlerce Türk evladının hayat haklarını korumak için bu sütunlar zaman zaman ateş kesilmiştir.

O kadar ki müstevli devletlerin harp divanına sevk edilen gazetemiz sahipleri hakkında savcı "Mekadonya Yunan işgaline geçeli seneler olduğu halde Yeni Asır'cıların Türk sancağını ellerinden bir dakika bırakmamış olduklarını söylüyor, sahip ve mesul müdürümüzün bu cihet dikkate alınarak en ağır cezaya çarptırılmasını istiyordu."

Fakat ne mahkûmiyetler ne de sık sık kapanmalar Yeni Asır'ı yıldırmamıştır. Bu son kapanışımız İstiklal Savaşı'nın kati zafere ulaşması üzerine yazdığımız müdeaddit makalelerden dolayı olmuştur.

Muhtelit mübadele heyeti Yunanistan'a gelinceye kadar bu kapanma devam etmiş ve Türk murahaslarının Plastiras Hükümeti nezdinde ısrarlı

teşebbüslerinden sonradır ki mübadele zamanında yeniden intişarımız temin edilmiştir.

Yeni Asırın hayatında dördüncü devre Yunanistan'da neşriyatına son verdiği gün İzmir'de neşriyat hayatına girmesiyle başlar.

1924'den bugüne kadar bizi bir gün ellerinden bırakmamak suretiyle takip eden sevgili okurlarımız teveccühleri ile yaşattıkları bu gazetede imanla sevginin nasıl inkişaf ettiğini bizim kadar bilirler.

Gazetecilik hayatımızda şimdi yepyeni bir devir başlamış gibidir. Bu yeni devir kurulmasına çalışılan yeni bir dünyanın icaplarına ayak uydurmak zaruretinden doğmuştur. Bugün her zamankinden daha kolaylıkla ve daha hudutsuz bir güvenle basın hürriyetinin değerini muhakeme edebilecek haldeyiz.

Halk kitlelerinin uyanık şuuru devlet adamlarımız gibi gazetecileri de güç bir imtihana tabi tutmuş bulunuyor. Bu imtihanda muvaffak olmak için yalnız malzeme کافی değildir. İdealizmi realizmle kucaklaştıran bir insan lazımdır.

Bizim andımız halkçılıktır. Herşeyi halk için düşünüyoruz. Halka inanmaktan da büyük kuvvet olmayacağına inanırız. Bunun içindir ki neşriyatımız da memleketin yüksek menfaatlarından ve halkın iradesinden başka hakim yarım asırlık mesaimizde kadirşinas okurlarımızın hiçbir zaman esirgemedikleri teveccühlerinin minnettariyız. Bu teveccühe daima layık olmak için elimizden geleni yapacağız.”

Asır, Selanik'te yayınlandığı sıralarda o zamanki Türkiye'nin en seçkin imzalarına sayfalarını açmıştı. Bu aydınlar, gerek İkinci Meşrutiyetten önce gerek Hürriyetin ilanından sonra Türkiye'nin kültür yaşamında önemli bir rol oynayan seçkinlerdir⁶⁶. Bunlar arasında; Akagündüz, Hafız Hakkı, Manyasizade Refik, Ömer Naci, Mithat Şükrü, Ali Canip, Ömer Seyfettin, Kâzım Nami vb. sayılabilir.

Öte yandan Mustafa Kemal'in General Litzman'dan çevirdiği Takımın Muharebe Talimi kitabı da Asır matbaasında basılmıştır.

“Yıl 1907'nin ikinci yarısıdır. Mavi gözlü, altın saçlı güzel yüzlü bir genç kurmay subay “Asır”ın Örtülü Çarşı'daki matbaasına gelir ve “Asır” gazetesini çıkaranlarla görüşmek istediğini söyler. Bu, III.cü Ordu'ya Şam'dan

⁶⁶ Bunların yaşam öyküleri için bk. Türkmen Parlak, *Yeni Asır'ın...*, 250-252.

yeni atanmış Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal'dir. Mustafa Kemal, yazılı bir tomar kâğıdı ve birkaç haritayı masanın üzerine koyarak bunun kitap haline getirilmesini "Asır" yöneticilerinden ister. Kitap kendisinin, ama bastırılanlar Vasıf Cevdet ve Nafiz'dir. Bu iki kişi Selanik Kütüphanesi sahibidir. "Asır"ın sahipleri bu isteği memnuniyetle karşılarlar ve dizgi hazırlıklarına başlarlar. Mustafa Kemal bundan sonra sık sık "Asır"a gelir ve bir yandan kitabıyla ilgili çalışmaları izlerken bir yandan da gazetenin sahipleri Fazlı Necip ve Abdurrahman Arif Beylerle sohbetler ederler."⁶⁷

II. Meşrutiyetin ilanı bütün gazetelerde olduğu gibi Asır'da da coşkuyla kutlandı. Gazetenin başlığı da Yeni Asır'a dönüştü.

Selanik'in elden çıkmasından sonra Yeni Asır, büyük zorluklarla yayını sürdürmek zorunda kaldı. Sık sık kapandı. En son kapatılması ise, yukarıda değinildiği gibi Büyük Zaferle ilgili haberlerin gazetede yayınlanması üzerine Selanik Askeri Mahkemesi tarafından son kez kapatıldı. Karma mühadele heyetinin Yunanistan'a gitmesi ve Türk delegelerinin girişimleri üzerine Yeni Asır yeniden yayına girdi⁶⁸.

1924 yılında Yeni Asır İzmir'e taşındı. "Yeni Asır"ın İzmir'deki ilk binası Elhamra Sinemasının (Milli Kütüphane yanındaki Opera binası) arkasındaki tütün deposunda boş bir odaydı. Ali Şevket (Bilgin) Beyin önceleri kardeşi Behzat ile eski Filibe ve Edirne muhabirleri, o sırada Sada-yı Hak yazarı İsmail Hakkı'nın yardımıyla hazırladığı "Yeni Asır" bir ay sonra güçlü bir kadroya kavuşmuştu. Ali Şevket Bey, kardeşi Behzat (Bilgin) Bey, Sırrı (Sanlı) Bey, İsmail Hakkı (Ocakoglu) Bey ile Levantenlerden Mişel (Kamber) [Michel Combères] bir ortaklık kurarak "Yeni Asır"ı daha büyük yapmanın ilk adımını atmışlardı⁶⁹.

Türkmen Parlak, Yeni Asır'ın İzmir'deki ilk sayılarıyla ilgili olarak oldukça ayrıntılı bilgi vermekte ve tıpkıçekim örneklerini de eserine koymuş

⁶⁷ Türkmen Parlak, *Yeni Asır'ın...*, 257-259.

⁶⁸ Yeni Asır gazetesinin 11 Eylül 1920-31 Ağustos 1922 tarihleri arasında Selanik'te çıkmış sayıları –kimi eksik sayılarına karşın- fotokopi olarak 10 cilt halinde D.E.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu ciltler, enstitüye Sayın Hüseyin Türkmenoğlu tarafından bağışlanmıştır. Türkmen Parlak, Yeni Asır'ın İzmir'de çıkan sayılarının tıpkıçekimlerine eserinde yer vermektedir. Fakat gazetenin İzmir Milli Kütüphanedeki koleksiyonları ancak 1931 yılından başlamaktadır.

⁶⁹ Türkmen Parlak, *Yeni Asır'ın...*, 428.

bulunmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi biz bu sayılara ulaşamadık. İncelediğimiz dönemde gazetenin imtiyaz sahibi (ve neşriyat müdürü) Ali Şevket, başyazar ve umumi neşriyat müdürü İsmail Hakkı Ocakoğlu'dur.

Dönemin birçok ünlü yazarı Yeni Asır'ın yazı kadrosu içinde yer alıyordu. Başmakalelerde A.A. imzasıyla yayınlanıyordu. Dış siyasetle ilgili yazılarda da yine A.A. imzası altında çıkıyordu⁷⁰. "*Asrın İlhamları*" köşesinde de (N.İ.) kısaltması kullanılmıştı. Balta ve Çimdik'in de takma ad olduğuna şüphe yoktur. Çimdik, siyasal ve sosyal nitelikli hiciv yazılarıyla dikkati çekmektedir. A. Gazanfer öyküleriyle tanınmış bir yazar olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihi roman yazarları arasında Abdullah Ziya, Kantarağasıade Selahattin, Faik Şemsettin adları önemli bir yer tutmaktadır. Fuad Edip Baksı, Asım Kültür, İsmail Hakkı Ocakoğlu, Ali Şevket Bilgin, Rebia Arif Bilgin, Behzat Arif Bilgin, Refik Şevket, Halil Menteş, Esat Çınar, Aslan Tufan, Münir Birsell vb. Yeni Asır'ın seçkin yazarları arasında sayılmaktadır. Narteks, Balta da önemli isimler arasında bulunmaktadır. Kemal Kâmil Aktaş'ın yazıları genellikle İzmir'in edebi, kültürel ve sosyal yaşamıyla ilgili konular üzerinde yoğunlaşmış bulunmaktadır. Folklor derlemeleri de Yeni Asır'da dikkate değer bir yer tutmaktadır. Metin Orbay'ın derlediği halk masalları, Kâmil Aktaş'ın folklorla ilgili yazıları üzerinde durulması ve değerlendirilmesi gereken yazılardır⁷¹. Yine gazetede sonradan büyük bir üne kavuşacak olan yazarların da yazılarına rastlamak olanaklıdır. Özellikle bunlardan ikisini belirtmekle yetiniyoruz: Halikarnas Balıkcısı, Kenan Hulusi Koray...

Ele aldığımız dönemde Yeni Asır'da çıkan yazılar, Türkiye'nin olduğu kadar dünyanın siyasal gidişiyle de ilgilidir. Ulusal kurtuluş günleri, 26 Ağustos ve 9 Eylül gibi Türkiye ve dünya tarihinin akışında önemli bir rol oynayan olaylar coşkulu bir hava ile verilmektedir. Bu haberler renkli başlıklarla veriliyor, temsili resimlerle de destekleniyordu. Yine bu bağlamda Atatürk'ün İzmir ziyaretleri, diğer bütün İzmir gazetelerinde olduğu gibi Yeni Asır'ın sayfalarında da tam bir bayram havası içinde sunulmaktadır. Gazetenin 1931 yılında basın özgürlüğü konusunda verdiği savaşım, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

⁷⁰ Türkmen Parlak, *Yeni Asır'ın İzmir Yılları 1924-1954*, Yeni Asır, İzmir, 1989, I, 345.

⁷¹ Gülay Özdemir, *Yeni Asır Gazetesi*, 5.

Vatan ve Millet İçin Hürriyet

Yukarıda değindiğimiz gibi, 1930 yılında İzmir’de çıkan Hürriyet gazetesi de Mahmut Reşat’ın damgasını taşıyordu. Kendisi gazetenin “*sahip ve başmuharriri*” olarak görülmektedir. Hürriyet adının üstünde Vatan ve Millet İçin sözleri bulunmaktadır. Bu gazetenin ne zaman yayına girdiği konusunda Hizmet Gazetesinde çıkan bir haber bizi aydınlatmaktadır. Buna göre Hürriyet 5 Ekim 1930 yılında yayına başlamıştır⁷². Hürriyet’in idarehanesi Yemiş Çarşısı, 49 numarada bulunuyordu.

Prof. Huyugüzel, Hürriyet’in Anadolu Gazetesi tarafından desteklendiğini ve bundan ötürü Serbest Fırka aleyhine çıkan yazılarıyla dikkati çektiğini belirtmektedir⁷³. Gerçekten, Denizli milletvekili olan Haydar Rüştü’nün Anadolu Gazetesi, İzmir’de sözkonusu partinin gösterileri sırasında ağır saldırılara uğramıştı⁷⁴. Bu partiye karşı, deneyimli bir gazeteci olan Haydar Rüştü’nün Anadolu dışında bir başka gazete ile daha savaşması yerinde görülmüş olmalıdır.

Hürriyet’in İzmir Milli Kütüphanesi’nde bulunan en eski sayısı 169 numaralıdır. Yani hemen hemen yarıya yakın sayıları elde değildir. Gazetede Mahmut Reşat ve seyrek olarak Nihat Şevki imzalı yazılar, göze çarpmaktadır⁷⁵. Gazete öncelikle yabancı misyonerlerin İzmir’de çevirdiği kimi dolaplara dikkati çekmekte, bu tür etkinliklerden kamuoyunu duyarlı kılmaya çalışmaktadır⁷⁶.

Hürriyet’in, Zeynel Besim (Sun)’a karşı da oldukça sert bir kampanya yürüttüğüne tanık oluyoruz. Çünkü, Zeynel Besim, İsmail Hakkı Ocakoğlu ile birlikte Serbest Fırka’nın İzmir’de örgütlenmesinde önemli bir rol oynamıştı⁷⁷. Hizmet gazetesinin Halk Fırkası’na ve hükümete karşı sert bir muhalefet yürütmesi de kendisine karşı Anadolu’nun ve Hürriyet’in karşı tavır almasına yol açmıştır. Mahmut Reşat, Zeynel Besim’i vaktiyle Yunan çıkarlarına hizmet

⁷² Hizmet, 6 Teşrinievvel 1930, 1748.

⁷³ Huyugüzel, *İzmir Fikir*, 321.

⁷⁴ Serap Tabak, *Serbest Cumhuriyet Fırkası ve İzmir Vilayeti*, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, YLT, 1991.

⁷⁵ Krş. Huyugüzel, *İzmir Fikir*, 321. “Bu gazetede onun ne gibi yazılar yazdığını bilmiyoruz” yargısı doğru olmasa gerek...

⁷⁶ “Neşriyatımız Tesirini Gösterdi”, *Hürriyet*, 25 Mayıs 1931, 191; Mahmut Reşat, “Türkiye’de Papazlara Dikkat”, *Hürriyet*, 7 Haziran 1931, 202.

⁷⁷ Huyugüzel, *İzmir Fikir*, 600; Serap Tabak, *Serbest Cumhuriyet Fırkası ve İzmir...*

etmekle suçluyor ve kendisine Rumca Bay anlamına gelen Kirye sözüyle hitap ediyordu. Bu konuda Hürriyet, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan görüşmelerin tutanaklarından örnekler vererek Zeynel Besim'i, İsmail Hakkı Ocakoğlu'nu ve Kurtuluştan sonra asılan İslahat Gazetesi sahibi Emin Süreyya'yı "*hainlikle*" suçluyordu⁷⁸. Böyle bir suçlama, bizce, Emin Süreyya için geçerli olabilirdi. Fakat Zeynel Besim ve İsmail Hakkı için doğru olamazdı. Ancak bu tür suçlamaların ardı arkası kesilmeden devam ettiğini görüyoruz.

Mahmut Esat [Bozkurt]'ın Anadolu Gazetesinde dizi halinde çıkan "*Türk İnkılabı*" başlıklı makalelerinin sonuncusunu masonlara ayırması yeni bir tartışmaya kapı araladı. Mahmut Esat, bu yazısında, "*Bu felaketin kökünü, elbette Türk milleti kazıyacaktı*" cümlesini de kullanmıştı⁷⁹. Mahmut Esat, yine Anadolu Gazetesinde bu konuyla ilgili 6 makale daha yayımlamıştı. Hürriyet, bu yazılarla ilgili olarak Hizmet Gazetesinde, Mahmut Esat'a verilen yanıtlardan yola çıkarak yeni değerlendirmeler yapmaya çalışıyordu. Konunun çok nazik olduğunu belirterek "*Masonluğun insaniyete ve kardeşliğe müteveccih istikameti malumdur*" diyor ve şunu ekliyordu: "*İnsanlığın ve kardeşliğin nihayet bir milliyet çerçevesi içinde de lazım olduğunu ileri sürerek demogoji yapmaya ve Masonluğu milliyetperver göstermekte mâna yoktur*"⁸⁰. Son çözümlemede bu yazı Masonluğu "*gayri Türk ve gayri milli*" ilan ediyordu. Bundan sonra Mahmut Reşat, "*Sütunlarımızı Mason münevverlerine açıyoruz. Bir de efkârümüzü de dinlemek ihtiyacındadır*"⁸¹ diyerek yeni bir tartışma başlattı. Gazetede bu konuda, imzasız, fakat Masonların lehine bir yazı da çıktı. Tartışmaların Hizmet sütunlarında devam ettiği de görülmüyordu. Mahmut Esat'ın, Hürriyet'te Masonlara yanıt vereceği duyuruldu⁸².

"Mahmut Esat Bey yarınki (Hürriyet)'te Mason isnatlarına cevap verecektir..."

Yarın intişar edecek nüshamızda büyük ve hususi bir ehemmiyet kesbeden Masonluk meselesi hakkında Mahmut Esat Beyin mütalaalarını okuyacaksınız."

⁷⁸ "BMM Kürsüsünden Sesler, Kirye Zeynel Besim", *Hürriyet*, 12 Temmuz 1931, 231; "Kiryе Sırrı, Kalimera", *Hürriyet*, 13 Temmuz 1931, 232.

⁷⁹ Bu konudaki tartışmalardan daha önce söz etmiştik. Burada sorunu Hürriyet gazetesinde çıkan yazılar bağlamında ele alıyoruz.

⁸⁰ D.M.K. (?), "Masonluk", *Hürriyet*, 7 Eylül 1931, 280.

⁸¹ Mahmut Reşat, "Masonluk", *Hürriyet*, 8 Eylül 1931, 281.

⁸² "Masonlara Cevap", *Hürriyet*, 6 Teşrinievvel 1931, 292.

Hürriyet'in, Mahmut Esat'ın yazısının yer alacağını bildirdiği 7 Ekim 1931 (no. 293) tarihli sayısı ne yazık ki koleksiyonda bulunmamaktadır. Fakat gazetenin daha sonraki sayısında Mahmut Esat'la bu konuda bir söyleşi yayımlanmıştır. Bunu izleyen günlerde, gazetede bu konuyla ilgili, aşağıda görüleceği gibi, birkaç yazının daha yayımlandığı görülmektedir.

Hürriyet'in, İzmir'in kültür ve sanat yaşamına en önemli katkısı Heveskâran Cemiyeti Reisi Sami Bey'in Hatıraları'nı yayımlamış olmasıdır⁸³. Gazete bu anıları okurlarına şöyle sunmaktadır⁸⁴:

Memlekette hayat-ı temaşa tarihi hakkında çok az yazı yazıldığını nazar-ı dikkate alan Hürriyet, bugün çok mühim bir adım atmakla da derin bir zevk duyuyor. Bir milletin itilası için hakiki bir darülfünun kürsüsü demek olan tiyatro aleminin meçhul kalmış şahsiyetlerini, geçirdiği safhaları bu kürsüdeki büyük hizmetlerine rağmen isimleri zamanla nisyan köşelerine gömülmüş olan kahramanlarını bugün tarih şeklinde halka takdim ediyor.

Heveskâran Cemiyeti reisi Sami Bey gibi bir üstat tarafından yazılmış olan İzmir tarih-i temaşası, mühim bir noksanı doldurmuş oluyor. Hürriyet, edebiyat tarihine böyle bir hizmeti kendi sahifelerinde yapabilmiş olmakla mesuttur.

Gerçekten bu yazı dizisi, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, İzmir'de başlayan tiyatro hareketi tarihine önemli bir ışık tutmaktadır. Hareket yalnız İzmir'de başlamamış, imparatorluğun Edirne, Selanik, Manastır başta olmak üzere birçok vilayet merkezlerinde de böyle bir akım kendini duyurmuştu. İzmir'de oynanan bellibaşlı oyunlar, sahneye çıkan belli başlı sanatçılar, bu etkinliklere destek verenler vb. bu yazı içinde yerlerini almış bulunmaktadır. Yazının, bir iki eksikle, bütününe bize ulaşması mutlu bir raslantıdır. Böyle önemli bir anının yine bir bütün olarak yayımlanması onun daha kalıcı olmasına herhalde önemli bir katkıda bulunacaktır⁸⁵.

⁸³ Özlem Nemutlu, **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İzmir'de Tiyatro Faaliyetleri**, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.

⁸⁴ "İzmir'de Temaşa Hayatı...", **Hürriyet**, 21 Mayıs 1931, 189-24 Temmuz 1981, 242.

⁸⁵ Bu anıların bir bölümü daha önce Dr. Günver Güneş tarafından yayımlandığını da belirtelim. Bk. Günver Güneş, "İkinci Meşrutiyet Döneminde İzmir'de Temaşa Hayatı: Tiyatro Heveskâran Cemiyeti Reisi Sami Beyin Hatıraları", **Tiyatro Agon**, 2, 3, 4 (Mayıs-Eylül 1994). İzmir'de tiyatronun tarihsel gelişimi için bk. Efdal Sevinçli, **İzmir'de Tiyatro**, İzmir, 1994.

Serbes Cumhuriyet*

Serbes Cumhuriyet, İzmir’de Serbest Fırka hareketini destekleyen bir yayın organı olarak 26 Ekim 1930 tarihinde yayına başlamış ve toplam 71 sayıya ulaşmıştır. Son sayısı 14 Ocak 1931 tarihini taşımaktadır. Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulması ülkede büyük bir heyecan yaratmış ve bu hareket Ege bölgesinde, özellikle İzmir’de geniş bir yankı bulmuştu. Yukarıda değinildiği gibi İzmir’de bu harekete destek veren gazeteler de vardı. Bunların başında da Hizmet Gazetesi geliyordu⁸⁶. Fakat, partinin doğrudan doğruya bir yayın organı, bir sözcüsü gibi bir yayın çizgisi izleyen gazete ise Serbes Cumhuriyet’ti. Ancak bu gazetenin adı pek bilinmemektedir. Nitekim Serbest Cumhuriyet Fırkası ile ilgili araştırmalarda İzmir’de yayımlanmış bulunan bu gazeteden pek söz edilmez ve kaynak olarak gösterilmez. Bunun nedeni Serbes Cumhuriyet Gazetesinin, yanılmıyorsa, İzmir Milli Kütüphanesi dışında başka bir kitaplıkta bulunmamasıdır. Bu gazete ile ilgili ilk derli toplu çalışmayı Sacid Ayhan yapmıştır. Sacid Ayhan, bitirme tezi olarak hazırladığı çalışmasında, İzmir’de 1930-1940 yılları arasında çıkan gazeteleri derli toplu incelerken Serbes Cumhuriyet gazetesini de ele almıştır⁸⁷. Serap Tabak, Serbest Cumhuriyet Fırkası ve İzmir Vilayeti başlıklı yüksek lisans tezinde de bu gazeteyi geniş ölçüde kullanmıştır⁸⁸. Hakkı Uyar da iki araştırmayla bir gazetenin daha geniş bir okur kitlesine tanıtılmasına katkıda bulunmuştur⁸⁹.

Serbes Cumhuriyet gazetesi, *Her gün öğleyin çıkar, Halk için mücadelede yılmaz mefkûre gazetesidir*, altbaşlığıyla çıkar. İdarehanesi İzmir Gazi Bulvarı’nda Yeni Asır Yurdu’dur. Gazetenin “yazı müdürü” Behzat Arif⁹⁰, “mesul müdür” L. Lami adlı avukattır. Başmuharriri ise Faik Muhittin’dir.

* Gazetenin başlığı sözcüğün aslına uygun olarak Serbest değil Serbes biçimde yazılmaktadır.

⁸⁶ Tarık Zafer Tunaya (Türkiye’de Siyasi Partiler, İstanbul, 1952, tıpkıbasım, Arha, 1995, 629), “Bu arada İzmir’de de bazı gazeteler Fırkaya müzahir olmuşlardır” diyerek bu gerçeği dile getirmiştir. Mete Tunçay (Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, (1923-1931), Yurt, Ankara, 1981, 257) İzmir’de Halkın Sesi gazetesinin Serbest Fırkayı desteklediğini yazmaktadır.

⁸⁷ Sacid Ayhan, 1930-40 Yılları Arasında İzmir’de Çıkan Gazeteler..., EÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bitirme tezi, 1988.

⁸⁸ Serap Tabak, Serbest Cumhuriyet Fırkası ve İzmir Vilayeti...

⁸⁹ Hakkı Uyar, “Serbes Cumhuriyet Gazetesi”, Tarih ve Toplum, 95 (1991), 46-50; Aynı yazar, “Serbes Cumhuriyet Gazetesi Üzerine Bazı Düşünceler ve Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması”, Tarih ve Toplum, 102 (1992), 50-52. Ayrıca bk. Taner Bayazıt, “İzmir’de Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Basın Üzerine Düşünceler”, Tarih ve Toplum, 98 (1992), s. 54-56.

⁹⁰ Behzat Arif Bilgin (1898-1973), Yeni Asır’ın sahibi ve başyazarı Ali Şevket Bilgin’in küçük kardeşidir. Küçük yaştan başlayarak gazetecilik yapmış, işgal sırasında Yunanistan’da çıkan Yeni Asır’da yazılar yazmış, İzmir’de Le Levant

Gazetenin ilk sayısında gazetenin adının rastgele seçilmediği konusunda bir açıklama yer almaktadır: “*Serbes Cumhuriyet* ismini gazetemize tesadüfî olarak seçmedik. Maksadımız büyük liderin açtığı ümit dolu yoldan gitmektir. Muhterem İzmir ve Anadolu halkı da aynı yolun yolcusu olduğu içindir ki, gazetemiz her vakit halkın ve hakkın gazetesi olmakla iftihar edecektir.”

Yine gazetenin ilk sayısının ikinci sayfasında “*Serbes Cumhuriyet* “tam cumhuriyet, tam hürriyet halk ve hak yolundan” gidecektir” denilmekte ve bu yazı şöyle devam etmektedir:

Yeni bir gazete ortaya atılırken, mesleğini, programını ve gayesini izah etmesi usuldendir. Bizim için bu pek kolay olacaktır. Zira gazetenin ismi başlı başına programdır.

Biz bu memleket halkının, ekseriyeti ile beraber, Cumhuriyetin serbest olmasını istiyoruz. Serbes Cumhuriyet demek, vatandaşların, Cumhuriyet ruhundan doğan, Teşkilat-ı Esasiye’de müeyyet bulunan haklarının tam bir şekilde muhafazası demektir. Fikir hürriyeti, vicdan hürriyeti, münakaşa hürriyeti, ticaret ve çalışma hürriyeti demektir...

Serbes Cumhuriyet yolsuzlukların, kanunsuzlukların, haksızlıkların amansız düşmanıdır. Bunlara hücum ederken sesini bir lâhza bile kırmayacak, kelimeleri yutmıyacak ve her şeyi olduğu gibi söyleyecektir. Onun için vatandaşlar bu gazeteye tam bir emniyetle bütün derdlerini dökebilirler. Bu gazete kendi malları kendi gazeteleridir.

Gazete, “mücadele” ve “istihbar” yani savaşım ve haber verme gibi iki alanda etkinliğini sürdüreceğini özellikle vurgulamaktadır. Dahası bu iki etkinlik alanını eşit tutacağını da belirtmektedir. Ancak, yazılardan anlaşılacağı üzere Serbes Cumhuriyet’in “mücadele” yönü daha ağır basmaktadır, haber yönü pek güçlü değildir.

Serbes Cumhuriyet’in daha ilk sayıdan başlamak üzere Serbest Cumhuriyet Fırkası’nı desteklediği açıkça görülmektedir. Nitekim ilk sayının birinci sayfasında partinin kurucusu Ali Fethi Bey’in büyük bir portresi çıkmıştır⁹¹. Resmin Ali Fethi Bey tarafından gönderildiği anlaşılmaktadır. Yine Ali Fethi

gazetesinin çıkmasında da etkili olmuştur. Yukarıda belirtildiği gibi Serbes Cumhuriyet’in yazı işlerini üstlenmiştir. 1930 yılında Serbest Fırka’yı desteklemesi yüzünden tutuklanmış, hükümetin “manevi şahsiyetini tahrir” suçundan üç yıl hapse mahkûm edilince Paris’e kaçmıştır. 1950 yılında DP listesinden TBMM’ne girmiştir. Huyugüzel, *İzmir Fikir*, 93-95.

⁹¹ Gazetenin elde bulunan 71.sayısında da bu resimden başka resim yoktur.

Beyin, gazetenin yayına girmesi dolayısıyla gönderdiği kutlama yazıları da resmin altında yayınlanmıştır. “*Maksadımız büyük liderin açtığı ümit dolu yoldan gitmektir*” sözlerinde anlatılmak istenen büyük lider de şüphesiz Ali Fethi Bey’dir. Yine gazetenin bu ilk sayısındaki manşet ise Büyük Liderin İhtisasatı başlığını taşımaktadır.

Gazetenin yine ilk sayısında yer alan, partinin kurucularından Ağaoğlu Ahmet’in İki Hakikat başlıklı başyazısı da dikkati çekmektedir. Ona göre, Serbest Fırka’nın kuruluşundan beri, son iki aylık kısa bir sürede gelişen olaylar, iki önemli gerçeği açık bir biçimde ortaya çıkarmıştır. Bunların birincisi Cumhuriyet Halk Fırkası’nın çürüklüğüdür. Nitekim bu koca parti, henüz emekleme çağında bulunan yeni bir parti ile karşılaştığı anda bocaladı, dengesini yitirdi.

Ağaoğlu’na göre ikinci gerçek de şu idi: Partinin yani Cumhuriyet Halk Fırkası’nın bu halinden büyük üzüntüye kapılan hükümet, onun yardımına koşmayı, onu desteklemeyi kendisi için bir görev bildi. Seçimlerde görülen müdahale ve konulan engeller hükümetten kaynaklanmaktadır. Böylece hükümet, daha doğrusu iktidar, bu gazetenin daha sonraki sayfalarında da sürekli olarak eleştirilmektedir. Gazetenin ilk sayısından başlamak üzere “*Liberalizm Nedir?*” başlıklı bir yazı dizisinin yayınlandığını görmekteyiz⁹².

Gazetenin içeriği dolgundur. Sürekli olarak Serbest Cumhuriyet Fırkasıyla ilgili haberler ön plana çıkmaktadır. Gazetede tartışmalar da önemli bir yer tutmaktadır. Başmakale dışında ilk sayfada başlayıp devam eden iki köşe yazısı daha bulunmaktadır. Bunlardan biri “*Sorabilir miyiz?*” başlıklıdır. Yazarın adı verilmemektedir. Diğer bir köşe yazısı ise “*Öğleden Sonra*”dır. Bunun yazarı ise gazetenin yazı işleri müdürü Behzat Arif’tir.

Serbes Cumhuriyet Gazetesi 1930’ların İzmir’in düşünce yaşamına büyük bir canlılık getirmiştir. Zaman zaman Halk Partisi’nin görüşlerine de yer vermektedir. Atatürk’ün partiler üstü olduğu tezi de sürekli olarak işlenen konular arasındadır. Gazete dış politikada, ülke sorunlarını ilgilendiren

⁹² Serbest Cumhuriyet Fırkası, ekonomik girişimlerde hükümet müdahalelerini kabul etmiyordu. Parti programında “Memleketin iktisadi hayatının inkişafında her türlü teşebbüs erbabının zahiridir” denilmektedir (Tunaya, *Siyasi Partiler*, 634). Yavaş yavaş ılımlı bir devletçiliğe eğilimli olan CHP’nin önde gelen düşünürlerinden Mahmut Esat Bozkurt ise liberalizmi XVIII.yüzyılın iflas etmiş, çürümüş bir modeli olarak değerlendiriyordu. Bk. Mahmut Esat, “Liberallik Masalı”, *Anadolu*, 2-6 Ekim 1932.

konularda hükümeti desteklemektedir. Bu gazetenin ömrü, düşüncelerini savunduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi kısa olmuştur. Partinin kendini feshetmesinden bir süre sonra 14 Ocak 1931 tarihinde yayını sona ermiş ve gazetenin başyazarı Faik Muhittin de Cumhuriyet Halk Fırkasına girmiştir⁹³.

Halkın Sesi

Hakkın Sesidir

İncelediğimiz dönemde, Yeni Asır ve Anadolu gazetelerinin dışında İzmir’de çıkan en uzun ömürlü bir başka gazete de Halkın Sesi’dir. Bu gazetenin kurucusu, sahibi ve başyazarı Mehmet Sırrı Sanlı (1884-1952)’dir. Sırrı Sanlı Mütareke, Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinde İzmir’in tanınmış gazeteci ve yazarlarından biridir. Uzun süren gazetecilik yaşamında pek çok gazete ve dergi çıkarmış, çocuk şiirleri, tiyatro eserleri yanında çok sayıda romanlara da imza atmıştır.

Sakız doğumlu olduğu için İzmir’de daha çok Sakızlı Mehmet Sırrı olarak tanınmıştır. İzmir idadisinden mezun olmuştur. Fakat yine Sakız’a dönerek orada ilkokul öğretmenliği yaptığı bilinmekle birlikte Sakız’dan İzmir’e ne zaman ve niçin geldiği belirsizdir. Burada öğretmenlik ve gazetecilik yapan Mehmet Sırrı, Cumhuriyet döneminde bu mesleği yani gazeteciliği ölümüne kadar (23 Şubat 1952) sürdürmüştür⁹⁴.

Mehmet Sırrı, İkinci Meşrutiyet döneminde İzmir’in kültürel yaşamına canlılık getiren aydınlardan biridir. Nitekim İkinci Meşrutiyet’ten sonra İzmir’de çıkan, İttihat ve Terakki’nin yayın organı olan İttihat gazetesinde sürekli yazılar yazmaya başlamıştır. Gazete Anadolu’ya döndükten sonra da takma adlarla yine burada da yazılarına devam etmiştir. İzmir’de kurulan Türk Ocağı’nın oldukça etkin üyelerinden biri oldu. Yazdığı oyunlar İzmir’de sahnelendi. Onun İsmail Zühtü tarafından bestelenen birçok şiirleri arasında Türk Ocakları Marşı da bulunmaktadır. Bu marş şu dizelele başlar:

*Türk’üz, ederiz daim iftihar
Hilkatle başlar tarihimiz var*⁹⁵.

⁹³ Uyar, “Serbes Cumhuriyet Gazetesi...”, **Tarih ve Toplum**, 102 (1992), 51.

⁹⁴ Huyugüzel, **İzmir Fikir**, 403; Ayrıca bk. F. Selda Çakaloğlu, **Mehmet Sırrı Sanlı’nın Hayatı, Hatıratı ve Üç Büyük Hikâyesi**, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bitirme Tezi, 1952.

⁹⁵ Huyugüzel, **İzmir Kültür**, 404.

Mehmet Sırrı, Mütarekede İzmir’de Le Levant gazetesini çıkardı. Bu konuda, Yaşar Aksoy’un, yazarın oğlu Reşat Sanlı ile yaptığı bir söyleşide ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır⁹⁶.

Mehmet Sırrı, Mütarekede Sada-yı Hak gazetesini kurmuş ve bundan önceki bölümde açıklandığı gibi, bu gazete 1925 Martında, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nı desteklediği için, hükümetçi kapatılmıştır. Bundan sonra Karantina’da açmış olduğu Yeni Hayat Okulunun işleriyle uğraşan Mehmet Sırrı, Yeni Asır’da da yazılarına devam etmiştir.

Mehmet Sırrı, 15 Haziran 1930’dan başlamak üzere, Halkın Sesi gazetesini yayımlamaya başlamıştır⁹⁷. Halkın Sesi başlangıçta akşam gazetesi olarak çıkıyordu. Sırrı Sanlı, yaşamının sonuna kadar bu gazetede sürekli yazı yazmış, edebi eserleri de yine bu gazetede dizi halinde yayımlanmıştır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Serbest Fırka’yı İzmir’de destekleyen gazeteler arasında Halkın Sesi de bulunuyordu. Ancak gazetenin bu yıla ait sayıları elde yoktur. Sırrı Sanlı’nın Serbest Fırka’yı desteklediği için tehdit edildiği de ulaşılan bilgiler arasında bulunmaktadır. Mehmet Sırrı’nın Halkın Sesi’nde çok sayıda büyük öykü ve romanı tefrika edilmiştir. Bunlar arasında çeviriler de bulunmaktadır. Halkın Sesi, yazarın ölümünden sonra da 1965 yılına kadar devam etmiş ve böylece İzmir’in en uzun ömürlü gazeteleri arasına girmeye hak kazanmıştır.

Halkın Sesi, İzmir’de Birinci Beyler Sokağı’nda kendi matbaasında basılıyordu. İdarehanesi de burada idi. Mehmet Sırrı gazetenin yayın müdürlüğünden başyazarlığına kadar neredeyse her işini yürütüyordu. Gazetenin hemen hemen ilk birbuçuk yılına ait sayılar elde bulunmamaktadır. İzmir Milli Kütüphanesi’nde bulunan en eski sayı 1 Kânunuevvel 1931 tarihliidir. Bu tarihi taşıyan gazetenin numarası ise 450’dir⁹⁸.

Halkın Sesi orta boyda ve 6 sayfa halinde çıkmaktadır. Sırrı Sanlı’nın başyazıları ilk sayfada yer almaktadır. Makalelerin güncel konuları değerlendiren, yorumlayan ve bunlar üzerine görüş belirten yazılar olduğu görülüyor. İkinci sayfa gazetenin edebi ve kültürel yönünü yansıtmaktadır.

⁹⁶ Yaşar Aksoy, “Reşat Sanlı Anlatıyor”, *Yeni Asır*, 8 Ocak 1985.

⁹⁷ Huyugüzel, *İzmir Kültür*, 409; Yaşar Aksoy, “Reşat Sanlı Anlatıyor”, *Yeni Asır*, 8 Ocak 1985.

⁹⁸ Gazetenin dizini için bk. Ayşe Açı, *Halkın Sesi Gazetesi Bibliyografyası*, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyat Bölümü, Bitirme Tezi, 1989.

Şiirler, öyküler, roman dizileri burada yer almaktadır. Üçüncü sayfa tamamen ilan ve reklamlara ayrılmıştır. Dördüncü sayfada yerli ve yabancı basından yapılan alıntılar yer almaktadır. O zamanın ünlü gazeteleri olan Ulus ve Cumhuriyet'ten yapılan alıntılar göze çarpmaktadır. Beşinci sayfa, daha önceki sayfalarda yer alan haberlerin devamı olarak görülmektedir. Son sayfada spor haberleri ve güncel konuları kapsamaktadır.

Gazetenin yönetim işlerinden sorumlu olan bir başka kişi de yazarın oğlu Reşat Sırrı'dır. Mehmet Sırrı'nın Amerika'da bulunan kızı Sevgi de oradaki izlenimlerini gazeteye gönderdiği yazılarıyla yansıtmaya çalışıyordu. Yani bu iki kardeşin de gazetenin başarılı bir biçimde yayını sürdürmesine önemli bir katkıda bulundukları anlaşılmaktadır.

Halkın Sesi, içeriği dolgun bir gazetedir. Yerel haberlere, olaylara da büyük bir öncelik verilmektedir. Sözelimi İzmir fuarındaki bütün etkinlikler canlı bir biçimde yansıtılmaktadır. Halkın dertlerine eğilen bir yayın çizgisi izlenmektedir. Tiyatro, sinema, konser gibi etkinliklerle ilgili ayrıntılar da önemli bir yer tutmaktadır. Bütün ülkeyi ilgilendiren sözelimi Hatay davası gibi sorunlara geniş yer verilmesi gözden kaçmamaktadır. Ülke çapındaki haberlerin kaynağı ise Anadolu Ajansı'dır.

Gazetede bir çok yazarların yazıları takma adlarla verilmiştir. Gazetenin dizinini hazırlayan Ayşe Açı'nın belirttiği gibi Efe, Gözlük, Gören Göz, Batmazdiken, Çamdeviren gibi takma adlarla yazı yazarların gerçek kimliklerini bulmak son derece güçtür. Bunun yanında imzasız bir çok yazının da Mehmet Sırrı'nın kaleminden çıkmış olması olasıdır. Seyrek de olsa Halil Zeki, Lütfi Aksungur vb. imzalarına rastlanmaktadır.

Halkın Sesi gazetesi İzmir'de her yaşta ve her düzeyde geniş bir kitleye seslenmektedir. Özellikle İzmir'deki genç yeteneklerin desteklenmesi de gazetenin bir başka özelliğidir. Öyle ki gençleri, genç yetenekleri desteklemek için her hafta bir sayfa onlara ayrılmakta ve böylece bu sayfada öykü, fıkra ve şiirlere yer verilmektedir. Burhanettin Şarbalkan, bu yolla desteklenen İzmir'li gençlerden biridir. Öte yandan gazetede sık sık ülkenin tanınmış yazarlarının imzaları da görülmektedir: Halit Ziya Uşaklıgil, Cahit Sıtkı Tarancı, Faruk Nafiz, Peyami Safa vb... Bu yazıların önemli ölçüde alıntı olduğuna şüphe yoktur.

Gazetenin Atatürk'ün hastalığı ve ölümüne rastlayan 1938 yılı Kasım ayının sayıları yoktur. Aralık ayı sayıları da eksiktir. Belki de bu konuyla ilgili sayılar İzmir Milli Kütüphanesi'ne girmemiş olmalıdır. Gazetenin aralıksız otuzbeş yıl yayımlanması onun bir yerel gazete olarak taşıdığı önemi ortaya koymaktadır. İzmir'in sosyal, kültürel, ekonomik ve spor tarihi açısından bu gazete önemli bir kaynak işlevini görmektedir ve görecektir.

Şimdi, Halkın Sesi'nin içeriğini biraz daha yakından tanımaya çalışalım. Sözgelimi gazetenin 8 Aralık 1931 tarihli sayısında, Kudüs'te toplanacak "*Hilafet Kongresi'ne iştirak*" etmeyeceğimiz haberi verilmektedir.

Hafız Yaşar Beyin ilk kez, Yerbatan Camiinde Türkçe Kur'an okuması "*Büyük İnkılapta İlk Adım*" başlığıyla verilmiştir (23 Ocak 1932, 481). "*Arapça Kur'an'ın sırf musıkisiyle alakadar görünen halk Türkçe Kur'an-ı Kerim'i büyük bir alaka ve vecd içinde dinlemiş ve çok memnun olmuştur*", değerlendirmesi yapılmaktadır. Öte yandan Halkevleri'nin açılmasını Sırrı Sanlı ülkede düşünce alanında atılmış önemli bir hareket olarak görüyordu⁹⁹: "*Hakikaten bu Halkevleri'ni bir cemiyet ve fikir ocakları haline sokmak, bu memlekette yapılacak fikir hareketlerinin en mühimmi sayılmalıdır.*"

İzmir'in Kurtuluşundan sonra buraya gelerek bir süre gazetecilik yapan Arif Oruç'un¹⁰⁰, hükümetin basın üzerindeki baskısı yüzünden 1933'te Bulgaristan'a gitmek zorunda kalması Halkın Sesi'nde önemli bir yankı buldu. Mehmet Sırrı'nın Arif Oruç'a ateş püstüren üç yazı kaleme aldığı görülüyor¹⁰¹.

Atatürk'ün İran Şahı ile birlikte İzmir'e gelmesi coşkuyla Halkın Sesi'nde yer alan haberler arasındadır. Bu gezi bütün ayrıntılarıyla, Afyon'dan başlamak üzere, İzmir'deki ziyaretleri de kapsayacak biçimde verilmektedir¹⁰²:

Otomobiller Bornova Ziraat Mektebi önünde durdu. Halk ve talebe tarafından büyüklerimiz şiddetle alkışladılar. Bahçe kapısından binaya kadar yerlere halılar döşenmişti. Otomobillerden inildi. Önde Gazi Paşa hz. ile Şah hz. ve İsmet Paşa ilerlediler.

⁹⁹ Mehmet Sırrı, "(Halkevi) Halkın Kendi Evi Olmalıdır", *Halkın Sesi*, 29 Mart 1932, 533.

¹⁰⁰ Huyugüzel, *İzmir Fikir*, 69-74. Ayrıca bk. Mete Tunçay, *Arif Oruç'un Yarını*, İstanbul, 1991.

¹⁰¹ Mehmet Sırrı, "Arif Oruç Gibi Olanlar Bilmelidir ki...", *Halkın Sesi*, 14 İkincikânun 1934 – 16 İkincikânun 1934, 1071-1073.

¹⁰² "Aziz ve Sevgili Misafirlerimiz Kollarımız Arasında", *Halkın Sesi*, 23 Haziran 1934.

Kapı önünde Yörük elbiseleriyle Türk'ün nefis güzelliğini gösteren mini mini kız çocukları yer almışlardı.

Gazi hazretleri Şehinşah hazretlerine

- Bunlar Yörük kızlarıdır.

Dediler, sonra sevimli yavruya dönerek

- Kızım senin adın ne?

Diye sordular. Yavrucak gelerek isminin Dudu olduğunu söyledi.

Eski Adliye Vekili Mahmut Esat (Bozkurt)'ın da “*Türk Dili İçin*”, yazdığı iki makalesi de Halkın Sesi'nde yayımlanmıştır¹⁰³. Yine Onun İstanbul Üniversitesi'nde İnkılap Kürsüsü'nde verdiği dersler de gazeteye coşkuyla aktarılmaktadır. “*Mebusumuz Mahmut Esat Bey, gençliğin ruhunda heyecan kavgaları koparan ateşli hitabetile derslerine başladı*” başlığıyla bu derslerden söz edilmektedir.

Gazetede Türk dili ve tarihi çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır. Halkın Sesi, öz Türkçeyi savunmaktadır. Doğrudan doğruya Sırrı Sanlı dilin özleşmesine büyük önem vermektedir. Kubilay'la ilgili olarak yazdığı “*Öz Türkçe*” başlıklı bir yazı, onun yeni sözcükleri kullanmadaki başarısının bir kanıtıdır. Tarih Kurumu'nun, Türk Tarihini aydınlatmak için yaptığı çalışmalar, Bayan Afet'in Konferansları Halkın Sesi'nde geniş bir yankı buluyordu. Montrö Sözleşmesi ve Boğazlarda Türk egemenliğinin kurulması da alkışla verilen haberler arasında yer alıyor.

“*Halkın Sesi Hakkın Sesidir*” başlığını taşıyan köşe yazıları büyük ölçüde İzmir'in dertlerini, sorunlarını işlemektedir. Okul gereksinimi, kutlama etkinlikleri, Şair Eşref'in mezar taşının alınması, köylünün okutulması, kent içi ulaşım gibi konuların bu sütunda kaleme alındığını görüyoruz.

Halkın Sesi İzmir'in günlük yaşamının bir dışavurumudur aynı zamanda. İzmir kahveleri üzerine Gönül Emre'nin hazırladığı yazı dizisi bu açıdan dikkate değer bir malzeme oluşturmaktadır: “*Yazılarını zevkle okuduğunuz değerli muharrir arkadaşımız Gönül Emre, “Halkın Sesi” gazetesi namına İzmir'in kahvelerini dolaşmaktadır*”, diye başlayan bu sunuş yazısında şöyle

¹⁰³ Mahmut Esat, “Türk Dili İçin”, *Halkın Sesi*, 30 Ağustos, 1 Eylül 1934, 2258, 2259.

denilmektedir: “İnce görüşlü Gönül Emre, İzmir kahvelerinde gördüklerini, duyduklarını, dinlediklerini akıcı üslubu ile tesbit etmiştir.”¹⁰⁴

Yabancı gazetelerden yapılan alıntılar içinde, Atina’da çıkan Proiya’da çıkan ve Yunan İktisat Vekili Pesmezoğlu’nun Atatürk’le yaptığı görüşmeyi konu alan makalenin çevirisi büyük önem taşımaktadır. Pesmezoğlu’nun makalesi, 6 bölüm halinde verilmiştir. Konuşmaların diplomatik bir dille değil, “çok samimi” bir hava taşıdığı, gazetenin sunuş yazısında dile getiriliyor¹⁰⁵

Ele aldığımız dönemin sonlarına doğru, Halkın Sesi’nin üzerinde durduğu ana sorun Hatay dâvasıdır. Bu konuyla ilgili bütün gelişmelerin çok ayrıntılı olarak ve günlerce Halkın Sesi’nin sütunlarını doldurduğu görülmektedir. Sorunun Türkiye lehine çözülmesi de büyük bir coşku havası yaratmıştır.

Efe

Mehmet Sırrı bir yandan Halkın Sesi’ni çıkarırken öte yandan da 4 Temmuz - 27 Eylül 1926 tarihleri arasında haftalık Efe gazetesini yayımlar. Efelik teriminin ağırlık bastığı bu gazetede daha çok mizahi yazılara yer verilmektedir. İzmir Milli Kütüphanesi’nde 10 sayısı bulunmaktadır. Efe’nin “Cumartesi günleri çıkar İzmir’in biricik siyasal halk gazetesi” olduğu belirtilmiştir. Sahibi ve Neşriyat Müdürü: Sırrı Sanlı’dır. Gazete, Halkın Sesi matbaasında basılmaktadır.

Gazete dört sayfa olarak yayımlanmaktadır. Küçük boydadır. Efe’nin ilk sayısında, gazetenin çıkış amacını açıklayan herhangi bir açıklama bulunmaz. Nitekim bu ilk sayısında “Boğazlar İş-i” başlıklı bir yazı yer almaktadır. Yazı şöyle başlıyor:

“Kapı baca açık oturamayız. Boğazları silahlandıracağız. Bütün devletler, bizim bu işte ne kadar haklı olduğumuzu böylece anladılar. Koca Habeşistan’ı Sinyorlar mideye indirdi. Koca bir milletin yutulmasına ve gövdeye indirilmesine Milletler Cemiyeti eli böğünde bakakaldı.”

Efe’nin ilk sayfasında, bir resim ya da bir karikatür bulunur. Son sayfada spor haberleriyle İzmir çevresinden gelen olaylar yer alır. “Efe’nin Sözü Efece Olur” köşesinde gençlere bir takım nasihatlarla bulunulduğu görülmektedir.

¹⁰⁴ Halkın Sesi, 19 Eylül 1938, 3511.

¹⁰⁵ Yunan İktisat Nazırı Pesmezoğlu, “Büyük Atatürk’le Nasıl Konuştum”, Halkın Sesi, 6-11 Mart 1937, 3034-3040.

Dil, argoya kaçır, oldukça serttir. Bu bakımdan her yazının sonunda: “Kırılmayın, darılmayın. Çünkü Efe’nin sözü efece olur” biçiminde bir özürün yer aldığını da görüyoruz. Gazete dolgun bir içerik taşımaz. O tarihlerde diğer İzmir gazetelerine göre Efe oldukça sönük kalmaktadır. Kısa sürede kapanmasının nedeni de herhalde kamuoyunda fazla ilgi görmeyişidir.

Ege

Ege gazetesi 24 Şubat 1935 tarihinde yayımlanmaya başlamıştır. Gazetenin sahibi M. Faik, “*Umumi neşriyatı idare eden*” de Avukat Bedii İlhan’dır. Bu kişinin bundan sonra çıkacak daha birkaç gazetenin de yayın işlerini üstlendiğini görüyoruz. Ege’nin idarehanesi, Gazi Bulvarı’nda Ticaret Matbaası’ndaki hususi daire olduğu gibi gazete de burada basılmaktadır.

Ege’nin ilk sayısında “*Başlarken*” başlığını taşıyan bir yazı vardır. Bu yazıda gazetenin bir toplum içindeki itici ve belirleyici işlevi üzerinde durulmaktadır:

O kanaattayız ki, her gazete çevresinde insan kalabalığı toplayan umumi bir meydana. Orada verilen fikirler, oradan verilen istikametlerdir ki, topluluğun müşterek görüşlerini, müşterek telakkilerini, yani eskâr umumiyesini yapar...

O halde gazeteleri topluluğun görüşlerini, sezişlerini müsbet ve menfi istikamete sürükleyebilen müesseselerdir ve sırf bu sebepten ne dediğini dinlemek için etrafında kalabalığın her sabah toplandığı gazete, taşıdığı ehemmiyet nispetinde maddi ve manevi bir mesuliyele de namzet bir mevkîye sahip bulunmaktadır.

Bu açıklamalardan sonra, Ege’nin “*bir taraftan halkın, diğer taraftan hükümetin hayrına*” çıkartıldığına işaret edilmektedir. Gazetenin belirgin karakterinin, “*layık, müfrit milliyetçi, Cumhuriyetçi*” olduğu da vurgulanmaktadır.

Gazetede yazılar genellikle imzasızdır. Adnan Bilget imzasına da rastlanmaktadır. Kooperatifçilik, kent ve köy sorunları Ege’de ağırlıklı olarak işlenmektedir. Örneğin ilk sayılarda¹⁰⁶ yayımlanan bir yazıda Kooperatifçilik hareketi konusunda şöyle denilmektedir:

Kooperatif siyaseti artık günün meselesidir. Yer yer ve muhtelif maksatlarla teşekkül eden kooperatiflerimiz gün geçtikçe çoğalıyor. Faaliyet sahaları

¹⁰⁶ “Kooperatif Meselesi”, Ege, 27 Şubat 1935, 4.

genişlemektedir. Bilhassa İzmir vilayetinde kooperatif hareketleri çok canlı bir vaziyettedir. İtiraf etmelidir ki, bunu Vali General Kâzım Dirik'in yorulmak bilmez mesaisine borçluyuz. Hükümetin bütün müzaheretine rağmen maalesef diğer mıntakalarda kooperatifçilik geri bir haldedir.

Cumhuriyet'in planlı köylerinden biri olan Dedeabaşı'nın sosyal, ekonomik ve kültürel durumu üzerine yapılan bir söyleşide gazetenin kırsal kesime yaklaşımının bir başka örneğidir:

Bu köyün iktisadi ve içtimai yükselişinde köy ihtiyar heyeti ile köy baytarının hazırladıkları planlı bir yürüyüş vardır. 1929 yılında bakımsız, geçimsiz ve yoksul bir köy olan Dedeabaşı (Örnek Köy) 'ünde herkes bir işle meşguldür.

Gazetenin Kent Duyumları köşesinde köycülük kalkınma programına yer verilir, köyün eğitim ve kültürel yönden kalkınmasına da öncelik tanınır¹⁰⁷.

18 Mart Köy Kanununun Büyük Millet Meclisi'nde kabul edildiği gündür. Bu, İzmir vilayetinde şimdi köy bayramı olarak kabul edilmiştir. Bu bayram Tire'nin çeşitli köylerinde sergiler açılarak, şenlikler yapılarak kutlanmıştır. Bütün bunlar “*Türk inkılabının verimli işler*”inden sayılmaktadır¹⁰⁸.

Gazetede yer alan önemli bir haber de Paris çıkışıdır. Fuat Köprülü'nün Sarbonne'da verdiği üç konferanstan söz edilmektedir¹⁰⁹:

*Bay Köprülü 13 ve 14.cü yüzyıllarda Anadolu Türklüğünün yüksek ve olgun varlığını anlatan bu üç konferansı ile bizim ortaçağımızı aydınlatması bakımından çok önemli batı bilgi acunu içinde yepyeni görüşler ve belgeler, vesikalar getirmiştir*¹¹⁰.

Bilindiği gibi Konferanslar “*Les Origines de l'Empire Ottoman*” başlığı altında verilerek o yıl içinde kitaplaşmış ve daha sonra da Türkçeye çevrilmiştir¹¹¹.

¹⁰⁷ “Köy Okutanları...”, **Ege**, 12 Mart 1935, 15.

¹⁰⁸ “18 Mart Günü, Tire Köylerinde Nasıl Kutlandı”, **Ege**, 26 Mart 1935, 25.

¹⁰⁹ “B. Fuat Köprülü Paris'te Türk Tarihi Hakkında 3 Konferans Verdi”, **Ege**, 12 Nisan 1935, 31.

¹¹⁰ Fuat Köprülü'nün Sarbonne'da verdiği bu üç konferans Paris'te büyük bir yankı uyandırmış ve Sarbonne Üniversitesine Türk bayrağı çekilmiştir.

¹¹¹ Fuat Köprülü, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, TTK, Ankara, 1959.

Yürgü

İzmir’de 1935 yılı içinde arka arkaya birkaç gazete birden yayımlanmaya başlamıştır. Bunlar Yürgü, Akın, Sabah Postası, Ege gibi gazetelerdir. Bunların hiçbiri ne yazık ki fazla bir süreklilik gösterememiştir. Ancak İzmir basın tarihi açısından gözönünde bulundurulması gereken süreli yayınlardır. Bunlardan Yürgü, 5 Nisan 1935 tarihinde çıkmaya başlamıştır. İlk 7 sayı dört sayfa olarak çıkmıştır. Bundan on yedinci sayıya kadar 6, bundan sonra da sekiz sayfa olarak yayını sürdürmüştür. Gazetenin İzmir Milli Kütüphanesindeki son sayısı 7 Haziran 1935 tarihliidir. Bu sayının numarası da 56 olduğuna göre Yürgü’nün ömrü ancak birkaç aylık olmuştur, denilebilir.

Bu gazetenin imtiyaz sahibi Süreyya Karakaplan, neşriyat amiri ise Bedii İlhan’dır. Yürgü’nün idarehanesi, Gazi Bulvarı, Yeni Tuhafyeciler Çarşısı içinde 28 numaradadır. Gazete, İzmir’in önemli matbaalarından biri olan Ticaret Matbaası’nda basılmaktadır. Gazetenin ilk sayısı elimizde bulunmakla birlikte, Yürgü’nün hangi amaçla çıkarıldığı, siyasal çizgisinin ne olacağı vb. konuları aydınlatacak bir açıklamaya yer verilmemiştir. Ancak ilk sayıda bulunan *“Yürgü’nün yolu; derin bir inan ve yürekten bir bağlılıkla Kemal Atatürk’ün yoludur”* cümlesiyle gazete, dünya görüşünü dile getirmiş bulunmaktadır. Açık ve seçik olarak belirtilmemekle birlikte gazetenin başyazarlığını, bundan önce kendisinden epey söz ettiğimiz Zeynel Besim Sun üstlenmiş bulunmaktadır. Çünkü bu sıralarda Hizmet Gazetesi kapanmış ve Zeynel Besim Sun da Çiftçi ve İzmir Ticaret Postası gazetelerinde gerek kendi imzası, gerekse Leylek gibi takma adlarla yazılar yazmaya devam etmiştir. Yürgü ve Sabah Postası gazetelerinde de Zeynel Besim hem kendi imzası hem de Leylek takma adıyla yazılar yazmıştır. Zeynel Besim’in başyazarlarında genellikle İzmir’i ilgilendiren güncel konular ele alınarak bunların değerlendirilmesi yoluna gidilmektedir. Fakat dünya olaylarını yorumlayan makaleler yazdığına da tanık oluyoruz. Söz gelimi *“Kültür İşleri”* başlığını taşıyan makalesi, İzmir’de okullaşma sorunuyla ilgilidir (6 Nisan 1935, 2) *“Boğazlar ve Trakya”* başlıklı makalesi ise Boğazlarla ilgilidir. Bu örnekleri çoğaltabiliriz. Fakat asıl İzmir’in temel sorunlarının işlendiği sütun Kent Duyumları köşesidir. Afyon kaçakçılığı, Kordon’daki tramvay hattının sökülmesi, parti merkezinde yapılan toplantılar vb. Kent Duyumları’nda yer almaktadır.

Ağaoğlu Ahmet’in *“Şehir Sosyalizmi”* başlıklı ilginç bir yazısı da Yürgü’de görülmektedir. Ancak bu yazının bir başka yerden mi alıntı yapıldığı, yoksa

doğrudan doğruya Yürgü için mi yazıldığını belirlemek herhalde birtakım araştırmaları gerekli kılacaktır.

Gazetede Kira Vasiliki, Tepedelenli Ali Paşa, Frolayn Doktor, Gündüz Bey, Plevne gibi genellikle tarihsel romanlar dizi halinde yayımlanmıştır. Çoğunun yazarı belli değildir. Tepedelenli Ali Paşa'nın yazarı ise Faik Şemsettin'dir. Yürgü edebi yazılar bakımından zengindir. Fakat İzmir'in ya da ülkenin düşünce yaşamını etkileyecek bir ivme kazanamamıştır. Gazetenin kullandığı yalın dil, bize İzmir'de İkinci Meşrutiyet döneminde çıkan Köylü'nün tutumunu çağrıştırmaktadır. Gazetenin başyazarı Zeynel Besim de oldukça yalın bir dil kullanmaktadır. Yürgü, kimi sayılarında beş Osmanlıca sözcük vererek bunların Türkçesini yazar¹¹²: "*Gazeteler her gün beş kelime neşrediyorlar. Hamle hamle güzel dil yürüyüşleri yapıyoruz. Osmanlıcadan Türkçeye geçişin gösterdiği birlik, beraberlik manzarası çok güzel...*"¹¹³

Yine Zeynel Besim, bir başka yazısında şöyle diyordu¹¹⁴:

Öz Türkçe akışı, bütün hızıyla yürüyüp gidiyor. Gün geçtikçe dilimizin özel güzelliği karşısında göğsümüz biraz daha artık kabarıyor. Gazetelerimiz güçlük çekmeden bu işi başardılar.

Ancak öz Türkçe; daha konuşma dilimize geçmiş değildir...

Zeynel Besim, bu yolda, yalnız gazetelerin değil, herkesin gereken çabayı göstermesi gerektiği üzerinde durmakta ancak başarının böyle yakalanabileceğine dikkati çekmektedir:

Türk, bugüne dek yabancı dille konuşuyor, yabancı dille yazıyordu. Bundan böyle kendi öz dille konuşup yazacaktır.

Konuşup yazacaktır diyoruz. "Konuşuyor, yazıyor" diyebilmemiz için yalnız gazetelerin böyle yazması, yahut yalnız beş, on kişinin böyle konuşması yetmez. Her Türk kendi yönüne düşen yükümü yapacaktır ki beklenen ve özlenilen son gecikmesin.

Öte yandan bu konuda Atatürk'ün konuşmalarından da örnekler verilmektedir. Nitekim, Atatürk'ün 3 Mayıs 1935'te Türk Kuşu Kurumu'nda yaptığı konuşma: "*Türk Kuşu'nda Atatürk açılış günü öz Türkçe olarak gayet*

¹¹² "En Güzel Yol: Osmanlıca'dan Türkçeye En Kestirme Yoldan Geçişin En Güzel Şekli Budur", *Yürgü*, 16 Mayıs 1935, 37.

¹¹³ Zeynel Besim Sun, "Günde Beş Kelime", *Yürgü*, 21 Mayıs 1935, 41.

¹¹⁴ Zeynel Besim Sun, "Yazıdan Konuşmaya", *Yürgü*, 12 Mayıs 1935, 33.

*güzel ve etraflı bir söylev eyledi*¹¹⁵ diye verildikten sonra şöyle denilmektedir: “Atatürk’ün bugünkü söylevinde hiçbir yabancı kelime yoktur...” Bundan sonra söylevde kullanılan kimi sözcüklerin karşılıkları da verilmektedir.

Sabah Postası

İzmir’de 1935 yılında çıkan ve kısa süreli olan gazetelerinden biridir. Gazetenin imtiyaz sahibi Sürreya Karakaplan’dır. Neşriyat direktörü Avukat Bedii İlhan’dır. Sühulet Matbaası’nda basılmaktadır. Gazetenin alt başlığında Gündelik Siyasal Gazete olduğu belirtilmiştir. İlk sayısı 27 Haziran 1935 tarihinde çıkmıştır. Dikkati çekecek bir yazı kadrosu da yoktur. Leylek imzası Zeynel Besim Sun’undur. Lütfi Aksungur’un yazılarına da rastlanmaktadır. Köye ve köylüye önem veren yazılar dikkati çekmektedir. Gazete öz Türkçe kelimelerle ilgili listeler de yayımlamaktadır.

Sabah Postası kısa ömürlü oldu. Çok geçmeden aynı kişiler, içeriği Sabah Postası’ndan çok daha dolgun olan Akın’ı yayına soktular.

Akın

1935 yılında İzmir’de çıkan gazeteler içinde Akın biraz daha uzun süreli olmuştur. Elde bulunan ilk sayıdan anlaşıldığına göre Akın, 10 Ekim 1935 tarihinde yayına girmiştir. Gazetenin altbaşlığında *İzmir’de Her Gün Sabahları Çıkar Siyasal Gazetedir* açıklaması bulunuyor. Akın’ın sahibi ve neşriyat direktörü: Süreyya Karakaplan’dır. Gazete Sühulet Matbaası’nda basılıyordu. İdarehanesi de burada bulunuyordu. Akın, İzmir Milli Kütüphanesi’nde iki ayrı cilt içinde bulunmaktadır. Toplam 151 sayıdır. Son sayısı 30 Mayıs 1936 tarihini taşımakla birlikte ne zaman kapandığı kesin olarak anlaşılamamaktadır. İlk sayıda Akın’ın çıkış amacı şöyle açıklanmaktadır:

Akın, sayın okuyucularının önüne bir takım yaldızlı iddialar yaymak amacıyla çıkmıyor. Biz partimizin yüksek umdelerini daima kendimize ön yaparak ileri, milliyetçi vasfımızın yurt içinde yayılmasına çalışacağız. Vaitlere, reklamlara ne hacet... Eserimiz elinizdedir. Sizi bundan sonra daha dolgun münderacatımızla tatmine çalışacağız.

Gazete İzmir’in tanınmış yazarlarının yazılarına yer veriyordu. İzmir’in köklü bir ailesine, Uşakızadelerle mensup olan Naci Sadullah bunlardan

¹¹⁵ Yürgü, 5 Mayıs 1935, 27.

birdir¹¹⁶. Diğer ünlü bir yazar da Adnan Bilget'tir¹¹⁷. Bunun dışında Akın gazetesinde çıkan yazıların çoğu imzasızdır. Ancak zaman zaman Vasfi Demir, gazetenin yayın müdürü Süreyya Karakaplan'ın imzaları da görülmektedir. Kültür Haftası köşesinde Yahya Kemal'in bir yazısına yer verilmiştir. Bunun başka bir yerden alıntı olup olmadığını belirleyemiyoruz. Öte yandan Henri La Porte'un De France dergisinde çıkan "*Kemal Atatürk'ün Memleketi*"nde başlıklı yazısı dizi halinde Akın gazetesinde yayımlanmıştır¹¹⁸.

Gazetenin ikinci sayısında, eski Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt'la Naci Sadullah'ın yaptığı bir söyleşi yer almıştır¹¹⁹. Bu söyleşi, "*Fikir alemimizde kuvvetli akisler yapacağı şüphesiz olan bu görüşmenin alaka uyandıran bir kısmını aynen yazıyoruz*" sunuşuyla verilmektedir. Burada Bozkurt'un Nazım Hikmet'le ilgili görüşleri gerçekten ilgi çekecek niteliktedir:

Faruk Nafiz'i, Yusuf Ziya'yı, Orhan Seyfi'yi lezzetle okurum. Fakat Nazım Hikmet'i bunların hepsinden ileride buluyorum. Hem sade yeniliği bakımından değil, dilinin pürüzsüz temizliği, samimiyetinin hudutsuzluğu ve fikirlerinin kuvveti temizliği bakımından.

Naci Sadullah, Hikmet'in "*milliyeti inkâr ettiğini*" oysa kendisinin "*koyu milliyetperver*" olduğunu anımsatması üzerine Mahmut Esat şu yanıtı verir:

- Ben yer için, gök için, ağaç, su, taş toprak için milliyetçi değilim. Bence modern milliyetçilik, Marksizm'den faydalanmak zaruretindedir. Ve benim dilimi konuşanların, benimle aynı tarihe bağlı olanların, milli acılar, ve sevinçleri benimle paylaşanların maddi manevi refaha kavuşabilmeleri için bundan başka çare yoktur.

¹¹⁶ Naci Sadullah Danış (1910-1975). İzmir'in Cumhuriyet dönemi gazeteci ve yazarları arasında önemli bir yer tutar. Ancak Naci Sadullah, 1940'lı yıllarda gazeteci olarak büyük bir üne kavuşmuştur. Huyugüzel, *İzmir Kültür*, 455-460. Akın'daki yazıları ile şimdiye kadar araştırmacıların pek dikkatini çekmemiştir. Krş. Sacid Ayhan, *1930-1994 Yılları Arasında*, 22-28.

¹¹⁷ Adnan Bilget (1909-1960). İzmir'in Cumhuriyet döneminde tanınmış gazeteci ve romancılarından biridir. İzmir Fuarı'nı temel aldığı ekonomik çalışmalarıyla da ünlüdür. *Son Yüzyılda İzmir* (İzmir, 1951) başlıklı bir araştırması da bulunmaktadır. İlk yazıları 1929'dan başlamak üzere Anadolu gazetesinde makalelerine rastlıyoruz. 1935-1936 yıllarında İzmir'de, yukarıda belirttiğimiz gibi, kısa süreli olarak çıkan gazetelerinde ya muhabir olarak çalışmış ya da makaleler yazmıştır. Kadircan Kafılının 1936 yılında İzmir'de yaptığı Son Posta'da yayımlanan röportajından anlaşıldığına göre, Adnan Bilget, sözkonusu gazetenin İzmir muhabirliğini yapıyordu. Bk. Huyugüzel, *İzmir Kültür*, 22-23.

¹¹⁸ *Akın*, 8 Şubat – 16 Şubat 1936, 99-106.

¹¹⁹ "Mahmut Esat Bozkurt'a Göre Sol Cereyanlar", *Akın*, 11 Birinciteşrin 1935.

Gazete, İzmir’le ilgili haber ve yazılara önemli bir yer vermektedir. Kemalpaşa’ya bağlı Ören Köyü, “*havası, suyu ve ürünlerin fevkaladelîği ile.. örnek*” bir yerleşim yeri olarak gösterilmektedir. Vasfi Demir’in özellikle ekonomik konularla ilgili yorumları, değerlendirmeleri dikkati çekmektedir. Son sayılarında gazetenin İzmir ve çevresinin sosyal, ekonomik ve ticari sorunlarının daha da ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

Gazetenin birkaç romanı dizi halinde yayımladığı da görülmektedir. Nitekim beşinci sayıdan başlamak üzere Adnan Bilget’in Gizli Nişanlı başlıklı romanı yayımlanmaya başlanır. 23.sayıdan başlayarak Kara İfrit çıkar. Eski Hatıralar, Sultan Hamit ile Kadriye Hanım romanları da bu gazetede yer alır. Daha sonra, Kanlı Mendil başlıklı bir roman da tefrika edilmiştir. Bunun yazarı Ziya Nebiye’dir ki kimliği hakkında bilgimiz yoktur. Bu romanların yanında bir takım öyküler de gazetede yer almaktadır Kültürel konulara öncelik veren Kültür Haftası köşesi açılmıştır.

Gazetenin ayrıca bir Edebiyat Köşesi de bulunmaktadır. Burada birçok gencin adına rastlanmaktadır ki bunlardan Şükrü M. Elçin ve Nahit Ulvi Akgün sonradan üne kavuşmuşlardır¹²⁰.

Sonuç olarak denebilir ki İzmir’de resmi vilayet gazetesininin, onu izleyen yıllarda devir ve İntibah’ın yayına girmesi bu kentin Türkçe basın tarihinin ilk verimleri olarak görülmektedir. Asıl canlılık Hizmet, Ahenk ve İzmir’le başlamış, II.Meşrutiyet döneminde yepyeni bir ivme kazanmıştır. Mütareke ve işgalin karanlık günlerini geride bırakan İzmi basını, Cumhuriyet döneminde daha parlak bir sürece girdi. 1940’lardan sonra yeni arayışlar, çok partili düzen, basında daha farklı gelişmelere ortam hazırladı.

¹²⁰ Sacid Ayhan, 1930-40 Yılları Arasında, 25.

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

SÜRELİ YAYINLAR

Devir, Nevruz, İzmir, Hizmet, Ahenk, Alsancak, İzmir (Bıçakçızade Hakkı'nın), Şule-i Edep, Muktebes, İttihat, Çapkın, Kâve, Köylü, Gencine-i Edep, Anadolu, Şark, Müsavat, Islahat, Hukukbeşer, Sulh ve Selamet, Yeni İzmir, Halka Doğru, Sada-yı Hak, Yıldız, Türk Sesi, Ahali, Türk İli, Yeni Gün, Yanık Yurt, Dokuz Eylül, Memleket, Yeni Asır, Hürriyet, Serbes Cumhuriyet, Halkın Sesi, Efe, Ege, Yürgü, Sabah Postası, Akın vb.

DİĞER ESERLER

AÇAN, Ayşe, Halkın Sesi Gazetesi Bibliyografyası, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Bitirme Tezi, 1989.

AHMET REFİK, On İkinci Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı (1689-1785), İstanbul, 1988.

AKALIN, Belgin, Türk Sesi Gazetesi Dizini, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Bitirme Tezi, 1987.

AKKOYUN, Turan “Zeynel Besim Sun’un Mühim Bir Eseri”, Tarih ve Toplum, 115 (1993), 60-64.

AKSOY, Yaşar, “Reşat Sanlı Anlatıyor”, Yeni Asır, 8 Ocak 1985.

ARIKAN, Zeki – MARTAL, Abdullah, “İzmir’de İlk Buharlı Un Fabrikası”, Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 12 (1998), 1-22.

ARIKAN, Zeki, “Hasan-Âli Yücel İzmir’de”, Tarih ve Toplum, 84 (1990).

ARIKAN, Zeki, “Hasan-Âli Yücel ve İzmir”, Tarih ve Toplum, 17 (1998).

ARIKAN, Zeki, Muhittin Birgen, Tarihimiz ve Cumhuriyet, Tarih Vakfı, İstanbul, 1997.

AULARD, A., Fransız İhtilalinin Siyasi Tarihi, (Çev. Nazım Poroy), TTK, Ankara, 1944, 3 cilt.

AYHAN, Sacid, 1930-40 Yılları Arasında İzmir’de Çıkan Gazeteler, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Bitirme Tezi, 1988.

BALİ, Rifat N., **Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri, Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1949)**, İstanbul, 1999.

BAYAZIT, Taner, “İzmir’de Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Basın Üzerine Düşünceler”, **Tarih ve Toplum**, 98 (102), 54-56.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, Ankara, 1983, I/2.

BERBER, Engin, **Sancılı Yıllar, İzmir 1918-1922**, Ankara, 1997.

BERKES, Niyazi, “İlk Türk Matbaası Kurucusunun Dini ve Fikri Kimliği”, **Belleten**, 104 (1962), 715-737.

BERKES, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Ankara, 1973.

BEYDİLLİ, Kemal, **Mühendishane ve Üsküdar Matbaalarında Basılan Kitaplar Listesi ve Bir Katalog**, İstanbul, 1997.

BEYDİLLİ, Kemal, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası**, İstanbul, 2002.

BEYRU, Rauf, **XIX. Yüzyılda İzmir’de Yaşam**, İstanbul, 2000.

BİLGET, Adnan, **Son Yüzyılda İzmir**, İzmir, 1951.

BORA, Siren, **İzmir Yahudileri Tarihi (1908-1923)**, İstanbul, 1995.

BRAUDEL, **Civilisation matérielle et Capitalisme**, Paris, 1967.

BUSBECQ, **Türk Mektupları**, (Çev. Hüseyin Cahit Yalçın), İstanbul, 1939.

ÇAĞIN, Sabahattin, **Hizmet Gazetesi Bibliyografyası**, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Bitirme Tezi, 1986.

ÇAĞIN, Sabahattin, **Tokadizade Şekip**, İzmir, 1998.

ÇAĞLAR, İ. – GROG, G., **La presse Française de Turquie de 1795 à nos jours**, İstanbul, 1985.

ÇAKALOĞLU, F. Selda, **Mehmet Sırrı Sanlı’nın Hayatı, Hatıratı**, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Bitirme Tezi, 1992.

ÇIKAR, Mustafa, **Hasan-Âli Yücel ve Türk Kültür Reformu**, Ankara, 1996.

DENOYER, Pierre, **Modern Basın**, (Çev. Adnan Cemgil), İstanbul, 1963.

DİLBAZ, Mehmet, **Ahenk Gazetesi (1914-1930)**, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Bizirme Tezi, 1983.

EISENSTEIN, Elizabeth L., **The Printing Revolution in Early Modern Europe**, Combridge University Press, 1983.

ERSOY, Hatice, **İzmir Basınında Lozan Görüşmeleri**, DE.Ü., Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, YLT, 1989.

ESKİ, Mustafa, **Cumhuriyet Dönemine Bir Devlet Adamı, Mustafa Necati**, Ankara, 1999.

FEBVRE, Lucien – MARTİN, Henri Jean, **Apparition du Livre**, Paris, 1958.

GALANTÉ, Abraham, **Histoire des Juifs d'Anatolie, Les Juifs d'İzmir (Smyrne)**, İstanbul, 1937.

GENÇ, Sahire, **İzmir Gazetesi (1877-1878)**, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bitirme Tezi, 1987.

GERÇEK, Selim Nüzhet, **Türk Matbaacılığı**, İstanbul, 1928, 1939.

GÜNEŞ, Günver, "İkinci Meşrutiyet Döneminde İzmir'de Temaşa Hayatı", **Tiyatro Agon**, 2, 3, 4 (Mayıs-Eylül 1994).

GÜNEŞ, Günver, **1923-1931 İzmir Türk Ocağı ve Faaliyetleri**, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Bitirme Tezi, 1990.

HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, **1928'e Kadar İzmir'de Çıkmış Türkçe Kitap ve Süreli Yayınlar Kataloğu**, İzmir, 1996.

HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, **İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)**, Ankara, 2000.

HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, **İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar**, İzmir, 2004.

HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, **Necip Türkçü'nün Hatıraları ve Dil Yazıları**, TDK, Ankara, 2003.

IKONOMOS – F. SLARS, **İzmir Hakkında Tetkikat**, (Çev. Arapzade Cevdet), İzmir, 1932.

İLGÜREL, Mücteba, **Vasıf Tarihi, Mehasinü'l Âsar ve Hakayiki'l Ahbar**, İstanbul, 1978.

İLKİN, Selim – TEKELİ, İlhan, “(Kör) Ali İhsan (İloğlu) Bey ve Temsili-Mesleki Programı”, **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları**, İstanbul, 1997 ayrınbasım.

İNUGUR, M. Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, 1982-1992, 2 cilt.

İZER, Emel, **Necip Türkçe’nün Hizmet’te Yayınlanan Makaleleri**, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Bitirme Tezi, 1984.

KAYGUSUZ, Bezmi Nusret, **Bir Roman Gibi**, İzmir, 1955.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, “Milli Mücadelenin Sözcülerinden: Anadolu’da Yeni Gün”, **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XXXVI/1-4 (1981), 179-204.

KOLOĞLU, Orhan, **Basımevi ve Basının Gecikme Sebepleri ve Sonuçları**, İstanbul, 1987.

KOLOĞLU, Orhan, **İlk Gazete İlk Polemik, Vekayi-i Mısriye’nin Öyküsü ve Takvim-i Vekayi İle Tartışması**, Ankara, 1991.

KOZANOĞLU, Zeynel, **Anıt Adam Osman Nevres, “Hasan Tahsin”**, İzmir, 1972.

LAGARDE, Louis, “Note sur les journaux français de Constantinople à l’époque de Révolutionnaire”, **Journal Asiatique**, 1948, 271-76.

LAGARDE, Louis, “Note sur les journaux français de Smyrne à l’époque de Mahmoud II”, **Journal Asiatique**, 1950, 103-144.

LEVEND, Ağâh Sırm, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Ankara, 1972.

MEHMETEFENDİOĞLU, Ahmet, “Rahmi Beyin İzmir Valiliği”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 3 (1993), 347-370.

NAHUM, Henri, **İzmir Yahudileri, 19-20 Yüzyıl**, (Çev. Estreya Seval Vali), İstanbul, 2000.

NEMUTLU, Özlem, **II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’in İlanına Kadar İzmir’de Tiyatro**, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.

ÖKTEM, Haydar Rüştü, **Mütareke ve İşgal Anıları**, (Haz. Zeki Arıkan), TTK, Ankara, 1991.

ÖZDEM, Ragıp Hulusi, “Tanzimattan Beri Yazı Dilimiz”, **Tanzimat I**, İstanbul, 1940, 859-931.

ÖZDEMİR, Gülay, **Yeni Asır Gazetesi Bibliyografyası**, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Bitirme Tezi, 1989.

ÖZER, Seyhan, **Anadolu Gazetesi Bibliyografyası (1929-1940)**, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Bitirme Tezi, 1984.

PARLAK, Türkmen, **Yeni Asır’ın İzmir Yılları**, İzmir, 1989.

PARLAK, Türkmen, **Yeni Asır’ın Selanik Yılları**, İzmir, 1986.

Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, İstanbul, 1288.

SERÇE, Erkan, **İzmir’de Kitapçılık**, İzmir, 1996.

SEVİNÇLİ, Efdal, **İzmir’de Tiyatro**, İzmir, 1994.

SOMAR, Ziya, **Bir Adamın ve Bir Şehrin Tarihi**, Tevfik Nevzat, **İzmir’in İlk Fikir – Hürriyet Kurbanı**, İzmir, 1948.

SOMAR, Ziya, **Yakın Çağların Fikir Edebiyat Tarihimizde İzmir**, İzmir, 1944.

SÜRMEN, Hatice, **Yeni Gün Gazetesi ve Dizini**, DE.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, YLT, 1992.

ŞAHİN, Mustafa – ŞAHİN, Semiha, **Mustafa Rahmi Balaban, Hayatı, Eserleri, Mektupları ve Düşünceleri**, İzmir, 1994.

TABAK, Serap, **Serbest Cumhuriyet Fırkası ve İzmir Vilayeti**, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, YLT, 1991.

TINAL, Melih, **İzmir Atatürk Lisesi Tarihçesi**, İzmir, 1999.

TOPUZ, Hıfzı, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul, 2003.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasi Partiler**, İstanbul, 1952.

TUNÇAY, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Ankara, 1981.

Türk Eğitim Derneği, **Hasan-Âli Yücel’i Anma Toplantısı**, İzmir, 1999.

TÜRKER, Hasan, **Türk Devrimi ve Basın**, İzmir, 2000.

UMAR, Bilge, **Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı**, İstanbul, 2002.

UŞAKLIGİL, Halit Ziya, **Kırk Yıl**, İstanbul, 1969.

UYAR, Hakkı, “Serbes Cumhuriyet Gazetesi”, **Tarih ve Toplum**, 95 (1991), 46-50; 102 (1992), 50-52.

UYAR, Hakkı, **Sol Milliyetçi Bir Türk Aydını**, Mahmut Esat Bozkurt, İstanbul, 2000.

WITTEK, Paul, **Menteşe Beyliği**, (Çev. O.Ş. Gökyay), TTK, Ankara, 1944.

EKLER

Türk Sesi, 29 Haziran 1339 (1923), no 31

Hergün bir yaprak

ATEŞTEN GÖMLEK

Provanan çıkarken bu gömlek bizim de sırtımızda idi. Büyük muharrirenin bu meşhur eserini sinemada seyrederken, yana yana, kavrula kavrula, bu gömleği biz de giydik. Halide Hanımefendi piyese başlamadan evvel masasının başından gözlerini kaldırıp ağır bir bakışla temaşa edenleri süzüyor. Ruhlarımızın günahını, büyük mücahededindeki payansız fedakârlıklara karşı ihmal ve nisyani, çehrelerimizde araştırıyor. Ve karanlıklar arasında sırtımıza giyinmemizin içinden geçirdiği ateşten gömlekle kalplerimizdeki nisyani, hatayı, günahı yakıyor, kül ediyor. Piyes bittikten sonra ruhumuz af ve mağfirete erişti. Çam kütükleri arasından çıkan bir kaynak kadar saf ve temizdi.

Müterakeden sonra ecnebi askerlerinin tahammül edilmez derecede küstah hareketleri karşısında ayaklar altında kalan izzet-i nefsimiz ve haysiyetimiz piyesin ilk kısmında ne kadar acı acı kanıyor. Derin bir azap ile yanan kuru gözlerle, kederden buruşmuş çehrelerle onu seyrediyoruz; İstanbul'un İzmir'in ziyası, Türk ailelerinin zulmün süngüleri altında perişanlığı, intikam aleviyle parlayan ruhların isyan ve ihtilali. Bu, Türk milletine mütareke günlerinde sarılan ateş kefendi..

Birinci kısımda işte bu gömlek şeklindeki kefeni piyesin kahramanlarıyla İhsan, Peyami, Seyfi, Cemal, Ayşe, Salim'le birlikte gönlümüze geçiriyoruz.

Hummalı bir mücadele, dahili ve harici hasımlarla, hiyanetle, cehaletle ve dışarıdan gelen caniler sürüsüyle amansız bir savaş; denizde ve karada, köyde, hudutta, uyurken, gezerken, söylerken, susarken, yerken hattâ nefes alırken de devam eden bir cidal.. Türk milletine takdir edilen, bugüne kadar adamoğlunun yeryüzünde geçirdiği en mahuf tecrübe ve imtihanın bu bir avuç kadın erkek Türk kahramanına -diğer binlercesi gibi- isabet eden korkunç parçası.. Bunların ortasında İhsan'ın Ayşe'ye karşı, gözünde vatan kadar kutsileşen aşkı.. İşte ikinci ateşten gömlek..

İkinci İnönü harbinden yaralı çıkan İhsan, Eskişehir'de Ordu arkasında mütevazı bir hasta bakıcı, bir yara sarıcı Ayşe'nin ihtimamı altında nekahat

devresindedir. Bir sabah yara, bu yüksek kadın eliyle temizlendikten sonra İzmir'e nasıl gireceğini konuşurlarken İhsan tahammül edemiyor: İzmir'e girdikten sonra benim olur musun? Diyor.

Sevgili Türk kadınından aldığı kuru cevap şudur:

- İzmir'e ilk girenin arzusunu is'af etmemek elimde değildir ki.. İhsan pür ümit İzmir'e ilk girmek arzusuyla ve Ayşe'ye karşı daima artan aşkıyla üçüncü bir ateşten gömlek içindedir.

Harp, taarruz, ateş, hücum, top, tüfek, süvari, piyade hareketleri düşmanın - kendi maruf tabiriyle mağrurane ricati veyahut rezilane firarı... İzmir'e doğru ileri hareket... İhsan kaynıyor, tehlikelere yoldaştır. Talihlerle döğüşmeyi oyun etmiş bir askerdir. Bittabi Ayşe hemşire de kumandan Haşmet Beyin fırkasında ve İhsan'ı sezdirmeden adım adım takipte... Günün birinde artık beş on gün içinde hem ellerine hem de aşklarına erecek bu iki yüksek ve müştak ruhu musibet ve ölüm karşılıyor: İhsan vuruluyor, bir ağaç gibi devrilerek, Ayşe de bu hadiseden sonra tehlikeler ortasında dolaşır ve ön safta yaralanan bir neferin yarasını sararken gelen bir kurşunla bir manolya gibi solarak ikisi bir çadırın altında, fedakâr ve sadık Peyami ile Sadık'ın göz yaşları arasında artık soğumuş ellerini birbirine verir, ebediyet alemine görüyorlar.

Hastahanede yine son zaferde başından aldığı vahim yara ile yatan ve hatıra defterini yazan -esasen hikâye baştan başa Peyami'nin hatıratıdır- Peyami de faciayı tespit edip bitirdikten sonra yine Salim'in kolları arasında ebediyetteki arkadaşlarına şıtap ediyor.

Üç kısımdan mürekkep film işte budur. Tenkitkâr bir göz filmde belki müptedilik gelen bazı kusurları bulur. Fakat mevzu o kadar cazip, yaşanılan hadisat ve vekayi cereyan sahnesi o kadar munis ve mükemmel -bilhassa orduya ve harbe dair olan kısmı- insan bu kusurların cümlesini affediyor. Derin bir haz ve saadet.

Kemal -film kumpanyasını Ertuğrul Muhsin ve Cezmi'yi takdir ve tebrik ediyor, Ateşten Gömlek filmi Türk sanat alanında ve sinemacılığımızda bir terakki adımıdır. Kordelayı vücuda getirenleri tekrar tekrar tebrik ve bunu İzmir'e getiren Sakarya sinemasını takdir ederiz.

M. M. [Mehmet Midhat]

Anadolu, 23 Haziran 1340 (1924), no 3108

Hapishanedeki Hürriyetsizlikler Arasında

KÜÇÜK HÜSEYİN EFE İLE MÜLAKAT

Efe dağa nasıl çıkmış? - Yunan gelince, ... Efe ilk zevcesini nasıl kaybetmiş?

- İnsanların ezeli nankörlükleri - Yeis dakikaları - Dağ başında taştan kulelerde - Af kararını işitince - Germencik baskınında muhasarada - Yedi fişekle düşman saflarını yaran bir Türkoğlu - Bizde şekavetlerin başlıca sebebi cehalet ve zulmettir

Doğrusu vasattan kısa boylu, zeki, ablak çehreli, incecik bıyıklı bu delikanlıyı karşımda gördüğüm zaman bu adamın on üç seneden beri dağlarda dolaşan meşhur Küçük Hüseyin Efe olduğuna inanamadım desem caizdir. Nasıl? Senelerce takip müfrezelerine uykuyu haram eden maruf “Küçük Hüseyin Efe” bu zayıf ve cılız delikanlı mı idi?

O, hazirunu selamladıktan sonra gösterilen yere oturdu ve kendisine ikram ettiğimiz sigarayı, müdür Nuri beye bera-yı hürmet olsa gerek, ısrarlarımıza rağmen içmemekte taannüt ederek kalıpsız fesinin üzerine sardığı yazmanın arasına sıkıştırdı.

- Merhaba efe, nasılsın iyi misin?
- Allaha şükür iyiyiz.
- (Anadolu) Gazetesi namına seninle görüşeceğiz, ne dersin?
- Hay hay görüşelim efendim.
- Asıl memleketin neresi, kimin oğlusun?
- Söke’ye tabi Çavdar karyesinde doğmuşum, babam çoban idi.
- Eşkiyalığa nasıl başladın anlatır mısın efe?
- Murat efe isimli bir ağabeyim vardı. Kendisi bir iftiraya uğramış ve ele geçmemek için dağa çıkmıştı. Bir gün gelip beni de beraberinde alarak götürdü. Sonraları kardeşim vuruldu. Ben yalnız kaldım. Bir kere de dağa çıkmıştım köyüme inemezdim. Yunan işgaline kadar dağda kaldım.

Sözü uzatmayayım, Yunan işgali oldu. Düşman (Çavdar)’a geldi. (Söke) kaymakamı haber göndermiş “Kaç kişi kuvvet bulabilirsen al gel” demiş. Ben

de kırk kişi kadar kuvvet toplayarak Söke'ye geldim. Adamlarıma silah dağıttılar. Ve hemen o gece gâvur üstüne vararak (Germencik)'te cephe tuttuk.

Düşman adamakıllı yerleşmiş. Bir gün sabahtan akşama kadar çarpıştık. Lakin onlar çokluk idiler. Bozulduk, ricat ettik ve emir almak için Söke'ye geldik. Tekrar Germencik'te cephe tutmak emrini alarak Germencik'e döndük. Cepheye giderken şehrin mahallesinin kapısında Söke yerlileri pusu kurmuşlarmış. Ateş ettiler. Ben düşman üzerine varırken yerli din kardeşlerimden de ateş yiyorum. Canım sıkıldı. Kaymakama bir haber gönderdim. "Ben oralara gelemem" diyerek maiyetimdeki doksan kadar kızanı aldım ve "Nazilli" taraflarına gittim. (Menderes) boyunda cephe tuttuk. Demirci Mehmet Efe beni Nazilli'ye çağırdı ve orada Demirci, Mestan Efe diye üçümüz cephe tutmuştuk. Derken kuvvetler nizamiye oldu. Bizlere de "Artık siz istirahat ediniz" dediler. Ben de (Çavdar)'a dönerek evime geldim.

- Peki nasıl oldu da tekrar dağa çıktın efe?..

- Ben Çavdar'a geldikten sonra bir gün jandarma köyü çevirdi. Beni vurmak istiyorlardı. Düşündüm: Mukavemet etsem Müslümanlar birbirine kıyacaktı. Ben de yalnız başına çekilerek dağa çıktım. Birkaç gün sonra ailem de gelip bana kavuştu.

Beş on gün sonra jandarmalar (Beşparmak) taraflarında pusu kurmuşlar. Ben oradan geçerken ateş oldu. Mukabele ettik. Müsademede bir kızanım ailem vuruldu. Biz iki kişi kurtulduk. Benim için de ölmüş diyorlardı...

Efenin gözleri doldu. Hiç şüphesiz refikasının hayatına mal olmuş olan o feci günü düşünüyordu.

Maahaza bin bir maceradan, sergüzeştlardan sonra heyecanla arkadaş olması lazım gelen Küçük Hüseyin teessürüne, heyecanına çabuk hakim oldu. Ve maceralarını nakle başladı.

- Evet, biz iki kişi kalmıştık. Benim için de ölmüş diyorlardı. Bu sırada düşman tekrar gelmişti. Gâvurun tekrar gelmesi beni uyandırdı. Jandarma yüzbaşısı Hacım bey, gelsin diye haber göndermiş. Biraz sonra mürettep ikinci süvari fırkası kumandanı İbrahim bey de adam göndermiş. Ve: "Küçük Hüseyin Efe benim evladımdır. Gelsin elimi öpsün ve düşmana karşı çalışsın" demiş. Kızanları aldım, gelirken bir pusuya daha düştüm. Durduğum kayanın etrafına kurşunlar yağmaya başladı. Ben evvela (yarenlik-şaka) ediyorlar sandım. Sonra

baktım ki sahiden vurmak istiyorlar. Ben de artık yeise kapıldım. Ben hizmet ettikçe pusularla, kurşunlarla karşılaşırıyordum. Fırka kumandanına bir haber saldım, cevap vermemiş. Kendilerine hizmet etmem diye bir haber daha göndererek dağa döndüm.

Küçük Hüseyin Efe asabileşmişti. Hizmetlerine mukabil amcasından gördüğü ebedi nankörlükler dağların ceyyid ve temiz havasını teneffüs ederek büyümüş, yaşamış olan bu nim vahşi tabiat üzerinde silinmez izler bırakmıştı. Yeisini anlatırken diyordu ki:

- Öyle zamanlar oldu ki kendi kendimi öldürmek istedim. Zira o kadar daralmış, bunalmıştım.

Zavallı Hüseyin Efe! Kısa ve iptidai kelimelerle aleyhlerine ebediyen hal-i harpte yaşadığı insanların vefasızlıklarını ve bu vefasızlıkların kendisinde tevilit ettiği sükutuhayallerin kendisini intihara kadar sevk ettiğini anlatmak istiyordu.

- Sonra ne oldu efe?

- Ne olacak? Hizmet etmem diye haber gönderdikten sonra Milas'ta dağın birinde taştan bir kule yaptım. Tekrar evlenmiş olduğumdan çocuğumu çocuğumu ve kaynımı alarak dağ başında yaşamaya başladım.

- Peki nasıl teslim oldun?

- Af kararlarını işitince evimde kızanlarımdan birini bırakarak Söke'ye geldim. (Teslim olacağım) dedim. Ben Söke'de istiman ettikten sonra jandarmalar da evimi basmışlar o kızanı alarak Muğla'da hapsedmişler, evin eşyasını da teslim almışlar.

- Efe eşkiyalık hayatının en ehemmiyetli vakasını hangisinde görüyorsun?

- Gâvurun Germencik baskınında iki kişi çevrili kalmıştık. Her taraftan yağmur gibi kurşun yağıyordu. Benim yanımda yedi fişek kalmıştı. Ateş ederek yol açtım ve düşmanı yardım çıktım. Ertesi günü de kızanlarla gelerek orada birikmiş kalmış muhacirleri geçirdik.

- Başından geçen bütün bu olan bitenlere ne dersin efe?

Küçük Hüseyin Efe durakladı. Berrak gözleri bulutlandı. Sonra biz medeni geçinen insanların bayağılıklarından tiksiniş gibi dudaklarını bükerek:

- Benim gibi bir mahpus ne der? diyerek yok ki... dedi.

On üç seneden beri dağların fermanferma hakimi olarak her türlü kayd-ı medeniyetten hür ve serazad yaşamış olan Küçük Hüseyin Efe ile görüşecek başka bir şey kalmamıştı. Hem onu, hayatında ilk defa olarak bir gazeteciye yaptığı mülakat, hayli yormuş, çok üzümüştü.

Şimdi o müdür beyin müsaadesini temenni eder gibi onun yüzüne bakıyordu. Nihayet bu müsaadeyi alınca ellerimizi ayrı ayrı sıktıktan ve!

- İnşallah iyi olur, yakında aftan istifade ederek kurtulursun efe... yakında temennilerimizle.

- İnşallah efendim.

Diye karşılık verdikten sonra küçük boyu çalan hareketleri ile [son birkaç sözcük yırtık].

Ahali, 25 Temmuz 1340 (1924)

**GEÇEN SENE BUGÜN LOZAN'DA REİSİCUMHUR GAZİ
MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN ALTIN KALEMİYLE SULH
İMZA EDİLMİŞTİ**

**Sulhün akdi tarihinden birinci sene mürur ettiği halde
muahedename hâla meri'ül- icra olmadı**

BİR SENE-İ DEVRİYE

Ordu, Yunanlıların inhizamiyle, denize dökülmesiyle neticelenen büyük harpten sonra, Mudanya'da düvel-i mütelife ceneralleriyle karşılaşmıştı. Düne kadar Türkleri hiçe sayan müttefik devletler, bugün Türk süngüsünün dehşet ve heybeti karşısında her neticeye boyun eğmeğe amade bir vaziyette İsmet Paşa'nın karşısına cenerallerini göndermişti. Ordu pişdarları, İstanbul civarına, Gebze'ye, beri taraftan Çanakkale'ye kadar yaklaşmış, tehditkâr bir vaziyet almıştı. Ceneral Harrington İngiliz satvet ve kudretinden bahisle blöfler savurmakta, içinde bulunduğu muhataralı vaziyetten kendini ve dolayısıyla da hükümetini kurtarmak için uğraşmakta iken ordu, sulhperverliğini göstermek için Mudanya'da askeri bir müzakereye girişmeği kabul etmişti.

Neticede bildiğimiz gibi askeri muahede akdedildi. Müttefik devletlerin ceneralleri Türk süngüsünün kudreti karşısında boyun kırarak Mudanya'dan

ayrılırken bütün alem, pek yakında sulhün akdedileceğine kani oluyordu. Mudanya Konferansı teşrinevvelde [ekim] nihayet bulmuştu. Ordu bir müddet daha hal-i intizarda kaldı. Halbuki müttefikler zaman kazanmış, kuvvet toplamağa koyulmuşlardı. Nihayet ordunun terhisine başlandı. Lozan Sulh Konferansı da uzun müzakerattan, inkıta tehlikelerinden, blöflerden, tehditlerden, bilmem nelerden sonra neticelenebildi. Mudanya Askeri Konferansı'ndan tam dokuz ay sonra sulh akd edildi.

İşte geçen sene bugün Türk İstiklal Harbi neticesinde sulha kavuşulmuş, Türkün istiklal ve mevcudiyeti., dost, zannedildiği kadar kolay değildir. Senelerle diplomasi(ye) hizmet etmiş, diplomasi işlerinde ihtisas peyda eylemiş, kurt diplomatlarla karşılaşmak, çarpışmak ve bir memleketin menaf-i ilmiyesini tamamen taht-ı temine alabilmek cidden güç bir meseledir. İşte İsmet Paşa'nın Konferansta müşkülata maruz kalmasının başlıca sebebi bu kurt diplomatlarla karşılaşmasından başka bir şey değildir.

Asrın en son sistem vesait-i harbiyesiyle mücehhez birkaç yüz bin kişilik Yunan ordusunun on beş gün gibi pek kısa bir müddet zarfında perişan eden ve denize döken kahraman ve kahir bir orduya istinatla acaba daha nafi şerait elde edilemez, hiç olmazsa (Musul) ve (Antakya) gibi iki Türk memleketinin müzakeresini sürüncemede bıraktırmayacak, anavatana süratle iltihakını temin edebilecek çareler bulunamaz mı idi?

Harbi zaferle nihayete erdiren İsmet Paşa, şüphesiz sulh konferansında pek çok mevani ve müşkülata karşılaştı. Kanaatımızca buna sebep devletlerin zaman kazanması, kafa tutabilecek bir hale gelmeleri, blöfleri, tehditleri idi. Gönül, Musul, Antakya ve havalisi gibi anavatanla, Türklükle şiddetle alakadar memleketler mukadderatımızın da (Lozan) Sulh Konferansında neticelendirilmesini ve âtiye talik edilmemesini isterdi. Fakat İsmet Paşa'nın maruz kaldığı müşkülât ve mevani bu mesailin âtiye talikina sebep oldu.

Harbiumumiden çıkıldığında, [Her milletin kendi mukadderatına hakim olması] düsturunu vaz eden (!) Wilson prensipleriyle cihana fazilet dersi göstermek isteyen müttefiklerin (Mondros) mütarekenamesinin akdini müteakip Türk vatanının taksimi, Türk istiklalinin ref'i için nasıl çalıştıkları meydanda olduğundan Mudanya Konferansından sonra, onların hüsnüniyetle hareket edeceklerine kani olmak kat'iyen caiz olamazdı. O mağrur cenerallere boyun kırdıran, kuvvet ve kudretten, vaziyetleri istifade ederek menfaatimize daha

uygun bir sulh akdi mümkün mevani ve müşkülât ihdas etmelerine bittabi hayret edilemezdi¹. Bu esasen onların asırlardan beri devam edip gelen şiarı idi:

Kuvvete serfûru etmek [baş eğmek], zayıfa hakim olmak!

Eğer sulh konferansının Mudanya Konferansından bir müddet sonra toplanması temin edilebilseydi, (Musul) ve Antakya, Kuponlar vesaire mesaili müzakeresinin âtiye talikini müttefikler bittabi teklif edemezler ve bu suretle bu mühim meseleler de şimdiye kadar hal ve intaç edilmiş bulunurdu.

Geçen sene bugün akt edilmiş olan sulhun sene-i devriyesini kutlular, milletimizin refah ve saadet günlerine kavuşmasını, mesut bayramlar görmesini dileriz.

Sada-yı Hak, 28 Ağustos 1340 (1924), no 1422

İKİNCİ İHSANİYE

Aldı bir endişe birden herkesi
Oldu bir havra vilayet merkezi
Sardı vaveylası halkın körfezi
Oldu havra vilayet merkezi

*

Öyle bir (vali) ki asla yok eşi
Sarpa sardırmaktadır her işi
Daima ihlal eder asayışı
Oldu bir havra vilayet merkezi

*

Duysa (Nefi-i zaman)ın namını,
Bezl eder tevkif ile enamı
Hep gülerler görseler endamını
Oldu bir havra vilayet merkezi

*

Bence askerdir o asker kalmalı
Ordunun başında mevki almalı
Durmayıp paydos borusu çalmalı
Oldu bir havra vilayet merkezi

*

¹ Cümle düşük (ZA).

Eylemez arzu-yı halefe inkiyat
 Vermez istifasını eyler inat
 Nerdesin sen, nerdesin (vali) Murat?
 Oldu bir havra vilayet merkezi

İzmir 27 Ağustos 1340
Nefi-i Zaman

Sada-yı Hak, 19 Eylül 1340 (1924), no 1440

TÜRK MÜSTAHSİLLERİ BİRLEŞİNİZ

Bir asra yakın zaman var ki (Türkiye Teceddüt Tarihi) yazıyor. Onu düşünüyorum. Başlıbaşına mukaddes bir ateş, bir aşk halinde beliren teceddüt hareketlerini, hararetle takip etmekteyim. Fakat bugün, bu büyük yürüyüşler, bu yüksek manzaralar içinde Türk halkı hesabına zaman zaman bağırma taş basmak ihtiyacını duyuyorum.

İnkılaplarımız daima derin bir yara yüzünden kanadı. Bana göre bu yaranın sebepleri çoktur. Fakat esas, vücuda getirilen bütün teceddütlerin halka mal edilememesidir. Millileştirilememesidir. Vücuda getirilen eserlerden ekseriya ya bir şahıs, ya bir şahıs, ya bir zümre faide gördü. Türkiye bir şahsın yahut bir zümrenin malikânesi halinde kaldı. Memleketimizin bugünkü vaziyeti asri mânasıyla bir halk hükümeti vücuda getirmeğe pek çok müsaittir. Çünkü son büyük ve muzaffer Türk inkılabı buna hail olabilecek en mahuf ve yırtıcı maniaları ortadan kaldırmış bulunuyor. Zemini de hazırlamıştır. Esasen bunun için çalışmıştır, bu maksatla kan dökmüştür.

Geçen teceddüt hareketleri daima yarım kaldı, topalladı. Son inkılabımız ise, büyük, çok esaslı, çok şuurlu bir kavrayışla vazifesini ikmal etti. (Türkiye Halk Cumhuriyeti) bunun eseridir.

İnkılabı millileştirmek, (Türkiye Halk Cumhuriyeti)'ni Türk milletine, Türk halkına esaslı bir surette mal etmek zamanı artık hulul etmiştir. Bunu başarabilecek müessesat ve teşkilatın ikmali lazımdır. Bugün bunlar Türk milleti, (Türkiye Halk Cumhuriyeti) hesabına hayati zaruretlerdir. Türk milleti, asri bir millet olarak yaşayabilir. Başka türlü kurtuluş ve halas yolu yoktur. (Halk Cumhuriyeti) bunun zaruri ve kat'i ve çok tabii neticesidir. Bunu yaşatmak lazımdır.

Biz Türkler inkılabımızı takviye için asr-ı hazır medeniyetini milli şiarımıza göre zaruri neticeleri ile kabul etmek mecburiyetindeyiz. Bunlar milli bir Türk devleti, esaslı ve kuvvetli bir halk idaresi tesisi meselesinde mutlakıyet ifade eder.

Süratle yürüyen ve yükselen inkılabımız sonunda bütün düsturlarıyla bir (Halk Cumhuriyeti) halinde belirdi ve durdu. Bunu millileştirmenin ve halka mal etmenin bize göre en kısa yolu, yine halka doğru iktisadi teşkiller, iktisadi taazzuvlardır. Bir asırlık teceddüt tarihimizin kapatamadığı yaranın bizce ilk ve seri tedavisi budur. Bir kere daha sesimizi yükseltiyor ve bağırıyoruz:

TÜRK MÜSTAHSİLLERİ BİRLEŞİNİZ!..

*

* *

Devlet ve hükümet denilen kudrete, en yeni bir tahlil ile denebilir ki iktisadi harektir. İktisat hareketlerinin mekanizması kimin ve kimlerin elinde ise şüphe yok ki Türkiye’de de, Türkiye Halk Cumhuriyetinde de, inkılabın herhangi bir safhasında da ve her yerde sahipkılan onlardır.

Bu mânaya göre diyeceğiz ki Türkiye bugüne kadar şahısların, zümrelerin ve yabancılardan çiftliği idi!..

Biz, cebbar sarayların, elleri satırlı halifelerin altı asrı mütecevaz bir zaman hüküm sürmeleri sebeplerini bilhassa bu esasta buluyoruz. Vakit vakit memleketin malikâne halinde ve milletin esir sürüleri vaziyetinde kıpırdanışındaki saikleri burada görüyoruz. Başta Türk müstahsilleri, Türk milleti, milli iktisat teşkilatını vücuda getirmediği bu tahakküm bugün değilse, yarın başgösterecek ve devam edecektir. İnkılaplar, millileşmeyecek, halka mal edilemeyecektir. İnkılap şahsi değilse bile, zümre tagallübünden yakasını kurtaramayacaktır.

TÜRK MÜSTAHSİLLERİ! İNKILABIN SELAMETİ İÇİN BİRLEŞİNİZ!..

O vakit sesiniz daha çabuk duyulacak. İhtiyaçlarınız daha çok ve daha süratle ödenecek, Türkiye mamur ve mesut bir ülke, bir vatan olacaktır. Çiftçiler, sanat erbabı, tüccarlar, işçiler tuttıkları işlere göre cemiyetler sendikalar vücuda getirebilirler. Ve nihayet bu sendikalar ittihat edebilirler.

Ortaya çok kuvvetli bir (Türk İktisat Birliği) çıkabilir. Bu birlik güneştir ki bütün medeni milletlerde olduğu gibi asri, hür ve hakim bir milletin, Türk milletin asla fedakârlık kabul etmez teşkilatındandır.

Bu yaşamak için, hayat mücadelesi için, inkılabın bütün manasıyla inkişafı ve tealisi için kat'i bir zarurettir. Bu gibi birliklerdir ki Türkiye'yi Türkiye Halk Cumhuriyeti'ni mütegalibelerin şahısların, zümrelerin ellerinden kurtarabilir.

Bu birlik, Türkiye'yi milli bir Türk devleti, kuvvetli bir halk Cumhuriyeti halinde yaşayacaktır. Çok aziz ve çok mukaddes inkılabı düşman nazarlarından koruyacaktır.

Türk köylüsü, Türk çiftçileri ve bütün Türk iktisat unsurları yabancıların oyuncağı haline düşen, mesailerinin semerelerini bu silahla müdafaa edeceklerdir. O vakit incirim ucuz satıldı. Üzüme müşteri bulamadım. Tütünlerim yanıyor. Buğdaylarımı satamadım, geçinemiyorum, itibar bulamıyorum, yardım göremiyorum gibi felaketli ve korkunç sesler duyulmayacaktır. Bunların hepsi sür'atle yoluna girecektir. Türkiye Halk Cumhuriyeti, halk inkılabı çelik çemberler içine alınmış, en asri müdafaa vasıtalarıyla teçhiz edilmiş olacaktır.

Aziz ve çok çalışkan Türk köylüleri, Türk müstahsilleri! Hep sizleri düşünüyorum. Biliyorum ki teceddüt yolunda hep siz çalıştınız. Sizi mutaassıp cahil zannedenler kendi hallerini hikâye ettiler. Onlar sizi ve sizin, tarihinizi bilmezler. Vatani siz kurtardınız. İnkılap sizin güçlü kuvvetli bazunuzun eseridir. Zaten herşey ve bütün tarih sizindir. Lakin bundan daima başkaları faidelendi. Zaferlerden dönüşünüzde silahınızı duvara asarken tütmeyen ocağınızda yavrucuğunuzu aç buldunuz. Bütün emeğinin nasibini hep böyle gördünüz. Hayatınızı böyle sürüklediniz. Türk müstahsili! Sen o insansın ki zaman zaman bütün bir dünya tarihi azim ve iradenin önünde diye geldi. Unutma ki bütün bunları teşkilatla yaptın. Şimdi yeni hayata, Halk Cumhuriyetinin açtığı yeni ve feyizli hayata efendi olarak giriyorsun. Bunda mutlaka ve mutlaka teşkilatla muvaffak olacaksın.

TÜRK MÜSTAHSİLLERİ BİRLEŞİNİZ!

**Mahmut Esat
İzmir Mebusu**

Türk İli, 5 Mayıs 1341 (1925), no 40

YENİ İZMİR

Güzel İzmir'den sonra artık yurdumuzun bir ismi de Yeni İzmir olmalıdır. İzmir'in Yeni olmasını bütün Türk İli için ve aynı zamanda bütün Türk İli de İzmir'i yeniden yapmağa mecburdur. Çünkü İzmir Türk iktisadiyatının, Türk ticaretinin ve Türk ilinin bir nefes borusudur. Çünkü nasıl bütün Türk ili üç sene kadar süren ayrılık demlerinde İzmir'in hasretini çekmiş İzmir'den ayrılmanın nasıl bir felaket olacağını anlamışsa bugün İzmir'in harabiyetinden İzmir'de lazımgelen mebaninin bulunmamasından evvel rütbe iktisaden müteessirdir.

Çünkü İzmir bu haliyle teşkilat ve tesisat-ı iktisadiyeye malik olmamasından ithalatla Anadolu'ya giden malları Anadolu için pahalı mal ettiği gibi ihracatta da mal sahiplerini bir takım fuzuli masraflardan dolayı harıçteki rakipleriyle çarpışmayacak derecede zayıflatmaktadır. Ve bütün memleketin iktisadi teneffüsünü daraltmaktadır. Bunun için İzmir'in imarı müstacel mesail-i umumiye meyanındadır. Ve bütün memleket bu husus için meşgul olmalıdır. Bilhassa biz İzmirli için Yeni İzmir'i düşünmek, her medeni şehir gibi aziz İzmirimizi de iktisadi, beledi bilcümle teşkilat ve tesisatıyla gözümüzün önünde bir lahza da olsa imar ve inşa edilmiş bir halde tecessüm ettirmek ruhumuza tesellibahş ümitler canlandırmak sarıh bir hakkımızdır. Zaman olmuyor ki; İzmir'e, İzmir'in imarına ait bir haber almamış bulunalım [bulunmayalım?]. İzmir elektrik tramvay imtiyazı, İzmir telefon imtiyazı, İzmir belediyesinin Meclis-i Milli'ye tebliğ edip mebuslarımızın himmetiyle kabul ettirdiği kanun layihası, İzmir belediyesinin mezbaha, hal tesis ve inşası hakkındaki projeleri ve saire... İşte hep bu haberler karşısında bir dakika da olsa insan İzmir'in pek yakında imar edileceğine, şu fani dünyada medeni bir şehirde ikamet etmek ihtiyacımızı bir gün gelip tatmin edileceğine itimat ediyoruz. Her teselliye muhtaç olanlar gibi biz de müteselli oluyoruz. Fakat yine bir lahza tefekkür, küçük bir ıstıbah ile ruhumuzu okşayan bu teselli bulutlarının şeytani bir kudretle silindiğini görüyoruz. Çünkü istirdad-ı mesudu [mutlu kurtuluşu] müteakip geride kalan hemen üç sene zarfında İzmirimizin imar ve inşasına ait tahta barakalar müstesna olmak üzere hiçbir şey yapılmadığını, daha birçok senelerde yapılamayacağını, çünkü İzmir'in bir ticaret ve iktisat şehri olması münasebetiyle vaziyet-i iktisadiyesi ve ticariyesi düzelmedikçe bu iki âmile muvafık bir cereyan verilmedikçe İzmir'in imar edilemeyeceğini para buhranının her zaman hareket beklenen müessesinde daimi bir engel olacağını derhatır eyliyor. Evvelce duyduğumuz haz ile kabaran göğsümüzün yavaş yavaş

sevindiğini hissediyor, gövdemiz üzerindeki başımızın ağırlaşarak önümüze doğru eğildiğini anlıyoruz. Bu hal İzmir'in imarı hakkında zihnimizde tevarüt eden fikirlerin zafiyetinden başka bir şey olabilir. İzmir imar edilir ve İzmir eskisinden bin defa daha güzel olarak Yunanlıların Atina ile Türk arasında yaptığı Yeni İzmir karşısında evladını mahçup eyleyebilir.

Ancak; suni bir kuvvet yani bir hükümet eli bu imar ve inşa keyfiyetinde âmil olursa ve aynı zamanda tanzim edilecek imar planları daima İzmir'in vaziyet-i hususiyesinden mülhem olarak İzmir'le beraber mülhakatının vaziyet-i iktisadiyesinin daha doğrusu ithalat ve ihracatının takip ettiği mecranın genişlemesine sebep vermiş bulunursa işte o zaman İzmir'in birden çıkan mantar gibi hissedilmeyecek kadar yakın bir âtide imar ve inşa edilmiş olduğunu görür ismine de Yeni İzmir denir.

Nazmi Sadık

Türk İli, 26 Haziran 1341 (1925), no 85

İçtimai Dertlerimizden

EVLERİMİZDE MUSİKİ!

KADINLARIMIZIN HAYAT MÜCADELESİNE İŞTİRAKİ

Ud, battal ve banal bir çalgıdır – Bu eski sazla bugünkü ruh ihtiyacı tatmin edilemez – Ev, hayat ve salon kadını! – Kızlarımızı nasıl yetiştirmeliyiz?!

Bugünkü yazımız, âdeta dünkünün zeyli mesabesindedir. Bununla beraber, müstakil, başlı başına bir mânası vardır. Canlı, vazıh bir tablo arzeyler.

Dün, kadınlarımızı eğlencelerimize teşrik lüzumundan bahseylemiştik.

Aile hayatımızı düzeltmek, maateessüf bunu yapmakla müyesser olivercek şeylerden değildir. Daha birkaç lüzum vardır ki, bunlar da, şunlardır: Bizim, iş, istirahat gibi iki safha arz eden istirahat kısmına taalluku bulunan tatil günleri tenezzühüne ailemizi de teşrikimiz kâfi gelemaz. Bir de bizim kendi evlerimiz içindeki huzurumuz, eğlencemiz vardır.

Yahut bunun da muhakkak olması lazımdır. Hiç münasebetsiz vakitlerde, gözlerimizin harice müteveccih bulunması aslen makul değildir. O zaman kendi yuvalarımızın içinde, aile ve çocuklarımızı bir araya toplayıp tatlıca görüşmek,

hatta hissi eğlencelerimizi bile tatmin eylemek mutadımız bulunmalıdır. Hissi eğlence, yani ruhi ihtiyaç kelimeleriyle fikre bir anda tebadür eyleyen [akla gelen] şey de musiki olduğuna şüphe mi vardır?! Musiki denilince, ellerde ve kucaklarda gezen şeyin tayini müşkül veyahut birkaç şeyden daha fazla revaçta bulmanın intihabı muktezi bir şey değildir: Derhal, (ud)'un o asırdide, mânasız şeyin, o hayide, uğultulu sesi hatıra gelmez mi?

İşte, bu çalanı ve dinleyeni bayıltan bizi neşe yerine en koyu ve kahir kederlere boğan çalgı, bugünkü hissimizin zevkini temin edebilmekten, kat'iyen yaklaşmamak üzere, pek uzaktır. Hele onunla çalınan:

“Ördek suya dal da gel!”

“Yardan haber al da gel!”

• • •

“Entarisi ala benziyor.”

“Şeftalisi bala benziyor.”

Gibi parçalar, hususıyla bir aile meclisinde bir kadının bir kızın ağzından çıkmak şöyle dursun hatta onların istediği şeyler bile değildir. Bugün içtimai mefkûremiz, hayat hedefimiz, zevk tarzımız, tamamiyle değişmiştir. Ve külliye değişmesi de mukadder ve mutlak. Acaba, ud ve onunla çalınan şu şarkılar bu yeni icabata, ihtiyaçlara uyuyor mu?

Bize, yeni zevkleri tattıracak, yeni mefkûreyi sevdirecek, hulasa yaşamak ve bahtiyar olmak aşk ve imanını nefh [çalacak] edecek şarkılarla onları ince ve müheyyiç surette canlandıracak ve dinletecek çalgılar lazımdır.

Bunlar da: Ne bugünkü şarkılar, ne de kucaktan, kucağa dolaşan bugünkü çalgılardır.

Şairlerimize yeni ufuklar açılmıştır. Bestekârlarımız, onların ibdaatını, aynı maksadı nefh edecek, ahenklerle bestelemelidir. Evlerimizin içine, artık asrın müttekâmil çalgılarından biri olan piyona girmelidir.

Bir aile reisi de, çocuklarını musikiden anlar surette yetiştirmek mecburiyetindedir. Zira onlara sarf edeceği himmetle, kendi ruhunun ve kendi evinin daimi bir ihtiyaç ve neşesini temin etmiş olacaktır. Bittabi, bu arada dansın da ihmalı, kat'iyen caiz olamaz... Türk kadın ve erkeği, zevk zamanlarını esnemek ve düşünmekle geçirecek değildir. O, hayat kederlerini iktihama [küçük görme] kadir bir sürur ve şetaret içinde yaşayacak ve dans

edecektir. Ve dans ne bir masraf ne bir zahmet, ne de bir külfettir. Yalnız arzu ile elde edilmesi mümkündür.

Şimdiye kadar yalnız istirahatın, eğlenmeden, tenezzühten bahs ettik:

Çünkü çalışabilmek için bunlar şarttır. Zira dinlenmemiş, yorgun, kederli, hayata karşı dargın bir ruh, çalışmanın saiki olamaz. O yılgın, bezgin bir halde bulununca vücudu inzivaya, ye'se, hayatı sükût ve harabiye sürükler. En evvel işten bahsetmeyişimizin sebebi de işte bu hakikattir.

Şimdi de sa'y ve amele geçiyoruz. Fakat biz zaten hayat mücadelesi içinde boğulup, duran erkeklerin mesaisinden bahsedecek değiliz. Çünkü bu, aile hayatını tanzim hususundaki hedefimizin ayrı bir safhasıdır. Fakat, bir ailenin temellerini teşkil eden, kadınlarımızın iş ve vazifelerinden bahseylemek arzusundayız. Ve kadını şu üç itibari sınıfa ayırıyoruz:

Ev kadını

Hayat kadını

Salon kadını

Fikrimizce her kadın en evvel ev kadını olmak mecburiyetindedir. Çünkü bu esastır. Bu kadınlar, yalnız ev kadını olarak kalmak vaziyet ve mecburiyetindedirler. Ev kadını, evin her işinde vukuf ve behresi bulunan bir kadın demektir. Bazı ailelerin vaziyeti, bu vezaifi kadının bizzat icrasını icap ettirir. Kadın bilir ve yapar. Bazı ailelerin maddi refahı fazla olur.

Hizmetçi kullanır, yaptırırlar. Fakat yine o işlerin yolunda yapılıp, yapılmadığını tetkik, hatta icrasına nezaret ev kadınının vazife ve mecburiyeti demektir.

Binaenaleyh her kadının, bir kere ev kadını olması şarttır. Ev kadınlığı, kadınlıkla tevemdir [eş], lazım-ı gayr-ı müfarktır.

Hayat kadınına gelince: Evvelce hayat kadınlığı anca bir fer' olabilirken, hatta daha evvelleri fer' bile olamazken, şimdi hemen hemen ev kadınlığına yaklaşmış, hatta pek çok yerlerde ev kadınlığı gibi mecburiyet ve zaruret haline gelmiştir. Hususiyle, genç kızlarımız için, hayat kadını olarak yetişmek ve yaşamak adeta elzemdir. Fakat, daima ev kadını da olmaları şarttır. Ondan sonra, hayat kadını olmaları lazımdır. Şu halde, yeni hayat, kadınının hem ev, hem hayat kadını olmasını iktiza ettiriyor, demektir.

Sebebi mi?!

Bir kere (hayat kadını) demekle murat ettiğimiz manayı söyleyelim. Hayat kadını, hayat mücadelesine iştirak eden ve çalışan kadındır.

Evli bir kadının, aile kadınlığı müsaade ve imkân veriyorsa, kendi zevcine yardım edebilmesi yahut vücut ve istitaatı [güç, yeterlik], kudreti nispetinde bir iş yaparak kendi ailesinin maddi refahına müzaheretle bulunabilmesi ne kadar iyidir. İşte, Avrupa'da, Amerika'da kadınların gazino, pastahane, otel, yazıhane, imalathane saire gibi yerlerde, ancak yapabilecekleri işlerde istihdamların ve kocalarının kendi müstakil işlerinde, müesseselerinde de birer nazım-ı umur vazifesi görmeleri, pek meşkûr ve müfit neticeler vermektedir. Bizde de aynı neticeleri parlak surette verilecektir.

Zira, köylerde erkeğinin yanbaşında, ocağının her işine iştirak eden Türk kadını şehirlerde de hayat mücadelesine atılacak kadar kuvvet ve metaneti haizdir.

Hayat mücadelesine girmesi lazım gelen yalnız kadınlarımız değildir. Kızlarımız da hatta daha fazla bir zarurete tabidirler.

Bir kız, eğer hayat mücadelesini başarabilirse, bakılmak için, herhangi bir münasebetsizin karısı olmağa mecbur kalmaz. Zira böyle bir izdivaca mecburiyet, onu bütün ömrünce bedbaht kalmağa mahkûm eylemektedir. Zira izdivaç, karın doyurmak değildir; hayat arkadaşlığıdır. Karnını bizzat, kendi kazancıyla doyurabilen ve bu husus için nefesine güvenen bir kız ulu orta bir adamın kucağına atılmaz.

Kendine layık, tab'ına uygun bir koca arar, bulur ve ondan sonra evlenir..

Böylece, izdivaçlarımız da esaslanır, geçimimiz de yoluna girerek ailevi refahımız da artar. Bu üç şeyi tahsil edince de içtimai bünyemiz kuvvetlenir, toplu yaşayıştan mütevellit zevkimiz artar...

Bunlardan husule gelecek büyük netice ve faydaların ise, haddi hesabı yoktur. Onlar bütün milletin yüzünü güldürecek ve hiçbir sözle ve kalemle nakil ve tasviri kabil olmayacak büyük ve lahuti şeylerdir. Ve sonra çalışan kadın, fuhşa da mukavemet eyler. Zira fuhuş ekseriyetle ihtiyaçtan ileri gelir, çalışmak, ihtiyacı öldürecek bir ilaçtır. Bu sebeple, kadınların hayat mücadelesine iştirakinden tevehhüm eden köhne kafalıların zehabı kâmilten ve külliyyen batıldır. Zira, çalışmak namusun en büyük zaminidir.

İşte biz, asriliği böyle anlıyoruz. Şık ve temiz giyinmesini bilen gençlerimizden memnunuz. Şekil asriliği yaparken fiili asriliği ihmal caiz değildir. Çünkü adımlarımızdan biri geride iken ilerleyemeyiz. Ey yeni fikirli, asri imanlılar! Başlarınızı zihinlerinizi evlerinizin içine çeviriniz. Zira kadını elinden tutmadan ilerleyemeyeceksiniz! Zira o, yürüdüğünüz mukaddes yolu aydınlatacak efsanevi bir nurdur.

EK - I

Yeni Gün, 20 Ağustos 1925 (1341), 29

TÜRKİYE'Yİ TASNİF TECRÜBESİ

Türkiye’de Küçük Sanatlar ve Esnaflık ve Esnaflığın Tavsifi

Bütün zirai memleketlerde Türkiye’de de ehramın kaidesinden zirvesine doğru, ikinci tabakasında küçük sanatlar ve esnaflık bulunur.

İçinde işbölümü inkişaf etmemiş göçebe cemiyetlerde küçük sanatlar henüz doğmamıştır. Her insan az çok kendi ihtiyaçları için bizzat bir sanatkârdır. Aletleri basit, hammaddelerini imal hususundaki ihtiyaçları iptidai olan bu gibi cemiyetler için zaten küçük sanatın inkişafına ihtiyaç yoktur. Yalnız bazı göçebeler içinde, ziraatlerinin inkişafı nisbetinde kaba marangozluk ve kaba demircilik gibi bazı işler için hususi bir ihtisas elde etmiş insanlara tesadüf edilir ki işte bilahare köylerden başlayacak olan küçük sanatlar bu nevi insanlardan türemiştir. Göçebe cemiyet köylüleştiği, yani toprak üzerinde yerleştiği zamandan itibaren de küçük sanat, esnaflık hayatı inkişafa başlıyor, çiftçi arabaya muhtaçtır, sabanın ucuna demir takmak ihtiyacı vardır. Arabasını imal ve evini inşa için bir takım aletlere muhtaçtır. Bunun gibi daha birçok aletlere karşı hayatta ihtiyaç arttıkça birer birer küçük sanatlar ve bu sanatlar içinde ihtisaslar teşekkül ve inkişaf eder. Köyde servet teraküm ettikçe, köyler büyüdükçe, kasabalar vücuda gelip hacımları arttıkça, servetlerinin kuvvetiyle türlü türlü ihtiyaçlar hissetmeye başlayan zenginler çoğaldıkça bu küçük sanatlar da hem nev’i hem de miktar itibariyle artarlar ve aynı zamanda esnafılar da vücuda gelir.

“Küçük Sanat” ne demektir? Bu tabir bizde yenidir ve Avrupa’dan ithal edilmiş bir ıstılahtır. Evvelce “hırfet” diyorduk. “Herif” kelimesi de “küçük sanatkâr” manasına geliyordu. İstanbul’da vaktiyle şan ve şeref yalnız “Kul

taifesinin” olduğu ve “kul” olmayan kendi sa’yî, emeği, ihtisası “meslek”i ile geçinen insanlar muhakkar görüldüğü için “Küçük Sanatkâr”ın Arapçası olan “herif” kelimesi İstanbul’un “Kapıkulları” tarafından hakaret mânâsı ifade etmek üzere kullanılan bir kelime olmuştur. Sonraları yavaş yavaş insanları, cemiyetleri “iş”leri Avrupalılar tarzında tasnif, tetkik ve mutalaa’yı öğrendikçe çok yeni zamanlardan, hemen dünden beri küçük sanat ve küçük sanatkârlar ıstılahı(nı) kullanmaya başladık. “Küçük Sanatkâr” hammaddeyi kendi mütehasıs sa’y ve ameli ile işleyerek onu mamul eşya şekline sokan veyahut, herhangi mamul eşyayı madde-i iptidaiye olarak kullanmak suretiyle, onun şeklini değiştiren mütehasıs işçinin ismidir. Bir zamanlar bu “hîrfet” sahipleri ile vazifeleri yalnız mübadeleye tavassut etmekten ibaret olan “küçük ticaret” sahipleri birbirine karıştırılır ve bunların hepsine de “esnaf” derlerdi. Bunun sebebi de yok değildi: Ekseriyetle küçük sanat sahipleri, hem kendi evlerinde veya dükkânlarında bizzat işleyerek eşya imal ederler, hem de bunları satarlar. Bunun bu şekli, Türkiye’de el’an en ziyade münteşir olan şeklidir. Küçük ticaret yapan perakendeci tüccarlar da aynı tarzda çalıştıkları ve hepsi de kendilerine mahsus olan içtimai teşkilatlarda [Esnaf cemiyetlerinde] aynı tarzda toplu olarak çalıştıkları için hepsine birden esnaf namı verilmişti². Bundan başka doğrudan doğruya küçük sanatkâr olanlarla perakendeci ve küçük tüccarlar arasında, birbirlerini hem eşya imal etmeyen, hem de bir “ihtisas ile işleyen” mütehasıslar vardır. Bunun için vaktiyle bunları birbirlerinden ayırmaya lüzum görmeyerek hepsine birden “Esnaf” denilmiştir. Fakat, biz şimdi küçük sanatkârı, “hîrfet” sahibini esnaftan ayırmak lüzumunu hissediyoruz.

Niçin? Eğer yalnız doğrudan doğruya Türkiye hayatını gözönüne alarak ıstılahlarımızı ona göre tayin etseydik belki de böyle bir tefriğe lüzum görmezdik. Zira, Türkiye’de esnaflık ile hîrfet, bugün de tıpkı eski zamanlarda olduğu şekilde, birbirlerine karışık bir halde bulunurlar. Fakat, bizim hayatı tetkik için kullandığımız ıstılahlar bize Avrupa’dan geliyor, çünkü usullerimizi oradan alıyoruz. Garp cemiyetlerinde ise “hîrfetin” ticaretle hiç karışmayan bir şekli de olmuştur. Yalnız imali düşünen ve imal ettiği eşyayı nahieler vasıtasıyla sattıran sanatkârların Avrupa’da çoğalması, onların, yeni zamanlarda, ayrı bir isim ile yâd edilmelerini mucip olmuş, bizde bu suretle bu tabiri onlardan nakletmişiz. Bu mutalaa ettiğimiz iş sahasını ve cemiyet muhitini daha vazîh, daha tertipli ve daha kat’î bir tasnif içinde görmemizi

² “Meslek”te bu meselelere dair şimdiye kadar pek çok malumat intişar etmiş ve bu teşkilatın bir cemiyet hayatını tanzimde oynamış olduğu fevkalade büyük rol, tamamen izah edilmiştir.

temin ettiği için faidelidir. Fakat makalemizde bunların hepsini birden mutalaa edeceğiz. Çünkü içtimai vasıfları ve iktisadi ahvalleri itibarıyla Türkiye’de küçük sanatkârlar ile her nevi esnaf arasında hiçbir fark yoktur.

Küçük sanatlar, esnaflık Türkiye’de bir zamanlar pek münteşir idi. Vaktiyle kuvvetli bir sanayi istihsaline malik olduğuna şüphe bulunmayan imparatorlukta her millet arasında birçok sanatkârlar çıkıyordu. Büyük bir imparatorluk merkezi ile vilayetlerde büyük idare merkezleri etrafında, köyden şehirlere ve “başşehir”e doğru, gittikçe artan ve gittikçe kesafet peyda eden türlü türlü sanatlar vardı. Bütün sanatlar, en büyük imalattan en küçüklerine en kaba işlerden en ince işlere varıncaya kadar her şey, küçük sanat halinde işleniyor ve ticaret bu suretle yapılıyordu. Hatta toptancılık bile aynı halde idi. Vakia toptancılık ismen “ticaret” idi; fakat, büyük sanayiin, büyük sermayedarlığın henüz teşekkül etmemiş olduğu bir devirde her şey dağınık, parça parça yapıldı. Bunun için bütün ticaret işleri hep “esnaf” bünyesini haiz bulunuyordu.

Bu hal uzun müddet, bütün orta tarih devri imtidadınca devam etmiştir. Büyük Avrupa sermayesinin müdahalesi Türkiye dahilinde kendi tesirlerini şiddetle icra ettiği zamana kadar devam eden bu hal, nihayet bilhassa bir asırdan beri tamamen değişmiştir. Bu tahavvülü gelecek makalemizde daha etraflı izah edeceğiz. Bu makalede ise, sadece küçük sanatkârların ve esnafın hal-i hazırdaki umumi vaziyetlerini birkaç satırla hulasa edeceğiz.

Küçük sanat sahipleri ile küçük dükkânlar, -yani perakende suretiyle küçük mühadeleye tavassut eden küçük ticaret- Türkiye’de çiftçi ve çoban tabakasından sonra en çok kesafeti haiz olan cemiyet tabakasını vücuda getirirler. Bu insanlar, ekseriyetle haluk, çalışkan, ekmeğini sa’yinden çıkarır, kimsenin malına göz dikmez; kimsenin ekmeğini elinden almaz, kulluk, intisap, dedikodu ve fitne sayesinde servet iktisabını düşünmezler. Daima mütevazî yaşarlar, iş görmesini bilirler, iktisadı çok severler, israftan kaçarlar, paranın "işten değil, diştten arttığına" kani bulunurlar, ve daima çalışırlar. Bunlar arasında, hatta ihtikâr sevmeye kail olan ticaret şubesine mensup olanlar hakkında dahi bu söylediklerimiz, bir vakitler aynen doğru olurdu. Yeni devirlerin iktisadi şartları hayattaki eski ahenk ve nizamı bozduğu ve maişetleri daralttığı zamandan beri bu muhitte bilhassa dükkâncı tacirin ahlakını fazla bozmuştur. Ahlaki, fitri değil, içtimai ve bilhassa cemiyetin maddi şartlarına bağlı olarak mutalaa etmek lazımgeldiğini bugün artık anlamış bulunduğumuz için bu hali de tabii görürüz.

[Zaten ahlak sade onlarda değil, her tarafta bozulmuştur. Köylüde, çobanda; ırgatta, küçük sanatkârda ve ilh...] Aynı zamanda bu insanlar, kanaatkâr oldukları nispette, büyük servetler iddiharına [birikimine] da muvaffak olamazlar. Büyük servetlerin iktisap ve iddiharının ne gibi şeraite bağlı olduğunu, girdiğimiz tetkik tecrübesinin içtima “fizyoloji” kısmında mutalaa edeceğiz. Burada hûlâsa etmek üzere şunu söyleyelim ki içtimai Türk ehramının ikinci tabakasını teşkil eden bu muhtelif meslek sahibi insanlar, bilgi ve zekâca içtimai nüfuz mertebesi itibarıyla de köylülerden sonra gelirler.

Muhittin

Ek - II

Yeni Gün, 28Ağustos 1925 (1341), 36

TÜRKİYE'Yİ TASNİF TECRÜBESİ

Köylünün İşi: Çobanlık ve Çiftçilik

Umumi bir tabir ile “Köylü” namı altında zikredilen bir cemiyet tabakasının Türk milletini teşkil eden muhtelif cemiyet kitleleri arasında işgal ettiği mevki ve bu tabakanın harici bir tasvirini geçen makalemizde yazmıştık. Bu makalemizle de “Köylü”nün işlerini ve bu işlerin Türkiye’deki mevkiini tetkik edeceğiz.

Çobanlık ile çiftçilik, birbirlerinden tamamen ayrılmayan iki iştir. En iptidai ziraat devirlerinde çobanlık en mühim rolü oynadığı gibi en müşkül ziraat devrinde de çobanlık hem şeklini değiştirir, hem de nispeti daralır. Fakat daima çobanla çiftçi yan yana bulunurlar, biri diğerinden ayrılmaz.

Her milletin varlığı bir “istihsal varlığı”dır. İstihsal olmayan yerde hayat yoktur. Bütün tabiatta, bütün uzviyette ve bütün cemiyette hayatın devamı, ancak istihsalın devamı demektir. İstihsal durduğu gün bir cemiyet ve bir millet, bir zaman eskiden müdahhar [biriktirilmiş] kuvvetleri istihlak etmek üzere kısa bir tevakkuf devri geçirir, sonra da inhitat başlar ve nihayet ölür. Binaenaleyh, kolayca anlaşılır ki, nasıl Almanya’yı, İngiltere’yi vesaireyi fabrika istihsalı, maden istihsalı gibi yüksek bir teknik’e muhtaç olan istihsalı yaşatıyorsa Türkiye’yi de, çok iptidai bir istihsal şekli olan çobanlık ve çiftçilik tutuyor.

Çiftçilik ve çobanlık işleri, Türkiye’de ne göçebe ne de köylü işidir. Bütün Türkiye’nin ana işidir, bunun için Türkiye’de en müteammim [yaygın] iş budur, o köyde de tevakkuf etmeyerek, yani köy sahasına da münhasır kalmayarak

kasabaya, şehre ve hatta başşehir³ kadar gider. Filhakika Türkiye’de ziraatten ayrılmış bir tek kasaba bulunmadığı gibi ziraatı külliye unutmış tek bir şehir ve hatta başşehir yoktur. En büyük şehirlerimizin kenar sokaklarında bile sabah ve akşam sığır sürülerinin na’raları ve çingirakları işitilir. Horoz sesleri, İstanbul’da Şişli mahallelerinin bile tamamen alışıktır olduğu seslerdir. İstanbul’un kenar mahallelerinde yakın zamanlara kadar usulü dahilinde harman döğülürdü. Bir aralık metrukiyete uğramak istidadını gösteren harman yerleri 1914’ten beri tekrar şenlenmiştir. Bugün İstanbul ve Üsküdar’ın viraneliklerinde ve yangın yerlerinde arpa ve buğday ekildiği görülüyor. Eskiden saltanat zenginlerinin mükellef seyranlarına ve debdebeli kâşanelerine sahne olan Erenköy’ünde bile bugün sokaklar, tarlalar, ve koyun sürüleri görülür ve bakımsızlıktan harap olan bahçelerde şimdi arpa buğday ekiliyor, başıboş hayvanlar dolaşıyor. Demek oluyor ki henüz yaşamak için esaslı olarak başka bir iş öğrenmiş değildir. Yalnız saltanat devrinin vergi ile, istikraz ile doldurduğu hazineleri boşaltmak hesabına safa süren İstanbul’da, saltanatın hazineleri koruduğu ve nihayet büsbütün ortadan kaybolduğu zamandan beri, hatta eski saray mensupları bile tekrar çobanlık ve çiftçilik hayatını hatırlamışlardır. Vakıa, toprakları dar bir şehir içine ciddi surette çobanlık ve ziraat giremez; fakat girebildiği kadar girmekte olması gösterir ki Türkiye’de bu işleri hemen milletin en umumi en müşterek, en başlıca işleridir.

Türkiye’nin ana işi olan çobanlık ve çiftçilik, Türk milleti kitlesinin tekâmül itibariyle ne kadar geride bulunduğunu gösteren en kuvvetli bir delildir. Filhakika bir memleket ne kadar ziraat devrinde ise, medeniyet tekâmülünde de o nispette geri bir merhalede bulunuyor demektir. Fakat, bu kaideden bazı kayıt ve şartlarla da mukayyet olduğunu unutmamak lazımdır: Çobanlığın, ziraatın müttekâmil şartları bulunduğu gibi iptidai şekilleri de vardır. Saban, hattâ bundan yedi bin sene kadar Mısırlıların da kullandıkları alettir. Orada saban tahtadan idi, bizde saban demirlidir; aradaki fark bundan ibaret kalır. Çobanlığa gelince: Bunun medeni şekli sun’i meralarda ve kapalı ahırlarda hayvan beslemektir. Bizde ise henüz sürüler tabiatın verdiği otla ve hatta kışın da, ekser yerlerde, ağaçtan koparılmış meşe yaprakları ile beslenirler. Binaenaleyh Türkiye’de çobanlık ve ziraat işlerinin ne kadar geri, ne kadar iptidai bir halde bulunduğu bununla çok iyi anlaşılır.

³ “Payitaht” kelimesi imparatorluk ve daha doğrusu kulluk devri tabiridir. Bunun yerine “başşehir” kelimesini kullanmayı itiyat edersek daha muvafık olur. Fransızların “Capitale”, Almanların “Hauptstadt” kelimeleri ve bilhassa ikinci kelime “başşehir”in mukabili olur.

İstihsal usulündeki bu iptidailiğin neticesi şudur: Âzami sa'y, akalli istihsal. Beşeriyet avcılık devrinden, çobanlık devrine ve çobanlık devrinden, sanayi-i ziraiye ve büyük fabrikasyon devirlerine geçerken daima kuvvetli bir saikin tesiri altında hareket etmiştir. Az çalışmak çok mahsul ve kazanç elde etmek. Bu nokta-i nazardan Türklerin ne kadar fena bir mevkide bulunduklarını izaha hacet yoktur.

Türkiye bugün, karasaban devrinden makine devrine atlamaya gayret ediyor. Nasıl kağıt devrinden birkaç çift hayvanla sürülen arabalar devrini atlayarak otomobil ve şimendifer devrine geçiyorsak, saban devrinden de, birkaç çift hayvanla sürülen büyük pulluklar⁴ devrini atlayarak, makine devrine geçiyoruz. Madem ki Türkiye'nin ana işi çobanlık ve çiftçiliktir, şu halde medenileşmesi, inkişafı da bu intikalin seyrine tabi bulunuyor demektir: Nüfussuz Türk köylüleri, makine sayesinde ne kadar istihsal kuvveti kazanırlarsa o kadar sür'atle şenlenirler. [Burada istitraden söylememiz lazımdır ki Türkiye'ye, iptidai şeraitte çalışmakta devam edecek insan nüfusu ithal etmeyi düşünecek yerde Türk'e kolay istihsal ve binaenaleyh refah temin edecek, köylü nüfusunun tabii surette ve süratle artmasını mucip olacak olan makine ile ziraat usulünün inkişafını temin eylemeğe ehemmiyet vermeliyiz. Makine, nüfustan daha iyi bir istihsal ve hatta cidal vasıtasıdır.]

Binaenaleyh, Türkü yükseltmek demek, onun bugünkü ana işini az sa'y ile çok mahsul verebilecek bir cihaz şekline sokmak demek olur.

Türk köylüsünün işlerinde sermaye ile sa'yin münasebet tarzlarını tetkik edecek olursak bunun da gayet iptidai şekillerde bulunduğunu görürüz. Bir kere Türk kitlesinin içinde henüz hatırı sayılır bir nispet teşkil etmekte bulunan göçebeler de –bunların ana işleri çobanlık olduğu için– “mülkiyet” yalnız mal ve hayvan ve bir de zati eşya hakkında caridir. Ne arazi, ne de toprak mülkiyeti göçebeler arasında mevcut değildir. Henüz Türk köylüsü davarla sığıradır ki “mal” diyor; göçebeliliğin yâdigârı olan bu ıstılah, köylümüzün servet ve sermaye telakkileri itibarıyla geriliğini göstermeğe kâfidir. Göçebede mülkiyet hakkının bugünkü şehirli ve Avrupalı şekilleri cari değildir. Toprak orada müşterek bir mülktür. Bunun gibi onlar arasında [saban, tırmık, döğen, dibek gibi] istihsal aletlerinde de iştirak vardır. Bu iştirak, köyde bir nevi sa'y iştiraki şeklinde el'an devam eder. “İmece” dedikleri aşiret devrinden kalma iptidai bir köy kooperatifçiliği köylerimizde el'an yaşıyor. Fakat, bunun

⁴ Rumeli Türkleri çoktanberi bu devri yaşıyorlardı. Bunun sebebi de onların öteden beri Avrupa köylüsü ile münasebette bulunması idi.

yanıbaşında, gayet kuvvetli olarak köylüde toprak mülkiyeti ve iktisat hissi de teşekkül etmiştir. Bu his, köylümüzün istihsal şevkinin en başlıca mahrekidir. Fakat, ne kadar yazıktır ki henüz köylünün bu ihtiyacı tatmin edilmiş, toprak hudutları tamamen taayyün eylemiş ve köylüye ihtiyacı derecesinde toprağa sahip olabilmek imkânları verilmiş değildir. Bununla beraber “Şölen”⁵ hatıralarına hâlâ kuvvetle sadık kalan göçebelere mukabil [Geçen sene Adana’da yarı göçebeler tarafından yapılan bir düğündeki israfattan gazeteler uzun uzun bahsetmişlerdir.] köyde iktisat fikri ve iktisat hırsı kuvvetle teessüs etmiştir, denilebilir. Zira Türk köylüsü bugün canını verir, malını vermeğe razı olmaz. Bununla beraber “Şölen” hatıraları köylerde ve hatta kasabalarda ve hatta şehirlerde dahi el’an, ikram, mihmanperverlik ve bilhassa düğün ve ziyafet vesileleriyle, arada bir “nüks” eder. İşte bu hal dahi köylü kitlemizin iptidailiğinin delilidir.

Bu makalemizle Türk köylüsünün ve işi itibarıyla ne kadar iptidai şerait içinde bulunduğunu göstermek istedik. Bu iptidailik hem “teknik”e, hem de tekniği kullanan usule âdat ve ahlaka yani içtimai nizama aittir. Bu kadar izahatın bir maksadı temine kifayet edeceğini zannettiğimiz için daha fazla teferruata girişmiyoruz. Bu makale ve bundan evvelki ile gösterdik ki Türkiye’de ana iş ziraat ve ana kitle köylüdür. Çobanlıkla müterafık [karışık] olarak yapılan bu ziraat işi en iptidai şerait içinde bulunurken elyevm en medeni şekli doğru ve bir atlama hamlesi yapmakla meşgul bulunuyor. Bu kitlenin umumi Türk milleti arasındaki mevkiinden mütevellit münasebetlerini ayrıca tetkiki sonraya bırakarak gelecek makalede küçük sanatların ve küçük sanatkârlar kitesinin tasvir ve tavsifi ile meşgul olacağız.

Muhittin

Yanık Yurt, 4 Eylül 1341 (1925), no 205

MEDRESELER VE TEKKELER

Dahiliye Vekâletinin son emri mucibince [Medaris, Tekâya ve Züvaya] hakkındaki kanunun tatbiki sahasına geçildi. Nitekim İzmir’de de bir komisyon teşekkül etmiş ve on altı medreseyi bittespit icap eden muameleyi ifaya

⁵ Şölen bütün göçebeler arasında ve sırf içtimai nüfuz ve hakimiyet kuvvetini arttırmak maksadıyla, fertlerin mebzul servet sahibi olduklarını göstermek üzere döküp saçıkları ziyafetlere Türklerin verdikleri isimdir. Avrupalılar buna, Amerika iptidailerinde tesadüf ettikleri bir tabiri kullanarak “yutlaç” diyorlar. Osmanlı Sarayı’nın israfatı da bu “Şölen”den azma Romalı israfıdır.

hazırlanmıştır. Fakat gerek kanun ve gerek vekâletin emri o kadar şümulsüz ve muhtac-ı tefsirdir ki bunlarla maksat tamamiyle tahassül etmiş olamayacaktır.

Üç gün evvel Vali İhsan Paşa hazretlerini ziyaret ettim. Paşa, Dahiliye Vekâleti'nin son emri mucibince medreseleri ve tekkeleri idare-i hususiyeye devir için komisyonun üçüncü içtimasını akt ettiğini söyledikten sonra bunun memleket maarifinde çok merğup bir inkılap yapacağını ilave buyurdular. Filhakika bugün tam manasıyla himmete ve bilhassa paraya muhtaç olan maarifimiz şu suretle oldukça şayan-ı ehemmiyet bir yardım temin edecektir. Fakat para ve mektep ihtiyacı o kadar şedit ki [Medaris ve Tekâya] satış bedelatının bize esaslı bir iş yapabileceğini ümit etmek biraz da safderunluk olur. Halbuki elde mevcut kanunu tefsir ederek maarife herhalde daha yüksek ve devamlı bir para temin edebiliriz.

Malumdur ki medreselerin hikmet-i tesisi neşri-i maarif idi. Kezalık tekkeler her türlü icabat-ı medeniyeden bihaber bir kısım halkı terbiye ve tenmiye [nemalandırma] ederek "ulviyet"e doğru götürmek gayesiyle tesis edilmişti. Bugün ne birincisinde, "neşri-i maarif" kaziiyesinden eser, ne de ikincisinde "insan-ı kâmil" yetiştirmek keyfiyetinden bir zerre kaldı. Medreseler; memlekete yığın yığın yobaz yetiştirdiler, tekkeler de miskin ve muattal insanlara melce ve penah oldu. Artık bu hakikatları öğrenmeyen kimse kalmadığı için bahse değmez.

İşte bu iki "müessese" tesis edilirlerken idame-i mevcudiyetlerini temin için kendilerine birçok akarat da verilmişti. Akarat varidatının bir kısmını mütevelliler çaldığı gibi bir kısmıyla da tekke veya medreseye yeni yeni varidat temin edecek şeyler yapıldı. Elyevm her medrese veya tekkenin pek mükemmel birer servet teşkil edecek "varide"leri vardır. Herhangi bir medrese veya tekkeyi maarif namına tedvir edip satmakla iş bitmiş olmuyor. Asıl tekke veya medresenin akaratını da tesellüm etmekle ki maarife ciddi bir hizmet yapılabilir. Bu hususu vali paşa hazretlerine sordum; biraz düşündükten sonra [Kanunun muhtac-ı tefsir olduğunu ve bu mühimmenin herhalde nazar-ı dikkate alınması lüzumunu] söylediler ki çok doğrudur. Kanun derakep tefsir edilmeli ve başlanılan işi yarıda bırakmamalıdır.

Senevi seksen bin lira varidatı bulunan bir medresenin yalnız binasını almakla vazı-ı kanunun maksadını temin edemeyiz. Kezalik tedvir ettiğimiz medrese veya tekkenin varidatını da ötekine, berikine neden bırakalım? Hiçbir şeyden haberi olmayan üç adamın bilasebep intifaini düşünerek memleket

maarifine yapılacak hizmeti mühmel bırakmak cinayettir. Filan tekke veya medrese maarife mal edilirken ona ait olan akarat da mal edilmelidir ki ruh-ı kanuna tevfik-i hareket edilmiş olsun...

324 senesinde Mevlevilerle Bektaşiler arasında muazzam bir “akarat” dâvası tahaddüs etmişti. Sultan Mahmut, Bektaşî zaviyelerini dağıttıktan sonra akaratını da Mevlevilere vermişti. Meşrutiyetin ilanını müteakıp Bektaşiler haklarını aradılar. Alıp, almadıklarını bilmiyorum. Arz etmek istediğim cihet dâvanın “memleketşümul” bir mahiyet alacak kadar vüsatidir ki az şey için olmaz. Bugün Türkiye dahilindeki tekâya, zûvaya ve medaris akaratı bedellerinin tahminen on milyon lirayı müteceviz olduğunu söylemek meseleyi esasından halleder zannındayım. On milyon lira ise maarifimiz için herhalde istisgar edilecek bir para değildir.

Vali İhsan Paşa hazretleri Dahiliye Vekâletine bu tefsirin temini için müracatta bulunurlarsa yalnız İzmir’de değil; tek mil Türkiye’ye mühim bir hizmet ifa etmiş olurlar. Arz ettiğimiz gibi medrese ve tekke binalarını değil; bütün teferruatıyla medreseleri ve tekkeleri istiyoruz. Parasızlık ve mektepsizlik yüzünden sokaklarda dolaşan çocukları düşünürsek yapacağımız işin ne kadar mergup olduğunu derakep anlarız. On iki milyonluk muazzam bir milletin istikbali –Maarif vekâletinin geçen hafta neşrettiğimiz istatistiklerine nazaran– üç yüz seksen bin mektepli gence istinat ediyor. Bu hakikat çok fecidir, buna çare bulalım demeyeceğiz. Çünkü işte çare meydandadır.

Zeynel Besim

Hizmet, 13 Mayıs 1344 (1927), no 716

DARÜLBEDAYİ’DE HAMLET

Şekspir’in (La Tempête) ismindeki faciasında bir [Prospero] tipi vardır. Elinde tuttuğu ufak bir asa-yı füsün ile bu şahsiyet her şeye hakimdir: “En ufak bir işaretle fırtınalar, kasırgalar, tufanlar koparır. Değneğin basit bir kıpırdayışı bütün bu hercümerci tevkife kâfidir. Zekâmıza hükmeder, insanlara emreder, bütün tabiat sanki şu ufak sopanın ucundan çıkacak emre mehaba-yı itaat gibidir. İsterse dağlar yerinden oynar, nehirler yataklarından fırlar, bulutlar aramızda dolaşmaya iner... Hasılı [Prospero] bilinmez hangi kuvvetle mahmul olan o değnek sayesinde tabiatı hattâ bütün kâinatı taht-ı hükmüne almıştır. Âlem-i ervaha varıncaya kadar herşey ona esir, ona mutidir.

Şekspir'in kâinatı ihata eden muazzam dehasını gözönüne getirince [Prospero] şahsiyeti ile edibin kendi kendisini tasvir etmeyi kastettiğini düşünmemek mümkün olmuyor. Şekspir de elinde bir kalem, dört asırdır ki bütün cihana icra-yı hükm ediyor, bugün ruhumuzda fırtınalar koparıyor, dehşetler uyandırıyor, yarın benliğimizi sarsıyor, bize en saf ve en sade bir lisan ile dünyanın en masum, en ince bir aşk hikâyesini terennüm ediyor, öbürgün yine elinde o kalem... Vahşi bir kıskançlığın bütün ateşlerini, bütün elemelerini, bütün ruhi tahavvülatını birer birer gözümüzün önüne seriyor. Başka bir gün yine aynı kalem yine aynı suhulet-i füsunkârane ile bizden kakhahalar çıkarmış, en güzel bir komedi ile bizi saatlerce güldürmüştür.

Sonra bu adam... Başlı başına bütün bir cihanı bile istiap edecek kadar nihayetsiz dehasına rağmen ismine varıncaya kadar beşeriyetin meçhulüdür. Filhakika Şekspir isminin İngilizce imlasında bile ihtilaf vardır. Hayatının birçok noktaları meçhul kalmıştır. Garip cilve-i talih değil midir ki beşeriyete pek az bile nef'i dokunmamış bir sürü saçma sapan eşhasın hayatını en ufak teferruatına kadar zapt ve kaydeden tarih (Homer) gibi [Vilyam Şekspir] gibi bir tanesi bile bir cihanı doldurmaya kâfi fevkalbeşer dehaların hayatı hakkında bize hemen hemen hiç denecek kadar pek az şey nakletmektedir. Bu malumat o kadar azdır ki bir aralık Şekspir'in mevcudiyetini bile (Homer) gibi şüpheye düşürdü. Ona efsanevi bir şahsiyet yaşamamış, uydurulmuş bir isim diyenler bile oldu. Tettebbu sahipleri çıktı ki Şekspir'in âdi bir aktörden başka bir şey olmadığını, elimizdeki eserleri kendisiyle aynı devirde yaşamış bir (Lord)'un Şekspir nam-ı müstearıyla yazdığını iddia ettiler, hatta bu (Lord)'a isim bile buldular.

Bugün mevcut olan malumata göre Şekspir [13 Nisan 1564]'te [Stratford]'da doğmuş ve tam elli iki sene sonra şayan-ı dikkattir ki 23 Nisan 1616 tarihinde ve [Don Kişot]'un layemut muharriri İspanyalı [Servantes] ile aynı günde ölmüştür.

Şekspir tarihin zabt ve kaydettiği en büyük dehalarından biridir. Kütübü mukaddes ile (Homer)'in iki destanı istisna edilirse beşeriyet onun eserleri derece-i kudretinde asara malik değildir. Komedyenlerin prensi ve komedilerin ilahı [Molyer] bile şumulü ve vüsat-ı deha itibarıyla [Şekspir]'in kâbına [topuk kemiği] varamaz. İnsanlığın idrak ettiği bu iki en yüksek güneş birçok noktalardan yekdiğerine müşabehet arz ederler. Sekspir eserlerini hem yazan ve hem temsil eden bir artistti. "Molyer" de öyledir. Şekspir'in eserlerinde yalnız sınıf-ı münevvere değil bütün halka bütün beşeriyete hitap etmiştir. (Molyer) de

aynıdır. Şekspir'in eserlerindeki eşhas kıskançlık, mürailik, eflatun-ı aşk vesaire gibi hep umumi ve tamamıyla beşeri seciyeleri temsil ederler, (Molyer)'de de odur. Şekspir eserlerinin mevzuunu hemen daima eski efsanelerden, dilden dile dolaşan masallardan vesaireden almıştır. (Molyer) de aynı şeyi yapmıştır. Bu müşabeheti hayat-ı hususiyelerinin bazı noktasına kadar teşmil etmek kabildir. Şekspir'in hemen bütün eserleri cihan edebiyatına dahildir. Ve hemen hepsi – birini diğerine tercihi hatıra getirmeyecek kadar– aynı derece-i kudrettedir.

İşte evvelki akşam gördüğümüz (Hamlet) bu derece-i kudrette bir dahinin eseridir. (Şekspir), (Hamlet)'in mevzuunu bir halk efsanesinden almıştır. (Hamlet)'in marazi tipi o kadar nam o kadar derin bir görüşle tespit edilmiştir ki tababetin şimdiki terakkiyatı bile orada en ufak bir görüş hatası bulmaktan izhar-ı acz etmektedir. Şekspir eserleri içinde en çok (Hamlet)'i ve (Hamlet)'te de (hayalet) rolünü beğenirmiş.

Filhakika Şekspir hiçbir eserinin hiçbir rolüne bu kadar şiir bu kadar derin hayal ve bu kadar füşat [genişlik] vermemiştir. Vefatından üç sene evveline, yani sahne hayatından tamamıyla çekilinceye kadar (Hamlet)'in temsilinde (hayalet) rolünü bizzat yapmıştır. (Hamlet)'in içinde iki kelime ile çizilmiş başlı başına bir eser teşkil edecek kadar derin ve müstesna sahneler ne kadar çoktur. Şurada Hamlet ile iki eski mektep arkadaşı ve başmabeyinci arasındaki bir sahnede “riya”yı eli ile tutulacak kadar canlandırılmış... Aşıkâr bir halde görürsünüz. Beride “hıyanet” karşınıza dikilir, öbür tarafta bir kıraliçe görürsünüz ki bir sahne evvel “kadınlığı” bütün uryanlığı ile teşrih ederken biraz sonra oğluna hayatını feda eden bir “anne” olmuştur. Mezarcısı vardır ki size itiyat denilen şeyin bütün felsefesini nazlı bir aile kızının üzerine toprak atarken çiğnediği iki lokma ekmekle hülusa eder.

Ertuğrul Muhsin Bey (Hamlet)'i mümkün olduğu kadar güzel tercüme etmiştir. Mümkün olduğu kadar diyorum, çünkü “tercüme bir kaptan diğer bir kaba süt boşaltmaya benzer) ne yaparsanız yapınız, ne kadar ihtimam ederseniz ediniz yine boşalan kaptan boşaltılan kap aleyhine ince bir süt tabakası kalır.

* *

Temsil için hiçbir şey söylemeyeceğim. Bu kadar nakıs şerait içinde bu derecede geniş bir muvaffakiyetin ismi ancak “harika” olabilir. Onu alkışlayan patlak avuçlarımızla heyecandan sarsılan kalbimize sorunuz.

* * *

Memleket Gazetesi, 4 Teşrinisani 1927, no 48

MÜTAREKE'DEN SONRA İZMİR MATBUATINA BİR NAZAR

Türklük için hezeyan kusan düşman gazeteleri yanında kara kalemler - fakat İzmir'de temiz ve şayan-ı iftihar hassas bir matbuat da vardı.

Geçen kısımlarda verdiğimiz izahat veçhile Rum teşkilatı fiili bir harekete hazırlanırken diğer taraftan da İzmir'de münteşir Rumca, Fransızca gazetelerde hergün neşriyat bombardımanlarını teşdide devam ediyorlardı. Bu neşriyat Anadolu ve Duygu gazeteleri tarafından hülasa olunmakta ve her birine ayrı ayrı ve kısa cevaplar verilmekte idi.

Türk matbuatında verilen bu cevaplar meyanında bazan mukabil ve ateşin makaleler neşrolunarak Rumların Türkler aleyhinde kustukları hezeyanlar red ve tekzip ediliyordu.

Türk gazetelerindeki bu coşkun mukabele Rumların ve İzmir'deki İtilaf mümessillerinin hoşuna gitmiyordu. Mümessiller bu yüzden şikâyet ettiler. Fakat Türk matbuatının vukubulan serzenişlere mukabele etmekten başka bir şey yapılmadığı söylenmiş ve o zaman yapılan tetkikattan (!) sonra her iki tarafın susturulması ve beynelanasır nifak ve münafereci mucip olacak neşriyatın meni takarrür eylemişti. İtilaf devletleri mümessillerinin kararı ile ittihaz olunan bu tedbir, bütün gazetelere tebliğ olundu. Ve hilafında hareket edecek gazetelerin kapatılacağı ve tecziye edileceği hususu da tasrih edildi.

Rum gazeteciler evvela bu karardan telaş eder gibi oldular. Fakat kararın Türk matbuatını susturmak için bir manevradan ibaret olduğunu pek çabuk anlayarak şiddetli neşriyata yine devam ettiler.

Her ne kadar bir iki Rum gazetesi bu yüzden muvakkaten tatil olunmuş ise de evvelce alınan imtiyazlarla gazeteler inkita yapmıyor ve binnetice Türklük aleyhindeki hezeyanlar tezayüt eyliyordu.

Rumca gazeteler Türklük aleyhinde neşriyata devam ederken düvel-i galibe-i âdilenin mürüvvet ve merhametini temenni ediyorlar, medeniyet zafer ve hıristiyanlık namına Türk mezalimine nihayet verilmesi hakkında istirhamatta bulunuyorlardı.

Diğer taraftan Türklerin Bolşevik olacaklarına ve bilhassa düvel-i itilafiye aleyhine bir harekete kıyam edecekleri gibi havadisler uyduruluyor ve bu suretle düvel-i itilafiye mehafil-i siyasiyesinde nahoş tesirler yapıyordu.

İzmir'deki Rum gazetelerinin neşriyatı Atina gazeteleri ve Avrupa'daki Türk aleyhdarı matbuat tarafından te'yid olunmakta olduğu için bu tarzdaki neşriyatı durdurmak o zaman düvel-i galibe için mümkün değildi.

Hatta çok gariptir ki müttefiklere ait matbuatın haklı taarruzlarına (!) mukabele olunmaması keyfiyeti Türk mehafiline telkin olunmakta idi. O günlerde bir gazeteci olmak ve duygularını, memleketin tahassüsünü yazamamak ne kadar elim bir şeydi! Türklüğe savrulan hakaretler ve yapılan iftiralar o kadar müthiş ve ağır idi ki namuslu bir vatanperverin susmasına imkân yoktu. Fakat ne çareki sustukları için müteessir olanların yanında bir de Rumlarla beraber Türklüğe itham eden bir Türk matbuatı vardı.

Islahat ve Müsavat gazeteleri o zaman birer kara müjdecisi gibi bu rezaleti haklı görüyorlardı. Bu zihniyetin bariz bir delili Islahat gazetesinde Emin Süreyya'nın Yunan işgalini müteakip çıkan ilk nüshasında (*El ceza-i min cinsül amel*) makalesi idi. Yani her türlü akıbet ve her türlü fecaat ve rezalet için Türkler haksız, Rumlarla Yunanlılar haklı addediliyordu. Akıbet amelimizin cezası imiş.

Bu kara ve karanlık kalemlerin yazıp çizdiği yazılar Türklük için ebedi bir leke halinde tarihin sahifelerinde levs halinde kalacaktır. Fakat bu levs ve şenaatın yanında Mütarekeden sonra Anadolu ve Duygu gazetelerinin temiz hassas bir vicdandan yaptıkları neşriyat, bütün memleketin iftihar edeceği birer hareket olarak yâd edilecektir.

Mütarekeden sonra bilhassa Duygu gazetesi hakikaten İzmir'in duygusunu ifade eden bir mevcudiyetti. Haydar Rüştü, Talat, Mahmut Reşat, Giritli Hasan Baba tarafından tahrir edilip çıkarılan bu ateşin gazete ile bütün İzmir gençliği iftihar edecektir.

Anadolu idarehanemden bir kısım tefrik olunmuş ve "Mahmut Celal" Bey *Halka Doğru* namında bir mecmua neşretmeye başlamıştı. Bu mecmuanın ağır başlı fakat hakikatte o zamana göre milli ve esaslî atış yaptığı muhakkaktır. Mecmua aynı zamanda Celal Beyin siyasi faaliyetini setretmek için bir vesile teşkil etmiş ve bu suretle Halka Doğru idarehanesi İzmir'de mühim bir siyaset mahfeli olmuştur.

Halka Doğru'nun sermuharriiri Hüseyin Fehmi Beyefendi Celal Bey nam müstear ile yazı yazar ve İzmir'deki samimi gençlerin muavenet-i kalemiyesini temin ederdi.

Şüphe celp etmemek için Halka Doğru'nun münderecatında fevkalade itina edilir ve mamafih milli bir nefes mecmuanın sahifeleri arasında daima hissedilirdi. İşte İzmir'deki bu neşriyat garbi Anadolu'da müdafaa teşkilatının tohumunu teşkil eden bir fikir hareketi idi. Ve bu itibarla İzmir gazeteciliğinin çok temiz olan bu safhası İstiklal Harbinin kalem ile başlayan fiili bir mücadelesinden başka bir şey değildir.

Mahmut Celal Bey o zaman hassas neşriyata fevkalade ehemmiyet veriyordu. Bilhassa Hürriyet ve İtilaf hükümet ricalinin mahiyet-i asliyesini halka göstermek hususunda mühim bir faide görüyordu. Vali Ethem Beyin aczi ve memlekete karşı olan alakasızlığı bazan ciddi makalelerle ima edilirdi. Şimdi Memleket gazetesinde Zakkumzade imzasını kullanan Mahmut Reşat Bey o zaman Anadolu ve Duygu gazetelerinde şundan bundan serlevhası ve (Çırak) imzası ile şekl-i hükümet ve idare hakkında manidar yazılar yazardı.

Çırak imzası ile çıkan mizahi yazılar mevzuu alekser Celal Bey tarafından intihap edilir ve bilhassa müstebit bir padişahın gölgesine sığınan ve düşmanlarımızla teşrik-i mesai eden rical-i hükümete karşı çok acı alaylar yapıldı. Mizah maskesi altında devam eden bu neşriyat halkın nazar-ı dikkatini celp ediyor ve herkes bu tarzdaki neşriyattan hoşlanıyordu.

Çünkü rezaletleri ve memlekete yapılan alçakçasına hıyanetleri daha açık yazmanın mümkün olmadığını halk biliyor ve mizah ile devam eden iğneli amileyatı altındaki şuru takdir eyliyordu.

Suat Samim

Ahenk, 2 İkinci Kânun 1929, no 10636

BÜYÜK NECATİ

Bütün memleket ve bilhassa İzmir kara bir haberin elemi ve matemî içinde muhtac-ı teselli bir haldedir. Dün insanı şaşırtan ve me'yus eden haberi görmeden evvel saadetler temennisine vesile teşkil eden sene başının, ilelebet devam edecek bir mateme meb'de olabileceğini hiç de hatırmıza getirmiş değildik. Meğer millet mekteblerinin yevm-i küşadı olmakla kıymetini pek çok

artırmış olan 1 kânunusani 1929'da memleketimizin aziz bir rûknünün haberi vefatını almak talihsizliğine uğramaklığımız mukaddermiş.

Necati Beyin rahmeti rahmana kavuştuğunu öğrendiğimiz vakit olmasını istediğimiz şeyin asla olamayacağını zannetmiştik. Bütün bir milletin sevgisile muhat mümtaz ve güzide bir şahsiyetin genç yaşında, geride hepimizi meyus ve muhtarip bırakarak aramızdan maddeten de olsa çekileceğini aklımıza bile getirmemiştik, getiremezdik. Kara haberi işittiğimiz zaman hayatı milliyemizin dirilmesinde rol ve mevki almış Türkün büyük evlâdının ölebileceğine ihtimal verememiş, gayrı kabil demiştik. Maalesef (gayrı kabil) (ebediyen olmaması lâzım gelen şeyin) vaki bir hadise bulunduğunu maneviyetimizi alt üst, bizi isyana sevk eden nihayetsiz bir elemle duyulan fakat ifade olunamayan bipayan kederlerle kabule mecbur bulunuyorduk.

Sevgili ve muhterem Necati'nin ölümü karşısında çok yazık ki ağlamak da elem ve ıztırapla dolu ruhlarımıza en cüz'i bir sükûn veremiyor, veremez ve veremeyecek. Çünkü gözyaşları ıztırap ve elem önünde hassasiyetini henüz kayp etmemiş kalplerin medarı tesellisidir.

Eğer ölüm gönüllü kabul etseydi huzurunda acımızı bir defa daha idrak eylediğimiz kudreti külliye, Necati yerine ölmek isteyeceklerin çokluğu karşısında elbette bütün bir milleti derin bir mateme gark etmezdi ve edemezdi. Necati Beyin ölümü ile milletimiz çok samimi, çok muhterem ve fedakâr bir evlâdını kaybetmiştir. Hepimiz muhtacı teselliyiz. Kendisinden teselli beklediklerimizi teselliye mecbur olmak büyük Necati'nin büyük sevgisinin yüksek ve büyük bir neticesidir.

Allah milletimize sabır ve tahammül versin...

Hakkı Nezihi

Ahenk, 11 Mart 1929, no 10722

LATİN ALFABESİ ŞARKTA İÇTİMAİ İNKILÂBIN VASITASIDIR

“İzvestiya”dan:

Şimdiye kadar şark kapalı ve donmuş bir halde yaşıyordu. Türk-Tatar gençleri Arap yazıları öğrenmek için medreselerde onlarca sene ömürlerini geçiriyorlardı; umumi tenevvür için vakit bile kalmıyordu... Yeni Türk alfabesi nisbeten az bir zaman zarfında 1922 senesinden beri Sovyetler ittifadında taammüm etmeğe başlamıştı. Milyonlarca köylüler, amele ve askerler eski yazı

yerine artık bu yeni yazıyı öğrenmişlerdir. Yeni yazı geniş halk kütlelerinin suurunu inkılaplaştırır ve şark milletlerinin hayatında pek ziyade hükümferma olan efkârı batılayı yenmek için zemin hazırlar.

Meselâ, Maverai Kafkas cumhuriyetleri ittiheadında birkaç türlü alfabenin bulunması Kafkasya'nın iktisatça yekdiğerine bağlanmış olan milletleri arasında alfabenin müşterekliği mes'elesi tedrici surette olsa da halledilmektedir.

Abazalar, Kürtler, Osetinler ve Türkler artık kısmen olsa da yeni alfabeye intikal etmişlerdir. Latin alfabesine intikal hakkında ilk tamim yorulmaz latinci Ağamali oğlu tarafından imza edilmiş ve 1922 senesinde neşrolunmuştur. Bu günde artık Azerbaycan'da mevkut matbuat [sürelî yayın] tamamıyla yeni Türk harfleriyle basılmaktadır.

Alfabeyi latinleştirmek yolunda birçok müşkülâta tesadüf olunmuştur. Muallimlerin ders kitaplarının harflerin, matbaaların ve en mühimmi bu yolda harcanacak paranın ve alfabeyi öğrenmek isteyenlerin bulunmaması bu kabil engellerdendi. İlk senelerde Azerbaycan'da yeni alfabeyi ancak 800 kişi öğrenmişti. Bu gün ise yeni alfabeyi ancak 300.000 kişi öğrenmiştir. İptida en küçük ders kitabı telif etmek için bile adam bulunmuyor idi. Bugün ise, Azerbaycan Devlet neşriyat müessesesi yeni alfabe ile kitaplar yazan bir çok müelliflere maliktir ve bu kitaplar 30 binden 60 bin nüshaya kadar basılmaktadır. 1928 senesinde yeni alfabe komitesi ile diğer neşriyat müesseseleri tarafından 473 isimde kitaplar neşr olunmuştur ki bunların nüsha sayısı 2.400.000 olup kıymeti de 600.000 bir rubledir.

Bütün gazeteler yeni harfe intikal etmezden evvel "Yeni Yol" ismile tek bir gazete neşr olunuyordu. Bu gazete 1922 senesinde ancak 1200 nüsha basıldığı halde bu günde 10000 nüshaya çıkmıştır.

Sovyet Azerbaycan Cumhuriyeti bütün Türk, Tatar Cumhuriyetlerine bu hususta örnek olmuştur.

Ahenk, 4 Eylül 1929, no 10870

TÜRKÇE GÖRÜŞMELİYİZ

Hars ve Lisan Davamız Bu Vatanda Bilâ Kaydû Şart Hakim Olmalıdır

Son günlerde gine memlekette Türkçe görüşmek endişesi üzerinde neşriyat başladı.

Bu sabah postada bir kariimizden aldığım mektupta hassasiyeti milliyenin azami bir tezahürü ile vatanda bir cüz'ü kalil teşkil eden ve ekser cihet Türk hukukuna tabi, kısmen halis Türk oğlu Türk bulunan unsurların hâlâ niçin Türkçe görüşmedikleri soruluyor.

- Niçin efendim, benim toprağında bana maddeten manen iddiayı nisbet eden bu insanlar, benim hars ve lisan davama niçin hürmet etmiyorlar?

Diyor, bu kariin hakkını derhal teslim mecbur oldum. Bundan iki sene evvele kadar gerek mahalli matbuat gerek Türk Ocağında lisan davası üzerinde şayanı memnuniyet bir hareket, bir uyanış vardı. Bilmem ne oldu ani bir sükût ortalığı bastırdı. İzmir gine Babil kulesine döndü.

Lisan davasına hürmetsizliği bilhassa iki sınıf halk arasında görüyoruz:

Birincisi Giritten gelen Türklerde, ikincisi Musevilerde.

Bana mektup gönderen kariim, Musevilerin Türkçe meselesindeki muannidane [inatçı] vaziyetlerine karşı,

- Onlar haddi zatında benim neslimden, benim kanımdan değildirlir, ben onlardan ne vefa, ne de hayır gördüm, fakat Giritlilere gelince asla ve kat'iyen! Onları affedemem, çünkü yıllarca çekilen bu ızdırıp ve yapılan kavgalar yalnız öz vatanda değil, bizden gasp edilmiş yerlerdeki Türkler için ihtiyar edilmiştir. Onların da Türk vatanına girdikleri günden itibaren şükran ve minnet borcu ve nihayet milli gayretle artık o yabancı ve hain bir millete ait lisanı terkettiklerini görmek isterdik.

Diyor... Kariim beni mazur görsün, fikirleri, hassasiyeti milliyeye çok uygun ve keskindir. Fakat hadisenin yalnız kast kısmına in'itâf [bir tarafa dönme] etmiş ve düşünceler iyice tasfiye edilmemiştir...

Memleketimizde yalnız ve yalnız Türkçe görüşmelidir.....âlâ, enfes...

Fakat Giritli Türklerle Museviler görüşmüyorlar: evet doğru! Esasında müttefikiz. Bundan Yahudileri af ederim fakat Türkleri haşa!.. İşte bunda hiç isabet yok, kat'iyen ve haşa...,

Çünkü, bu gibi hadiselerde kast ve sebep aramak lâzımdır.

Giritli kardaşların isteyerek ve hars davamızı benimsememek gayretile Rumca tekellümde ısrar ettiklerini kabul edemeyiz, çünkü çok insafsız bir fikre saplanmış olunuz. Giritli Türkler memleketin en karanlık günlerinde milli vicdanları çok hassasiyetle titremiş ve sızlamış, vatan ve millet namına meydana atılan hareketlere büyük bir fedakârlıkla atılmış insanlardır. Onlardaki vatan ve millet aşkı çok büyüktür ve çok asabidir. Bu toprağa yeni gelmekten de çok asabidir. Bu toprağa yeni gelmekten ve ana lisanı bilmemezlikten mütevellit bir ıstırapın sevkile Rumca görüşmek, zan iderim ki onları da muzdarip etmektedir. Binaenaleyh milli duygusu yerinde, lisan bilmeyen ve kast namına üzerlerine hiçbir saniye teveccüh edilemeyen ırkdaşları böyle tazyik ve tahkir etmek doğru değildir. Bizim yapacağımız şey, onlara her zaman ana lisanlarını öğretmek için yardım etmek teşvikat ve irşadatta bulunmaktadır.

Öyle zannediyorum ki, onlar için Türkçe, birkaç sene meselesidir. Onlar da gayret etsinler, ana lisanlarına sahip ve hakim olmağa başlasınlar, çünkü, tabiidir ki, bu âr ve musameha senelerce devam edemez ve bir düşman lisanı yıllarca dinlenemez..

Fakat Musevilere gelince işte aziz kariimle fikrimizi ikinci defa olarak yekdiğerlerini amuden kat ettiği nokta:

Museviden vefa, hayır beklemek mes'lesi yoktur, daha doğrusu bizim kimseden bir beklediğimiz yoktur. Fakat gösterdiğimiz istifadeler ve bahş ettiğimiz hukuk ve şerefine mukabil borçlarını ödesinler:

1- Burası Türkiyadır, onlarda teşkilâtiesasiye kanunu mucibince Türk sınıfını haizdirler. Burada kazanıyorlar, geçiniyorlar, memleketin öz evladı felâketdidedir, zavallı ve sefildir, fakat onlar zengin ve bahtiyardır.

2- Tarihte diyar diyar sürüldükleri zamanlarda bu millet büyük vicdanının emrile bir sebebi siyasi ile değil, kendilerini bir aç sürü halinde kucağına almıştır.

3- Nihayet burada kalacaktır, koğsak bile gitmeyeceklerdir.

Buna nazaran ne duruyorlar? Şükran ve minnet borcunu ödemekte bu kadar lakayt ve anut olurlarsa son sözümüz:

- Ekmeğimizi yiyorsun hey!...

Demek olur Musevi vatandaşlar biraz da makul olmak cihetine gitmelidirler. Yukarıda söylediğim gibi kendilerinden bir şey beklemiyoruz fakat bizim milli

endişelerle titrediğimiz hars ve milliyet cereyanları içinde koştüğümüz inkılâplar yarattığımız bu sıralarda o pis lisanı kulaklarımızın dibinde bir yaygara halinde idame edip durmasınlar kâfidir kâfi...

Sen sözümü Giritli kardaşlara tevcih ediyorum.

- Türksüz türksünüz bunu bizimle beraber isbat etmek için acele ediniz.

Orhan Rahmi

Ahenk, 9 Eylül 1929, no 10874

İZMİRLİLER KALBİNİZE DALINIZ

Benimle Beraber Şunları Düşününüz ve Yaşatınız

335 senesinin 15 Mayısı idi. Türk milleti harbi umumiden naçar bigünah olarak mağlub çıkmıştır. Garbın istilâcû siyaseti kudurmuş bir canavar gibi dişlerini kalbimize uzattı. Kirli çizmelerin Kordonu çiğnediği beyaz ve mavi renkli paçavralarının ihtiras ve vahşetle kışlaya takıldığı duyuldu. Ben size onun tafsilatını yazmıyacağım. Esasen gözlerinizi kaparsanız, hafızanızın sahifelerini karıştırırsanız hepsini göreceksiniz. Günler geçtikçe felaketler çoğalmıştı. İhanetler bir salgın gibi padişahların, saraylıların, yabancı unsurların damarlarından irin dökmeğe başladı. Düveli mü'telife donanması İstanbul'a girdiği gün Yıldız sarayının alçak hükümdarı penceresinden bu donanmayı selamlıyordu. O padişah ki biz ona yıllarca el ve bel bağlamıştık. Tarihimizde ve felaketimizde onların mensuplarının oynadığı facialara bigâne kalarak kulluk, kölelik yapmıştık. Fakat en sonra...

Artık siyah bir uçurumun kenarında idik. Başımızda garbın emperyalist kartalları dolaşiyor, kuş bakışı araziyi vatani parçalıyarak acı acı ötüşüyorlardı. Adana, Antalya, Söke ve Kuşadası'na yabancı bayraklar çekilmiş, İzmir, Bursa, Balıkesir vilayetlerine bir kâbus, bir Yunan kâbusu çökmüştü. Marmara ile Karadenizin birleştiği yerdeki tarihi şehirde içli dışlı hainlerle dolmuştu. Türk milleti kendi kendine kalmıştı.

Milletile kendi kendine, tarihile kendi kendine, azmü celâdetile kendi kendi...

İç Anadolu'da yavaş yavaş bu ıztırapların, bu felaketli günlerin aksülâmelinden mütevellit bir hareket görüldü.

“Bir Mustafa Kemal doğdu” dediler. Biz de işgal altında kalanlar da ismi hafif hafif, dudaklardan kulaklara söyledik.

“Bir Mustafa Kemal doğmuş!”

Haberler sıkışmıştı. Anafartaların büyük kahramanı etrafındaki kuvvetleri fazlaştırıyor çeteleri kuvvete, askere, en sonra bir ordu haline getiriyordu. İzzeti nefsi milli kabarmış, kadınlar fakirana bir cepheyi bekleyen çariksız Mehmetçiğin yanına diz çökmüştü. Gazi boz renkli kaputunun yakasını kaldırarak lâpa lâpa yağın karların altında, soğuktan sıcaklara koştu. Gaziyi bilenler onu çok kere tunçtan çehresi çatılmış, garbi Anadolu sahillerine doğru dalmış buldular. Bazan da başkumandan çadırının boşluğu altında uniformasız bir askerin önüne haritaları almış düşündüğü, yazıp çizdiği görülüyordu. Bu asker gazi idi. Bu asker koskoca tarihlerin, binlerce kavgaların akibetinden sonra halâs için doğan bir azizdi. Bu aziz elinde yalın alevle meşaleyi Türkün siyah ufuklarına doğru kaldırıncı Sakaryalar doğdu, İnönüleri istiklâl mücahedesine şeref verdi, Dumlupınar bir tarih yazdı.

İzmirliiler:

Kalbinize dalınız, biraz benimle beraber şunları düşününüz ve yaşatınız...

Koyu ve kesif bir gecenin zulmet dura durunda son döğüşün son savaşın emirleri, tedbirleri dağdan dağa uzanıyor, imanın ve mefkûrenin cepheye döktüğü Mehmetçikler karşılarında tellerle, kum torbalar ile, büyük toplar ve yüz binlerden mürekkep ordularla kurulan geniş cepheye bakıyorlardı. O sırada bir siyah gölge bu 30 Ağustos gecesinin içinde göründü, gözlerinin içinde koskoca bir milletin bütün benliği bütün kahramanlığı yanıyordu. Bu gölge sağ elini boşluklara doğru uzatıp:

- Ordular, hedefiniz Akdenizdir. İleri!

Emrini verdi. Sanki bu ses ufuklardan kopmuştu. Gök gürler gibi, dağlar devrilir, mahşerler kopar gibi bütün cephe yerinden oynadı. Tan yerleri dehşetli velveleli, yüzlerce topun ateş, ölüm kan saçan gürültüler ile doldu. Şimşekler, yıldırımlar yanıyor, arkada kalan sislerin içinde ihtiyarlar, gençler, dul kadınlar, nişanlılar, çocuklar ve bütün millet dua ediyordu:

- Vatanı kurtar yarabbi, Gaziye Türklüğe güç kudret ver Allahım.

Alev dalgaları altındaki ordu Afyon cephesinin garba ve garbı cenubiye doğru akarak yürüdü. Gövdeler kan kusa kusa on dördüncü gün Türk askeri

güzel İzmir'in sahillerinde dayanmış mütebessim ve sermet düşmanın bakiyyetüssüyufunu [kılıç artığını] seyrediyordu.

İzmirli;ler;

O gün 9 Eylül günüdür. Mehmetçiğin sahillerinize yaslanıp Yunan askerinin kaçışını seyrettiği tarih 9 Eylüldür. Onu unutmayın.

Bu tarih hakkın zulme galip geldiği mefkûre ve milliyet kuvvetlerinin garp amali istilacüyanesini devirdiği gündür. Bu tarih Türk inkılâbının en kudretli, en şumullü günlerinden biridir. 9 Eylül yeni bir İzmir'dir. 9 Eylül bir herşeydir ve kos koca bir tarihtir.

İzmirli;ler;

Eğiliniz, Mehmetçiliği ve büyük Gazi'yi, İsmet'i, Fevzi'yi ve o günün kahramanlarıyla İzmir yollarında ve vatanın her köşesinde ölen mübarek ve mukaddes şehitleri selamlayınız.

İzmirli;ler:

Bundan sonra da sevininiz, ilânı şadımanı ediniz bu gün sizindir.

Orhan Rahmi

Yeni Asır, 25 Kânunuevvel 1930, no 7278

BUHRANIN SEBEPLERİ

Kooperatifçi Muhittin B. Dr. Apti Muhtar Beye cevap veriyorlar

Doktor Abti Muhtar beyefendiye, Muhterem Doktor!

“Yeni Asır”a söylediğim sözlere cevap olmak üzere İsmail Hakkı Bey’e hitaben neşrettiğiniz mektubu okudum. Evvela kısa bir mukaddeme: Bu cevaba, neşrinden bir gün sonra size sokakta tesadüf ederek yine sizin ifadenizden muttali olduğuma göre benim hiçbir gazetesinin daimi kariî olmadığını anlamışsınızdır. Şu sırada gazete ile meşgul olmamak demek, günün siyasi dedikodularına lakayt kalmak demektir. Binaenaleyh, sizin “tez”inizin etrafındaki münakaşaya da lakayt kalabilirdim. Hatta cevabınıza hiç mukabele etmemeği dahi düşündüm de son zamanlarda içimde kaynayan bazı fikirleri bu vesile ile olsun söylemek maksadıyla, doğrudan doğruya size hitap ederek, nihayet şu satırları yazıyorum. Bu satırların büyük bir samimiyet ve hulûs eseri olduğuna itimadınızı rica ederim.

Cevabınızı hayli dikkatli okuduktan sonra içinde bir takım felsefeli sözler arasında bilhassa fikir olarak iki nokta bulunduğunu gördüm. Bunlardan biri Türkiye’deki buhranın üç senelik bir iş olduğudur. İkincisi de harplerin daima refah doğurup sulhlerin de müzayaka tevhit ettiği fikridir. Sizin tasvirinize göre Türkiye bundan üç sene evvel cennet imiş. İkinci fikrinize de inanmak lazım gelirse yeniden refaha nail olmak istersek, mutlaka bir harp açmanın çaresine bakmak icap edecektir.

Aziz doktor, itiraf ediniz ki, bir tıp doktorunun aynı zamanda felsefe, tarih ve içtimaiyat bahislerinde de mütehasşs olması çok müşküldür. Bunun için ben sizin ne felsefi fikirlerinize, ne Türkiye’nin üç sene evvelki neşeli hayatı hakkındaki iddialarınıza ve ne de harplerin daima refah doğuracağına dair olan kanaatlerinize meşgul olmayacağım. Eğer bahis buyurduğunuz tezinizinde esasları bunlardan ibaretse hatta onu neşretmeniz hakkındaki ricamı da geri alacağım. Buna mukabil sizinle küçük bir hasbihal yapacağım ve bu hasbihal içinde sizinle birlikte memleketin ciddi münevverlerine de hitap ederek bir hayli seneden beri zihnimi işgal eden birkaç fikir söyleyeceğim. Memleketin yeniden dahil olduğu şu siyasi keşmekeş devrinde bu sözlerimden belki küçük bir faide olur.

Öyle görünüyor ki, son zamanlar herkeste olduğu gibi, siz de siyasi cereyanlar arasına karışmak için hususi bir meyil uyanmış ve sırf bu meyil saikasıle “siyasi” bir tez yapmışsınız. Siyasi tezinize büyük iddialara sarılı ilmi bir mahiyet vermemiş olsaydınız, ben bu satırları hiç yazmazdım. Fakat ilmi, siyasi tezinizin aleti haline gelmiş gibi gördüğüm ve ilmin siyasete alet edilmesini memleket hesabına çok fena bir şey telakki ettiğim içindir ki bu satırları yazıyorum.

Şimdi açıkça söyleyeceğim: siz mevzubahs içtimada fırka teşkilatına memur muhterem zatlara anlatmak istemişsiniz ki kanaatinizce Halk Fırkası ve onun hükümeti bugünkü buhrandan mes’ul değildir. Bunu açıkça söylediğiniz zaman bundan daha doğru bir hakikat olmazdı. Türkiye’nin kendi varlığının tarihi, yani Türkiye tarihinin tekâmül şartları, bizzat birinci derecede mes’uldür. Bu memleketlerde asırlardan beri devam eden ve zaman zaman şiddet kespederek memlekette her nevi medeni terakümün vücuduna mani olan bir iktisadi buhran ve ıstırap vardır. Şark ticaret yollarının Anadolu’dan geçmemeğe, evvela Ümitburnundan, sonra da Süveyş’ten dolaşmaya başladığı, buharlı gemilerin kat edildiği zamanlardan beri bu buhran azami şiddetini kesbetmiş ve fenalık fenalığı doğurarak bugünkü vaziyet meydana gelmiştir. Memlekette nihayet 8

senelik bir sulh devrine hakim olan Halk Fırkasını bugünkü elim buhrandan yegâne mes’ul tanımak vicdansızlıktır. Halk Fırkası’nın yegâne mes’uliyeti şu sekiz sene zarfında yapmadığı iyi işlerle yaptığı fena işlerin miktarı ile ölçülmek lazım gelir ki bugünkü ıstırapı tevhit hususunda bunların tesiri de elbet mahduttur. Hatta bu mesuliyetlerden dolayı da Halk Fırkası erkânı millete dönüp “biz hata yaparken siz niçin sevabı göstermediniz?” diye bir sual sorsa buna ne cevap verebilir?

Binaenaleyh, siz siyasi tezinizi, diğer bir çok emsalleriniz gibi yanlış taraftan tutunuz. Eğer böyle söylemiş olsaydınız, ben de sizinle beraberdim. Nitekim evvelce de söylediğim gibi, tekrar ediyorum. Türkiye asırlardan beri kendi aleminin içinde kendi şartlarının mahsulü olan bir buhrandan mustarıptır. Bundan Halk Fırkası’nın uhdesine terettüp eder mes’uliyet elbet mahdut olur ve işi ilmi ölçüsü ile bir kere böyle koyduktan sonra bundan ötesi için Halk Fırkası ile anlaşmakta asla güç olmaz.

Ancak, siz böyle söylemiyorsunuz. Diyorsunuz ki: Türkiye üç sene evvel cennet gibi bir memleketken cihan buhranı Türkiye’yi berbat etti. İşte bu fena; bu demektir ki Türkiye’de herşey iyi yapıldı ve yapılıyor ama dünya bozuk olduğu için biz de ıstırap çekiyoruz. Son zamanlarda bir takım siyasi şahsiyetler de hep böyle söylüyorlar.

Böyle söylemenin neticesi ise, nihayet şu olur ki, Ayasofya’da söylediğimiz yalana Sultanahmet’te de kendimiz inanarak, yeni bir gaflete dalarız ve hayatımızın buhran tevhit eden amilleri ile mücadele edecek yerde, gaflet içinde, daha fena hadisatın gelip bizim kafamıza kaya gibi çarpmasını bekleriz!

Aziz Doktor, işte fena olan şey budur ve işte bana bu satırları yazdıran saik de, ciddi bir münevverin, bir ilim ve ihtisas adamının bu fena yoldan gitmekte olduğunu görmekliğimdir. İctimai meseleler üzerinde sizin bütün doktorluk hayatınızda sarfettiğiniz emek kadar emek sarfetmiş eski bir fikir adamının tecrübeli ve kontrollü tettebbuatına itimat ediniz: Türkiye’nin içtimai bünyesinde âmili maraz olan mikroplar Avrupa ve Amerika bünyesindeki mikroplardan büsbütün başkadır.

Halis vatanperverlerin, ciddi münevverlerin ve bilhassa mütehasşıs insanların vazifeleri günün meylane göre fetva uydurmak değil, müzmin bir derdin, kökleşmiş bir hastalığın tedavisi için evvela âmili maraz mikropları ve bunların bünye ile olan münasebetlerini tetkik ederek hastalığa doğru bir teşhis koymaktır. Bu da –Beni affediniz!- sizin yaptığınız gibi siyasi söylemek için ilmi söyler gibi görünmekle değil. Türkiye laboratuarında içtimai hayatın

teşrihini, fizyolojisini, bakteriyolojisini vesaire vesairesini tetkik ile mümkün olur.

Şimdi asıl söylemek istediklerime geliyorum ve burada yalnız size değil, bütün ciddi münevverlere hitap ediyorum: Memleket yeniden bir siyaset illetine uğradı. Ben, vakti ile bila fasıla, on sene bu politikacılık hayatına iştirak etmiş ve gençliğimin en taze kuvvetlerini faydasız mücadelat içinde israf ettikten sonra tedricen ondan büsbütün uzaklaşmış bir insanım. Çok tecrübelerim var. Bu tecrübelerden sonra şuna kanaat getirdim ki, memlekette ciddi münevverlerin vazifesi günlük politikacılık ile iştigal değil, hayatımıza fayda verecek herhangi bir ihtisas sahasında kendisini tamamen işe hasrederek çalışmaktır.

Memlekette politikacı çoktur ve hatta bu gidişle ondan başka bir şey de kalmayacaktır. Köy kahvelerinde bile münhasıran siyasetten bahsedildiğine göre yakında herkes işini gücünü bırakıp yalnız politikacılıkla uğraşacaktır.

Aynı hastalığa sizin de tutulduğunuzu görmek ve siyasi bir temayülü tatmin ve tatyip için ilmi ileri sürerek hiçbir hitapta geri olmayan fetvalar verdiğinizize şahit olmak, cidden elem verdiği içindir ki, böyle tam bir hülûs ve saffetle, size her şeyi açıkça söylemeğe ve sizin gibi ilmi siyasetle karıştırmaya meyyal olabilecek ilim adamlarını bundan tenzihe lüzum gördüm. Benim kanaatime göre, ilim namına söz söylediklerini iddia eden insanlar hakikaten ilim ile ve ilim doğruluğu ile söylerlerse siyaset insanları da bundan memnun olurlar.

Çünkü siyasileşmiş olan ilim onları ne kadar aldatmaya sevkederse ilim kalmış olan ilim de onlara o kadar iyi bir rehberlik eder.

Binaenaleyh Aziz Doktor, ilim namına söylediğimiz zaman bildiğimiz ilimden ve bildiğimiz gibi söylemeye çalışmak vazifemizi biz münevverler çok ihmal ediyoruz. Size sırf bu ihmali hatırlatmak için yazdığım bu satırlardaki halis ve samimi açıklıktan dolayı beni affediniz ve haydi, sizinle, siz tıbbî mesainize ve tıbbî neşriyata, ben de kooperatif mecmuasına avdet edelim!

Muhittin

Hürriyet, 7 Eylül 1931, no 280

MASONLUK

Bu mes'ele memleket namına elbette çok ciddi ve çok nazik bir bahisdir.

Perşembe günü çıkan Anadolu gazetesinde Mahmut Esat Bey Türk İnkılâbı adlı seri makalelerinin altıncısının son kısımlarında Masonlardan bahsetmiş ve Masonluğun bir felaket halini almak istidadında olduğunu ileri sürerek: “Bu felaketin kökünü, elbette Türk milleti kazıyacaktır” cümlesini kullanmıştır.

Dün çıkan Hizmet gazetesinde müfrit milliyetçi bir Mason imzası ile Mahmut Esat Beyin bu sözlerine cevap verilmekte, Masonluğun (serseri Yahudi) gibi kozmopolit bir teşekkül olmadığı ileri sürüldükten sonra; masonluk (ayen Türk masonluğu) milliyet düşmanı değildir. Türk masonluğu lâyıktir, cumhuriyetçidir, siyasi değildir, denilmekte ve Türk masonluğu içinde avukatların, doktorların, muharrirlerle, ediplerin ve siyasilerin bulunduğu kaydolunmaktadır.

Hizmet'te çıkan makalenin bir kısmında da tuhaf bir iddia ortaya atılmakta ve Türk Ocaklarından yayılan milliyet fikirleri Türk masonlarının bir eseri diye gösterilmektedir. Hizmet'te müfrit milliyetçi diye imza atan zatın dediği gibi mason teşekkülü içinde, avukatlar, doktorlar, muharrirler, edipler, siyasiler olduğunu biliriz.

Masonluğun insaniyete ve kardeşliğe müteveccih istikameti mâlumdur. İnsanlığın ve kardeşliğin nihayet bir milliyet çerçevesi içinde de lâzım olduğunu ileri sürerek demagoji yapmaya ve masonluğu milliyetperver göstermekte mânâ yoktur. Çünkü Masonluk, belki tekâmül etmiş fakat esaslarında değişmemiştir.

Hizmet gazetesinde çıkan makaledeki ifade şu suretle hülâsa edilebilir:

Mason mevcut olanın dar ve saçma çerçevesinden çıkarak, tabiatı ve hakikatı tetkik etmelidir. Mason; namuskâr olmalı. Ahlâkı, hayatı ve muaşeretı (taassup derecesinde) mazbut bulunmalıdır. Mason; insaniyeti sevmeli ve insana müfit olmalıdır. Mason şekli zahirinden ziyade işin iç yüzüne nüfuz etmek temayülünü kendisinde daima görmeli ve şahsi tefevvukunu daima hemcinslerinin lehine kullanmalıdır.

Mason; tetkik ve tefahhus hususunda sistematik hareket etmeğe memur ve mecbur olduğuna nazaran, aynı zamanda üstatların ve hatta maşriki âzamların hayatına ve yaptıkları bazı müthiş ıskandalları da dikkatle takip etmelidir.

Masonların milliyetçi olduğu keyfiyetine gelince; tekrar (hayır) demeye mecburum. Çünkü Masonların milliyet meselesine dikkat etmelerine evvela imkân yok gibidir. Türkiye’de casusluk yapan bazı kimselerin Masonluk hüviyetinden ne kadar istifade ettiklerini isbat eylemek mümkün olurdu. Ne hacet; maslup Mustafa Sagir da mason değil miydi?

Gayri Türk ve gayri milli herhangi bir teşekküle karşı istediğiniz kadar iktisâdi tedbirler alınız. Boştur.

Bir Mason istida verir ve arzuhalini takdim ettiği makamda oturan zâta aynı zamanda işaretini de istidanın pulu gibi derhal yapıştırır. Bu itibarla masonluk ta muhterem bazı zevatın bir kuvvet ve şereftir. Fakat bu netice Türkiye’de müsavat denilen mefhumu ihlâl eden bir mesele değil midir?

D.M.K.

Hürriyet, 10 Teşrinievvel 1931, no 290 (305)

BİR MASONUN CEVABI

Sabık Adliye Vekili, muhterem meb’usumuz Mahmut Esat Bey’in başmuharririmize verdikleri beyanatına cevap olarak aldığımız bir mektubu aynen neşrediyoruz.

Mahmut Esat Beyefendinin Masonluk hakkında yaptığı biaman beyanati okurken, yüksek mertebelere intikal etmiş ve siyaset hayatının zirvelerine çıkmış bir zatın lisanından fışkıran bir kin, bir husumet ve intikam alevinin ırfan ve hakikate doğru yükseldiğini görür gibi oldum.

Bu ateşin siyah ve korkunç dumanları bazen güneşi örten ve kâinatı karanlıklar içinde bırakan kış bulutlarına benziyordu. Mahmut Esat Bey; bimahaba Masonluğa hücum ederken, sert, ağır, kırıcı ve tahammülfersa ifadeler, teşbihler kullanmakta beis görmemişlerdir.

Galiba Haydar Rıfat Bey’in intikamını Türk masonlarından çıkarmağa niyet etmişlerdir.

Pederine, tahsiline, içtimai, siyasi sıfatlarına hürmetkâr olduğumuz bu şahsiyet; ortaya hiç yoktan yeni bir dava açarken, evvela husumeti tarif

edemiyorlar. Saniyen hasımlarını bilmiyorlar. Salisen davacı oldukları teşekküle gayrivaki isnatlar ile müddei mevkiine geçiyorlar.

Masonluk; herşeyden evvel Mahmut Esat Beyin bildiğinden, tasavvur ettiğinden büsbütün başka birşeydir. Kendilerinin tarif ve husumet ettiği teşekküle masonluk muhaliftir. Binaenaleyh muhterem muarızımız kinini tatmin edecek hedefi ve mercii bulamamışlardır.

Mahmut Esat Bey, Türk Milletine düşmanlar, casuslar, aleyhtarlar arıyor. Masonluk da mücadele etmek için aynı arzuyu besliyor. O halde, Mahmut Esat Bey, masonluğun düşmanı değil bilmeden Masonluğun davalığını kabul etmiş bir taraftardır.

Tekrar edeyim muhterem Mahmut Esat Beye gayet bir ruyetle siyasi hayatta bazı muarızlarının çehresini masonlukta arıyor. Bütün yanlışlar buradan başlıyor.

(Hizmet) gazetesinde Mahmut Esat Beye verilen ilk cevaplarda, masonluğun milletlere ve milliyet prensibine aleyhtar olmadığı söylenmiş ve temin olunmuştur. İnanmadılar. Çünkü, masonluğun mutlaka milliyet düşmanı olduğu (afetsinler) kafalarına yer etmiştir.

Böyle fikri sabit halinde saplanan kanaatleri değiştirmek elinizden gelmez.

Mahmut Esat Beyefendiye çok yakın ve kendisi kadar şerefli bazı dostlarını düşünerek, bu şahsiyetlerin Türk milletine muzır olacak bir teşekküle girmeyecek kadar yüksek ve şuurlu olduklarını hatırlatmak için müsaadelerini rica ederim.

Mahmut Esat Beyin itimadın, teveccühünü ve birçok mesuliyetlere iştirak etmek şartıyla arkadaşlığını kazanan şahsiyetler vardır ki, bunlar hakkında gerek masonlara ve gerek herkese teminat vermek ve kefalet etmek Mahmut Esat Beyefendi için bir vazifedir.

Biraz sert gibi görünen bu ifadeler, tevazuunun noksanlığından değil, fakat Mahmut Esat Bey'e duyduğum hakiki ve riyasız muhabbet ve hürmetin resanetinden ilham almıştır.

Belki Mason olan bazı kimseler Mahmut Esat Bey'e karşı hürmetsiz hareketlerde bulunmuşlardır. Kanunu medeniye[yi] Türkiye'ye getiren, Lotos kahramanına karşı yapılan bu kabil hareketleri bir lisan-ı takbih ile yad ederken Mahmut Esat Bey'in sırf gerilmiş sinirlerini teskin için Türkiye'nin en hassas ve

en şuurlu güzide bir kütlesini rencide etmesi de hatadır. Mütemadiyen ve bila intika:

- Düşmanım, düşmanım diyorlar.

Mahmut Esat Bey, yoksa kendisine ve eserlerine mi muhalefet ediyorlar? Masonlara hücum ederken, (Anadolu) gazetesinde “Yakın İhtilaller” unvanı ilk neşriyat yapıyorlar. Bu kıymetli muharrir düşünmüyor ki, ihtilallere, kan dökülmesine lüzum kalmadan ıztırapların azalmasını arzu eden insanlara hücum ediyorlar.

Masonlar, ne müstevli ve imperyalist insanlar gibi ne de Bolşevikler gibi düşünmezler. Onlar; san-i âzami kâinatın karşımıza serptiği hakikatlere, eserlere bakarak beşeriyete bir irfan şulesi yükseltmiş insanlardır.

Mahmut Esat Beyefendi;

“Herşeyden evvel Türküz herşeyden sonra gine “Türküz” diyorlar. Bütün Türk masonları da, Mahmut Esat Bey’den bir milyonun yüzbinde biri kadar noksan olmamak şartıyla aynı duygudadırlar. Bu duyguda Mahmut Esat Bey’e en ileri ve en şerefli mevakiî lâıyk görürken Türkiye’deki masonların aynı safta ve aynı noktada bulunduğunu söylemek tevazuu ihlâl etmez. Çünkü hakikat budur.

M. C.

Yeni Asır, 12 Nisan 1933

LAİKLİK NEDİR? ANKETİ

Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifi’nden eski gazeteci Muhittin Bey

Laiklik bizzat hürriyettir. Laiklik hürriyetle başlar. Hürriyet olmayan yerde laiklik olmaz.

“Laikliğin umumi tarifi, din ile devlet işlerinin ayrılması ve tarihin tekamül seyri içinde dini bir velayet nüfuzu altında bulunmuş olan dünya işlerinin bu nüfuzdan kurtarılması şeklinde yapılmak mutattır.

Laiklik yani Fransa İhtilali’nin son çıkardığı ve en geç hallettiği meselelerden biri olan bu mefhum, umumiyetle yukarıda verilen cevapla tarif edilir. Bunun Türkçe Fransızca veya İngilizce, bir anlaşılması şekli olmamak lazım gelir. Laiklik tarihin doğurduğu bu mefhum her millet ve her içtimai sınıf için aynı mana ve mahiyette olması lazım gelen bir mefhumdur. Eğer bu

sualinizden maksat laikliğin bizim memleketteki anlaşılma tarzı ise, ve inkılapçı Türk münevverinin bunu nasıl anladığını sormak istiyorsanız buna şu cevabı vermemiz mümkündür. İnkılapçı Türk münevveri kimdir? Nasıl bir içtimai sınıf veyahut bir zümredir? Bu suallerin manalarını tespit etmeksizin sizin sualinize cevap vermeye imkân yoktur. Anket neşriyatınız sırasında gözüme pek sık çarpan bir şey var ki bu nokta-ı nazarda zihnimi işgalden hali kalmamıştır. Gençlik.

Alelumum görüyorum ki laiklik gençliğe izafe edilmektedir. Şu halde inkılapçı Türk münevveri de bu gençlik olmak lazım gelir. Ben memleketteki inkılabı gençliğin değil ihtiyarların değilse bile hiç olmazsa orta yaşlıların yaptığına kaniim. İnkılap yapılmadan evvel hazırlanır, hazırlanmak için gençler lazımdır. Seneler insanlara yaş getirir. Cemiyetler (için) en fena şey şuursuz inkılaplardır. Henüz teşekkül halinde bulunan bir şuur zümresine inkılapçılık hasretmek biz yaşlıları fazla ihmal etmek demektir. Eğer Türk münevveri denilen zümre bu gençlikse laikliği başka türlü anlar. Yok bunların hocaları olan orta yaşlılarsa zannedersem onlar da başka türlü anlar. Binaenaleyh bu sualinize kısa cevap vermek imkânsız, çünkü mevzunun hududu genişlemeye müsaittir.

Laikliğin hududu nedir?

Laiklik mücerret bir mefhum olmak itibarıyla ayrı bir hudud ve şumule sahiptir. Fransız ihtilalinin doğurduğu siyasi bir hareket olmak itibarıyla da ayrı bir hudud ve şumule sahiptir.

Bence birinci nokta-i nazardan laiklik bizzat hürriyettir. Laiklik hürriyetle başlar, hürriyetin olduğu yerde yaşar ve hürriyetin olmadığı yerde laiklik olmaz. Faraza Allah için bir timsal yapıp sokaklarda dolaştıran ve bunu yetişen mektep çocuklarına taştırtıran Bolşevik Rusya'da devlet eski dinden ayrılmıştır. Ve binaenaleyh layık olmak lazım gelir. Halbuki Rusya'da devlet yeni bir dinin hakimiyeti altındadır. Orada da mümin ve kâfir vardır. Komünist fırkasına mensup olanlar mümin, onun haricindekiler kâfirdirler. Ve bugünkü Rusya'da müminler için ayrı hukuk vardır. Binaenaleyh o memleket için laiklik mevzubahis değildir. Yine faraza bizim memlekette Rus Komünist edebiyatının tesiri altında bulunan ve sizin tabirinizle münevver Türk inkılabcısı olan az veya çok yaşlı bazı gençler vardır ki hürriyeti Fransız İhtilali'nden arta kalmış bir bidat ve aynı zamanda bir vahime addederler. Ve bunu ilandan da çekinmezler. Bunların laikliği anlayabileceklerine kani değilim. Yine faraza Ruhban sınıfının kuvvetli organize olmadığı memleketlerde Almanya, İngiltere gibi... layiklik bir

mücadele mevzuu olmamıştır. Bu demektir ki layikliğın mebdde ve müntehası da mevzubahis olan içtimai muhitin hususi tarih şartlarına tabiidir. Tekrar edeyim, layiklik içtimai bir mefhum olmak noktasından ancak, hürriyetin hududiyle tahdit edilir. Nerede en geniş fikir ve fiil hürriyeti varsa laiklik en kuvvetli hakimiyetle ancak orada göze çarpar. Temenni edelim ki Türkiye bu hürriyetin en yüksek derecesine gelecek nesiller nefhedebilecek bir layiklik kuvveti göstere sin.

Laik Türkiye cumhuriyetinin resmi teşkilatı arasında Din işleri riyaseti gibi bir teşekküle ihtiyaç var mıdır?

Vardır sebebini söyleyeyim. Devlet umumi hizmetlerin her nevinin ifası vazifesini üzerine almış bir teşekküldür fertlerde maddi ihtiyaçların yanında manevi ihtiyaçlar da vardır. Ve bir din sahibi olmak her fert için manevi bir ihtiyaçtır. Bu din bazen kitabi olur bazen büsbütün serbest ve nevi onu taşıyan ferdin akidesi şekline münhasır olacak derecede geniş mahiyet yer alabilir.

Devletin vazifesi herkesin itikat hürriyetini temin etmek olduğuna göre işte bu itikat hürriyetinin temin hizmetinin ifası için merkezi bir teşkilat bulunması elbette faideli olur. Fakat bu idare veya teşkilat eğer dinlerden birinin diğerlerine tercihan himaye veya müdafaası maksadı ile teşekkül etmiş olursa o zaman bunun laiklik mefhumuna muhalif bir teşekkül olmadığını kabul etmek de bir zarurettir.”

Akın, 11 Birinci Teşrin 1935, no 2

MAHMUT ESAT BOZKURT’A GÖRE: SOL CEREYANLAR

Eski Tüze başkanımız Mahmut Esad Bozkurt, Perşembede Naci Sadullah’a bir interviyu vesilesini hazırladı. Fikir alemimizde kuvvetli akisler yapacağı şüphesiz olan bu görüşmenin alaka uyandıran bir kısmını aynen yazıyoruz.

Mahmut Esat Bozkurt anlatıyor:

Faruk Nafizi, Yusuf Ziyayı, Orhan Seyfiyi lezzetle okurum. Fakat Nazım Hikmeti bunların hepsinden ileride buluyorum.

Hem sade, yeniliği bakımından değil, dilinin pürüzsüz temizliği, samimiyetinin hududsuzluğu ve fikirlerinin kuvveti, temizliği bakımından!

- Fikirlerinin temizliği ve kuvveti mi?
- Tabii!

Fakat Nazım Hikmetin fikir peygamberi milliyeti, inkâr eder ve siz koyu milliyetperversinizdir?

- Ben yer için, gök için, ağaç, su, taş ve toprak için milliyetçi değilim. Bence modern milliyetçilik, Marksizmden faydalanmak zaruretindedir. Ve benim dilimi konuşanların, benimle aynı tarihe bağlı olanların, milli acıları ve sevinçleri benimle paylaşanların maddi manevi refaha kavuşabilmeleri için bundan başka çare yoktur.

Aksi takdirde Sezar'ın, zalim Neron'un müstebid Abdülhamid'in milliyetçiliklerinden ileri gidemeyiz. Bunun bir parça daha mütekâmilî ise, ancak bizim Hamdullah Suphi'nin destancı milliyetçiliği olur.

- Şu halde modern milliyetçi demek, ulusal komünist demektir!

- Hayır, ben sadece halkçı milletlerin Marksist fikirlerinden de istifade etmeleri lüzumundan bahsediyorum!

Eğer Nazım Hikmet'e sorarsanız fikirlerimiz arasındaki ayrılık çok: fakat bana sorarsanız azdır!

Bence samimi fikirler, sağda solda olsalar, harika layıktırlar. Ne yapalım ki cemiyetin selameti, sağa kaçan fikirleri besleyenlerin merhametsizce ezilmesini emir ediyor. Fakat sol fikirlerin yok edilmeden, ezilmeden önlenmeleri muvafıktır.

Hatta ben ceza kanunlarının da bu nokta-i nazara uydurulmasına taraftarım. Çünkü tarihin felsefesi bize, insanlığın her gün biraz daha sola gittiğini ve saadeti orada bulabileceğini gösteriyor.

Tarihi karıştırırsanız, insanlık yürüyüşünün bu anlamı isbat ettiğini göreceksiniz!

Nazım Hikmet'e göre münakaşaya tahammülü olmıyan, fakat Mahmud Esat'a göre uzun münakaşalara layık olan bu mevzuu fazla uzatmadım...

Yazan: Naci Sadullah

Akın, 16 Birinci Teşrin 1935, no 6

KARANLIKTA İŞARETLER: YENİ ADAM

O eserine “Yeni Adam”, adını verdi. Halbuki kendisi unutulmuş adamdır... “Yeni Adam”, “Unutulan Adam”ın hatırlanmak kayıtlarından uzak kalarak, eski bir alışkanlıkla sırf konuşmak ve işittirmek için çıkardığı bir mecmuadır. İstanbulda çıkıyor ve İzmirde ancak seksen dane satıyor.

“Yeni Adam”ı çıkaran ad Türkiye’nin en ileri, en yeni ve en büyük adamlarının başında gelir. Adı İsmail Hakkı Baltacıoğludur. Darülfünun yapısı üzerinde Üniversite kurulurken bütün müsbet bilgisine rağmen o, bir enkazın altında kaldı...

Bazılarının devriliş adını taktıkları bu inhidam, en çok onun kendi isteğiyle oldu. Bu yıkılışın altında onun ezileceğini sananlar fazlaca yanıldılar. Belki de sadece yıkılan bir varlığın yanbaşıda “Yeni Adam”a manaca gene ayakta, biraz daha dik tutundu.

“Yeni Adam”ın postadan çıkacağı günü İzmir’de bekleyenler de var. Onlar nedense sayılacak kadar az... Türkiye’nin kâğıtçı ve matbaaca değil de verimce en üstün mecmuasına gösterilen bu lakaydı acaba takdirsizlikten mi?

En açık konuşan, en müsbet ve doğru yayımlar yapan bu mecmua, bize “Unutulan Adam”ı getirdiği için her düşünen onu okumalıdır.

Adnan Bilget

Akın, 20 Birinci Teşrin 1935, no 10

**35 000 İZMİR ÇOCUĞU ATATÜRK’ÜN HEYKELİ ÖNÜNDE
MİTİNG YAPTI. SUİKASTÇILAR TEL’İN EDİLDİ.**

Genç bir işçi kürsüye geldi: Size yalvarıyorum...

Suikast teşebbüsü...

Kime?

Atatürk’e!

Atatürk Mektebinin en hisli ve duygulu talebelerinden olan İzmirliiler dün bu acı, gönüller sızlatıcı haber önünde adeta kendini kaybedecek gibi oldular. Bu

toprakları ve bu yurdu kurtaran, Türk tarihinin ve Türk devriminin üzerinde yücelen en büyük adam, kurtardığı yurdun içinde bombalanır mı?

Bunu hiç kimsenin, akli havsalası almıyordu.

İzmirli, derin acılar içinde idiler.

Herkesin kalpleri burkulmuştu. Dünya kurulu beri misline rastlanmayan bu canı teşebbüs bütün bir dünyanın her şeyden önce Türk dünyasının kinini ve nefretini üzerine çekti.

Saat on altı. Herkes yediden yetmiş kadar herkes Atatürk'ün heykelinin baş ucunda ona bağlılığını göstermeye, onu bombalamayı tasarlayan haydutları tel'in etmeye gidiyor.

Binlerce, on binlerce insan İzmir Kordon'u üzerinde, ellerinde Atatürk partisinin bayrakları olduğu halde onun heykeline yüz sürmeye gidiyor.

Erkek kadın çocuk çocuk kabileleri öyle kalabalık ki Cumhuriyet alanına yanaşmak müşkül...

Orası, Cumhuriyet meydanı mahşerden bir günü andırıyor. Binlerce binlerce insan orada toplanıyor. İşçi kadın kabilelerinin büyük heykelin önünde yer bulmak için gösterdikleri tehalük gözleri çeliyor.

Herkes ayakta, Atatürk heykelinin ayakları altına hazırlanan mitingin manasını düşünüyor.

İlk söz, İzmir'in mert bir çocuğu olan avukat Baha Nasa'undur. Parti namına konuşan iyi bir ses, herkesin yüreklerine su serpen şu sözleri söylüyor:

Yurttaşlar!

Türkün ulu kurtarıcısına Atatürk'e suikast hazırlanmış. Bu fena haber memleketimizde yayılır yayılmaz hepimizi nefret ve kin içine attı. O büyük kurtarıcıya olan minnet bağlarımızın büyüklüğü ve sağlamlığı hepimizi bir anda burada topladı.

Yurttaşlar, hemşeriler...Bu melun teşebbüs öldü sanılan Türk milletinin dirliğini meydana çıkartan, onun bütün medeniyeti, bu kabiliyetlerini cihana gösteren ve ilan eden büyük şefe, Türkün ebedi minnet ve şükran hislerini üzerinde toplamış bulunan gözbebeğine, Atatürk'e karşı yapılmak isteniyor.

Atatürk, anavatanı işgal eden düşman kuvvetleri karşısında çırpındığı her türlü yokluk içinde büyük milletteki kabiliyeti sezen ve ortaya atılan yegâne müncidir (Yaşasın münci sesleri)...

Atatürk millette sezdiği bu kabiliyet ve kudreti teşkilatlandıran ve ortaya çıkarıp maddi bir kuvvet yapan ve onunla memleketi düşman çizmelerinden temizleyen halaskârdır (Yaşasın halaskârımız sesleri).

Atatürk, medeniyet alanında layık olduğu mevkii temin eden, Cumhuriyeti kuran, ancak herhangi bir milletin asırlarca uğraşarak elde edebileceği hakimiyetini, istiklalini, benliğini, rahatını, refahını kısa bir zamanda yaptığı inkılaplarla kurtaran milletin gözbebeğidir.

Hülasa Atatürk, bu milletin gözbebeğidir.İçi ve ruhu tecessüm etmiş timsalidir. Milletin tâ kendisidir.

Ona yan bakacak göz, ona karşı yapılacak en ufak bir hareket milletin benliğinedir. İnkılabadır. Bu büyük millet böyle serserileri gözbebeğine, canına, başına yan baktırmaz. Bakanın gözünü çıkarır. Düşünenin kafasını koparır.

Ben! Sözlerimle yalnız İzmir'in değil, bütün memleketin, bütün milletin hislerine tercüman olduğuma eminim.

Millet ve memleket bu melun hainler hakkında kanun ve inkılabın emrettiği hükümlerin derhal ve süratle tatbik edileceğinden emindir ki bize teselli vermektedir.

Uyanık hükümetimizin gözbebeğimize karşı hazırlanan bu melun teşebbüsten haberdar olup onu önlemek suretiyle gösterdiği basiretkârlığa teşekkür ederiz. Yurdumuzun sevgilisine, milletin gözbebeğine karşı hiçbir hainin yan bakmayı aklından geçiremeyeceği surette tedbirler almasını da hükümetten dileriz.

Yaşasın Cumhuriyet, yaşasın millet, yaşasın milletin canı ve ruhu Atatürk...

Cumhuriyet alanında dakikalarca devam eden bir alkış tufanı adeta sarmıştı.

Kürsüye İzmir barosu adına Avukat Hayati çıktı. O da söyledi. Türk inkılabını ve Atatürk'ü anlattı. Bütün bir ulusun kalbine nakşettiği büyük adı ve büyük varlığı anlattı ve alkışlandı.

Muallim Mektebi talebesinden Muazzez isminde bir kızcağız, suikast teşebbüsünü telin eden bazı sözler söylerken halk nümayiş yapıyor.

- Kahrolsun bombacılar, suikastçılar, diye bağırıyordu.

Sonra parti işçiler birliği adına, 40.000 işçiyi temsile arkadaşımız Agâh Çetin söz söyledi. Agâh konuşurken 40.000 işçi coşkun tezahürat yapıyor:

- Suikastçıları parçalamalı!

Diyordu. Kız Enstitüsü talebesinden coşkun bir kızcağız, bayan Yıldız kürsüye geldi. O müsaade almadan büyük bir cesaretle ortaya atıldı. Bu alçakça teşebbüsü tel'in etti.

İzmir matbuatı adına, Anadolu arkadaşımızın başmuharriri Haydar Rüştü Öktem olgun bir ifadeyle hadiseyi tahlil etti ve suikastçı melunların hareketlerinin nasıl bir şefe tevcih ettirildiğini izah etti.

Parti başımız ve heyecanlı büyüğümüz Avni Doğan, İzmir gençliğinin tezahüratla karşıladığı kısa bir söylev yaptı. Ve İzmirliilerin Parti kanalıyla hükümete bildirmek istediği dileklerini şöyle tespit etti.

1- Millet kayıtsız ve şartsız Atatürk'e bağlıdır. Onun uğrunda kanını vermeye onun heykeli önünde ant içiyor.

2- Millet bu hadise önünde hükümetten ciddi tedbirler, yalnız bugün için değil -yarın için de- kifayetli tedbirler ister.

Bu dilekler hükümetimize parti başımız tarafından bildirilecektir. Çok genç ve heyecanlı büyüğümüz Avni Doğan sözünü şöyle bitirdi:

- Arkadaşlar, geniş yürekle, rahat rahat evinize gidiniz. Bütün millet, Atatürk'ün önünde uyanık bir bekçi halindedir.

Bu sırada kürsüye gelen genç bir işçi:

- Bırakınız, dedi. Sizden yalvarıyorum. Babamıza suikast hazırlayan alçak adamlardan hiç olmazsa birini bana teslim ediniz. Gözleriniz önünde onu parçalayayım.

Bundan sonra 35.000 mitingçi Cumhuriyet marşını söyleyerek dağılmıştır.

Not: Miting heyeti, halkın isteğiyle Atatürk'e bir telgraf göndererek İzmirliilerin yürekten bağlılığını iblağ etmiştir.

Ege, 11 Mart 1935, no 14

KENT DUYUMLARI

Köycülüğe Doğru:

Ana Programı

Köycülük Kalkınma Programı,

Valimizin Büyük Bir Muvaffakiyetidir.

Vilayetin beş yıllık “Köycülük Kalkınma programı” hazırlanmış ve tabı için matbaaya verilmiştir. Bu programa göre geliri fazla olan köyler beş yıldan daha evvel; geliri orta olanlar beş yılda, geliri noksan olanlar da on yılda program esaslarını tatbik etmiş bulunacaklardır.

Programın başında vilayetin köylülerimize hitaben bir bildirimi vardır. Bunda deniliyor ki:

1- Baş döndürücü bir hızla aşk olgunluğu ile yürüyen köy çalışmalarına daha kolay adımlar düşünülerek aşağıdaki beş yıllık program çizilmiştir.

2- Bu program: ana çizgilerdir. Bunlar üzerinde kaza kaymakamlıkları aşağı yukarı işleyecek ve her köyün para ve imece durumunu göz önünde tutarak sıkımayacak ve kavramlara uyacak yöndemle bütçelerini yapacaktır.

Verimi, varlığı az ve cılız köylerde ise, azdan başlanacaktır. Ana program üzerine kazalarca yapılmış ve kesdirmeye bağlanmış program örnekleri ikişer tane vilayete gönderilecektir.

3- Köylünün kolu ve kazma, aygıt, araba gibi gereç yardımlarıyla yapılacak her imeceli işin güzelce tasarlanması ve paranın ancak ondan sonra katılması düşüncelerimizin temelidir. Az para, çok verim ve iyi bir iş bölümü, çalışmadaki dayanağımızdır.

Kireç, kereste gibi hemen her işe yarıyan başlıca gereci yasalara uyarakdan kolaylıkla elde etmeli ve aykırı gitmemelidir.

4- Ana programdaki işlerin gösterilmeyen daha geri yıllara atılabilmesi, vilayetin bir buyruğuna ve onaylanmasına bağlıdır. Hızını almış ve gücü, güveni yerinde olan kazalar, geri yıllara atılmış işleri bile (o yılın işi geri kalmamak üze) daha öne alabilirler.

5- Her yılın ilerleyişini ve başarılan işleri, yeni yılın Mart ayı içinde Valiliğe bildirmek, değişmeyen bir kuraldır. Valilik bunları çoğaltacak ve yıl bittiği

bastırarak yapacaktır. Bunlar köylerin bayındırlığı, uygurluğu ve kültür varlığı yönünden canlı örnekler ve kazanç verici örgütler olacaktır.

6- Her köyün özel veya genel gelir ve giderleri bulmak, temelli bir iştir. Bunun için:

A) Kişinin yılda eline geçen ve satılan süt, peynir, kasablık koyun, ürün ve orman verimleriyle evde dokunan herşeyin tutamı.

B) Yiyecek, içecek, giyecek, yakacak ve benzerlerinden köye getirilen her şeyin ev üzerine ve üst üste tutarını bulmak lazımdır.

Böylece köylünün ve köyün genel ve özel gelir ve giderleri ve programda yazılı işleri köy istatistiklerine temel olacaktı gibi kurulacaktır.

Kaymakam arkadaşlarımın bu yeni iş üzerinde çalışmaları bir yükümdür. İlk çalışmada bir yanlışlık, eksiklik olsa bile ikinci ve üçüncü yıllarda ikisi ortası bulunur ve şu ana kuruma temel olur. Böylece köylünün zengini, orta hallisi ve durgunlusu ortaya çıkar. Ona göre kalkınma ve ilerleyiş adımları atar.

Yürgü, 7 Mayıs 1935, no 29

ŞEHİR SOSYALİZMİ

Kalem arkadaşlarından birisi yazdığı bir fıkrada İstanbul belediyesinin sosyalizme doğru yol aldığını kaydediyordu.

Bizce bu yol pek fena değildir. Bir çok memleketlerde şehirler bu yolu çoktan almışlardır. Rusya'da Çarizm zamanında bile şehirler birçok işleri ellerine almışlardı. Avrupa'da bu yolda en ileri giden memleket, Liberalizmin beşiği ve hâlâ daha sarsılmaz bir kalesi sayılan İngiltere'dir. İngiltere'de hemen her şehir başlıbaşına işliyen ve kendi işlerini kendisi gören muhtar ekonomik bir kurumdur. Rus şehirlerini gezenler, bu şehirlerin Rus varlığının başka alanlarına nisbeten ne kadar açılmış ve ilerlemiş olduğunu bilirler. İngiliz şehirleriye refahın, konforun ve ucuzluğun birer örneğidirler. Ve bu da pek tabidir: Çünkü şehirler büyük insan yığınlarının toplandıkları yerlerdir. Medeni ülkelerde bu yığınların birçok ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçlar iki türlüdür: Maddi ve manevi maddi ihtiyaçlardan mesela su, aydınlık, temizlik, yol, nakliyat vesaire gibi. Manevi ihtiyaçlardan sıhhat, iskân, hastalara ve fakirlere bakım vesaire gibi.

Birinci ihtiyaçların tatmini para mukabilinde yapılır. Yani şehir bunlara mukabil şehir ahalisinden ücret alır.

İkinci ihtiyaçların temini ise, parasızdır, meccanidir.

Şimdi belediye sosyalizmine doğru gitmiş olan şehirler birinci nevi ihtiyaçların tatmininden arttırdıkları kazançları ikinci nevi ihtiyaçların tatminine saffederler.

Biz gibi şehirler, mesela aydınlatma işlerini hususi adamlara ve şirketlere bırakıp onlara pek büyük kazançlar temin etmektense, bu işleri doğrudan doğruya kendileri görüyorlar ve kazançlar hususi adamların veya şirketlerin ceplerine gitmektense ikinci nevi ihtiyaçların, mesela şehrin fakirleri için ırfan ve sıhhat kurumları yapmak için sarfetmeğİ tercih ederler. Bunu sağlam akıl ve dürüst gönöl tercih eder.

İşte bu sayededir ki mesela İngiltere’de bu gibi şehirler amele ve fukaralar için bunca ucuz evler yaptıрмаğİ, onların çocukları için meccani mektepler kurmağİ, evi barkı olmıyanlar için barınacak gece evleri temin etmeğİ muvaffak olmuşlardır. Aynı zamanda da maddi ihtiyaçların tatmini mukabinde aldıkları ücretleri gitgide en aşağı dereceye indirerek umum hayatı da ucuzlattırmışlardır.

Fakat bütün bu işleri yapıp başİ çıkarsa bilmek ne arzuya, ne iyi bir niyete ve ne de idareye bağılıdır:

Birçok manevi şartların varlığı lazımdır. Başta bilgi geliyor. Belediyecilik, asrımızda bir ilim, bir marifet mevzuu olmuştur. Gelişigüzel herşeyi yapmağİ hazır “hezarı fen”ler bu karışık ve yüzbinlerce insanların yaşayışlarıyla alakalı olan ve yüzlerce milyonluk bütçeyi içinde taşıyan işlerde uğraşamazlar. Hayır! Yanlış söyledim: uğraşırlar fakat elli sene sonra gine yerlerinde sayarlar.

Sonra muayyen ahlak seviyesi geliyor.

Büyüklere yaranmak, küçükleri ihmal etmek, zenginlere hoş görünmek, fakirleri saymamak, herkesin gözleri önünde en mübrem ihtiyaçlar durup dururken ve karşıdaki sokaklarda çamur topuğİ çıkarken filanın hatırı için filan işi tercih eylemek veyahud kendi evinin etrafını şehir hesabına süslemek gibi zihniyet taşıyan insanlar, bu işin altında çıkamazlar.

Daha sonra kontrol ve kontrolün müeyyidesi geliyor. Bu topluluğun hergünkü yaşayışla alakalı olan büyük bir işi üzerine almış olanlar üzerinde

hakiki ve müeyyideli bir kontrol olmalıdır. Kontrolün da iki ucu vardır. Birisi efkârnumumiye, öteki de şehir meclisi. Yapılan işlere karşı kayıtsız kalan efkârnumumiyesi veyahud gördüğü fena gidişlere aldırmayan bir şehir meclisi olan çevrelerde de bu işler yürüyemez. Herkesin evile, sokağıyla, alışverişiyle ucuz veya pahalı yaşamasıyla, alakalı olan bu işte –bilhassa bu iş onun verdiği para ile de görülürse- sesi olmalıdır. Ve bu ses yükseldiği zaman bir neticeye bağlanmalıdır. Yoksa dışarıdan gelen ses dinlenmez ve içerideki mecliste ağzı açıldığı zaman hoş gitmezse elbette ki iş yolunda gitmez!!

Nihayet teşkilat lazımdır. Bu teşkilat belediyenin yaptığı işlere göre kurulmalıdır.

Asrımızda belediyeler neyle meşgul olurlar? Başlıca uğraşılacak şeyler şunlar değil midir? 1. Yapıcılık, 2. maarif, 3. içtimai sıhhat ve 4. bütçe. Bunun haricinde belediyenin bir işi var mıdır? İşte teşkilatta bu işlere göre kurulmalıdır, nasıl ki her yerde de böyledir.

Asrî şehirlerde belediye başkanının eli altında dört mütehassis muavini vardır. 1. Yapıcı muavin [ekseriyetle mühendis]. 2. Maarifçi [tecrübeli bir muallim]. 3. Sıhhat ve içtimai muavenetle uğraşmış birisi [ekseriyetle bir doktor] ve nihayet 4. bir maliyecisi.

Bu muavinlerin belediye reisine karşı istiklallerini temin için şehir meclisi onları kendi azaları arasından intihap eder. Aynı zamanda da gene meclis kendi azaları arasından ihtisasa dikkat ederek dört encümen intihap eder. Bu encümenler işte o muavinlerle beraber çalışırlar. Mensup oldukları şubeye ait meseleleri uzun uzadıya tetkik ederler ve nihayet belediye reisinin başkanlığı altında toplanarak birlikte meseleleri bir daha mütalaa ettikten sonra meclise götürürler.

Bu suretle her iş keyfe ve arzuya bırakılmış olmaz, hem mesuliyetler taayyün eder ve hem de dış mütehassısların elinden çıkmış olur. Meclise getirilmiş olan raporlar meclis tarafından müzakere edilir ve haklarında karar verilir. Asli şehir kurumlarında bu karar kat'idir. Çünkü belediye, muhtar bir kurum sayılır, kimse karışmaz. Yalnız merkezi hükümetin verilen kararlarda mevcut kanunlara riayet edilip edilmediği hususunda bir nezaret hakkı vardır.

İşte kısaca asrî şehirlerin belediye kurumları ve onların işleme yolları!

Bu gibi şehirler kendilerine ait işleri elbette ki kendileri görebilirler ve refah ve saadetlerini hergün daha ziyadeleştirmeye muvaffak olurlar.

Fakat bu teşkilat ve o hususi manevi şartlar olmadan büyük işlere girişmek kanaatimizce hüsrandan başka bir netice vermez. Nasıl ki bunun nümunesini şehirlerimizin hergün aldığı vazı ve halinden de görüyoruz.

Ağaoğlu Ahmed

Sabah Postası, 21 Temmuz 1935, no 20

SEYYAR EKMEKÇİLER

Uray tarafından değil fırıncılar tarafından kaldırılmış.

Evvelki gün gördüğümüz bir iki nümune ve aldığımız şikâyetler üzerine seyyar ekmek satıcılarının haklarından menedileceğini yazmıştık.

Bu küçük yazımıza fırıncılardan bazı yurttaşlar itiraz ettiler ve matbaamıza gelen bir fırıncı yurttaş:

- Biz, seyyar ekmekçiliği kaldırdık, fakat başta adam bırakmadık!

dedi.

Bu iddia üzerine bir muharririmizi bazı fırınlarda araştırmaya gönderdik.

Muharririmizin aldığı neticeyi aşağıya yazıyoruz:

Ekmekçiler reisi bay Mehmet Ethem bu hususta şu malumatı vermiştir:

- Yazdıklarınız doğrudur, fakat seyyar satıcıların ekmek satmalarına herşeyden evvel hayvanların hastalıklı olduğu için nihayet verdik. Hastalıklı, yaralı hayvanlarla ekmek dağıtmak, halkımızın sıhhatile oynamak demektir. Biz bu noktayı gözönüne aldık ve bu usulü kaldırdık.

- Ekmeklerin kapılara kadar götürerek satılması ihtiyaçtan doğmuş bir şeydir. Buna ne diyeceksiniz.

- Bunun için de çare ve tedbir düşündük, bu ay başından itibaren küçük arabalarla evlere kadar ekmek dağıtacaklar.

Salhane makası fırıncısı bay Kâzım da:

- Gazetenizde çıkan ve çok haklı olan yazınızı gördüm; bu hususta benim fikir ve mütalaamda reisimizin fikirlerinin aynıdır. Aramızda çıkan suitefehhümü kaldırmağa çalışıyoruz. Buna muvaffak olduğumuz anda bu muhitin fırınlarile müştereken çalışmağa başlayacağız. Bu suretle gurubumuza giren fırınlarda kötü ekmek bulmak mümkün olmayacaktır. Maksudımız, halka en güzel ve en temiz ekmek yedirmektir, demiştir.

Bu işi tatbik ederken, on, onbeş fırın sahibinin birleşerek bir şirket vücuda getirmekte ve maksadlarının da tek tib fakat mutlaka iyi ekmek çıkarmak olduğunu öğrendik.

سلامت

تورک سی

